

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ

ΙΑΝ.-ΦΕΒ. 2012

Επιθεώρηση

Βραβείο Ακαδημίας Αθηνών

Ανταρτοπόλεμος

Ιστορική Αναδρομή, Χαρακτηριστικά,
Στρατηγική και Τακτική του Αντιμετώπιση

Υποθαλάσσιοι Φυσικοί Πόροι
στην Νοτιοανατολική Μεσόγειο με έμφαση
στην Περιοχή ανάμεσα σε
Κύπρο - Ελλάδα - Τουρκία

Στοιχεία Οργάνωσης της Διοικητικής
Μέριμνας του Βυζαντινού Στρατού

ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΝΗΜΕΡΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ/5

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ Επιθεώρηση

ΔΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ • ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1883 • ΤΕΥΧΟΣ 1/2012 (ΙΑΝ.-ΦΕΒ.)

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ	ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ (ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ)	ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ (ΕΚΤΟΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ)
Αξιωματικοί Στρατού Ήραξ ε.α. 2,94€	Απλό (Επιταγή Γενικής Τράπεζας) 26,57€	Απλό (Επιταγή Γενικής Τράπεζας) 30,77€
Ιδιώτες, Σύλλογοι κ.λπ. 5,87€	Συστημένο (Επιταγή Γενικής Τράπεζας) 41,57€	Συστημένο (Επιταγή Γενικής Τράπεζας) 45,77€

ΚΑΤΑΘΕΣΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ

Όλοι οι συνδρομητές να στέλνουν το παρακάτω απόκομμα στη διεύθυνση της Στρατιωτικής Επιθεώρησης και:

→ Οι μεν συνδρομητές εσωτερικού, αφού καταθέσουν τη συνδρομή τους στον λογαριασμό **72-08-0000007** της Γενικής Τράπεζας και σε οποιοδήποτε κατάστημά της, να στέλνουν και την απόδειξη καταθέσεως. Δεν επιτρέπεται η αποστολή ταχυδρομικών επιταγών.

→ Οι δε συνδρομητές εξωτερικού να στέλνουν και την τραπεζική επιταγή.

ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ
ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
1020 ΣΤΤ

Διευθυντής Εκδόσεως: τηλ. & fax 2106553978 (Εσωτ. 3978)
Διαχείριση Συνδρομητών: τηλ. 2106553166 (Εσωτ. 3166)
Διαχείριση Μελετών: τηλ. 2106553979 (Εσωτ. 3979)
Καλλιτεχνική Επιμέλεια: τηλ. 2106553167 (Εσωτ. 3167)

Επώνυμο:.....

Όνομα:.....

Ιδιότητα:.....

Νέα Συνδρομή Ανανέωση Συνδρομής

Οδός:.....

Αριθμός:..... Τ.Κ.:.....

Πόλη:.....

Τηλ:.....

Προτάσεις για τη βελτίωση των προγραμμάτων των: όλα αυτά που αναφέρω είναι απαραίτητα για τις κυβερνήσεις π... αυτές να ενεργοποιούνται τους να αναγνωρίσουν σαν ρυθμιστές αλλά και αν έμμενοι πελάτες ταυ...

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ

Επιθεώρηση

Τα προηγούμενα
τεύχη
υπάρχουν και
σε PDF
στη σελίδα
www.army.gr

ΕΚΔΟΤΗΣ:
ΓΕΣ/ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΝΗΜΕΡΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

Διευθυντής
Διεύθυνσης Ενημερώσεως και Δημοσίων Σχέσεων
Ταχχος Παναγιώτης Ψύχας

Τμηματάρχης 5^{ου} Τμήματος
Στρατιωτικής Επιθεώρησης
Ανχης (ΠΖ) Μιχαήλ Κρίθαρης

Καταχώριση Συνδρομητών
Multimedia
Ανθλος (ΠΒ) Δημήτριος Λαμπρόπουλος

Καταχώριση Μελετών
Ανθστης (ΠΖ) Κωνσταντίνα Μοσχέτα

Επεξεργασία Φωτογραφίας
Ηλεκτρονική Σελιδοποίηση
Καλλιτεχνική Επιμέλεια
Μ.Υ. Βασιλική Κιρτζαλίδου
Μ.Υ. Ιωάννα Νικολαΐδη
Μ.Υ. Μαρία Ρέκκα

Υποστήριξη Δικτυακού Τόπου (INTERNET)
ΓΕΣ/ΚΕΠΥΕΣ

Εκτύπωση
ΤΥΕΣ

<http://www.army.gr>
email: ekdosis@army.gr

Τα κείμενα που δημοσιεύονται στη Στρατιωτική Επιθεώρηση εκφράζουν τη γνώμη και τις σκέψεις των συγγραφέων και όχι αναγκαίως τις αντιλήψεις ή το δόγμα του Γενικού Επιτελείου Στρατού. Ο συντάκτης είναι υπεύθυνος για το περιεχόμενο της εργασίας του και για την εξασφάλιση αδείας για τη χρησιμοποίηση των πηγών.

Οι εργασίες πρέπει:

- Να τηρούνται μέσα σε ευπρεπές και τεκμηριωμένο επιστημονικά και τεχνικά πλαίσιο, χωρίς αιχμές ή οξύτητες, χωρίς προκλήσεις
- Να μην περιέχουν διαβαθμισμένες πληροφορίες
- Να μην είναι αντίθετες προς την επίσημη εθνική πολιτική της χώρας
- Να φέρουν υποχρεωτικά παραπομπές και βιβλιογραφία
- Να χρησιμοποιείται η δημοτική γλώσσα, χωρίς υπερβολές και ακρότητες
- Να εφαρμόζεται το μονοτονικό σύστημα σε ό,τι αφορά στον τονισμό.

Η Στρατιωτική Επιθεώρηση δέχεται για δημοσίευση μελέτες, πρωτότυπες ή από μετάφραση, τα αντικείμενα των οποίων περιλαμβάνονται στη θεματογραφία του Παραρτήματος Α' της Πάγιας Διαταγής του ΓΕΣ με αριθμό 0-17/2001, δηλαδή:

Στρατιωτικά Θέματα: Εθνική Άμυνα, Τακτική και Στρατηγική, Οργάνωση ΕΔ, Πολεμικά Μέσα και Υλικά, Ηγεσία - Ηθικές Δυνάμεις, Στρατιωτική Γεωγραφία, Στρατιωτική Ιστορία, Διοικητική Μέριμνα, Τεχνολογικές Εξελίξεις.

Γενικότερα Θέματα: Στρατιωτικής - Πολιτικής Φύσης (Παγκόσμιο Περιβάλλον, Συνασπισμοί, Συμμαχίες, Διεθνείς Οργανισμοί, Διεθνείς Τάσεις - Εξελίξεις, Γεωπολιτική, Γεωφυσική, Διάστημα, Εθνικά Θέματα).

Εγκυκλοπαιδικά Θέματα: Οικονομικά και Πολιτικά, Κοινωνικά, Θρησκευτικά, Φιλοσοφικά, Τέχνες - Επιστήμες, Ιστορικά, Λειτουργία του Δημοκρατικού Πολιτεύματος και των Δημοκρατικών Θεσμών.

Για τη διευκόλυνση της σύνταξης του περιοδικού, οι εργασίες θα πρέπει να υποβάλλονται σε δύο αντίτυπα χωρίς διορθώσεις επάνω στο πρωτότυπο κείμενο, σε ηλεκτρονική μορφή (Microsoft Word) και να συνοδεύονται, από αντίστοιχο φωτογραφικό υλικό σε οπτικό δίσκο (CD).

Οι εργασίες θα πρέπει να μην είναι μεγαλύτερες από 20 σελίδες (με γραμματοσειρά Arial 12pt), να έχουν την υπογραφή και ένα σύντομο βιογραφικό του συντάκτη και να αναφέρουν απαραίτητα τη βιβλιογραφία (συγγραφέας, τίτλος, χρονολογία έκδοσης, εκδοτικός οίκος κ.λπ.) και τέλος, εφόσον αυτό είναι δυνατό, να συνοδεύονται από ανάλογο φωτογραφικό υλικό, κατάλληλο για αναπαραγωγή (πρωτότυπες φωτογραφίες ή σκαναρισμένες σε ανάλυση 300 dpi). Για περισσότερες πληροφορίες στα τηλέφωνα 2106553167. Προκειμένου για εργασίες εποπτικού χαρακτήρα (28^η Οκτωβρίου - 25^η Μαρτίου κ.λπ.), θα πρέπει να υποβάλλονται τουλάχιστον προ τετραμήνου, έτσι ώστε να δημοσιεύονται ως επίκαιρες από το περιοδικό μας.

Στην περίπτωση που οι εργασίες προέρχονται από μετάφραση, πρέπει να αναφέρεται ευκρινώς ο τίτλος, ο μήνας και ο αριθμός του ξένου εντύπου, καθώς και το ονοματεπώνυμο του συγγραφέα.

Η απόφαση για δημοσίευση ή μη μιας μελέτης παίρνεται από την Επιτροπή Σύνταξης· ανεξάρτητα δε, από τη δημοσίευση ή μη των εργασιών, η επιστροφή τους στον συγγραφέα δεν προβλέπεται.

Συγγραφικές αμοιβές υπόκεινται στην ΚΥΑ Υπ. Αριθμ. 2/76198/0022 (ΦΕΚ 208/τΒ' /11-02-2008). Εφόσον δημοσιευθεί η εργασία, οι συντάκτες δικαιούνται για κάθε τυπογραφική σελίδα 2300 χαρακτήρων σε μέγεθος χαρτιού 17,5 X 25 εκ. αμοιβή 6,53€ για πρωτότυπη μελέτη και 3,97€ για εργασίες από μετάφραση.

Οι δικαιούχοι συγγραφικών αμοιβών, μετά την έκδοση και διανομή του αντιστοίχου τεύχους του περιοδικού, μπορούν να επικοινωνούν με την Δνση Χρηματικού του ΤΥΕΣ στο 210 6552659.

ΕΛΒΙΤΕΞ ΑΕΒΕ

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ
ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΕΝΔΥΜΑΤΩΝ

ΧΙΤΩΝΙΟ ΣΤΟΛΗΣ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΠΑΡΑΛΛΑΓΗΣ M71
-Από ύφασμα RIB-STOP 80% Βαμβ.-20% Πολυεστερ
-Βάρος 225gr/m²
-Βαφή και τύπωμα ανεξίτηλα
-Με ανακλαστικότητα στην Υπέρυβρη Ακτινοβολία(INFRA-RED)
(ΤΕΧΝΙΚΗ ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΗ ΠΓΕΣ-ΣΑΕ-841Ε / 02-2001)

Μεγέθη: M-L-XL-XXL

**ΕΠΕΝΔΥΤΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ
(ΤΖΑΚΕΤ) ΠΑΡΑΛΛΑΓΗΣ**
-Με προσθαιρούμενη
εσωτερική επένδυση
καπιτονέ(Body Warmer)
-Εσωτερική και εξωτερική
κουκούλα
-Από ύφασμα Σατέν 80%
Βαμβ.-20% Πολυέστερ
-Αδιαβροχοποιημένο
-Βάρος 315gr/m²
-Βαφή και τύπωμα
ανεξίτηλα
-Με ανακλαστικότητα στην
Υπέρυβρη
Ακτινοβολία(INFRA-RED)
(ΤΕΧΝΙΚΗ ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΗ
ΠΓΕΣ-ΕΠ-1265Γ/03-2001)

Μεγέθη: M-L-XL-XXL

**ΜΠΟΥΦΑΝ ΑΔΙΑΒΡΟΧΟ
ΠΑΡΑΛΛΑΓΗΣ ΜΕ ΚΟΥΚΟΥΛΑ
ΚΑΙ ΜΙΑ ΤΣΕΠΗ / ΣΑΚΚΙΔΙΟ
ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ ΜΕ 2 ΘΗΛΑΚΙΑ
ΚΑΙ ΙΜΑΝΤΕΣ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ**
-Απο ύφασμα ναύλον
επικαλυμμένο με PU
-Αδιαβροχοποιημένο
-Στεγανοποίηση ραφών με
ειδική ταινία(seam sealing)
-Στήλη ύδατος >800cm
Μεγέθη: S-M-L-XL-XXL

δημιουργήσαμε για εσάς τον διαδικτυακό τόπο της ΕΛΒΙΤΕΞ, όπου μπορείτε εύκολα και γρήγορα να παραγγείλετε κάποιο από τα είδη μας στα διαθέσιμα μεγέθη, με άριστη ποιότητα υλικών και κατασκευής (σε προνομιακές τιμές μόνο για Αξιωματικούς - Υπαξιωματικούς - ΕΠΟΠ -οπλίτες).

Επισκεφθείτε την ιστοσελίδα μας www.elvitex.gr, ενημερωθείτε για τα διαθέσιμα προϊόντα μας και δείξτε online τις παραγγελίες σας. Θα συνεχίσουμε να εμπλουτίζουμε τη γκάμα των διαθέσιμων προϊόντων μας στους επόμενους μήνες.

ΥΠΝΟΣΑΚΚΟΣ ΧΕΙΜΕΡΙΝΟΣ ΙΣΧΥΡΟΥ ΨΥΧΟΥΣ ΜΕ ΚΟΥΚΟΥΛΑ, ΜΟΝΟΧΡΟΜΟΣ Ή ΠΑΡΑΛΛΑΓΗΣ
-Απο ύφασμα ναύλον επικαλυμμένο με PU
-Αδιαβροχοποιημένο
-Στεγανοποίηση ραφών με ειδική ταινία (seam sealing)
-Στήλη ύδατος >800cm
-Με διπλή στρώση βάτας για δημιουργία κενού αέρος
-Με προσβαφαιρούμενη εσωτερική φόδρα
-Προφυλάσσει από θερμοκρασίες έως -20 °C
(ΤΕΧΝΙΚΗ ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΗ ΠΓΕΣ-ΥΧ-1125B/ 7-2000)
Μεγέθη: 2-3

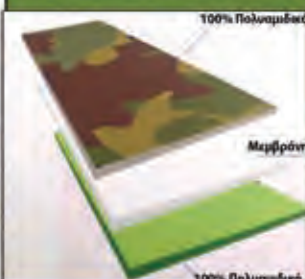
ΠΗΛΙΚΙΟ
ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΩΝ ΣΤΡΑΤΟΥ

ΠΗΛΙΚΙΟ
ΥΠΑΞΙΩΜΑΤΙΚΩΝ ΑΕΡΟΠΟΡΙΑΣ

ΤΖΑΚΕΤ ΑΔΙΑΒΡΟΧΟ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΝΕΟΥ ΤΥΠΟΥ
ΑΠΟ ΥΦΑΣΜΑ ΠΟΛΛΑΠΛΩΝ (3) ΣΤΡΩΣΕΩΝ

Εξωτερικό ύφασμα πολυαμιδίων (3) στρώσεων. Παρέχει αδιαβροχία 10.000mm, αναπνευστικότητα, αντανεμική προστασία, προστασία από ακτινοβολία Infra-Red

ΕΓΓΥΗΣΗ
ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ
ELVITEX®
æe

ΕΛΒΙΤΕΞ ΑΕΒΕ ΕΞΠΟΡΤ
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ
ΕΝΔΥΜΑΤΩΝ
ΕΔΡΑ: ΕΛ.ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ 30-32
142 31 Ν. ΙΩΝΙΑ
ΤΗΛ: 210- 2770421
FAX: 210- 2770403
Website: www.elvitex.gr
E-mail: elvitex@elvitex.gr

Υποθαλάσσιοι Φυσικοί Πόροι

στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο
με έμφαση στην περιοχή
ανάμεσα σε

Κύπρος - Ελλάδα - Τουρκία*

ΚΕΙΜΕΝΟ-ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: Γρηγόρης Ι. Τσάλτας, Μαριάνθη Κλάδη-Ευσταθοπούλου

Στην ανατολική μεσογειακή λεκάνη, περιοχή με πιθανά υποθαλάσσια κοιτάσματα φυσικών πόρων, η γειτνίαση πολλών παράκτιων κρατών, σε συνδυασμό και με την πάγια¹ ελληνοτουρκική διαφορά για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας Ελλάδας και Τουρκίας, δεν έχει, μέχρι σήμερα, επιτρέψει τη δημιουργία κλίματος συνεννόησης ανάμεσα στα ενδιαφερόμενα στην περιοχή κράτη. Και τούτο, παρά τις ενδιαφέρουσες, τα τελευταία χρόνια, προσπάθειες ανάπτυξης διαλόγου ανάμεσα σε Κύπρο, Αίγυπτο και Λίβανο που έφτασαν μέχρι του σημείου συνομολόγησης συμφωνιών οριοθέτησης στη μεταξύ τους θαλάσσια περιοχή². Η αντίδραση της Τουρκίας, μέσω μονομερών διεκδικήσεων, προκαλεί ένα επικίνδυνο αδιέξοδο, για τα ενδιαφερόμενα κράτη στην περιοχή.

* Η παρούσα μελέτη αποτελεί πλήρη ανάπτυξη εισήγησης στην Ημερίδα με τίτλο «Θαλάσσιες Ζώνες και Οριοθέτηση στην Ανατολική Μεσόγειο: Προκλήσεις και Προοπτικές», που συνδιοργανώθηκε από την Ελληνική Εταιρία Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων, το Κυπριακό Ινστιτούτο Πολιτικής Έρευνας και Ευρωπαϊκών Υποθέσεων και το Νομικό Τμήμα του Πανεπιστημίου της Κύπρου, στην Κύπρο (Λευκωσία), το Νοέμβριο 2009. Η μελέτη αντλεί στοιχεία και από έρευνα που εκπονήθηκε για τη Μεσόγειο, από το Ευρωπαϊκό Κέντρο Περιβαλλοντικής Έρευνας και Κατάρτισης (ΕΚΕΠΕΚ) του Παντείου Πανεπιστημίου, υπό τη διεύθυνση του καθηγητή Γρηγόρη Ι. Τσάλτα, στην οποία συμμετείχαν και οι υποψήφιοι διδάκτορες του Τμήματος Δ.Ε.Σ. Παντείου, κ.κ. Τηλέμαχος Μπούρτζης και Γεράσιμος Ροδοθεάτος.

¹ Από το 1973 (1^η Νοεμβρίου, βλ. Τουρκική Εφημερίδα της Κυβερνήσεως), η Τουρκία μονομερώς έχει αρχίσει να διεκδικεί τη μισή υποθαλάσσια περιοχή (υφαλοκρηπίδα) του βορειοανατολικού Αιγαίου.

² Αντίστοιχες προσπάθειες αναπτύχθηκαν, επίσης, ανάμεσα σε Ελλάδα, Αίγυπτο και Λιβύη χωρίς, όμως, αποτέλεσμα.

ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ ΚΑΙ ΥΠΟΘΑΛΑΣΣΙΟ ΑΝΑΓΛΥΦΟ

Γεωπολιτική θέση

Η Μεσόγειος, η πάλαι ποτέ Mare Nostrum, η οποία αποτελεί σήμερα μία από τις πλέον σημαντικές περιφερειακές θάλασσες¹, έχει αναδειχθεί σε στρατηγική περιοχή εξαιρετικά μεγάλης σημασίας. Πρόκειται για το θαλάσσιο χώρο που ενώνει γεωπολιτικά Ευρώπη, Ασία και Αφρική, με την παράλληλη δυναμική παρεμβολή της περιοχής της Μέσης Ανατολής και των κρατών του λεγόμενου Κόκκινου Κύκλου² -των κυριότερων πετρελαιοπαραγωγών κρατών του Πλανήτη.

Πρόκειται για μια θαλάσσια περιοχή που συνθέτει ένα ιδιαίτερο γεωπολιτικό τοπίο, με την παρουσία των πολλών και σημαντικών παράκτιων κρατών, καθώς και των πολλών και σημαντικών εθνών, τα οποία, παρά τις όποιες διαφορές και αντιθέσεις μεταξύ τους παραμένουν με ισχυρούς δεσμούς.

Γεωγραφική και γεωμορφολογική δομή

Γεωγραφικά, η Μεσόγειος αποτελεί ένα ιδιαίτερο θαλάσσιο σύνολο, επιμέρους θαλάσσιων περιοχών: θαλάσσιο τμήμα του Γιβραλτάρ, θάλασσα Αλμπωράν, θάλασσα Βαλεαρίδων, Λιγυρική θάλασσα, Τυρρηναϊκή, Αδριατική, Ιόνιο, Μυρτώο, Αιγαίο και θάλασσα του Μαρμαρά, αντιπροσωπεύοντας το 0,7% της συνολικής έκτασης των θαλασσών και των ωκεανών που καλύπτουν τη γήινη επιφάνεια.

Παρά τη μικρή, αναλογικά με τους ωκεανούς, έκτασή της, η Μεσόγειος βρέχει σήμερα εικοσιένα ανεξάρτητα κράτη (δέκα εννέα παράκτια³ και δύο νησιωτικά⁴) που εκτείνονται από τον Ατλαντικό ωκεανό μέχρι τα παράλια της Ασίας, στη Μαύρη Θάλασσα⁵, και της Αφρικής, συμπεριλαμβανομένης της περιοχής της Μέσης Ανατολής, ενώ περιλαμβάνει και περί τα 13.500 νησιωτικά εδάφη⁶, από τα οποία δύο είναι ανεξάρτητα κράτη (Κύπρος και Μάλτα). Παρούσα στη Μεσόγειο φαίνεται να είναι και η Μ. Βρετανία, λόγω της κτήσης του Γιβραλτάρ, αλλά και των δύο βάσεων στην Κύπρο (Ακρωτήρι και Δεκέλεια).

¹ Για το σύστημα των περιφερειακών θαλασσών βλ. Γρ. Ι. Τσάλτας, «Διεθνής Συνεργασία και Σύστημα Διαχείρισης και Προστασίας του Θαλάσσιου Περιβάλλοντος των Περιφερειακών Θαλασσών», στο Γρ. Ι. Τσάλτας, Μ. Κλάδη - Ευσταθοπούλου, επιμ. Περιβάλλον και Θαλάσσιος Χώρος. Εξελίξεις και Προοπτικές Προστασίας και Διαχείρισης του Θαλάσσιου Περιβάλλοντος. Διεθνής και Ευρωπαϊκή Διάσταση, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2006, σελ. 189-201 και Γ. Ι. Τσάλτας, Μ. Κλάδη - Εfstathopoulou, «The Institutional Framework for the Development of International Cooperation in the Field of Sea Pollution in Regional Seas: The Cases of the East Asian and the South China Seas», στο Ν. Νικητάκος, Γ. Δουρμάς, eds, EU - East and South Asia, Trade, Investment, Logistics and E-Business, University of Aegean, Ι. Σιδέρης, 2009, p.p. 287-288.

² Ο Κόκκινος Κύκλος περιλαμβάνει τις χώρες παραγωγής και διακίνησης του πετρελαίου στις περιοχές της Κασπίας Θάλασσας, του Καυκάσου, της Μέσης Ανατολής και της ανατολικής Αφρικής.

³ Ισπανία, Γαλλία, Μονακό, Ιταλία, Σλοβενία, Κροατία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Μαυροβούνιο, Αλβανία, Ελλάδα, Τουρκία, Συρία, Λίβανος, Ισραήλ, Αίγυπτος, Λιβύη, Τυνησία, Αλγερία, Μαρόκο.

⁴ Μάλτα, Κύπρος.

⁵ Η Μαύρη Θάλασσα, συμπεριλαμβανομένης και της αβαθούς περιοχής της Αζοφικής Θάλασσας, αν και δεν αποτελεί μέρος της Μεσογείου, συγκαταλέγεται μαζί της σε ενιαίο ωκεανογραφικό σύστημα, το Μεσογειακό θαλάσσιο Σύστημα, που περιλαμβάνει και τη Θάλασσα του Μαρμαρά. Στο Εγχειρίδιο SP-23/1953 του Διεθνούς Υδρογραφικού Οργανισμού, η Μαύρη Θάλασσα θεωρείται μάλιστα ως υποδιαίρεση της Μεσογείου, βλ. International Hydrographic Organisation-Monaco, 3^η έκδοση, σελ. 17.

⁶ Τα μεγαλύτερα σε έκταση νησιά της Μεσογείου είναι κατά σειράν: Σικελία, Σαρδηνία, Κύπρος, Κορσική και Κρήτη.

Χάρτης 1
Η Μεσόγειος θάλασσα και το υποθαλάσσιο ανάγλυφό της
 (Πηγή: <http://www.ngdc.noaa.gov/mgg/ibcm/images/93001.jpg>)

Γεωμορφολογικά, μία γεωλογικά αβαθής περιοχή, μία μεγάλη υποθαλάσσια οροσειρά που αναπτύσσεται μεταξύ της Σικελίας και των απέναντι ακτών της Τυνησίας (Ακρωτήριο Μπου), σε αρκετά μικρό βάθος, διαχωρίζει τη Μεσόγειο σε δυο μεγάλες υποθαλάσσιες λεκάνες⁷, μια ανατολική και μια δυτική, περιορίζοντας το βάθος στην περιοχή περίπου στα 360 μ., ενώ το πλάτος στο σημείο αυτό δεν ξεπερνά τα 150 χλμ.⁸

Σε κάθε περίπτωση, το μέγιστο βάθος της Μεσογείου αγγίζει περίπου τα 4.500 μέτρα⁹ και το μέσο τα 1.470 μέτρα, ενώ μόνο το 20 % του βυθού της βρίσκεται σε βάθος μικρότερο των 200 μέτρων (βόρειος Αδριατική, Τυνησιακό πεδίο, κεντρικό Αιγαίο, στενό μεταξύ Σικελίας και Μάλτας και στενό μεταξύ Σαρδηνίας και Κορσικής)¹⁰.

Γενικότερα, η ιδιαίτερη μορφολογία του βυθού της Μεσογείου, με γνώμονα τις βυθομετρήσεις, έχει ως εξής: Η δυτική υποθαλάσσια λεκάνη χαρακτηρίζεται από εκτεταμένες, ομαλές, αβυσσικές πεδιάδες και επίπεδους βυθούς, ενώ η ανατολική κυριαρχείται από ένα σύστημα ραχών, που εκτείνονται από ανατολικά προς τα δυτικά, είναι κατά το πλείστον κρημνώδεις, και χαρακτηρίζονται

⁷ Η μορφολογία του μεσογειακού βυθού διακρίνεται και σε δευτερεύουσες υποθαλάσσιες λεκάνες εκείνη της περιοχής των Βαλεαρίδων, της Λιγυρικής Θάλασσας, του Κόλπου της Σίντρας, το Αιγαίο Πέλαγος καθώς και της Μαύρης Θάλασσας.

⁸ Πρόκειται για την περιοχή με το μικρότερο άνοιγμα της κεντρικής Μεσογείου.

⁹ Πρόκειται για το φρέαρ των Οινουσσών ανάμεσα σε νότιο Αδριατική και δυτικό Ιόνιο Πέλαγος. Οι πλέον επίπεδες και σχετικά ρηχές περιοχές είναι εκείνη του Αιγαίου Πελάγους, της Αδριατικής Θάλασσας, των θαλάσσιων περιοχών στα ανοιχτά των ακτών της Τυνησίας και της Λιβύης και τέλος της περιοχής στα ανοιχτά αλλά και πλησίον των ακτών της Αιγύπτου. Τα βαθύτερα μέρη της Μεσογείου εντοπίζονται περιμετρικά του ηπειρωτικού και νησιωτικού κορμού της Ελλάδας, στην περιοχή ανάμεσα σε Σαρδηνία, Σικελία και ηπειρωτική Ιταλία και τέλος στο εκτεταμένο βαθύ πλάτωμα της δυτικής Μεσογείου.

¹⁰ Βλ. σχετικά, Γρ. Ι. Τσάλτας, «Η Δύση, το Διεθνές Σύστημα Ασφάλειας και η Ανατολική Μεσόγειος στο δεύτερο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα», στο *Η Γεωστρατηγική της Ανατολικής Μεσογείου και η Δύση κατά τον 20^ο αιώνα*, Ελληνική Επιτροπή Στρατιωτικής Ιστορίας, Αθήνα 2001, σελ. 91.

από ηφαίστεια, σεισμογενείς ζώνες, ράχες και υποθαλάσσια όρη.

Σημειώνεται, επίσης, ότι οι βόρειες ακτογραμμές της Μεσογείου, όπως και οι νησιωτικές, είναι έντονα δαντελωτές, ενώ αντίθετα οι νότιες ακτογραμμές της εμφανίζουν ήπια χαρακτηριστικά.

➤ Γεωδυναμική προσέγγιση της νοτιοανατολικής Μεσογείου

Ένα από τα πιο σημαντικά υποθαλάσσια συστήματα της Μεσογείου είναι εκείνο που αναπτύσσεται ανάμεσα στα παράκτια κράτη της λεγόμενης νοτιοανατολικής μεσογειακής λεκάνης και την Κύπρο.

Γεωγραφικά, η περιοχή της νοτιοανατολικής Μεσογείου αφορά ουσιαστικά οκτώ από τα εικοσιένα μεσογειακά κράτη: Ελλάδα, Τουρκία, Συρία, Λίβανο, Ισραήλ, Κύπρο, Αίγυπτο και εν μέρει Λιβύη. Σημειώνεται ότι από τα κράτη αυτά, το κυρίαρχο σε έκταση είναι η Αίγυπτος και αμέσως μετά η Τουρκία, ενώ το μικρότερο η Κύπρος, σύμφωνα με τον Πίνακα 1 που ακολουθεί:

Πίνακας 1 Έκταση κρατών της νοτιοανατολικής Μεσογείου (Πηγή: https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html)	
Κράτη	Έκταση σε χλμ²
Αίγυπτος	1.001.450
Τουρκία	783.562
Συρία	185.180
Ελλάδα	131.940
Ισραήλ	22.072
Λίβανος	10.400
Κύπρος	9.251

Σε επίπεδο ακτογραμμής, στην ευρύτερη περιοχή της νοτιοανατολικής Μεσογείου, αλλά και σε ολόκληρη τη Μεσόγειο, η Ελλάδα αναγορεύεται στο κράτος με τη μεγαλύτερη ακτογραμμή¹¹. Η παρουσία της εκεί καταγράφεται κυρίως λόγω των νησιών της Δωδεκανήσου, με έμφαση στις ανατολικές ακτές της Ρόδου και του συμπλέγματος Καστελόριζου - Στρογγύλης, καθώς και της Κάσου, Καρπάθου αλλά και της Κρήτης.

Σημειώνεται, ωστόσο, ότι και η Τουρκία, στην περιοχή της νοτιοανατολικής μεσογειακής λεκάνης, διαθέτει ένα σημαντικό μέτωπο ακτογραμμής, που φθάνει τα 1.577 χλμ.¹².

¹¹ Σε παγκόσμιο επίπεδο η Ελλάδα κατέχει τη δέκατη θέση σε επίπεδο μήκους ακτογραμμών.

¹² Για τη γεωγραφική παρουσία της Τουρκίας στη νοτιοανατολική Μεσόγειο, βλ., επίσης, B. Ozturk and S. H. Baseren, «The Exclusive Economic Zone Debates in the Eastern Mediterranean Sea and Fisheries»,

Πίνακας 2 Συνολικό μήκος ακτογραμμής των κρατών της νοτιοανατολικής Μεσογείου (Πηγή: https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html)	
Κράτη	Ακτογραμμή σε χλμ.
Ελλάδα	13.676 (4.078 ηπειρωτική και 9.598 νησιωτική)
Τουρκία	7.200 (σε Μεσόγειο, Αιγαίο και Μαύρη Θάλασσα)
Αίγυπτος	2.450 (σε Μεσόγειο και Ερυθρά Θάλασσα)
Κύπρος	648
Ισραήλ	301 (συμπεριλαμβανομένων των 40 χλμ. της Λωρίδας της Γάζας)
Λίβανος	225
Συρία	193

Υποθαλάσσιοι φυσικοί πόροι και Μεσόγειος. Η περίπτωση των Υδριτών

Είναι γεγονός ότι το μέλλον της ανθρωπότητας σε επίπεδο επάρκειας φυσικών πόρων, και μετά την αλόγιστη μέχρι σήμερα εκμετάλλευση των ηπειρωτικών τους αποθεμάτων, βρίσκεται στον υποθαλάσσιο χώρο, και πιο συγκεκριμένα στο βυθό και το υπέδαφος των θαλασσών και των ωκεανών.

Οι γνωστοί φυσικοί πόροι που μπορούν να τύχουν εκμετάλλευσης από τον άνθρωπο ως παραδοσιακή πηγή ενέργειας είναι το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο¹³. Και οι δύο αυτοί πόροι βρίσκονται σε χαμηλό σχετικά βάθος, και σε κάθε περίπτωση πλησίον κυρίως των ακτών των κρατών, με αποτέλεσμα να εντάσσονται νομικά στο χώρο της υφαλοκρηπίδας, αποτελώντας έτσι το μήλο της έριδος για εκμετάλλευση. Μέχρι σήμερα, έχουν εντοπιστεί σημαντικά κοιτάσματα υδρογονανθράκων σε πολλές υποθαλάσσιες περιοχές της νοτιοανατολικής Μεσογείου, με έμφαση στον υποθαλάσσιο χώρο ανάμεσα σε Κύπρο, Αίγυπτο, Ισραήλ και Λίβανο. Ειδικότερα, πλησίον των παραλίων της Μέσης Ανατολής στη Μεσόγειο έχουν, επίσης, εντοπιστεί σημαντικά κοιτάσματα φυσικού αερίου¹⁴.

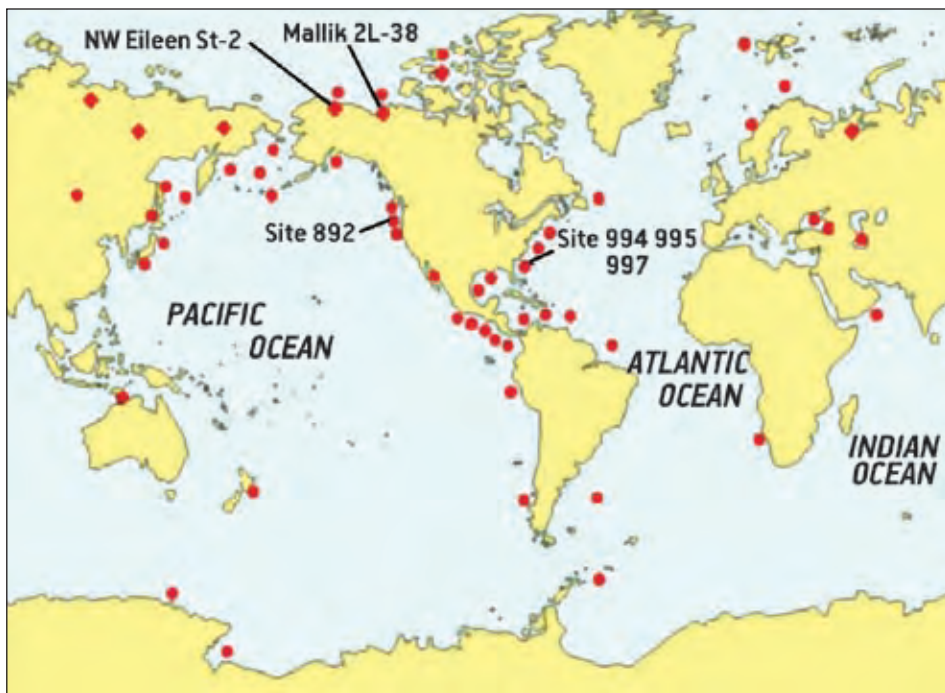
Σχετικά πρόσφατα, στις αρχές της δεκαετίας του 1970, ήρθε στο φως της επικαιρότητας και μια νέα σημαντική ανακάλυψη που αφορά τους ενυδατωμένους υδρογονάνθρακες, τους υδρίτες (gas hydrates). Οι υδρίτες, που θεωρείται ότι αποτελούν ενεργειακό συστατικό πιο καθαρό μάλιστα από το πετρέλαιο, είναι συμπαγείς κρύσταλλοι πάγου από νερό και φυσικό αέριο, κυρίως μεθάνιο¹⁵, και σχηματίζονται σε

Journal Black Sea/ Mediterranean Environment, vol.14, pp. 77-83, 2008.

¹³ Οι πολυμεταλλικοί κόνδυλοι και οι μεταλλοφόροι άργιλοι, συμπήξει φυσικών πόρων που επικάθονται στο βυθό κυρίως των ωκεανών, σε μεγάλο σχετικά βάθος, δεν απαντώνται στο μεσογειακό βυθό.

¹⁴ Ένας από τους λόγους της πολιτικής περιπέτειας της Λωρίδας της Γάζας είναι και τα πλούσια κοιτάσματα φυσικού αερίου πλησίον των ακτών της και σε κάθε περίπτωση μέσα στην αιγιαλίτιδα ζώνη της.

¹⁵ Σύμφωνα με τον καθηγητή Γ. Λυβιάκη, «οι υδρίτες είναι κρύσταλλοι που δημιουργούνται σε συγκεκριμένες συνθήκες πίεσης και θερμοκρασίας, κυρίως με μόρια μεθανίου ή προπανίου, τα οποία εγκλωβίζονται στο κέντρο κρυστάλλων νερού», βλ. Εφημερίδα «Ελευθεροτυπία», 11/07/2003.

Χάρτης 2
Η παρουσία των Υδριτών σε παγκόσμιο επίπεδο (Ibid, σελ. 13)

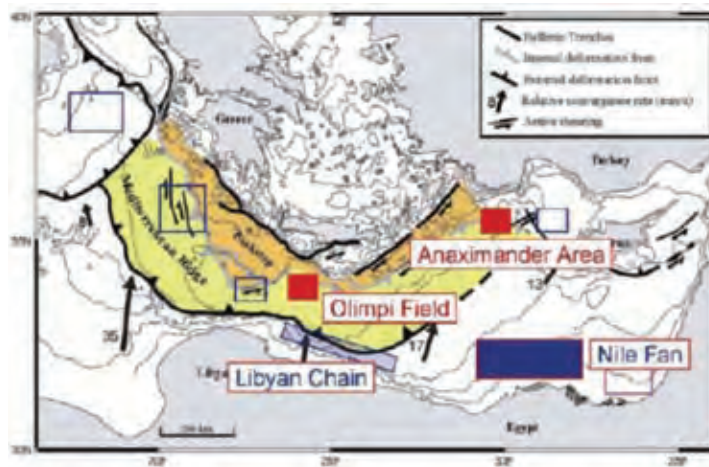
θαλάσσιο βάθος από 200μ. - 2.500μ., σε στρώματα κάτω ή πάνω στον πυθμένα του βυθού, όπου επικρατούν συνθήκες ψηλής πίεσης και χαμηλής θερμοκρασίας¹⁶.

Οι υδρίτες ανακαλύφθηκαν καταρχάς στο Δυτικό Ατλαντικό (Αλάσκα και κόλπο του Μεξικού) ενώ, μέχρι σήμερα, έχουν εντοπισθεί, σε παγκόσμιο επίπεδο, τεράστιες ποσότητες, επίσης, στον Ειρηνικό (θάλασσα της Ιαπωνίας) και τον Ινδικό Ωκεανό. Στην Ευρώπη, εντοπίζονται, κυρίως, στην Κασπία Θάλασσα, στα Στενά του Μπάρεντς και στην Ανατολική Μεσόγειο, και συγκεκριμένα «στα υποθαλάσσια υβώματα του Αναξιμανδρου, ανατολικά της Ρόδου και νότια του κόλπου της Αττάλειας»¹⁷.

Ωστόσο σήμερα, και για ορισμένες δεκαετίες, η εκμετάλλευσή τους, ως καύσιμης ύλης, είναι τεχνικά δύσκολη και δίχως εμπορική εφαρμογή. Παρόλα αυτά -και αυτό έχει ενδιαφέρον- οι ΗΠΑ, ο Καναδάς, η Ιαπωνία και η Κορέα έχουν στραφεί προς τους

¹⁶ Σε παγκόσμια κλίμακα, υπολογίζεται πως υπάρχουν 1015 έως 1017 κυβικά μέτρα μεθανίου εγκλωβισμένα στους υδρίτες, με άλλα λόγια μία πελώρια «αποθήκη» από την οποία μπορούν να εξαχθούν τεράστιες ποσότητες φυσικού αερίου, που να αποτελέσουν πηγή τεράστιων ποσοτήτων ενέργειας. Εκφράζεται, ωστόσο, η άποψη (βλ. και Γ. Λυβιάκη) ότι εκτός από σημαντική πηγή ενέργειας, οι υδρίτες θα μπορούσαν να μετεξελιχτούν και σε παγκόσμια περιβαλλοντική μάλιστα, στην περίπτωση που η αύξηση της θερμοκρασίας του θαλάσσιου νερού κατά έναν ή περισσότερους βαθμούς απελευθέρωναν στην ατμόσφαιρα τούς παγιδευμένους, από εκατομμύρια χρόνια, ωκεάνιους υδρίτες του μεθανίου των αρκτικών περιοχών, κάτι που θα οδηγούσε σε μια εκθετική αύξηση της συγκέντρωσης του μεθανίου στην ατμόσφαιρα και επομένως της μέσης θερμοκρασίας του πλανήτη, με όλα τα καταστροφικά για την ανθρωπότητα αποτελέσματα από τη ραγδαία εξέλιξη του φαινομένου του θερμοκηπίου και την επιδείνωση της κλιματικής αλλαγής.

¹⁷ Για λεπτομέρειες στο θέμα, βλ. Κων. Περισσοράτης, «Οι Υδρίτες και η Σημασία τους ως Καύσιμη Ύλη του Μέλλοντος. Το Ερευνητικό Πρόγραμμα «Αναξιμανδρος»», Ελληνική Γεώσφαιρα, Απρίλιος 2008, σελ. 12-15.

Χάρτης 4

Περιοχές έρευνας υδριτών στο πλαίσιο του Προγράμματος «ΑΝΑΞΙΜΑΝΔΡΟΣ»
(Βλ. Κων. Περισσοράτης, οπ. προηγ. σελ. 13).

Χάρτης 5

Περιοχή «Αναξίμανδρος»

(Βλ. Χ. Αναγνώστου, Β. Λυκούση, οπ. προηγ. σελ. 13).

Η σημαντική επιστημονική διαπίστωση και το μεγάλο κοίτασμα που ανακαλύφθηκε, και πήρε το όνομα «Αναξίμανδρος»²⁰, στην υποθαλάσσια λεκάνη της νοτιοανατολικής Μεσογείου, ειδικότερα ανάμεσα στα τρία κράτη, την Ελλάδα, την Τουρκία και την Κύπρο, είναι φυσικό να δημιουργεί τάσεις διεκδίκησης σε επίπεδο υφαλοκρηπίδας, και συγκεκριμένα τη σαφή οριοθέτησή της στην ευρύτερη περιοχή, η οποία συμπεριλαμβάνει και την Αίγυπτο.

²⁰ Το όνομα στο εν λόγω κοίτασμα δόθηκε από το ομώνυμο υποθαλάσσιο όρος της περιοχής αυτής.

ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ

Η Μεσόγειος, σύμφωνα με το άρθρο 122 για τις «κλειστές και ημίκλειστες θάλασσες²¹» της νέας Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982 (Σύμβασης UNCLOS)²², είναι ημίκλειστη θάλασσα.²³

Λόγω δε των μικρών αποστάσεων, αναφορικά με τις απέναντι ακτές τους, ανάμεσα στα παράκτια και τα νησιωτικά κράτη της Ευρώπης και της Αφρικής που βρέχονται από τη Μεσογειακή λεκάνη, μετά την ολοκλήρωση όλων των ζωνών εθνικής δικαιοδοσίας τους, δηλαδή των αιγιαλίτιδων ζωνών, των συνορευουσών ζωνών, των ηπειρωτικών υφαλοκρηπίδων και των αποκλειστικών οικονομικών ζωνών τους, δεν απομένει ελεύθερος χώρος για Ζώνη διεθνούς θαλάσσιου βυθού στη Μεσόγειο. Για το λόγο αυτό, η αρχή της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας²⁴, όπως αυτή απορρέει από τις διατάξεις της νέας Σύμβασης και αναφέρεται κυρίως στους υποθαλάσσιους πλουτοπαραγωγικούς πόρους του βυθού και του υπεδάφους του, δεν εφαρμόζεται καν στη Μεσόγειο.

➡ Οι Ζώνες Εθνικής Δικαιοδοσίας των μεσογειακών κρατών

Πλην Τουρκίας, Ισραήλ, Συρίας, Λιβύης και Μαρόκου, όλα τα άλλα κράτη της Μεσογείου αλλά και της Μαύρης Θαλάσσης, έχουν κυρώσει τη Νέα Σύμβαση. Επίσης, την έχει κυρώσει και η Μ. Βρετανία, η οποία έχει ενδιαφέρον στη Μεσόγειο, λόγω της κτήσεως του Γιβραλτάρ και των δύο Βάσεων στην Κύπρο.

Σημειώνεται ότι το σύνολο των μεσογειακών κρατών, συμπεριλαμβανομένων

²¹ Το άρθρο 122 της Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας ορίζει ως «κλειστή ή ημίκλειστη θάλασσα»: έναν κόλπο, λεκάνη ή θάλασσα που περιβάλλεται από δύο ή περισσότερα κράτη και συνδέεται με άλλη θάλασσα ή με ωκεανό με μια στενή λωρίδα ή που αποτελείται εξ ολοκλήρου ή κατ' εξοχήν από τις αιγιαλίτιδες ζώνες και τις αποκλειστικές οικονομικές ζώνες δύο ή περισσότερων κρατών».

²² Στο εξής, νέα Σύμβαση.

²³ Η κατάταξη της Μεσογείου στην κατηγορία αυτή προτάθηκε ήδη από το 1979, από την Πράξη 111 της Συνόδου των Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Η Σύνοδος αυτή είχε ως αντικείμενό της τη μελέτη των κινδύνων που δημιουργεί η αυξημένη ναυσιπλοΐα.

²⁴ Βλ. σχετικά Γρ. Ι. Τσάλτας, *Διεθνές Δίκαιο της Θάλασσας, Κοινή Κληρονομιά της Ανθρωπότητας*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1986.

και των κρατών της Μαύρης Θάλασσας, έχει ήδη προσχωρήσει στις επιταγές της νέας Σύμβασης περί διευρυμένης αιγιαλίτιδας ζώνης των 12 ν.μ.²⁵, πλην Ελλάδας -για το σύνολο των ηπειρωτικών και νησιωτικών ακτών της- και Τουρκίας -για την περίπτωση των ακτών της στο Αιγαίο Πέλαγος²⁶. Συνορεύουσα ζώνη μέχρι τα 24 ν.μ., από τις γραμμές βάσης απ' όπου μετρείται και το εύρος της αιγιαλίτιδας ζώνης, έχουν υιοθετήσει εννέα μεσογειακά κράτη, εκ των οποίων μόνο τα τρία βρίσκονται στην περιοχή της νοτιοανατολικής Μεσογείου (Αίγυπτος, Συρία και Κύπρος).

Αναφορικά με την υφαλοκρηπίδα, δύο μεγάλες περιοχές, εκείνη της Αδριατικής Θάλασσας καθώς και της Μαύρης Θάλασσας, φαίνεται να έχουν στο σύνολό τους οριοθετηθεί ανάμεσα στα όμορα ή απέναντι στις περιοχές αυτές κράτη²⁷. Τέλος, σε σχέση με την Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη των 200 ν.μ., η περιοχή της Μαύρης Θάλασσας έχει μοιραστεί απόλυτα ανάμεσα στα ενδιαφερόμενα κράτη, ενώ στην κυρίως μεσογειακή λεκάνη μόνον η Κύπρος, η Συρία, η Αίγυπτος και το Μαρόκο, την έχουν υιοθετήσει²⁸ (βλ. Πίνακα 3).

Κράτη (αλφαβητική σειρά)	Ευθείες Γραμμές Βάσης	Αιγια- λίτιδα Ζώνη σε ν.μ.	Συνορεύ- ουσα Ζώνη σε ν.μ.	Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη (ΑΟΖ) σε ν.μ.	Υφαλο- κρηπίδα
Αίγυπτος	ΝΑΙ (1991) ¹	12	24	200 ²	
Αλβανία	ΝΑΙ (1970) ³	12			
Αλγερία	ΝΑΙ (1984)	12	24	⁴	
Βοσνία και Ερζεγοβίνη*	/	/	/	/	/
Γαλλία	ΝΑΙ (1967)	12	24	200 ⁵	
Ελλάδα	ΟΧΙ ⁶	6 ⁷			
Ισπανία	ΝΑΙ (1977)	12	24	200 ⁸	
Ισραήλ	ΟΧΙ ⁹	12			
Ιταλία	ΝΑΙ (1978)	12		10	

²⁵ Βλ. άρθρο 3 της Σύμβασης του 1982.

²⁶ Η Τουρκία διαθέτει αιγιαλίτιδα ζώνη στη Μαύρη Θάλασσα και τις μεσογειακές ακτές της τάξης των 12 ν.μ. Σχετικά με το εύρος της ελληνικής και τουρκικής αιγιαλίτιδας ζώνης, βλ. αναλυτικά στο Μ. Κλάδη-Ευσταθοπούλου, «Ελληνική Αιγιαλίτιδα Ζώνη: Ισχύον Καθεστώς και Δικαίωμα Επέκτασης στα 12 ν.μ. σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1982», στο Στ. Περράκης, επιμ., *Το Αιγαίο Πέλαγος και το Νέο Δίκαιο της Θάλασσας*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1996, σελ. 55-59. Επίσης, Μ. Kladi-Efstathopoulou, «Sea Borders at the Aegean Sea: The International Legal Regime and the Turkish Claims», στο Μ. Ε. Koppa, ed., *Les Balkans en Mutation*, 32-33 *Mésogéios*, Hérodotos, Paris, 2007, p.p. 177-203.

²⁷ Εκτός από τις διμερείς Συμφωνίες στη μεσογειακή περιοχή, έχουμε παράλληλα και δύο οριοθετήσεις της υφαλοκρηπίδας μέσω Αποφάσεων του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης, εκείνης ανάμεσα σε Τυνησία και Λιβύη (βλ. σχετική Απόφαση 24 Φεβρουαρίου 1982), αλλά και την οριοθέτηση ανάμεσα σε Λιβύη και Μάλτα (βλ. Απόφαση 3 Ιουνίου 1985).

²⁸ Στην Αδριατική Θάλασσα έχει πάρει τη μορφή της *Ειδικής Ζώνης Προστασίας του Θαλασσίου Περιβάλλοντος*, η οποία και αντιστοιχεί ουσιαστικά στην υπερκείμενη, της ήδη οριοθετημένης υφαλοκρηπίδας των ενδιαφερόμενων κρατών, θαλάσσια περιοχή. Ενώ, η Λιβύη κάνει χρήση Ζώνης Αλιείας εύρους 62 ν.μ..

Κροατία	ΝΑΙ	12		11	
Κύπρος	ΝΑΙ (1993)	12	24	200	
Λίβανος	ΟΧΙ ¹²	12			
Λιβύη	ΝΑΙ	12		13	
Μάλτα	ΝΑΙ	12	24	¹⁴	
Μαρόκο	ΝΑΙ (1975)	12	24	200	
Μαυροβούνιο**	/	/	/	/	/
Μονακό	ΟΧΙ ¹⁵	12		16	
Σλοβενία	ΝΑΙ	12		17	
Συρία	ΝΑΙ (1963) ¹⁸	12	24	200	
Τουρκία	ΟΧΙ ¹⁹	6 ²⁰		200 ²¹	
Τυνησία	ΝΑΙ (1973)	12	24	²²	

¹ Σε ορισμένα σημεία κοντά στο Σουέζ δεν τις αποδέχονται οι ΗΠΑ, ως καταχρηστικές.

² Συμφωνία Οριοθέτησης ΑΟΖ μεταξύ Αιγύπτου και Κύπρου (Μάρτιος 2003).

³ Μέχρι βόρεια της νήσου Σάσωνος, που τροποποιήθηκαν το 1976. Όμως οι ΗΠΑ δεν τις αποδέχονται μέχρι τους Αγ. Σαράντα, ως καταχρηστικές.

⁴ Ζώνη Αλιείας 52 ναυτικών μιλίων.

⁵ Δεν ισχύει για τη Μεσόγειο Θάλασσα.

⁶ Από το ίχνος της ακτογραμμής αφού η άμπωτη είναι αμελητέα.

⁷ 10 ναυτικά μίλια για τους σκοπούς της Αεροπλοΐας και της Αστυνομίας της.

⁸ Δεν ισχύει για τη Μεσόγειο (μόνο για τον Ατλαντικό). Στη Μεσόγειο ισχύει Ζώνη Αλιείας που προσδιορίζεται με συντεταγμένες σημείων.

⁹ Με χαμηλότερη ρηχία κατά την άμπωτη της εαρινής ισημερίας.

¹⁰ Ζώνη Προστασίας Περιβάλλοντος (Law 61 of 8 February 2006) πέρα από τα όρια της Αιγιαλίτιδας Ζώνης, της οποίας τα όρια ορίζονται με συμφωνία από τα ενδιαφερόμενα κράτη ή με μέση γραμμή αν δεν υπάρχει συμφωνία.

¹¹ Νομοθεσία (Decision on the Extension of the Jurisdiction of the Republic of Croatia in the Adriatic Sea of 3 October 2003) προβλέπει συγκεκριμένα στοιχεία της ΑΟΖ (Αλιεία, Προστασία Περιβάλλοντος). Το εξωτερικό όριο ορίζεται από γεωγραφικές συντεταγμένες.

¹² Με χαμηλότερη ρηχία κατά την άμπωτη της εαρινής ισημερίας.

¹³ Από τον Ιούνιο 2005, Ζώνη Προστασίας Αλιείας 62 ναυτικών μιλίων στη Μεσόγειο, τα όρια της οποίας προσδιορίζονται με γεωγραφικές συντεταγμένες.

¹⁴ Ζώνη Αλιείας 25 ναυτικών μιλίων.

¹⁵ Με χαμηλότερη ρηχία κατά την άμπωτη της εαρινής ισημερίας.

¹⁶ Ζώνη Αλιείας 12 ναυτικών μιλίων.

¹⁷ Νομοθετική Πράξη Ζώνης Προστασίας Περιβάλλοντος και Υφαλοκρηπίδας (Ecological Protection Zone and Continental Shelf of the Republic of Slovenia Act / 4 October 2005). Η οριοθέτηση της Ζώνης Προστασίας θα γίνει μέσω συμφωνίας με τα γειτονικά κράτη. Η Πράξη ορίζει το εξωτερικό όριο των ζωνών.

¹⁸ Στον ΟΗΕ τις δήλωσε το 2003.

¹⁹ Με νόμο του 1964 η Τουρκία χάραξε ΕΓΒ στο Αιγαίο (τις οποίες όμως φαίνεται ότι έχει ακυρώσει, καταργώντας το νόμο αυτό με το νέο νόμο του 1982).

²⁰ 6 ναυτικά μίλια στο Αιγαίο Πέλαγος, 12 ναυτικά μίλια στη Μαύρη Θάλασσα.

²¹ Στη Μαύρη Θάλασσα.

²² Μέχρι το ισοβαθές των 50 μέτρων έξω από τον Κόλπο Gabès, και Ζώνη Αλιείας 12 ναυτικών μιλίων.

* Η Βοσνία - Ερζεγοβίνη έχει προσχωρήσει στη Σύμβαση του 1982 από τις 12/01/1994, αλλά δεν έχει υιοθετήσει καμία ζώνη εθνικής δικαιοδοσίας. Το 1999, ωστόσο, υπέγραψε ειδική συμφωνία με την Κροατία με την οποία της αναγνωρίζεται έξοδος στην Αδριατική.

** Το Μαυροβούνιο έχει προσχωρήσει στη Σύμβαση του 1982 από τις 23/10/2006, αλλά δεν έχει υιοθετήσει καμία ζώνη εθνικής δικαιοδοσίας.

ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ

Ο χώρος της νοτιοανατολικής λεκάνης της Μεσογείου αφορά άμεσα, σε επίπεδο γειτνίασης, επτά συνολικά παράκτια κράτη: την Ελλάδα, την Τουρκία, τη Συρία, το Λίβανο, το Ισραήλ και την Αίγυπτο και ασφαλώς στο κέντρο, το μοναδικό νησιωτικό στην περιοχή κράτος, την Κύπρο. Όλα, κράτη με μικρές αποστάσεις ανάμεσά τους και τουλάχιστον αναφορικά με τις απέναντι ακτές τους, οι οποίες και προσδιορίζουν αρχικά, συμπληρωματικά και με τις όμορες ακτές, τα θαλάσσια σύνορά τους²⁹.

Έτσι, αναφορικά με τα χωρικά ύδατα των κρατών αυτών, και με εξαίρεση την τουρκική άρνηση στην καθ' όλα νόμιμη επέκταση της ελληνικής αιγιαλίτιδας ζώνης στα 12 ν.μ., η υιοθέτηση της μέσης γραμμής, ως απόρροια της βασικής αρχής του Διεθνούς Δικαίου που αναφέρεται κυρίως στην αμοιβαιότητα, όπου αυτή απαιτείται, έχει υιοθετηθεί χωρίς καμία αντίρρηση³⁰.

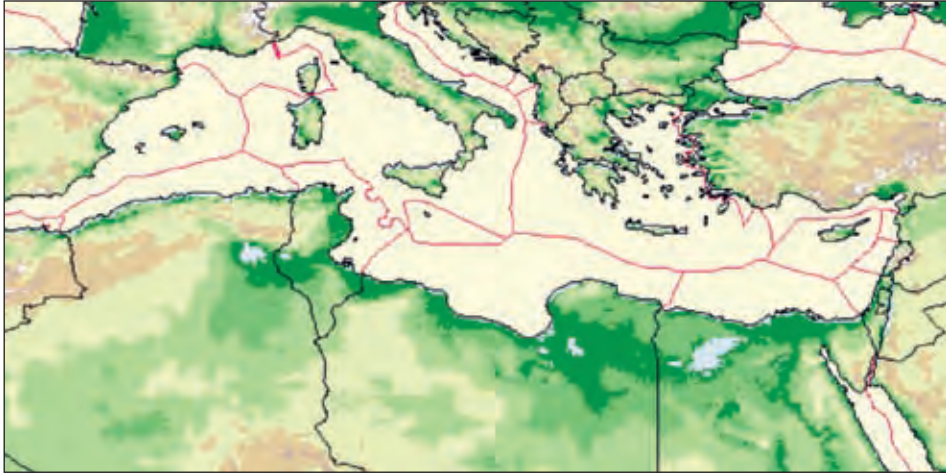
Ασφαλώς, το πρόβλημα γίνεται περισσότερο περίπλοκο με την οριοθέτηση των νέων, διευρυμένων κατά πολύ σε σχέση με το παρελθόν, ζωνών οικονομικής εκμετάλλευσης, όπως η υφαλοκρηπίδα και η αποκλειστική οικονομική ζώνη.

Το αρχικό, ταυτόσημο απώτερο όριο των 200 ν.μ. από τις γραμμές βάσης, από τις οποίες μετριοούνται και τα χωρικά ύδατα, δημιουργεί σχετικά με τις δύο ζώνες, υφαλοκρηπίδα³¹ και αποκλειστική οικονομική ζώνη, είτε έτσι είτε

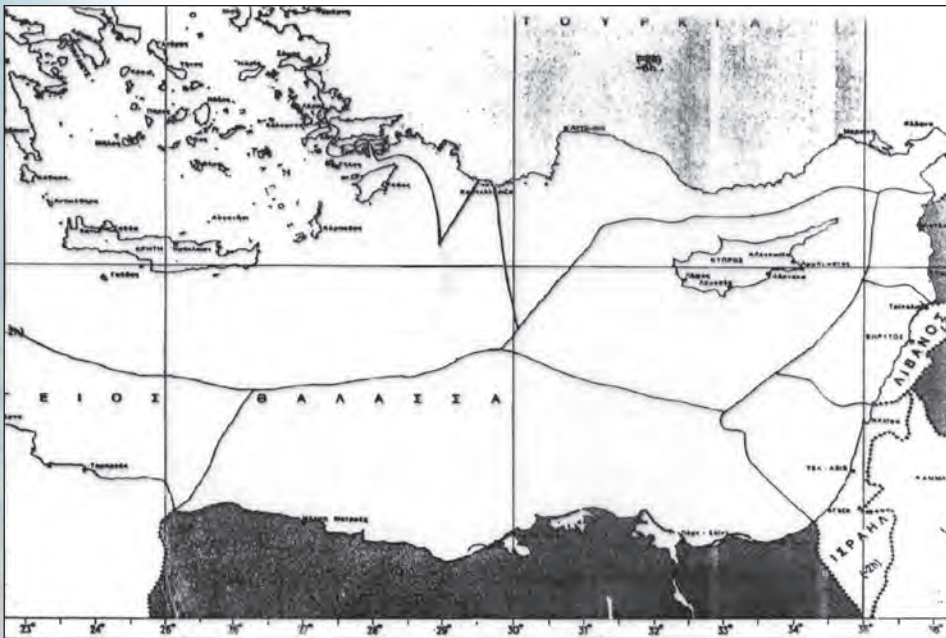
²⁹ Η Κύπρος είναι το μοναδικό, απέναντι προς όλα τα άλλα, κράτος στην περιοχή της νοτιοανατολικής Μεσογείου. Τα υπόλοιπα κράτη έχουν προβλήματα γειτνίασης σε επίπεδο κρατών με όμορες ακτές.

³⁰ Η μέθοδος της μέσης γραμμής που αφορά κυρίως στην οριοθέτηση ανάμεσα σε κράτη με απέναντι ακτές και η μέθοδος της γραμμής τής ίσης απόστασης αναφορικά με τα κράτη με όμορες ακτές περιλαμβάνονται και στο άρθρο 15 της νέας Σύμβασης για την οριοθέτηση της αιγιαλίτιδας ζώνης. Για το θέμα, βλ. αναλυτικά Γρ. Ι. Τσάλτας, Μ. Κλάδη-Ευσταθοπούλου, *Το Διεθνές Καθεστώς των Θαλασσών και των Ωκεανών*, Τόμος πρώτος, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2003, σελ. 171-174 και 233-236.

³¹ Το εύρος της υφαλοκρηπίδας είναι δυνατόν να επεκταθεί και πέραν των 200 ν.μ. μέχρι το εξωτερικό άκρο του υφαλοπλαισίου, το οποίο δεν θα πρέπει να υπερβαίνει συνολικά τα 350 ν.μ., σύμφωνα με το άρθρο 76 της νέας Σύμβασης.

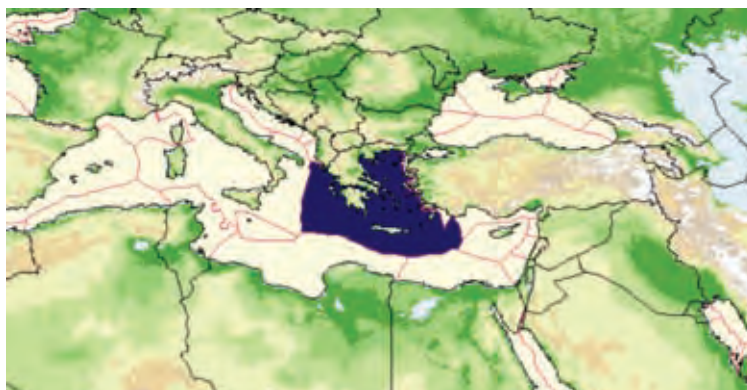

Χάρτης 6
Θαλάσσιες Περιοχές Α.Ο.Ζ. στη Μεσόγειο σύμφωνα με τη Σύμβαση UNCLOS
 (Πηγή: Βάση δεδομένων του Θαλάσσιου Ινστιτούτου FLANDERS (FLANDERS MARINE INSTITUTE), στο <http://www.vliz.be/vmdcdata/marbound/>)

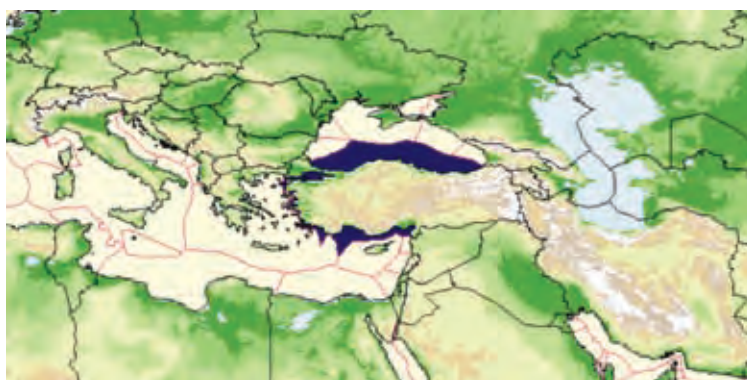

Χάρτης 7
Θαλάσσιες Περιοχές Α.Ο.Ζ. στη νοτιοανατολική Μεσόγειο
σύμφωνα με τη Σύμβαση UNCLOS

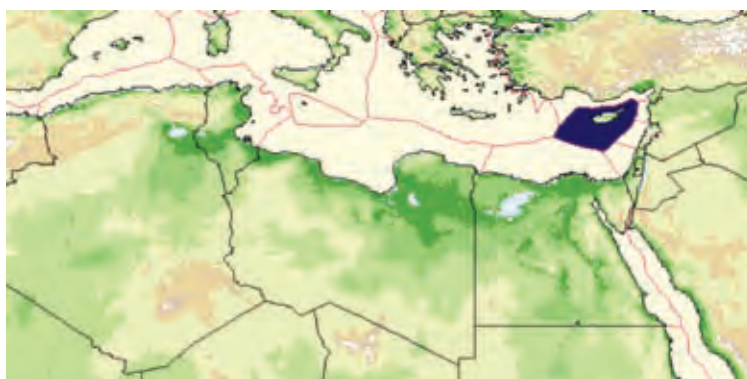
αλλιώς, ένα γενικότερο πρόβλημα για τη Μεσόγειο, με δεδομένο ότι οι απέναντι αποστάσεις, ανάμεσα σε όλα γενικώς τα παράκτια μεσογειακά κράτη, είναι μικρότερες του διπλάσιου του ορίου αυτού -δηλαδή των 400 ν.μ.. Η πιθανή

Χάρτης 8
Α.Ο.Ζ. Ελλάδα σύμφωνα με τη Σύμβαση UNCLOS
(όπως αποτυπώνεται στη βάση δεδομένων του Θαλάσσιου Ινστιτούτου FLANDERS)

Χάρτης 9
Α.Ο.Ζ. Τουρκίας σύμφωνα με τη Σύμβαση UNCLOS
(όπως αποτυπώνεται στη βάση δεδομένων του Θαλάσσιου Ινστιτούτου FLANDERS)

Χάρτης 10
Α.Ο.Ζ. Κύπρου σύμφωνα με τη Σύμβαση UNCLOS
(όπως αποτυπώνεται στη βάση δεδομένων του Θαλάσσιου Ινστιτούτου FLANDERS)

λοιπόν υιοθέτηση και μόνον της αποκλειστικής οικονομικής ζώνης των 200 ν.μ., ομοιόμορφα από όλα τα ενδιαφερόμενα στην περιοχή κράτη, θα μπορούσε να μετατρέψει ουσιαστικά τη Μεσόγειο σε χώρο αποκλειστικής, ουσιαστικής κοινοκτημοσύνης, στον τομέα ειδικότερα της εκμετάλλευσης των θαλάσσιων και υποθαλάσσιων φυσικών πόρων, ζώντων και μη, ανάμεσα στα παράκτια μεσογειακά, ηπειρωτικά και νησιωτικά κράτη, με την έννοια της παλαιάς ρήσης περί ουσιαστικής πλέον *mare nostrum* (βλ. Χάρτη 6).

Προοπτική οριοθετήσεων ΑΟΖ στην περιοχή της νοτιοανατολικής Μεσογείου σύμφωνα με τη Σύμβαση UNCLOS

Σύμφωνα με τη νέα Σύμβαση όλα τα παράκτια κράτη έχουν το δικαίωμα υιοθέτησης αποκλειστικής οικονομικής ζώνης 200 ν.μ. από τις γραμμές βάσεις, απ' όπου μετρίεται και η αιγιαλίτιδα ζώνη τους, αναφορικά όχι μόνο με τις ηπειρωτικές αλλά και τις νησιωτικές ακτές τους³². Τα δικαιώματα που το παράκτιο κράτος ασκεί στο χώρο της Α.Ο.Ζ. του είναι κυριαρχικά και αφορούν την εξερεύνηση και εκμετάλλευση των φυσικών πόρων (ζώντων και μη), τόσο των υπερκείμενων υδάτων (κυρίως αλιεία, αλλά και παραγωγή ενέργειας από ύδατα, κλπ.)³³, όσο και του βυθού και του υπεδάφους του³⁴.

Η πιστή απεικόνιση της θεωρητικής εφαρμογής αυτών των διατάξεων της νέας Σύμβασης στην περιοχή της νοτιοανατολικής Μεσογείου, και λόγω της συγκεκριμένης γεωγραφικής διάταξης των κρατών που την περιβάλλουν, συμπεριλαμβανομένης και της Κύπρου στη μέση, προσδίδει αναλογικά σε όλα τα κράτη της περιοχής τη δικαιούμενη σε σχέση με τις ακτές τους ΑΟΖ (βλ. Χάρτη 7).

Η ολοκλήρωση της εφαρμογής των διατάξεων της νέας Σύμβασης σε σχέση με την οριοθέτηση της διευρυμένης αυτής ζώνης στην περιοχή εμπλέκει, επίσης, εν μέρει και τη Λιβύη η οποία, γειτνιάζουσα ως παρακείμενο κράτος με την Αίγυπτο αλλά και ως απέναντι κράτος με την Ελλάδα (Κρήτη), συμβάλλει στο ουσιαστικό μοίρασμα του συνόλου αυτής της θαλάσσιας περιοχής.

Σε κάθε περίπτωση, η σημαντική παρουσία στην περιοχή της νησιωτικής Ελλάδας (Κρήτη, Δωδεκάνησα, Καστελόριζο, Στρογγύλη) σε συνδυασμό με τις μικρές αποστάσεις των γειτονικών απέναντι κρατών (Λιβύη, Αίγυπτος, Κύπρος) αλλά και της Τουρκίας, της προσδίδουν, σύμφωνα με τη νέα Σύμβαση, σημαντικά θαλάσσια τμήματα, καθώς η Α.Ο.Ζ. της ενώνεται τελικά με εκείνη της Λιβύης και της Αιγύπτου νότια και της Κύπρου και της Τουρκίας ανατολικά (βλ. Χάρτες 8 και 9).

Παράλληλα, σύμφωνα με τη Νέα Σύμβαση, η οριοθέτηση της Α.Ο.Ζ. της Κύπρου επιτυγχάνεται με την υιοθέτηση της μέσης γραμμής με τα απέναντι κράτη, ανατολικά με τη Συρία, το Λίβανο και το Ισραήλ, βόρεια με την Τουρκία και νότια με την Αίγυπτο (βλ. Χάρτη 10).

³² Βλ. άρθρα 55, 57 σε συνδυασμό με το άρθρο 121 (παρ. 2) της νέας Σύμβασης.

³³ Στην ΑΟΖ το παράκτιο κράτος ασκεί, επίσης, δικαιοδοσία σχετικά με τη θαλάσσια επιστημονική έρευνα και την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος, καθώς και την εγκατάσταση τεχνητών νησιών, απαραίτητων για την εξόρυξη των φυσικών πόρων (άρθρο 56 παρ. β, γ).

³⁴ Βλ. άρθρο 56 της νέας Σύμβασης.

Χάρτης 11
Τουρκική πρόταση χάραξης ΑΟΖ στη νοτιοανατολική Μεσόγειο
(Βλ. Β., Öztürk, S. H., Başeren, op. cit., σελ. 81)

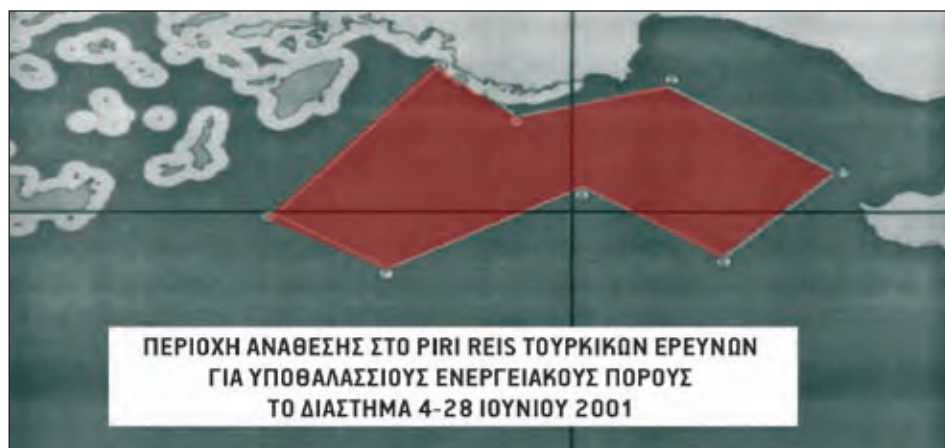

Χάρτης 12
Αυθαίρετη μονομερής οριοθέτηση της Υφαλοκρηπίδας της νότιο-νοτιοανατολικής Μεσογείου εκ μέρους της Τουρκίας
(Πηγή: http://4.bp.blogspot.com/_xibsVk41wg0/S5koj1EtQ2I/AAAAAAAACNc/NP_5BNgaPYw/s1600-h/image002.jpg)

Οι τουρκικές διεκδικήσεις στην περιοχή

Δεδομένης της μειονεκτούσας θέσης της Τουρκίας στο χώρο της νοτιοανατολικής Μεσογείου, λόγω της άμεσης γειννιάσής της κυρίως με την Ελλάδα αλλά και την Κύπρο, η πρόταση την οποία φάνηκε να διαμορφώνει η χώρα αυτή, ήδη από τις αρχές του 21^{ου} αιώνα, σε σχέση με την εκμετάλλευση της ευρύτερης θαλάσσιας περιοχής είναι μαξιμαλιστική και εκτός κάθε δυνατής εφαρμογής των διατάξεων της νέας Σύμβασης.

Και τούτο διότι, όπως φαίνεται από τους Χάρτες 11 και 12, η μοναδικά αποδεκτή λύση για τα τουρκικά συμφέροντα στην περιοχή είναι εκείνη που αντιστρατεύεται το νόμιμο δικαίωμα των ελληνικών νησιών της Δωδεκανήσου, ιδίως της

Χάρτης 13
Περιοχή ανάθεσης ερευνών εκ μέρους της Τουρκίας

Χάρτης 14
Συγκριτική απεικόνιση διαφοροποίησης προτάσεων Τουρκίας και διατάξεων της UNCLOS

(βλ. Β., Öztürk, S. H., Başeren, op. cit., σελ. 81, 2008 και σχετική γραμμική σύνθεση των συγγραφέων).

Καρπάθου, της Κάσου, του Καστελόριζου και της Στρογγύλης, σε υφαλοκρηπίδα και αποκλειστική οικονομική ζώνη.

Από τους ίδιους Χάρτες φαίνεται, επίσης, ότι, σύμφωνα με τις τουρκικές επιδιώξεις, κάτι παρόμοιο ισχύει και για την Κύπρο, σε σχέση με τα δυτικά παράλια της οποίας η Τουρκία φαίνεται να μην της αναγνωρίζει δικαίωμα σε

Α.Ο.Ζ. και υφαλοκρηπίδα³⁵, ενώ η ίδια (η Τουρκία) φαίνεται να διεκδικεί τον μέγιστο στην περιοχή χώρο ανάπτυξης των αντίστοιχων δικών της σχετικών θαλάσσιων ζωνών, οριοθετημένων μάλιστα με μία νοητή, μέση γραμμή που χαράσσει ανάμεσα στα τουρκικά παράλια και την απέναντι Αίγυπτο, σύμφωνα με το Χάρτη 12. Στο Χάρτη αυτό φαίνεται ότι η Τουρκία επιχειρεί, μονομερώς, αυθαίρετη οριοθέτηση της διεκδικούμενης από αυτήν υφαλοκρηπίδας στην περιοχή, με συντεταγμένες γεωγραφικού πλάτους/μήκους 27 22 (Bodrum) έως 32 16 (Πάφος) και 33 50 (μέση απόσταση Τουρκίας-Αιγύπτου), ορίζοντας μάλιστα τρία πεδία έρευνας, υπό την ευθύνη της τουρκικής εταιρείας πετρελαίου ΤΡΑΟ, το πρώτο από τα οποία εφάπτεται στην υφαλοκρηπίδα του Καστελόριζου³⁶.

Ας σημειωθεί ότι η τουρκική αυτή πρόταση δεν αποτελεί μόνον θεωρητική -αυθαίρετη- ερμηνεία των διατάξεων της νέας Σύμβασης. Από τον Ιούνιο του 2001, η Τουρκία, κατά παράβαση των διατάξεων της Σύμβασης, προχώρησε και στην πράξη, στην ανάθεση, σε τουρκικό σειсмоγραφικό σκάφος (Piri Reis), της εξερεύνησης του υποθαλάσσιου αυτού χώρου (βλ. Χάρτη 13).

Έτσι, όπως φαίνεται εμφανώς και από τον Χάρτη 14, η προσπάθεια της Τουρκίας είναι να στερήσει, υπέρ της ίδιας, από την Ελλάδα και την Κύπρο μεγάλο μέρος των υφαλοκρηπίδων και των Α.Ο.Ζ. τους. Και τούτο μάλιστα παρά την αναγνώριση από την ίδια³⁷ ότι εντάσσεται στην κατηγορία των γεωγραφικώς μειονεκτούντων κρατών, τα οποία, σύμφωνα με τη νέα Σύμβαση (άρθρο 70), δεν αποκτούν προτιμησιακά δικαιώματα σε επίπεδο οριοθέτησης ζωνών εθνικής δικαιοδοσίας άλλων γειτονικών κρατών, αλλά μόνον απολαβής μέρους των αλιευτικών αποθεμάτων τους, και μάλιστα πλεονάσματος που καθορίζεται αποκλειστικά από το παράκτιο κράτος³⁸.

Στη συγκεκριμένη επομένως περιοχή τόσο η Ελλάδα όσο και η Κύπρος διακρίνονται απόλυτα της ανάπτυξης πλήρους ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδας, ζώνες που γειτονεύουν με τις αντίστοιχες τουρκικές ζώνες.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η περίπτωση της νοτιοανατολικής λεκάνης της Μεσογείου αναδεικνύεται τα τελευταία χρόνια σε εξόχως ιδιόζουσα, από την πλευρά της οριοθέτησης των ζωνών εθνικής δικαιοδοσίας των ενδιαφερόμενων στην περιοχή κρατών, λόγω

³⁵ Ας σημειωθεί ότι η -επικριώς απαράδεκτη- τοποθέτηση της Τουρκίας για την ύπαρξη δύο κρατών στην Κύπρο, καθορίζει τις αντίστοιχες ζώνες εθνικής δικαιοδοσίας του ψευδο-κράτους της βόρειας περιοχής του νησιού.

³⁶ Βλ. επίσης, Χ. Κουτσογιαννόπουλου, «Η Νέα Απειλή της Τουρκίας στη Μεσόγειο», 11-3-2010, στο http://geopolitics-gr.blogspot.com/2010/03/blog-post_7101.html

³⁷ Βλ. σχετική Δήλωση της Τουρκίας κατά τη διάρκεια των εργασιών της Δεύτερης Επιτροπής της UNCLOS III.

³⁸ Τα γεωγραφικώς μειονεκτούντα κράτη κατοχυρώνουν, επίσης, το δικαίωμα στην ενημέρωση ως προς τα αποτελέσματα των ερευνών του παράκτιου κράτους ή άλλων αρμόδιων για την περίπτωση διεθνών Οργανισμών. Βλ. για το καθεστώς των γεωγραφικώς μειονεκτούντων κρατών: J. Symonides, «Geographically Disadvantaged States under the 1982 Convention on the Law of the Sea», 208 *Hague Recueil*, 1988 -V, σελ. 285-407 και S. Vascianne, *Landlocked and Geographically Disadvantaged States in the International Law of the Sea*, Clarendon Press, Oxford, 1990. Επίσης, Γρ. Ι. Τσάλτας, Μ. Κλάδη-Ευσταθοπούλου, *Το Διεθνές Καθεστώς των Θαλασσών και των Ωκεανών*, οπ. προηγ. σελ. 419-425.

της ανακάλυψης σημαντικών κοιτασμάτων φυσικών πόρων.

Η μέχρι σήμερα εκφρασμένη βούληση των παράκτιων και νησιωτικών στην περιοχή κρατών αφορά την προώθηση μιας διεθνούς περιφερειακής διαβούλευσης με στόχο την ειρηνική διευθέτηση της όποιας σχετικής διαφοράς. Εντούτοις, είναι σημαντικό επίσης το στοιχείο ότι δύο κράτη (Τουρκία, Ισραήλ) από τα τέσσερα συνολικά³⁹, που καταψήφισαν τη νέα Σύμβαση βρίσκονται στην επίμαχη αυτή περιοχή.

Η Τουρκία έχει επιδείξει αναφορικά με το Διεθνές Δίκαιο της θάλασσας, ήδη από το 1973, μια συμπεριφορά που δεν συνάδει με τις βασικές αρχές της καλής γειτονίας και του σεβασμού των κανόνων του Διεθνούς Δικαίου. Η διαρκής, επιλεκτική και μόνον εφαρμογή τους (βλ. περίπτωση Μαύρης Θάλασσας), δείχνει μια πάγια θέση σύμφωνα με την οποία για ό,τι ταυτίζεται με τα εθνικά / τουρκικά συμφέροντα γίνεται επίκληση των κανόνων Διεθνούς Δικαίου προς στήριξή τους, ενώ ό,τι εναντιώνεται σ' αυτά, το Διεθνές Δίκαιο παραμερίζεται σκοπίμως υπέρ μιας σαφούς προσπάθειας καθ' όλα αυθαίρετης παράκαμψής του με ενέργειες οι οποίες τείνουν να δημιουργήσουν τετελεσμένα γεγονότα.

Σε τελευταία ανάλυση, η προοπτική εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων στην εν λόγω περιοχή της Μεσογείου εξαρτάται απόλυτα από τον σαφή καθορισμό των ορίων των ζωνών εθνικής δικαιοδοσίας ανάμεσα κυρίως σε Ελλάδα, Τουρκία και Κύπρο. Η όποια σχετική οριοθέτηση θα πρέπει να στηρίζεται στο σεβασμό των αρχών και των κανόνων του Διεθνούς Δικαίου, αλλά και στους βασικούς κανόνες συμπεριφοράς που υπαγορεύονται από το ευρωπαϊκό πνεύμα συνεργασίας, στο πλαίσιο του οποίου οι δύο χώρες Ελλάδα και Κύπρος ολοκληρώνονται ως πλήρη μέλη και η Τουρκία ως συνδεδεμένο μέλος προσβλέπει στην ξεκάθαρη προοπτική πλήρους ένταξής της.

³⁹ Τα άλλα δύο κράτη είναι η Βενεζουέλα και οι ΗΠΑ.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΜΕΡΙΜΝΑΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

ΚΕΙΜΕΝΟ: Εφ. Δνέας (ΕΜ) Ευάγγελος Χαριτόπουλος, ΜΔΕ Βυζαντινής Αρχαιολογίας
Πανεπιστημίου Κρήτης, Υποψήφιος Διδάκτορας Αρχαιολογίας
Πανεπιστημίου Leiden, Ολλανδίας

Διαχρονικά, ένας κρίσιμος παράγοντας έκβασης κάποιας μάχης αλλά και ένα σημαντικό στοιχείο της στρατιωτικής καθημερινότητας, αθέατο συνήθως από τους ιστορικούς, αποτελεί η διοικητική μέριμνα των ενόπλων σωμάτων. Με τον όρο αυτό εννοείται γενικά ο εφοδιασμός, η επιμελητειακή υποστήριξή τους, σε καιρό ειρήνης και πολέμου με συγκεκριμένα υλικά (οπλισμός, τροφές, νομή, ιματισμός, κ.ά.) που είναι απαραίτητα για τη διατήρησή τους σε μάχιμη ικανότητα - κάτι που αφορά ουσιαστικά τις ανάγκες επιβίωσης των ανθρώπων και των ζώων που βρίσκονται σε υπηρεσία.

Στον Ελληνικό Στρατό έχει αναπτυχθεί μία πολυεπίπεδη οργάνωση για την κάλυψη της Διοικητικής Μέριμνας (ΔΜ), των αναγκών δηλαδή υποστήριξης των διαφόρων μονάδων του καθώς και των λοιπών ενόπλων σωμάτων. Το σύνολο των σχηματισμών και συγκροτημάτων του ΕΣ που έχουν ως κύριο έργο την ΔΜ έχουν ενταχθεί υπό την ευρύτερη διοίκηση της ΑΣΔΥΣ (Ανωτάτη Στρατιωτική Διοίκηση Υποστηρίξεως Στρατού)¹. Ο γράφων υπηρετώντας κατά το 2010 τη στρατιωτική του θητεία στο Σώμα Εφοδιασμού Μεταφορών (ΣΕΜ) θέλησε να ασχοληθεί ερευνητικά με τις παραμέτρους επιμελητειακής υποστήριξης κατά τις παλαιότερες περιόδους και κυρίως τη Βυζαντινή Εποχή, η οποία αποτελεί τομέα ειδικεύσεώς του σε επίπεδο μεταπτυχιακών σπουδών.

Κατά τον Μεσαίωνα, ο τομέας της επιμελητείας δεν είχε προφανώς τόσο καθορισμένες μονάδες, ως προς την ονομασία και τη θέση τους στο σύνολο του στρατεύματος, όσο στις μέρες μας. Στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία υπήρχε αναμφίβολα ένα οργανωμένο σύστημα που καλυπτόταν από τις δραστηριότητες των εντεταλμένων αξιωματούχων ενός Θέματος, που αποτελούσε την κύρια στρατιωτική και πολιτική διοικητική διαίρεση κατά το μεγαλύτερο διάστημα της βυζαντινής εποχής, ή των εκάστοτε επιφορτισμένων τοπικών διοικητών. Αν και δεν είναι γνωστό, καθώς στα βυζαντινά στρατιωτικά εγχειρίδια που έχουν διασωθεί, σε ελάχιστες περιπτώσεις αναφέρεται κάτι συγκεκριμένο, μπορούμε εύλογα να υποθέσουμε ότι υπήρχαν

¹ Για μία ευσύννοπη και περιεκτική παρουσίαση της ΑΣΔΥΣ βλ. *Στρατός & Ενημέρωση* 16, 1, 24-31.

καθορισμένες προβλεπόμενες ενέργειες. Σε κάθε περίπτωση, άλλωστε, τονίζεται από τους συγγραφείς η σημασία του επαρκούς και απρόσκοπτου ανεφοδιασμού ως κύριου παράγοντα επιβίωσης του στρατεύματος και της νικηφόρου έκβασης μιας επιχείρησής².

Από την άλλη πλευρά, ορισμένα στοιχεία που αφορούν ζητήματα εφοδιασμού αξιωματικών, στρατιωτών, ποικίλων κρατικών αξιωματούχων αλλά και στρατιωτικών ζώων καθώς και οι διάφορες υποχρεώσεις που αναλάμβαναν οι κάτοικοι της υπαίθρου (αγγαρείες όπως η καστροκτησία) διαφαίνονται κατά περιπτώσεις από έγγραφα (δημοσιονομικού χαρακτήρα περισσότερο) για φορολογία ή φοροαπαλλαγές.

Αποκαλύπτεται, για παράδειγμα, η ζήτηση συγκεκριμένων αντικειμενικών υποχρεώσεων (για τις οποίες υπάρχει σχετική ορολογία) σε αρχαικά έγγραφα Ιερών Μονών της Μέσης Βυζαντινής Περιόδου, μέσω της αναγραφής για αποφυγή. Οι ανάγκες που καλούνταν να αντιμετωπίσουν ήταν προφανείς και οι διατάξεις υποδεικνύουν χαρακτήρα επίταξης³. Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι οι ποικίλες αναφορές απαλλαγών (εξκουσσειών), ιδιαίτερα όσον αφορά την περίοδο του 11^{ου} και 12^{ου} αιώνα, αποτελούν μία όψη του συνολικού συστήματος υποστήριξης του βυζαντινού στρατού και σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να δώσουν ολοκληρωμένη εικόνα⁴.

Η επιστημονική έρευνα που έχει προηγηθεί για τις ανάγκες επιμελητείας και τις παραμέτρους τους στις πολεμικές επιχειρήσεις του Βυζαντίου, επικεντρώνεται περισσότερο στην περίοδο της Ύστερης Αρχαιότητας, την Πρωτοβυζαντινή Περίοδο, για την οποία υπάρχουν περισσότερα στοιχεία διαθέσιμα. Για τη Μεσοβυζαντινή Περίοδο, ένας σημαντικός ερευνητής της βυζαντινής στρατιωτικής και κοινωνικής ιστορίας, ο JOHN HALDON έχει πραγματευθεί το συγκεκριμένο θέμα στο σχετικό άρθρο του «The Organization and Support of an Expeditionary Force: Manpower and Logistics in the Middle Byzantine Period», όπως παρομοίως και στα ανάλογα υποκεφάλαια της μετέπειτα γενικότερης μελέτης του *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565-1204*, χωρίς ωστόσο να παρουσιάζει πλήρως το αντικείμενο. Το ζήτημα των επιπρόσθετων υποχρεώσεων και των απαλλαγών από τη φορολογία αποτελεί τμήμα του έργου του ΝΙΚΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗ, *Fiscalité et exemption fiscale à Byzance (IXe-Xie s.)*, όπου αναφέρονται οι περιπτώσεις από τα αρχαικά έγγραφα των μονών του Αγίου Όρους.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ

Οι προβλεπόμενες ενέργειες για την υποστήριξη του βυζαντινού στρατού βασιζόνταν και αποτέλεσαν εξέλιξη της αντίστοιχης οργάνωσης του ρωμαϊκού στρατού⁵. Κατά τον 4^ο μ.Χ. αιώνα, είχε ρυθμιστεί ειδική φορολογία σε είδος (τρο-

² Βλ. HALDON 1997, 111.

³ Βλ. HENDY 1985, 610-611.

⁴ Βλ. BIRKENMEIER 2002, 146.

⁵ Για τη Διοικητική Μέριμνα του Ρωμαϊκού Στρατού βλ. ενδεικτικά, ΚΕΗΝΕ 2007, 323-338.

φές, άλογα, κριθή) για τις ανάγκες των στρατιωτών που είχε επιβληθεί μετά τις μεταρρυθμίσεις του αυτοκράτορα Διοκλητιανού. Οι φόροι αυτοί σταδιακά και μέχρι την εποχή του Αναστασίου Α΄ (τέλη 5^{ου} - αρχές 6^{ου} αι.) μετατράπηκαν σε χρηματικούς. Κατά συνέπεια, από εκείνη την περίοδο μέχρι τα μέσα του 7^{ου} αιώνα οι στρατιώτες αγόραζαν όλα τα απαραίτητα γι' αυτούς είδη σπλισμού, τα ποικίλα αναλώσιμα καθώς και τα ζώα, με ποσά από τις κρατικές πληρωμές και επιχορηγήσεις τους σε χρήμα.

Από τα μέσα του 7^{ου} αιώνα (κατά τη βασιλεία του Κώνσταντος Β΄ και έπειτα) διαφαίνεται μία αλλαγή που σχετίζεται με τη διαφοροποίηση της υφής των κρατικών πληρωμών προς το στράτευμα - μία σημαντική πτυχή στη γενικότερη μεταβολή των οικονομικών δεδομένων της αυτοκρατορίας κατά την πολυσυζητημένη «κρίση» αυτού του αιώνα. Οι πληρωμές των στρατιωτών σε χρήμα αντικαταστάθηκαν σε μεγάλο βαθμό με το θεσμό των στρατιωτικών κτημάτων, από τα οποία εν προκειμένω μπορούσαν αυτοί να προμηθεύονται τις απαραίτητες τροφές και άλογα⁶.

Καθώς όμως δεν ήταν δυνατόν οι στρατιώτες να προμηθευτούν τα πάντα από

⁶ TREADGOLD 1995, 179-181.

τα κτήματά τους και σίγουρα ούτε να κατασκευάσουν οι ίδιοι τον οπλισμό τους, αυτές τις επιπρόσθετες ανάγκες έπρεπε να καλύψει η διοικητική μέριμνα. Τη λύση στο ζήτημα αυτό αποτέλεσαν κατά τον TREADGOLD οι δραστηριότητες των κομμερ-κιαρίων που θεώρησε ότι διαχειρίζονταν με μονοπωλιακό χαρακτήρα και τον εφοδιασμό του στρατού στις αποθήκες (στρατιωτικά πρατήρια θα μπορούσαμε να πούμε σήμερα). Η υπόθεσή του βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στις πολυάριθμες σφραγίδες κομμερκιαρίων που χρονολογούνται από τον 7^ο μέχρι τον 9^ο αιώνα και τις οποίες αποκάλυψε η αρχαιολογική έρευνα. Γι' αυτούς τους αξιωματούχους, ωστόσο, ο HALDON θεωρεί ότι δεν είχαν θέση εμπόρων αλλά μάλλον διανομέων των προϊόντων που η φορολογία σε είδος (η οποία επιβλήθηκε ξανά μετά τον 4^ο αιώνα) είχε αποκομίσει⁷. Για το ζήτημα των αποθηκών, επίσης, ο HENDY θεώρησε ότι ο όρος αποθήκη περιγράφει περισσότερο μία συγκεκριμένη διαδικασία τροφοδοσίας παρά ένα συγκεκριμένο οικοδόμημα. Στη διαδικασία αυτή συμπεριλαμβάνονταν η προμήθεια και πώληση στρατιωτικού εξοπλισμού καθώς και κάποια φορολογικά μέτρα⁸.

Τα εκτεταμένα σύνορα, η αδυναμία φορολόγησης σε είδος ή χρήμα των δοκιμαζόμενων από επιδρομές παραμεθόριων περιοχών και οι ανάγκες επιχειρήσεων

⁷ Ο.π., 182-189.

⁸ HENDY 1985, 634.

μέσα στην εχθρική ενδοχώρα απαιτούσαν τη μεταφορά εφοδίων (ελαίου, οίνου) από παραγωγικές περιοχές του εσωτερικού της αυτοκρατορίας (νησιά Αιγαίου) και δημιουργία βάσεων ανεφοδιασμού στα πρόσω. Αρχαιολογικές ενδείξεις από αμφορείς συγκεκριμένου τύπου της περιόδου (Υστερορωμαϊκού τύπου 2 / LR2 [Late Roman Amphora 2]) και σφραγίδες αξιωματούχων του 6^{ου} αιώνα στην παραδουνάβια περιοχή, που αποτελούσε εκείνο το διάστημα πεδίο συνεχών συγκρούσεων λόγω των μαζικών εισβολών από σλαβικά φύλα, των Αβάρων και άλλων βαρβαρικών εθνοτήτων, οδηγούν σε αυτό το συμπέρασμα. Η οργάνωση της διοικητικής μέριμνας στο παρίστιριο μέτωπο θεωρείται ευθύνη στα πλαίσια του θεσμού *quaestura exercitus*⁹.

Όσον αφορά τις ανάγκες παροχής οπλισμού κατά την Πρώιμη Βυζαντινή Περίοδο είναι γνωστό ότι στα όρια της αυτοκρατορίας λειτουργούσαν επίσημες πολεμικές βιοτεχνίες (οι *fabricate*) καλύπτοντας τις σχετικές απαιτήσεις. Για την παροχή των πρώτων υλών υπήρχε ειδική φορολογία σε περιοχές όπου γινόταν εξόρυξη μεταλλεύματος (όπως τα γνωστά μεταλλεία στον Ταύρο) και πρόσθετες επιτάξεις όποτε υπήρχε ανάγκη σε ξυλεία ή κάποιο άλλο υλικό¹⁰. Η απώλεια, κατά τον 7^ο αιώνα, από τις αραβικές επιθέσεις, πόλεων της Ανατολίας, στις οποίες βρίσκονταν πολεμικές βιοτεχνίες καθώς και η απουσία στοιχείων για τις βιοτεχνίες στις πόλεις που παρέμειναν στη βυζαντινή επικράτεια, οδήγησε στην υπόθεση ότι στην πορεία έγινε ανάθεση των σχετικών υποχρεώσεων σε τοπικά εργαστήρια¹¹.

Όπως υποστηρίζει ο HALDON, στις γραπτές πηγές δεν φαίνεται κάποια ουσιαστική διαφοροποίηση στη βασική δομή του συστήματος ανεφοδιασμού των στρατευμάτων ανάμεσα στον 6^ο και τον 9^ο-10^ο αιώνα. Στη θέση των επιφορτισμένων σχετικά επάρχων της Πρωτοβυζαντινής Περιόδου, αντιστοιχούσαν οι πρωτονοτάριοι ως συνδετικοί κρίκοι ανάμεσα στην επαρχιακή, θεματική, φορολογική υπηρεσία και την κεντρική διοίκηση. Οι πρωτονοτάριοι, οι οποίοι ανήκαν στη γραμματεία (*σακέλλιον*) ενός Θέματος, εργάζονταν στην υπηρεσία του ειδικού ταμείου σε συνεργασία όμως με το γενικόν ταμείο των τοπικών διοικητών¹².

Ανάλογα, δεν παρατηρούνται ουσιαστικές πάλι διαφορές μέχρι και τον 12^ο αιώνα. Η κυριότερη μεταβολή, ωστόσο, αφορούσε την αύξηση των αναγκών ανεφοδιασμού, καθώς με τις αλλαγές στη σύσταση του βυζαντινού στρατού τον 11^ο αιώνα ιδιαίτερα, διαφοροποιήθηκε ο προσανατολισμός του συστήματος. Ενώ δηλαδή από τον 7^ο αιώνα επιδιωκόταν εν πολλοίς η επικουρία στρατιωτών που διέθεταν έναν βασικό ανεφοδιασμό από ίδια μέσα, οι νέες μονάδες που δημιουργήθηκαν χρειάζονταν την προμήθεια του συνόλου των εφοδίων από την κεντρική διοίκηση. Μία διαφορά που θα μπορούσε επίσης να σημειωθεί είναι η αύξηση του ρόλου των θεματικών κριτών κατά τα τέλη του 10^{ου} και τον 11^ο αιώνα. Το συγκεκριμένο αξίωμα είχε δικαστικές αρμοδιότητες. Έτσι, εύλογα θεωρήθηκε ότι, σε συνδυασμό με τη μείωση της σημασίας των θεματικών στρατηγών και του

⁹ KARAGIORGOU 2001, 129-166.

¹⁰ HALDON 1997, 141-142. *Idem* 1999, 139-141.

¹¹ Ο.π., 141-142.

¹² Για τους σχετικούς αξιωματούχους, ο.π., 143-144.

επιτελείου τους (όπως δηλαδή οι πρωτονοτάριοι) κατά το ίδιο διάστημα, αποτέλεσε το όργανο της κεντρικής διοίκησης για τον αποτελεσματικότερο έλεγχο των φορολογικών πόρων¹³.

ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΕΠΟΜΕΝΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ

Χωρίζοντας τις στρατιωτικές επιχειρήσεις σε επιθετικές και αμυντικές είναι εμφανές ότι υπήρχαν διαφορετικές απαιτήσεις Διοικητικής Μέριμνας για μια μεγάλης κλίμακας επιθετική ενέργεια σε σχέση με μια σύντομη επιδρομή ή, πολύ περισσότερο, μ' έναν αμυντικό αγώνα¹⁴. Σε κάθε περίπτωση, όμως, προέκυπταν συγκεκριμένες ανάγκες που έπρεπε να καλυφθούν από τον συνδυασμό διοικητικής μέριμνας από την πλευρά της κεντρικής εξουσίας και του ατομικού εφοδιασμού για τον οποίο ήταν υπεύθυνος ο κάθε στρατευόμενος. Κατά τη διάρκεια της Μέσης Βυζαντινής Περιόδου, τα έξοδα για τον ατομικό εξοπλισμό και ανεφοδιασμό καλύπτονταν (θεωρητικά τουλάχιστον) από τα έσοδα των στρατιωτικών κτημάτων ή από τη μισθοδοσία που παρείχε η αυτοκρατορία.

Η σημασία των στρατιωτικών κτημάτων κατά τη Μεσοβυζαντινή Περίοδο έχει αποτελέσει αντικείμενο εκτεταμένης συζήτησης¹⁵ και δεν θα εξεταστεί στην παρούσα εργασία. Τα κτήματα αυτά έδιναν τη δυνατότητα στον κάθε στρατευόμενο να έχει τους απαραίτητους πόρους για τον εξοπλισμό και τη διαβίωσή του κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων. Λογικά, όμως, οι διάφορες καθημερινές ανάγκες και οι πιθανές συμπληρώσεις του εξοπλισμού του έπρεπε να καλυφθούν με την επικουρία της κεντρικής διοίκησης. Το στράτευμα άλλωστε δεν βασιζόταν μόνο στους συμμετέχοντες του θεσμού των στρατιωτικών κτημάτων αλλά συμπεριλάμβανε τμήματα που προέρχονταν από διαφορετικούς τρόπους στρατολόγησης. Στην πορεία, ο εκφυλισμός του θεσμού και η αύξηση των μισθοφορικών τμημάτων κατά τον 11^ο αιώνα επέκτεινε τον βαθμό εμπλοκής της κεντρικής διοίκησης στις ανάγκες εφοδιασμού.

Με την εισαγωγή του θεσμού της προνοίας κατά την Κομνηνεία Περίοδο, σε αναλογία με τα στρατιωτικά κτήματα των προηγούμενων αιώνων, επετεύχθη ξανά μια τμηματική κάλυψη των αναγκών εφοδιασμού για όσους ήταν δικαιούχοι της. Για τα εδάφη όμως της αυτοκρατορίας, η κάλυψη των επιπρόσθετων επιμελητικών αναγκών έπρεπε να γίνεται με κάποιο καθορισμένο τρόπο καθώς δεν ήταν επιτρεπτό τα στρατεύματα να καταφεύγουν σε λεηλασίες - όπως θα μπορούσε να συμβεί άνετα σε εχθρικές περιοχές. Η ανάλυση των αρχειακών εγγράφων παρέχει σημαντικές πληροφορίες γι' αυτές τις επιπρόσθετες επιχειρησιακές ανάγκες.

Οι κατά τόπους αξιωματούχοι που φρόντιζαν για την κάλυψη των αναγκών των μονάδων που βρίσκονταν ή διέρχονταν από την περιοχή ευθύνης τους, χρησιμοποιούσαν προϊόντα που απέδιδε η φορολόγηση της υπαίθρου (καθώς μοιάζει λογικό να μην αξιοποιούνταν τόσο οι αποδόσεις του χρηματικού φόρου, του αε-

¹³ Ο.π., 146-148.

¹⁴ Βλ., HALDON 1997, 113.

¹⁵ Βλ. ενδεικτικά: IDEM 1979· ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ-ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ 1989, όπου και όλη η σχετική βιβλιογραφία για το θέμα.

ρικού, όσο της συνονής, η οποία μάλλον επρόκειτο για φορολογία σε είδος). Σε αντίθετη περίπτωση, εάν δεν επαρκούσε η φορολογία, επιστρατεύονταν χρηματικά αποθέματα της θεματικής διοίκησης, του ειδικού¹⁶. Ωστόσο δεδομένου ότι απαιτούνταν μεγάλα χρηματικά ποσά, που μπορεί να μην ήταν διαθέσιμα εξαιτίας των οικονομικών συνθηκών της αυτοκρατορίας και φυσικά λόγω του αναμφισβήτητα υψηλού κόστους των στρατιωτικών επιχειρήσεων, η επιπρόσθετη φορολογία του τοπικού πληθυσμού αποτελούσε την πιο προσιτή λύση.

Πριν την έναρξη των επιχειρήσεων, τα στρατεύματα συγκεντρώνονταν στις βάσεις εξόρμησης, τα άπληκτα, όπου συλλέγονταν πολλές απαραίτητες προμήθειες και εφόδια. Καθώς ξεκινούσαν τα στρατιωτικά σώματα για την περιοχή των επιχειρήσεων θα έπρεπε να είχε ολοκληρωθεί η σχετική προετοιμασία. Για κάθε εκστρατεία απαιτούνταν η μεταφορά, μαζί με το κύριο στρατιωτικό σώμα, μίας εφοδιοπομπής από άμαξες ή υποζύγια που μετέφεραν ένα ικανό απόθεμα σπλισμού και τροφών (σιτηρών, κριθής, ξηράς τροφής, αλεύρων) και συχνά ήταν αναγκαία η επιπρόσθετη αποστολή εφοδίων στην περιοχή των εχθροπραξιών¹⁷. Αυτά τα μέτρα δεν ήταν όμως πάντα αρκετά και, όπως προαναφέρθηκε, έπρεπε να ληφθεί μέριμνα για την αποφυγή λεηλασιών εντός των βυζαντινών εδαφών. Οι κατά τόπους φρουρές, επίσης, συγκροτούνταν από κατοίκους της εκάστοτε περιοχής, οι οποίοι υποχρεωτικά αναλάμβαναν επιπλέον τη συντήρηση των μεγάλων δημοσίων έργων απαραίτητων για τις ένοπλες δυνάμεις, όπως τα φρούρια, το οδικό δίκτυο, οι γέφυρες κ.ο.κ.

Οι κάτοικοι των εκάστοτε περιοχών όπου μπορεί να στρατοπέδευε ή να διερχόταν ένα στρατιωτικό σώμα επιφορτίζονταν ακόμη με τις ανάγκες ενδιαίτησης αξιωματικών και στρατιωτών, όπως και ποικίλων αυτοκρατορικών αξιωματούχων. Αυτή η υποχρέωση είναι γνωστή με τον όρο μιτάτον ή και άπληκτον¹⁸. Φαίνεται, ωστόσο, ότι τον 11^ο αιώνα, η αύξηση των μισθοφορικών μονάδων στο αυτοκρατορικό στράτευμα που εκ των πραγμάτων έπρεπε να εδρεύουν σε κάποια περιοχή χωρίς να σχετίζονται με την κατοχή γης, καθώς και η ανάλογη στάθμευση μονάδων του μόνιμου βυζαντινού στρατού που έδρευε κοντά στην πρωτεύουσα (Τάγματα)¹⁹, επέφερε αναγκαστικά έναν μεγαλύτερο φόρτο υποχρεώσεων στους κατοίκους όπου γινόταν ο στρατωνισμός εις παραχειμασίαν²⁰. Η πρακτική του στρα-

¹⁶ HALDON 1997, 116-120· IDEM 1999, 143.

¹⁷ Ο.π., 119-120· στο ίδιο, 121-132 για τις ανάγκες ενός εκστρατευτικού σώματος και τις αντίστοιχες μεταφορικές δυνατότητες.

¹⁸ Ο.π., 139. Ο όρος μιτάτον (από το λατινικό *metatum*) σήμαινε κατά μία έννοια την αναγκαστική υποχρέωση για ενδιαίτηση στρατιωτικών και αυτοκρατορικών αξιωματούχων σε κάποια περιοχή: βλ. ODB, 2, 1385· ανάλογη σημασία είχε και ο όρος άπληκτον (από το λατινικό *applicatum*), ο οποίος αν και πρώτιστα αφορούσε το οχυρωμένο στρατόπεδο, σε έγγραφο από τον 10^ο μέχρι τον 14^ο αιώνα φαίνεται ότι είχε και την έννοια της υποχρέωσης ενδιαίτησης: βλ. ODB, 1, 131.

¹⁹ Τα Τάγματα ήταν μονάδες υπό τον άμεσο έλεγχο του αυτοκράτορα διαθέσιμες για οποιαδήποτε επιχείρηση (σε αντίθεση με τις πιο στατικές θεματικές μονάδες). Η ύπαρξη των Ταγμάτων ξεκίνησε στα μέσα του 8^{ου} αιώνα. Οι πρώτες μονάδες ήταν οι Σχολαί και οι Ικανάτοι υπό τη διοίκηση των Δομέστικων, ενώ σταδιακά εντάχθηκαν και άλλες μονάδες όπως αυτές που ήταν επιφορτισμένες για τη φύλαξη της Κωνσταντινούπολης. Από τα τέλη του 10^{ου} αιώνα ταγματικές μονάδες άρχισαν να σταθμεύουν στις επαρχίες, εμφανίστηκαν νέες μονάδες, αλλά ο όρος και η διάκριση μεταξύ των στρατευμάτων εξαφανίζεται από τις πηγές μετά τον 11^ο αιώνα: βλ. ODB, 3, 2007.

²⁰ HALDON 1997, 143.

τωνισμού διαφόρων μισθοφορικών ή ταγματικών μονάδων σε προκεχωρημένα Θέματα εφαρμόστηκε κατά τον ίδιο αιώνα και αποτέλεσε μία λύση στη μείωση της επιχειρησιακής αξίας των στατικών θεματικών στρατευμάτων.

Για την ανάγκη υποστήριξης των σταθμευόντων και των διερχομένων στρατευμάτων στην επαρχία, σημαντικά στοιχεία έρχονται στο φως μέσα από τη μελέτη αρχειακών εγγράφων. Η απαρίθμησή τους δίνει λεπτομερειακή εικόνα των προβλέψεων που βρισκόνταν στη διάθεση των αξιωματούχων ώστε να είναι δυνατή η κάλυψη οποιασδήποτε ανάγκης που θα προέκυπτε. Μέσω αυτών των εγγράφων μπορούμε να αυξήσουμε τις γνώσεις μας για το ζήτημα της επιμελητειακής υποστήριξης του βυζαντινού στρατού. Οι καταγραφές από τα έγγραφα δίνουν επίσης μία εικόνα της σύστασης των στρατευμάτων της αυτοκρατορίας και της προέλευσης των μονάδων τους.

ΟΙ ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΑΠΟ ΤΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

Σε ορισμένες από τις Ιερές Μονές του Αγίου Όρους έχουν διασωθεί αρχειακά έγγραφα που πιστοποιούν την απόδοση ή διατήρηση προνομίων από τον αυτοκράτορα και ανώτατους αξιωματούχους. Μεταξύ των προνομίων εντάσσονται οι απαλλαγές από φορολογίες και έκτακτες υποχρεώσεις. Υπό τον γενικό όρο *excusatio*²¹ καλύπτονται, στα περισσότερα έγγραφα (χρυσόβουλα και σιγίλλια), όλων των ειδών οι απαλλαγές και αναφέρονται ρητά τα απαλλασσόμενα είδη φορολογιών και λοιπών υποχρεώσεων προς τους στρατιωτικούς και διοικητικούς αξιωματούχους.

Τα πρώτα έγγραφα που διασώζονται και αφορούν την απαλλαγή από φορολογικές υποχρεώσεις χρονολογούνται ήδη από τον 9^ο αιώνα (το 883). Οι πρώτες σαφείς αναφορές σε ζητήματα υποχρεώσεων για στρατιωτικούς σκοπούς ανάγονται στα μέσα του 10^{ου} αιώνα. Οι αρχικές αναφορές σημειώνονται το 908, το 934 και το 945/946, ενώ ακολουθούν έγγραφα του 957/958, του 959/960, 974, του 995 κ.ο.κ. στα οποία αναφέρονται υποχρεώσεις όπως το μιτάτον, η καστροκτησία ή το χόρτον²².

Η διεξοδική αναφορά όλων των προβλεπόμενων υποχρεώσεων και αντίστοιχα όλων των στρατιωτικών μονάδων και αξιωματούχων που θα μπορούσαν να τις διεκδικήσουν είχε ιδιαίτερη σημασία. Στο γραφειοκρατικό πλαίσιο του βυζαντινού διοικητικού συστήματος μπορούσαν δυνητικά να προκύψουν πολλές επιπρόσθετες επιβαρύνσεις. Για να αποκλειστεί ένα τέτοιο ενδεχόμενο έπρεπε να καλυφθεί κάθε πιθανό νομικό κενό στο έγγραφο απαλλαγής, το οποίο θα μπορούσε να εντοπιστεί από έναν σχολαστικό αξιωματούχο²³. Είναι χαρακτηριστικό ότι είχε προβλεφθεί μεγάλος αριθμός στρατιωτικών και διοικητικών αξιωματούχων να έχει εξουσιοδότηση για επίταξη υλικού²⁴.

²¹ Ο όρος προέρχεται από το λατινικό *excusatio* και σημαίνει την απαλλαγή από συγκεκριμένες υποχρεώσεις. Δεν είναι ξεκάθαρο εάν ο όρος αντιστοιχεί στην *immunity* της δυτικής Ευρώπης, (δηλαδή την ασυλία από φορολογικά, δικαστικά ή διοικητικά μέτρα), ή τουλάχιστον για τον 10^ο-12^ο αιώνα αφορά μόνο την απαλλαγή από έκτακτες υποχρεώσεις (*επήρεια*): βλ. *ODB*, 2, 770-771: ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΣ 1996, 153-156.

²² Βλ. HALDON 1997, 143.

²³ Βλ. για παράδειγμα τις αναφορές στο *Lavra I*, no. 31, 70-71 και no. 56, 65-67.

²⁴ Από τους στρατιωτικούς και διοικητικούς αξιωματούχους μέχρι και πιο χαμηλόβαθμους όπως οι *πρωτοκένταρχοι* ή ακόμη και ιδιώτες όπως οι *άνθρωποι* του αυτοκράτορα.

Γράφημα 1: Σύνολο μοναστικών εγγράφων με περιεχόμενο απαλλαγών υποχρεώσεων. Η εκτενής καταγραφή απαλλαγών αποτελεί φαινόμενο του 11^{ου} αιώνα κυρίως.

Από την αρχική διερεύνηση των εγγράφων ενσκήπτει το ερώτημα της διαφοροποίησης του περιεχομένου καθώς παρατηρείται η εκτενής καταγραφή υποχρεώσεων, αξιωματούχων και μονάδων κυρίως κατά τον 11^ο αιώνα [Γράφημα 1]²⁵. Στα έγγραφα του πρώτου μισού του 10^{ου} αιώνα από το Πρωτάτο σημειώνονται οι προβλέψεις απαλλαγής χωρίς ξεκάθαρη αναφορά σε υποχρεώσεις προς τους στρατιωτικούς αξιωματούχους. Σε έγγραφο του 908 επιβεβαιώνεται η παλαιότερη απαλλαγή των μοναχών από την επήρεια²⁶ και στο χρυσόβουλο του 934 επιβεβαιώνεται επίσης η απαλλαγή από την επήρεια, την αγγαρεία και τη ζημία που θα μπορούσε να επιβληθεί από ανώτερους εκκλησιαστικούς και κοσμικούς αξιωματούχους²⁷.

Περί το 975, μαζί με τις προαναφερθείσες απαλλαγές από την επήρεια, την αγγαρεία και τη ζημία προστίθενται δύο ακόμη, το άπληκτον και το μιτάτον. Αν και οι δύο τελευταίοι όροι σχετίζονται με υποχρεώσεις προς τον στρατό, δεν σημειώνονται συγκεκριμένοι αξιωματούχοι ή στρατιωτικές μονάδες που θα τις απαιτούσαν²⁸. Εξίσου απλές καταγραφές απαλλαγών εξακολουθούσαν να συντάσσονται στα τέλη του 10^{ου} και το πρώτο τέταρτο του 11^{ου} αιώνα²⁹. Στα μέσα του 11^{ου} αιώνα και συγκεκριμένα κατά την περίοδο του Κωνσταντίνου Θ' του Μονομάχου και έπειτα, παρατηρείται η σημαντική διαφοροποίηση στο περιεχόμενο των εγγράφων καθώς υπάρχουν πια εκτενείς περιγραφές υποχρεώσεων προς απαλλαγή επιφορτισμένων αξιωματούχων και στρατιωτικών μονάδων.

²⁵ Βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ 1996, 250-260.

²⁶ Από τον 10^ο αιώνα τουλάχιστον, ο όρος χρησιμοποιείται για τις έκτακτες υποχρεώσεις ή κάποιους ειδικούς φόρους: βλ. ODB, 1, 705-706.

²⁷ Protaton, no. 2, 47, no. 3, 13-15.

²⁸ Lavra I, no. 6, 22-24-Iviron I, no. 2, 13-15.

²⁹ Βλ. ο.π., nos. 10, 21.

Εικονογράφηση χειρογράφου, βυζαντινές σκηνές στρατιωτικού και εφοδίων απλήκτου

Στο χρυσόβουλο του Κωνσταντίνου Μονομάχου προς τη Μονή Μεγίστης Λαύρας το 1052, γίνεται για πρώτη φορά συγκεκριμένη αναφορά για την απαλλαγή από τις χρείες και τα κανίσκια που επέβαλαν ανώτατοι στρατιωτικοί διοικητές Θεμάτων, οι κατεπάνω και οι στρατηγοί³⁰. Οκτώ χρόνια αργότερα, στο χρυσόβουλο του Κωνσταντίνου Ι΄ Δούκα, επιβεβαιώνονται οι παραπάνω απαλλαγές που σχετίζονταν με τους ανώτατους στρατιωτικούς διοικητές και επιπρόσθετα καταγράφεται μία σειρά υποχρεώσεων και ένας εκτενής κατάλογος αξιωματούχων, οι οποίοι δεν θα έπρεπε να τις απαιτούν. Οι υποχρεώσεις που εμφανίζονται σε αυτό το χρυσόβουλο αποκτούν εμφανή χαρακτήρα επιμελητείας με την καταγραφή συγκεκριμένων στρατιωτικών μονάδων. Μαζί με τις υποχρεώσεις προς τους ανώτατους αξιωματούχους για υποδοχήν, χρείας, κανίσκιον και αντικανίσκιον, υπάρχουν οι αναφορές της μιτάτου επιθέσεως και της λογαρικής εισπράξεως για διάφορες μονάδες (Βαράγγων, Ρως, Σαρακηνών, Φράγκων, καθώς και τινών εθνικών και Ρωμαίων). Συμπεριλαμβάνεται η απαλλαγή από την δόσιν μονοπροσώπων, τον εξοπλισμό κονταράτων, την πρόωρη συγκομιδή των σιτηρών (γεννημάτων εκβολή και διακομιδή) και την επιβολή αναγκαστικής αγοράς (εξωνήσεως) αλόγων, ζευγαριών και λοιπών ζώων για τις ανάγκες μεταφορών του στρατεύματος³¹.

³⁰ Lavra I, no. 32, 73-75.

³¹ Lavra I, no. 33.

Εικονογράφηση χειρογράφου, ανακατάληψη Κρήτης

Εικονογράφηση χειρογράφου, νίκη κατά των Βουλγάρων

Εικονογράφηση χειρογράφου, Φρουρά Βαράγγων

Το 1079, εκτός από τις απαλλαγές που αναφέρονταν ήδη στο χρυσόβουλο του Κωνσταντίνου Ι΄ Δούκα, έχουν προστεθεί καινούρια στοιχεία. Ένας λεπτομερής κατάλογος ζώων (για την οργάνωση μεταφορών και για σφάγια)³² και τροφών (σιτηρά, όσπρια, κρέας, λάδι και κρασί, καθώς και χορτάσματα και ταγή για τα ζώα) που προορίζονταν για τις υποχρεωτικές αγορές ξεχωρίζει και στα δύο χρυσόβουλα³³. Σε αυτόν προστίθενται υποχρεώσεις φορολογικής φύσης, οικομόδιον, κωμοδρομικόν, καπνικόν, προσόδιον, συνωνή, στρατεία και βέβαια οι υποχρεωτικές εργασίες καστροκτησία, οδόστρωσις και κοπή και καταβίβασμός ξυλής. Ο εξοπλισμός συγκεκριμένου τύπου στρατιωτών³⁴ καθώς και αξιωματικών συμπεριλαμβάνεται στις υποχρεώσεις, παράλληλα με τις υποχρεώσεις υπέρ ταξιατώνος και ματζουκατιώνος, την σιτάρκησι κάστρων και τον εφοδιασμό σε τρόφιμα τμημάτων που θα στρατοπέδευαν σε καιρό πολέμου³⁵, ο οποίος επεκτεινόταν όμως σε αγγελιοφόρους και πρέσβεις και όλα τα υπόλοιπα αξιώματα που καταγράφονταν διεξοδικά στο προηγούμενο χρυσόβουλο. Αναφέρονται ακόμη ξανά στρατεύματα Βαράγγων, Ρώσων, Φράγκων και Σαρακηνών και για πρώτη φορά οι μονάδες Κουλπίγγων και Βουλγάρων.

Η εκτενής καταγραφή υποχρεώσεων και αξιωματούχων συνεχίστηκε στα επόμενα χρυσόβουλα του 11^{ου} αιώνα με προσθαφαίρεση όρων και λεπτομερειών. Εξαιρείται ένα χρυσόβουλο του Αλεξίου Α΄ Κομνηνού, το 1094, που είναι αναλογικά σύντομο³⁶. Αξίζει να σημειωθεί η εμφάνιση, στα χρυσόβουλα προς όφελος του Λέοντα Κεφαλά το 1082 και το 1086³⁷, μονάδων Ιγγλίνων και Νεμιτζών (μισθοφόροι που προέρχονταν από τα αγγλικά νησιά και τις γερμανικές περιοχές αντίστοιχα). Στο τελευταίο χρυσόβουλο αυξάνονται γενικότερα οι λεπτομέρειες που διασαφηνίζουν τους όρους όσον αφορά τα είδη των ζώων και των τροφίμων που θα επιτάσσονταν και προστίθεται η караβοποιία³⁸.

Περισσότερες υποχρεώσεις σχετικές με το ναυτικό και αξιωματούχους του ναυτικού καταγράφονται στο χρυσόβουλο του 1104, που αφορούσε την απόκτηση εμπορικών πλοίων από τη Μονή Μεγίστης Λαύρας³⁹. Γενικά, όμως, στα έγγραφα του 12^{ου} αιώνα μειώθηκε η έκταση και οι λεπτομέρειες των αναφορών σε υποχρεώσεις και αξιωματούχους⁴⁰, κάτι που λογικά οφείλεται στο ότι όλες οι σχετικές διατάξεις είχαν γραφθεί κατ' επανάληψιν στο παρελθόν και ήταν πια γνωστές. Αυτό άλλωστε σημειώνεται στο χρυσόβουλο του Αλέξιου Κομνηνού το 1109 προς τη Μονή Μ. Λαύρας, αν και προστίθεται ότι οι απαλλαγές μπορούσαν να επαναληφθούν αναλυτικά⁴¹.

Στη συνέχεια, παρεμβάλλεται ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, μέχρι το τελευταίο τέταρτο του 12^{ου} αιώνα, οπότε εμφανίζονται ξανά έγγραφα που συμπεριλαμβάνουν στο περιεχόμενό τους διατάξεις απαλλαγών. Σε αυτές τις τρεις τελευταίες

³² [...μουλαρίων, μεσομουλαρίων, βορδωνίων, μεσοβορδωνίων, ίππων, παριππίων, ονοκηλωνίων, ονοθηλειών, φορβάδων, βωών εργατικών και αγελαίων, χοίρων, προβάτων, αιγών, αγελάδων, βουβάλων και λοιπών αγελαίων ζώων ...].

³³ Lavra I, no. 38: Iviron II, no. 41.

³⁴ [...πλωίμων, τοξοτών, ιπποτοξοτών, κονταράτων, μαλαράτων...]

³⁵ [...φοσσάτων διατροφής και απλήκτων επί πόλεμον ...]

³⁶ Lavra I, no. 51.

³⁷ Ο.π., nos. 44 & 48.

³⁸ Ο.π., no. 48, 30-34, 39-43.

³⁹ Ο.π., no. 55, 24-79.

⁴⁰ Iviron II, no. 52: Lavra I, nos. 56 & 58.

⁴¹ Ο.π., no. 58, 80-82.

περιπτώσεις εγγράφων, οι αναφορές για τις απαλλαγές είναι λακωνικές, χωρίς να συσχετίζονται ιδιαίτερα με την υποστήριξη του στρατού⁴².

ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

Το περιεχόμενο των απαλλαγών από την αποδελτίωση των παραπάνω αρχειακών εγγράφων μπορεί να αναλυθεί ως προς τη φύση των υποχρεώσεων που αναγράφονταν σ' αυτά. Πολλές από τις υποχρεώσεις, ωστόσο, παραμένουν ακόμη ασαφείς στη σύγχρονη έρευνα⁴³. Για τις πιο σημαντικές απ' αυτές θα

γίνει διεξοδική αναφορά. Προσπαθώντας να διακρίνουμε τυπολογικά τις επιμέρους υποχρεώσεις, επιχειρήθηκε να ταξινομηθούν με κριτήρια την παροχή υπηρεσιών και ειδών διατροφής, τις καταναγκαστικές εργασίες, τον εξοπλισμό στρατιωτών ή τους επιπρόσθετους φόρους. Σ' αυτές μπορούν να προστεθούν και οι υποχρεωτικές αγορές ζώων και εφοδίων⁴⁴.

Το κανίσκιον και το αντικανίσκιον είχαν πάρει την ονομασία τους από την υποχρέωση των κατοίκων μιας περιοχής για παροχή κάποιων δώρων στους στρατιωτικούς διοικητές που διέρχονταν από αυτήν⁴⁵. Το μιτάτον αντιστοιχούσε στην υποχρέωση ενδιαίτησης αξιωματούχων και στρατιωτών και το άπληκτον στην ίδια υποχρέωση και, επιπρόσθετα, στην εστίαση και στην προσφορά σιτηρεσίου, εφοδίων και φορβής⁴⁶. Η επίταξη προϊόντων αντιπροσωπευόταν από τους όρους εκβολή, παροχή, ενώ και η σιτάρκησις κάστρων είχε παρόμοιο χαρακτήρα⁴⁷. Το μονοπρόσωπον αντιστοιχούσε σε επίταξη αλόγων για τον στρατό⁴⁸.

Ο κυριότερος όρος για την καταναγκαστική εργασία ήταν η αγγαρεία και γενικά στις αγγαρείες εντασσόταν η υποχρεωτική εργασία στην οικοδόμηση ή επισκευή οχυρώσεων (καστροκτησία), την κατασκευή ή επισκευή οδών (οδόστρωσις) και γεφυρών (γεφύρωσις) και τη ναυπήγηση πλοίων (καραβοποιία). Μπορούν να προστεθούν επίσης η κοπή και μεταφορά ξυλείας από τα δάση (κοπή και καταβιβασμός ξυλής)

⁴² Ο.π., nos. 66, 67 & 68.

⁴³ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ 1996, 85.

⁴⁴ Ο.π., 97-102.

⁴⁵ Ο.π., 88-89.

⁴⁶ Ο.π., 91-97, : βλ. και παραπάνω υπόσ. 12.

⁴⁷ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ 1996, 102-104.

⁴⁸ Ο.π., 104-105.

και η παραγωγή κάρβουνου για τις ανάγκες των στρατιωτικών τμημάτων⁴⁹.

Οι υποχρεώσεις υπέρ του εξοπλισμού στρατιωτών αντιστοιχούσαν στους ταξάτους που ήταν ένα είδος πολιτοφυλακής για την επάνδρωση τοπικών φρουρών και τους ματζουκάτους, τμήματα ελαφρού πεζικού που έφεραν για οπλισμό ένα ρόπαλο. Ανάλογο τμήμα θεωρήθηκαν και οι μαλάρτιοι. Υπήρχαν στοιχεία επίσης για τον εξοπλισμό πλωίμων, τοξοτών, ιπποτοξοτών και κονταράτων⁵⁰. Αναφέρεται ακόμη η στρατεία, η υποχρέωση στράτευσης, που είχε μετατραπεί από τον 11^ο αιώνα σε είδος φορολογίας⁵¹. Το αερικόν και το οικομόδιον, επίσης, είχαν χαρακτηρισμό φορολογικό, αν και το αντικείμενό τους παραμένει προβληματικό⁵².

ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στις δομές της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας συγκαταλεγόταν το οργανωτικό υπόβαθρο που εκμεταλλευόταν το πληθυσμιακό της κεφάλαιο και την παραγωγή του για τη διατήρηση της εύρυθμης λειτουργίας της διοίκησης και του στρατεύματος. Ιδιαίτερα για την περίπτωση του στρατού, η επαρκής υποστήριξη του αποτελούσε το εχέγγυο για την αποτελεσματικότητά του στις μάχες, που διασφάλιζαν την επιβίωση της αυτοκρατορίας. Για την αντιμετώπιση των πιθανών αναγκών των στρατιωτικών μονάδων είχε καταγραφεί μια πληθώρα προβλέψεων. Στα έγγραφα φανερώνονται ακόμη επιφορτισμένοι αξιωματούχοι και οι μονάδες του Βυζαντινού Στρατού κατά την περίοδο της συγγραφής τους.

Η απαλοιφή των μακροσκελών καταγραφών κατά τον 12^ο αιώνα δεν σημαίνει ότι έπαυσαν να υπάρχουν πολλαπλές υποχρεώσεις, με δεδομένες και τις συχνές ένοπλες συγκρούσεις. Λογικά, όπως προαναφέρθηκε, η έκταση των απαλλαγών είχε πια καθιερωθεί και δεν υπήρχε ανάγκη επιβεβαίωσης. Στην πορεία ωστόσο, η απουσία αρκετών όρων από τα έγγραφα του τελευταίου τετάρτου του 12^{ου} αιώνα, αλλά και από μετέπειτα έγγραφα απαλλαγών του 13^{ου} και του 14^{ου} αιώνα⁵³ υποδηλώνει ότι πολλές υποχρεώσεις δεν θα είχαν πια επιχειρησιακό αντίκρισμα. Η μείωση των στρατιωτικών δυνάμεων και της έκτασης της αυτοκρατορίας κατά την ύστερη περίοδο της ελαχιστοποίησε και τις απαιτούμενες υποχρεώσεις επιμελητείας. Οι προβλέψεις για τη συγκέντρωση των εφοδίων σε είδος για το στρατό, είχαν ήδη αποκτήσει σε μεγάλο βαθμό χρηματικό χαρακτήρα που κατέληγε το πιθανότερο στα ταμεία της κεντρικής διοίκησης⁵⁴.

Ολοκληρώνοντας την εργασία μου, θέλω να εκφράσω τις ιδιαίτερες ευχαριστίες μου στον απελθόντα διοικητή του 785 TEM, Άνχη (EM) Ιωάννη Κωστίδη καθώς και στον νυν διοικητή της Μονάδας Τχη (EM) Κωνσταντίνο Μερμηγκούδη για την υποστήριξή τους, χωρίς την οποία η παρούσα δεν θα ήταν δυνατό να πραγματοποιηθεί.

⁴⁹ Ο.π., 105-112: για την καστροκτησία ειδικότερα, βλ. ΤΡΟΙΑΝΟΣ 1960, 41-57, ODB 2, 1112.

⁵⁰ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ 1996, 112-115.

⁵¹ Ο.π., 117-121: ODB 3, 1965.

⁵² ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ 1996, 80-83.

⁵³ Βλ. ενδεικτικά, Esphigminou, no. 7, Chilandariou, nos. 42, 43 & 44, Iviron III, nos. 58 & 72, Pantiliθmtn, no. 11.

⁵⁴ Βλ. Esphigmènou, no. 7.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Chilandariou I: Actes de Chilandar, I, des origins à 1319, Zivojinović M., Kravari V., Giros Chr. (eds.), Paris 1998.
- ☞ Esphigménou: Actes d' Esphigménou, Lefort J. (ed.), Paris 1973.
- ☞ Iviron I: Actes d' Iviron, I, Des origins au milieu du XIe siècle, Lefort J., Oikonomidès N., Papachryssanthou D. et Métrévélis H. (eds.), Paris 1985.
- ☞ Iviron II: Actes d' Iviron, II, Du milieu du XIe siècle à 1204, Lefort J., Oikonomidès N., Papachryssanthou D., Kravari V. et Métrévélis H. (eds.), Paris 1990.
- ☞ Iviron III: Actes s' Iviron III, de 1204 à 1328, Lefort J., Oikonomidès N., Papachryssanthou D., Lravari V. & Métrévélis H. (eds.), Paris 1994.
- ☞ Lavra I: Actes de Lavra, I, Des origins à 1204, Lemerle P., Guillou A., Svoronos N. (eds.), Paris 1970.
- ☞ Prôtaton: Actes du Prôtaton, Papachryssanthou D. (ed.), Paris 1975.
- ☞ Saint-Pantéléemôn: Actes de Saint-Pantéléemôn, Lemerle P., Dagron G., Ćirković S. (eds.), Paris 1982.
- ☞ Birkenmeier 2002: Birkenmeier J., The Development of the Komnenian Army, 1081-1180, Leiden 2002.
- ☞ Haldon 1979: Haldon J., Recruitment and Conscription in the Byzantine Army c. 550-950, a study on the origins of the stratiotika ktemata, Wien 1979.
- ☞ Haldon 1997: Haldon J., "The Organization and Support of an Expeditionary Force: Manpower and Logistics in the Middle Byzantine Period", στο Τσιγκάκης Κ. (εκδ.), Το εμπόλεμο Βυζάντιο (9ος - 12ος αι.), Αθήνα 1997, 111-151.
- ☞ Haldon 1999: Haldon J., Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565-1204, London 1999.
- ☞ Hendy 1985: Hendy M., Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300-1450, Cambridge 1985.
- ☞ Karagiorgou 2001. Karagiorgou O., LR2: a Container for the Military annona on the Danubian Border?, στο Kingsley S, Decker M. (εκδ.) 2001, 129-166.
- ☞ Kehne 2007 Kehne P., "War- and Peace Time Logistics: Supplying Imperial Armies in East and West", στο Erdkamp P., A Companion to the Roman Army, Malden, Oxford & Victoria 2007, 323-338.
- ☞ ODB, 1-3: Kazhdan A. et.al., The Oxford Dictionary of Byzantium, vols. 1-3, New York & Oxford 1991.
- ☞ Oikonomidès 1972: Oikonomidès N., Les listes de préséance Byzantines des IXe et Xe Siècles, Paris 1972.
- ☞ Oikonomidès 1996: Oikonomidès N., Fiscalité et exemption fiscale à Byzance (IXe - Xie s.), Athènes 1996.
- ☞ Treadgold 1995: Treadgold W., Byzantium and its army, 284-1081, London 1995.
- ☞ Trojanos 1960: Trojanos S., "Καστροκτισία", Βυζαντινά 2 (1960), 41-57.
- ☞ Γρηγορίου-Ιωαννίδου 1989: Γρηγορίου-Ιωαννίδου Μ., Στρατολογία και έγγεια στρατιωτική ιδιοκτησία στο Βυζάντιο, Θεσσαλονίκη 1989.
- ☞ Στρατός & Ενημέρωση 16 ΓΕΣ/ ΔΕΝΔΗΣ, Στρατός & Ενημέρωση, τεύχος 16, Απρίλιος - Μάιος - Ιούνιος 2010.

Ιστορική Αναδρομή

Χαρακτηριστικά

Στρατηγική

Τακτική του
Ανιμετώπιση

Ανταρτοπόλεμος

ΚΕΙΜΕΝΟ: Βασίλειος Ν. Κολλάρος

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Η Ιστορία, από την αρχαιότητα κιόλας είναι γεμάτη από περιπτώσεις αντάρτικων ενεργειών, οι οποίες αν και δεν χαρακτηρίζονται ως αντάρτικες επιχειρήσεις, δεν παύουν να έχουν χαρακτηριστικά ανταρτοπολέμου¹. Παρόλα αυτά, ο ανταρτοπόλεμος, με τη στενή ερμηνεία του όρου, αποτελεί τέκνο της Αμερικανικής Επανάστασης². Στη συνέχεια, το 1814, οι ισπανοί και οι πορτογάλοι αντάρτες αντιμετώπισαν με επιτυχία -έχοντας, βέβαια, την αμέριστη βοήθεια του Γουέλινγκτον- τις δυνάμεις του Ναπολέοντα, που εισέβαλαν στην Ισπανία³. Αλλά και το 1812, όταν ο Ναπολέοντας υποχώρησε από τα εδάφη της Ρωσίας, δέχτηκε έντονη παρενόχληση απ' αντάρτικα σώματα τα οποία στελεχώνονταν από ρώσους χωρικούς, οι οποίοι συνεργάζονταν με έφιππους κοζάκους. Η Ελληνική Επανάσταση του 1821, αποτελεί άλλο ένα παράδειγμα ανταρτοπολέμου. Την ίδια περίοδο, σε όλη τη Βαλκανική δημιουργούνται πυρήνες αντάρτικων σωμάτων, οι οποίοι δρούσαν κατά κύριο λόγο σε ορεινές και απροσπέλαστες περιοχές και στρέφονταν κατά της οθωμανικής εξουσίας.

Σ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, ο ανταρτοπόλεμος εμφανίζεται στις εξεγέρσεις εναντίον Βρετανών στην Αφρική και την Ινδία, εναντίον των Γάλλων στο Μαρόκο, εναντίον των Οθωμανών στη βαλκανική χερσόνησο και εναντίον των Αμερικανών κατά τη διάρκεια της κατάκτησης της δύσης⁴. Αντάρτικες επιχειρήσεις, επίσης, διεξήχθησαν και στην εξέγερση των Μπόξερ στην Κίνα (1899-1900) αλλά και από τους Μπόξερ στη Νότια Αφρική (1899-1902). Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, κλασικό παράδειγμα πολέμου θέσεων, δεν ευνοούσε τη διεξαγωγή αντάρτικων επιχειρήσεων στα κύρια μέτωπα του πολέμου, στη Δυτική Ευρώπη. Εντούτοις, στο μέτωπο της Μέσης Ανατολής, ο βρετανός πράκτορας, Τ. Λώρενς, χρησιμοποιώντας αντάρτικες μεθόδους, οδήγησε τους εξεγερθέντες Άραβες σε νίκη επί των τουρκικών στρατευμάτων⁵. Την περίοδο του Μεσοπολέμου, ο Μάο-Τσε-Τουνγκ, επικεφαλής του κομμουνιστικού κόμματος της Κίνας, χρησιμοποιώντας την τακτική του ανταρτοπολέμου αποκρούει την ιαπωνική εισβολή και μετά το πέρας του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου υπερίσχυσε των εθνικιστών του Τσανγκ-Και-Σεκ και εξασφάλισε τον έλεγχο της χώρας.

Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, τα κινήματα αντίστασης κατά των Γερμανών, είχαν έντονο ιδεολογικό χρώμα. Η κομμουνιστική ιδεολογία, ήταν το πολιτικό υπόβαθρο των περισσότερων αντιστασιακών κινημάτων (Γαλλία, Ιταλία,

¹ Ο ανταρτοπόλεμος δεν υπήρξε συνήθως το καταφύγιο των δυτικών λαών, ίσως γιατί οι δυτικοί λαοί υπήρξαν κληρονόμοι του δυτικού τρόπου πολέμου, δηλαδή της αρχαιοελληνικής μάχης, μιας και μοναδικής εκ παρατάξεως αποφασιστικής μάχης που έκρινε τον πόλεμο. Ο ανταρτοπόλεμος στην «καθαρή» μορφή του, δεν ήταν δυνατόν να υπάρξει στη Κλασική Ελλάδα, όπου οι εκ του συστάδην μάχες έκριναν τους πολέμους. Victor Davis Hanson, *Ο Δυτικός Τρόπος Πολέμου, Η αποφασιστική μάχη στην Κλασική Ελλάδα* (μεταφρ. Μάριος Μπλέτας), Αθήνα, 2004.

² Robert B. Asprey, "Ανταρτοπόλεμος", *Εγκυκλοπαίδεια, Πάπυρος Larousse Britannica*, Λήμμα «Ανταρτοπόλεμος», Τόμος 7, σελ. 585.

³ Ο όρος «Guerrilla» προήλθε από τον Ισπανικό Εμφύλιο 1808-1814, βλ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, Αθήνα 1996, σελ. 86.

⁴ *Εγκυκλοπαίδεια, Πάπυρος Larousse Britannica*, ό.π., σελ. 585.

⁵ T.E. Lawrence (Λώρενς της Αραβίας), *Ανταρτοπόλεμος στην Έρημο, Η εξέλιξη μιας Εξέγερσης*, Αθήνα, 1998.

Γιουγκοσλαβία κ.τ.λ.), χωρίς να σημαίνει ότι δεν υπήρχαν και αλλά αντιστασιακά κινήματα τα οποία είχαν εθνικοαπελευθερωτικό χαρακτήρα. Η στρατιωτική χρησιμότητα του ανταρτοπόλεμου, κατά τον ρου της ιστορίας, παρουσίασε διακυμάνσεις⁶. Η χρήση του εντάθηκε κυρίως μετά το 1945 ως βασική τακτική των επαναστατικών πολέμων⁷ ή των πολέμων με εθνικοαπελευθερωτικό χαρακτήρα.

Ο ανταρτοπόλεμος χρησιμοποιήθηκε με επιτυχία στις περιπτώσεις της Ινδονησίας, της Κύπρου και τέλος της Αλγερίας. Ιδιάζουσες περιπτώσεις, αποτελούν η Κίνα, η Ινδοκίνα και η Κούβα, όπου το αντάρτικο είχε κομμουνιστική χροιά. Στις περιπτώσεις αυτές το αντάρτικο είχε βοηθητικό χαρακτήρα, δηλαδή σε πρώτη φάση οι αντάρτες ενεργούν ανεξάρτητα αλλά με απώτερο στόχο την μετεξέλιξή τους σε τακτικό επαναστατικό στρατό. Ίσως, η μετεξέλιξη των ανταρτών σε τακτικό στρατό να υπήρξε η βασική αιτία που το αντάρτικο χρησιμοποιήθηκε με επιτυχία στις περιπτώσεις της Κίνας, της Ινδοκίνας και της Κούβας. Αργότερα, τη δεκαετία του 1970, οι αντάρτικες επιχειρήσεις στέφθηκαν με επιτυχία στις περιπτώσεις του Βιετνάμ, της Αγκόλας, της Νικαράγουας και της Ζιμπάμπουε (Ροδεσία)⁸, ενώ αρχές της δεκαετίας του 1980, οι αφγανοί αντάρτες αντιμετώπισαν με επιτυχία την εισβολή των Σοβιετικών στο Αφγανιστάν. Μέχρι και σήμερα, αντάρτικες δυνάμεις εξακολουθούν να δρουν σε χώρες της Λατινικής Αμερικής (Κολομβία), της Αφρικής, της Ασίας (Ιράκ, Αφγανιστάν κ.ά.) αλλά και στη Ρωσία, οι τσετσένοι αυτονομιστές.

Ο ανταρτοπόλεμος ή κατά μια έννοια αυτό που αποκαλείται «συγκρούσεις χαμηλής έντασης»⁹, ίσως να αποτελέσει τον κανόνα και όχι την εξαίρεση στις μελλοντικές πολεμικές συγκρούσεις. Η εμφάνιση των πυρηνικών όπλων έχει καταστήσει τη φράση του Κλαούζεβιτς για τον πόλεμο «ο πόλεμος είναι η συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα», απαγορευτική. Στην πυρηνική εποχή που ζούμε, οποιαδήποτε προσπάθεια να συνεχιστεί η πολιτική στο πεδίο της μάχης με χρήση των σύγχρονων πυρηνικών όπλων ισοδυναμεί με την εξαφάνιση του ανθρωπίνου είδους. Οι καταστρεπτικές συνέπειες των πυρηνικών όπλων έχουν οδηγήσει ορισμένους αναλυτές να αναζητούν λύσεις στο πυρηνικό αδιέξοδο. Ο ανταρτοπόλεμος είναι μια λύση. Παρόλα αυτά, δεν διαφαίνεται καμιά τάση των σύγχρονων κρατών να παραγκωνίσουν την «αποτρεπτική» ικανότητα των πυρηνικών όπλων και να προσδώσουν στους τακτικούς τους στρατούς αντάρτικη μορφή.

Εντούτοις, ο ανταρτοπόλεμος συνεχίζει να επιβιώνει και να είναι το «καταφύγιο» των ασθενέστερων σε πολλά σημεία του πλανήτη. Κλασικά παραδείγματα το Αφγανιστάν και το Ιράκ. Αμφότερες, οι παραπάνω περιπτώσεις διδάσκουν ότι η υπεροπλία μιας υπερδύναμης (ΗΠΑ) είναι τακτικά άχρηστη, όταν οι αντάρτες

⁶ Robert B. Asprey, "Ανταρτοπόλεμος", Εγκυκλοπαίδεια, *Πάπυρος Larousse Britannica*, ό.π., σελ. 584.

⁷ John Shy and Thomas Collier "Επαναστατικός Πόλεμος" στο Peter Paret, *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής από το Μακιαβέλι στην πυρηνική εποχή* (επιστημονική επιμέλεια Θάνος Ντόκος), Αθήνα, 2004, σελ. 967.

⁸ Robert B. Asprey, "Ανταρτοπόλεμος", Εγκυκλοπαίδεια, *Πάπυρος Larousse Britannica*, ό.π., σελ. 584.

⁹ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, «Θεωρία Ανταρτοπολέμου», Working Paper Series # 9, Αθήνα, Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, 2000, σελ. 1.

είναι αόρατοι. Η τακτική «χτύπα και τρέχα» ανάγκασε τις αμερικανικές δυνάμεις σ' έναν πόλεμο φθοράς, όπου οι αντάρτες έχουν την πρωτοβουλία των κινήσεων και οι Αμερικανοί απλά παίζουν το παιχνίδι των ανταρτών. Το Ιράκ και το Αφγανιστάν, διδάσκουν ότι οι αντάρτες εύκολα νικούνται, σε πρώτη φάση, αλλά δύσκολα εξολοθρεύονται από προσώπου γης, αν παράλληλα με τα στρατιωτικά μέτρα δεν προωθηθούν και πολιτικοί στόχοι (ειλικρινής εκδημοκρατισμός, κοινωνικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις και σεβασμός της κουλτούρας του εκάστοτε λαού).

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΑΝΤΑΡΤΟΠΟΛΕΜΟΥ

Ο ανταρτοπόλεμος, αν και αποτελεί μια ανορθόδοξη μορφή πολέμου σε σχέση με τους συμβατικούς πολέμους, έχει τα βασικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν τον πόλεμο. Πιο συγκεκριμένα, οι βασικές παράμετροι του πολέμου όπως τις όρισε ο Κλαούζεβιτς, δηλαδή η υποταγή στον πολιτικό σκοπό, ο καθορισμός του αντικειμενικού πολιτικού και στρατιωτικού σκοπού, η τριβή (αβεβαιότητες, ατυχήματα, τεχνικές δυσκολίες και απρόβλεπτα γεγονότα που επηρεάζουν τη μαχητική ικανότητα ενός στρατεύματος), η ιδιοφυία (η προσωπικότητα του στρατιωτικού διοικητή), η τριάδα του πολέμου (και κυρίως η παράμετρος που αναφέρεται στο λαό) και τέλος οι ψυχολογικές και ηθικές πτυχές του πολέμου, υπάρχουν σε κάθε περίπτωση ανταρτοπολέμου¹⁰. Πέρα από τα κοινά στοιχεία ανταρτο-

¹⁰ Peter Paret, *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής από το Μακιαβέλι στην πυρηνική εποχή* (επιστημονική επιμέλεια Θάνος Ντόκος), Αθήνα 2004, σελ. 248.

πολέμου και συμβατικού πολέμου, ο ανταρτοπόλεμος εμφανίζει ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τον καθιστούν μια ξεχωριστή μορφή πολέμου.

Πρώτον, το κυριότερο χαρακτηριστικό του ανταρτοπολέμου είναι ότι «πρόκειται για έναν πόλεμο χωρίς σταθερές»¹¹. Η πεμπτούσια του αντάρτικου είναι η περιφρόνηση απέναντι στην τάξη και το νόμο. Αρχικά, ένα μέρος των πολιτών ενός κράτους, συνήθως η μειοψηφία αψηφά το νόμο και την τάξη και προτρέπει τους υπολοίπους να επιδείξουν ενεργητική ή παθητική υποστήριξη στην εξέγερσή τους. Η αταξία είναι το παράγωγο της επαναστατικής φύσης των δυνάμεων που διεξάγουν τον ανταρτοπόλεμο. «Το έμψυχο υλικό των ανταρτών είναι μαζεμένο στην τύχη, ενώ η δομή και η πειθαρχία είναι υποτυπώδεις»¹². Απότοκο των παραπάνω είναι η δημιουργία ενός πρωτόγονου τρόπου μάχεσθαι, όπου επικρατούν η αγριότητα, το μίσος και οι ωμότητες.

Με βάση τον βρετανό θεωρητικό του πολέμου Liddell Hart, το πλεόνασμα βίας που χαρακτηρίζει τον ανταρτοπόλεμο συναρτάται με το γεγονός ότι «η βία αποκτά πολύ βαθύτερες ρίζες στον ανορθόδοξο πόλεμο απ' ό,τι στον ορθόδοξο, τον τακτικό πόλεμο. Στη δεύτερη περίπτωση εξισορροπείται από την υπακοή στη συντεταγμένη νόμιμη εξουσία, ενώ στην πρώτη μετατρέπεται σε αρετή την πρόκληση προς την εξουσία και την παραβίαση των κανόνων. Γίνεται πολύ δύσκολη υπόθεση η ανοικοδόμηση μιας χώρας και μιας σταθερής πολιτείας (περίπτωση μετεμφυλιακής Ελλάδας) πάνω σε θεμέλια που έχουν υποσκαφθεί από τέτοια εμπειρία»¹³.

Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό του ανταρτοπολέμου είναι η στενότητα πόρων που χαρακτηρίζει τις αντάρτικες δυνάμεις. Οι αντάρτες δεν διαθέτουν το έμψυχο υλικό αλλά ούτε και τα υλικά εφόδια που διαθέτει ένας οργανωμένος τακτικός στρατός. Τα υπάρχοντα μέσα είναι περιορισμένα, πράγμα που σημαίνει ότι ο τρόπος δράσης των ανταρτών βρίσκεται σε άμεση συνάφεια με τους πόρους που διαθέτουν. Ο Guevara υποστηρίζει ότι «ο αντάρτης, που είναι στρατηγός του εαυτού του, δεν χρειάζεται να ρισκάρει τη ζωή του σε κάθε μάχη»¹⁴ και συνεχίζει λέγοντας ότι «ένας νεκρός αντάρτης δεν πρέπει να μένει ποτέ πίσω με τα όπλα και τα πυρομαχικά του. Καθήκον κάθε αντάρτη, όταν κάποιος σύντροφός του πέσει στη μάχη, είναι να διασώσει αμέσως αυτά τα εξαιρετικά πολύτιμα στοιχεία του αγώνα»¹⁵.

Εδώ γίνεται λόγος για το πόσο ευαίσθητοι είναι οι αντάρτες στις ανθρώπινες απώλειες, ελλείπει κάποιας δεξαμενής έμψυχου υλικού. Οι αντάρτες δεν έχουν την πολυτέλεια, που έχει ένας τακτικός στρατός, να αναπληρώνουν με ευκολία τις απώλειες. Βασική θέση του Guevara για τον ανεφοδιασμό των ανταρτών είναι ότι «η κύρια πηγή εφοδίων των αντάρτικων δυνάμεων δεν είναι άλλη από τα πυρομαχικά και τα πολεμοφόδια του εχθρού. Εάν έχουμε τη δυνατότητα της επιλογής, θα πρέ-

¹¹ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *ό.π.*, σελ. 7.

¹² Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *ό.π.*, σελ. 7.

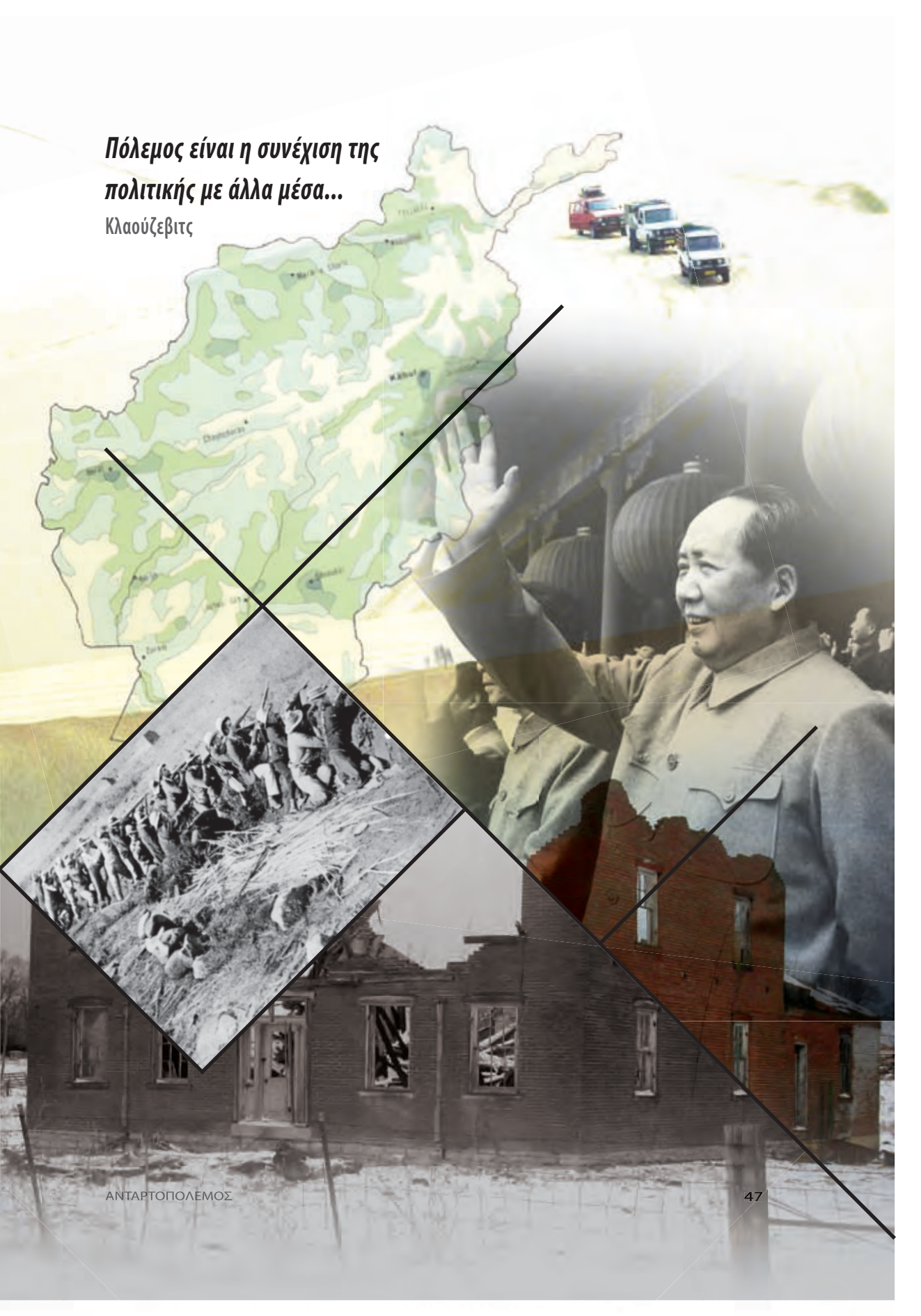
¹³ Sir B.H Liddell Hart, *Η στρατηγική της Έμμεσης Προσέγγισης* (μεταφρ. Κων. Γεωργαντάς), Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 570-571.

¹⁴ Ernesto Guevara, *Ο Ανταρτοπόλεμος* (μεταφρ. Κώστας Διαβολίτης), Αθήνα 2005, σελ. 24.

¹⁵ Ernesto Guevara, *ό.π.*, σελ. 30.

**Πόλεμος είναι η συνέχιση της
πολιτικής με άλλα μέσα...**

Κλαούζεβιτς

πει να προτιμήσουμε όπλα ίδια με αυτά που χρησιμοποιεί ο εχθρός, εφόσον το μεγαλύτερο πρόβλημα μιας αντάρτικης ομάδας είναι η έλλειψη πυρομαχικών, κύριος προμηθευτής των οποίων είναι ο αντίπαλος»¹⁶. Ο Guevara δεν φείδεται να τονίζει ότι βασικό καθήκον του αντάρτη είναι να παραμείνει ζωντανός. Υποστηρίζει ότι η μάχη πρέπει να δίνεται μόνο αν είναι σίγουρη η νίκη.

Η γεωμορφολογία της περιοχής στην οποία διεξάγεται ο ανταρτοπόλεμος, κατέχει σημαντική θέση για την επιτυχία του αντάρτικου. Βασικό στοιχείο που συναρτάται με την επιβίωση του αντάρτικου σώματος είναι η γνώση του εδάφους όπου λαμβάνει χώρα ο ανταρτοπόλεμος. Ο μεγάλος κινέζος στρατηγός Sun Tzu για το ίδιο θέμα (τη σημασία του εδάφους στο πόλεμο) υποστηρίζει ότι «οι αρετές

¹⁶ Ernesto Guevara, ό.π., σελ. 25.

του καλού στρατηγού, οι οποίες θα του δώσουν τη νίκη, είναι να μπορεί να εκτιμά την κατάσταση του εχθρού και να υπολογίζει αποστάσεις, ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του εδάφους και τους κινδύνους και ευκαιρίες που προκύπτουν από αυτό»¹⁷. Ο αντάρτης πρέπει να γνωρίζει τα μονοπάτια πρόσβασης και διαφυγής, να έχει τη δυνατότητα ταχύτατων ελιγμών και να έχει εξασφαλίσει καλές κρυψώνες¹⁸. Στη ζώνη επιχειρήσεων, ο αντάρτης δεν πρέπει να κλείνει μάτι. Ο εχθρός θα πρέπει να δέχεται συνεχείς επιθέσεις. Αναγκαίες προϋποθέσεις για κάτι τέτοιο είναι η απόλυτη συνεργασία του λαού και η απόλυτη γνώση του εδάφους. Η χρήση κρησφύγετων, τα οποία βρίσκονται αρχικά σε απροσπέλαστες περιοχές (συνήθως ελώδεις περιοχές, ορεινές περιοχές, ζούγκλες και παλιότερα οι έρημοι - Λώρενς της Αραβίας) και τα οποία προσφέρουν στους αντάρτες ανάπαυση και ανάκτηση δυνάμεων, είναι μία από τις θεμελιώδεις αρχές της αντάρτικης οργάνωσης. Οι δυσπρόσιτες και ορεινές περιοχές αποτελούν τις αρχικές βάσεις των ανταρτών αλλά και ολόκληρα χωριά μπορεί να αποτελούν κρησφύγετα αντάρτικων μονάδων.

Το πρόβλημα, όμως, που παρουσιάζουν οι ορεινές και δυσπρόσιτες περιοχές είναι ότι δεν διευκολύνουν τον ανεφοδιασμό των ανταρτών σε όπλα και τρόφιμα. Οι αντάρτες που κατασκηνώνουν σε δύσβατες περιοχές, ανεφοδιάζονται πολύ δύσκολα λόγω της μορφολογίας του εδάφους, που καθιστά την προσέγγιση πολύ δύσκολη. Επίσης, οι περιοχές αυτές είναι άγονες, με αποτέλεσμα οι αντάρτες να μην βρίσκουν τροφή. Αναγκαίο μέσο για τη μετακίνηση σε απροσπέλαστες περιοχές είναι η χρήση ζώων, τόσο για τη μεταφορά πολεμοφοδίων όσο και για τη μετακίνηση των αντάρτικων μονάδων. Συν τοις άλλοις, η εγκατάσταση των ανταρτών στα βουνά δυσκολεύει τη μετατροπή του αντάρτικου στρατού σε τακτικό αλλά και τη δημιουργία μιας διευρυμένης βάσης επιχειρήσεων¹⁹.

Επίσης, ως καταφύγιο μπορεί να χρησιμοποιηθεί και η θάλασσα, με κλασική περίπτωση τον Ισπανικό Πόλεμο, όπου οι βρετανικές ναυτικές δυνάμεις βοήθησαν τους ισπανούς αντάρτες του Γουέλιγκτον²⁰. Καταφύγιο ανταρτών μπορεί να γίνουν και τα εδάφη μιας γειτονικής χώρας. Την ίδια τακτική ακολούθησαν και οι αντάρτες του Χο-Τσι-Μινχ, όταν πολεμούσαν εναντίον των Γάλλων. Για τον ανεφοδιασμό τους και την προστασία τους, χρησιμοποιούσαν τα εδάφη της Κίνας.

Γόνιμος προβληματισμός αναπτύσσεται αν κατά πόσο τα αστικά κέντρα προσφέρονται για τη διεξαγωγή ανταρτοπολέμου. Τα πλεονεκτήματα ενός αντάρτικου των πόλεων είναι οι καλύτερες συνθήκες διαβίωσης των ανταρτών, ο ευκολότερος ανεφοδιασμός και τέλος η ευκολότερη επέκταση του αγώνα. Στα μειονεκτήματα συγκαταλέγονται η εγγύτητα ανταρτών και σωμάτων ασφαλείας και οι μεγαλύτερες πιθανότητες προσβολής και εξόντωσης των ανταρτών²¹.

Το τρίτο χαρακτηριστικό του ανταρτοπολέμου και ίσως το σημαντικότερο

¹⁷ Σουν Τζου, *Η τέχνη του Πολέμου* (Μεταφρ. Δημήτρης Παυλάκης), Αθήνα 2005, σελ. 108.

¹⁸ Ernesto Guevara, *ό.π.*, σελ. 20.

¹⁹ Ernesto Guevara, *ό.π.*, σελ. 36.

²⁰ Robert V. Aspree, "Ανταρτοπόλεμος", *Εγκυκλοπαίδεια, Πάπυρος Larousse Britannica, ό.π.*, σελ. 590.

²¹ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *ό.π.*, σελ. 9.

είναι η λαϊκή υποστήριξη. Δεν υπάρχει κείμενο που να αφορά τη θεωρία ανταρτοπολέμου, χωρίς να γίνεται αναφορά στη ζωτική σημασία που έχει για τους αντάρτες η υποστήριξη του λαού. Οι αντάρτες προέρχονται από το λαό, ο λαός αποτελεί τη δεξαμενή στρατολόγησης του αντάρτικου αλλά και την κυρία πηγή που παρέχει στους αντάρτες χρήματα, τροφή, κατάλυμα, καταφύγιο, μεταφορικά μέσα, ιατρική βοήθεια και πληροφορίες²². Για τον Γεώργιο Γρίβα, ο ανταρτοπόλεμος δεν έχει καμιά πιθανότητα να στεφθεί με επιτυχία αν δεν έχει «την πλήρη και ανεπιφύλακτη υποστήριξη της πλειονότητας των κατοίκων της χώρας»²³.

Ο Guevara υποστηρίζει ότι η διαφορά μεταξύ ανταρτοπολέμου και συμμοριτισμού είναι ότι ο ανταρτοπόλεμος έχει συνήθως την υποστήριξη του πληθυσμού, στην περιοχή όπου διεξάγεται²⁴. Ο Guevara τονίζει ιδιαίτερα τη σημασία που έχει για τους αντάρτες η αρεστή συμπεριφορά τους απέναντι στους νόμους και τις παραδόσεις του λαού της περιοχής. Ο αντάρτης πρέπει να κερδίσει την εύνοια των ντόπιων πληθυσμών μέσω της ηθικής του ανωτερότητας. Οι αντάρτες επιβάλλεται να έχουν την πρέπουσα συμπεριφορά απέναντι στους ντόπιους, γιατί αυτοί είναι η κυρία πηγή προσπορισμού των προμηθειών της αντάρτικης ομάδας. Αν οι αντάρτες εκβιάσουν την παροχή προμηθειών από τους ντόπιους, αυτόματα έχασαν και τον πόλεμο. Οι απογοητευμένοι χωρικοί θα αποτελέσουν τον κύριο πληροφοριοδότη του εχθρικού στρατού, όσον αφορά τις θέσεις και τις κινήσεις των ανταρτών. Η άποψη του Guevara για τη σημασία της λαϊκής υποστήριξης συνοψίζεται στην παρακάτω φράση: «Η προσπάθεια διεξαγωγής του ανταρτοπολέμου χωρίς την υποστήριξη του λαού είναι το προοίμιο μιας αναπόφευκτης καταστροφής»²⁵.

Ο Μάο Τσε-τούνγκ στο έργο του *Περί Ανταρτοπολέμου*, τονίζει και αυτός τη σημασία της υποστήριξης του πληθυσμού για την επιτυχή έκβαση του αντάρτι-

²² Robert V. Aspree, "Ανταρτοπόλεμος", Εγκυκλοπαίδεια, Πάπυρος Larousse Britannica, ό.π., σελ. 589.

²³ Βλ. Robert V. Aspree, "Ανταρτοπόλεμος", Εγκυκλοπαίδεια, Πάπυρος Larousse Britannica, ό.π., σελ. 589 όπου παρατίθεται το απόσπασμα.

²⁴ Ernesto Guevara, ό.π., σελ. 20.

²⁵ Ernesto Guevara, ό.π., σελ. 152.

κου. Πιο συγκεκριμένα, προβαίνει σε ένα πετυχημένο παραλληλισμό, λέγοντας ότι «Ο πρώτος (πληθυσμός) μπορεί να παρομοιαστεί με το νερό, και οι δεύτεροι (αντάρτες) με τα ψάρια που ζουν μέσα σε αυτό. Πώς μπορεί να υποστηριχθεί ότι αυτά τα δύο αδυνατούν να συνυπάρξουν; Μόνο οι απείθαρχοι αντάρτες, που στρέφουν το λαό εναντίον τους, δεν μπορούν να επιβιώσουν, όπως τα ψάρια έξω από το νερό»²⁶. Πάντως, η λαϊκή υποστήριξη προς το αντάρτικο δεν πρέπει να θεωρείται δεδομένη, αλλά ούτε ότι αποτελεί εχέγγυο της νίκης των ανταρτών. Αυτό που επιδιώκουν κυρίως οι αντάρτες δεν είναι να οπλίσουν μεγάλες μάζες του πληθυσμού, όσο να εξασφαλίσουν την παθητική τους υποστήριξη στα σχέδια του αντάρτικου.

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΚΑΙ ΤΑΚΤΙΚΗ ΤΟΥ ΑΝΤΑΡΤΟΠΟΛΕΜΟΥ

Η πεμπτουσία της στρατηγικής²⁷ του ανταρτοπολέμου είναι η συνεχής και αδιά-

²⁶ Μάο Τσε Τουνγκ, *Περί Ανταρτοπολέμου* (μετάφραση - επιμέλεια Μανούσος Καμπούρης), Αθήνα 2005, σελ. 100.

²⁷ Αν μπορούσαμε να δώσουμε έναν ορισμό της έννοιας της στρατηγικής, θα λέγαμε ότι η «στρατηγική συνίσταται στη σύζευξη μέσων και σκοπών ενός κράτους υπό την επίδραση του διεθνούς ανταγωνισμού τόσο στη ειρήνη όσο και στο πόλεμο». Η στρατηγική αποτελείται από τρία συστατικά στοιχεία: σκοπούς, μέσα, αντιπάλο. Η ύπαρξη του αντιπάλου είναι απαραίτητη για να έχουμε στρατηγική και μόνον όταν υπάρχει κάποιος αντίπαλος που πρέπει να αντιμετωπιστεί. Όταν χρησιμοποιούνται όλα τα διαθέσιμα μέσα ενός κράτους (στρατιωτικά, οικονομικά, διπλωματικά) για την επίτευξη των πολιτικών σκοπών της ενόψει πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης, τότε μιλάμε για υψηλή στρατηγική. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης 750-192 π.Χ.*, Αθήνα 2001, σελ. 27-30 και Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} αιώνας*, Αθήνα 2000, σελ. 13-22. Η υψηλή στρατηγική έχει πέντε βασικές διαστάσεις: Στρατιωτική Στρατηγική: Η χρήση βίας για την προώθηση των στόχων των εμπολέμων περιλαμβάνει όλες τις μονάδες των ενόπλων δυνάμεων. Η χρήση στρατιωτικής βίας δεν είναι αυτοσκοπός αλλά μέσο για την επίτευξη πολιτικών στόχων. Η χρήση βίας στοχεύει σε τρεις βασικούς στόχους. Πρώτον, στην καταστροφή των ενόπλων δυνάμεων του αντιπάλου. Δεύτερον, στην

λειπτη παρενόχληση του εχθρού. Επίσης, απαραίτητο κριτήριο για τις στρατηγικές επιλογές των ανταρτών είναι η εχθρογνωσία. Όπως και σε κάθε σύγκρουση, η γνώση του εχθρού ισοδυναμεί με τη μισή νίκη στο πεδίο της μάχης²⁸. Η τακτική που θα πρέπει να ακολουθήσει ο αντάρτης, είναι η τακτική των έξυπνων και ευέλικτων χτυπημάτων. Τα χτυπήματα αυτά έχουν στόχο να προκαλέσουν φθορά στον αντίπαλο, να δυσχεράνουν τον ανεφοδιασμό του, να προκαλέσουν κατάρρευση στο σύστημα οργάνωσης, επικοινωνιών και συγκοινωνιών του και να τον οδηγήσουν στη συνθηκολόγηση. Παράλληλα, ο αντάρτικος στρατός θα πρέπει να μετουσιώνεται σε τακτικό στρατό, εγκαταλείποντας τις ανορθόδοξες μεθόδους πολέμου και υιοθετώντας την οργάνωση των τακτικών στρατευμάτων. Η στρατηγική του ανταρτοπολέμου περιλαμβάνει, πέρα από το στρατιωτικό σκέλος, πολιτικές, κοινωνικές και ψυχολογικές πτυχές, οι οποίες είναι εξίσου σημαντικές για να στεφθεί με επιτυχία το αντάρτικο. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι «στην ουσία, είναι μια στρατηγική για τον ηθικά ισχυρό και τον υλικά ανίσχυρο»²⁹.

Ο Μάο στο έργο του, *Περί Ανταρτοπολέμου*, αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «η στρατηγική του ανταρτοπολέμου πρέπει να βασίζεται κυρίως στην ετοιμότητα, ευκινησία και επίθεση. Πρέπει να προσαρμόζεται στην κατάσταση του εχθρού, στο έδαφος και στις υπάρχουσες γραμμές συγκοινωνιών, στο συσχετισμό δυνάμεων, στον καιρό και στην κατάσταση του λαού» και η στρατηγική του ανταρτοπολέμου πρέπει να χρησιμοποιείται «για την εξουδετέρωση μικρών δυνάμεων του εχθρού, για την παρενόχληση και εξασθένιση μεγάλων εχθρικών δυνάμεων, για την καταστροφή εχθρικών γραμμών συγκοινωνιών, για τη δημιουργία βάσεων ικανών να υποστηρίξουν ανεξάρτητες επιχειρήσεις στα μετόπισθεν του εχθρού, για τον εξαναγκασμό του εχθρού να διασπείρει τις δυνάμεις του και για τον συντονισμό όλων αυτών των ενεργειών με τις ενέργειες

κατάκτηση και υπεράσπιση του εδάφους και Τρίτον, στην καταστροφή των συντελεστών ισχύος του αντιπάλου (οικονομία, πληθυσμός, διοικητική συνοχή). Οικονομική Διάσταση: Ο πόλεμος είναι μια «κατάσταση», που απαιτεί τεράστια οικονομικά κεφάλαια. Η οικονομία του πολέμου αφορά τη μέθοδο χρηματοδότησης των ενόπλων δυνάμεων, την αγορά εξοπλισμού και τις γενικότερες ανάγκες των ενόπλων δυνάμεων. Όπως ήδη τονίσαμε, ένας από τους στόχους της χρήσης βίας είναι η καταστροφή της οικονομικής βάσης του αντιπάλου. Οι περισσότερες επιχειρήσεις στη διάρκεια της πολεμικής σύγκρουσης στοχεύουν στην καταστροφή των οικονομικών μέσων που στηρίζουν την υλική υποστήριξη των πολεμικών επιχειρήσεων του αντιπάλου. Η οικονομική ευρωστία αποτελεί ίσως το σημαντικότερο συντελεστή ισχύος για τη χρηματοδότηση των αναγκών του πολέμου. Εσωτερική Πολιτική: Από την σκοπιά της υψηλής στρατηγικής, η σημαντικότερη διάσταση της εσωτερικής πολιτικής αφορά την ικανότητα ενός πολιτικού συστήματος να αντλεί πόρους από τον πληθυσμό, για χάρη των αναγκών του πολέμου, αλλά και να οργανώνει την αμυντική του πολιτική. Επιπλέον, η διάσταση της εσωτερικής πολιτικής αφορά και την εσωτερική νομιμοποίηση μιας πολεμικής προσπάθειας. Η εσωτερική νομιμοποίηση εξαρτάται και από τη φύση του πολέμου. Η υπεράσπιση του πάτριου εδάφους πετυχαίνει ισχυρότερη εσωτερική νομιμοποίηση σε σχέση με τους στόχους που δεν σχετίζονται με την ύπαρξη του κράτους. Διεθνής Νομιμοποίηση: Η διάσταση αυτή αφορά το βαθμό στον οποίο οι πολεμικές διαθέσεις ενός κράτους, συμβαδίζουν με το διεθνές γίνεσθαι και με τις αξίες της εποχής. Ουσιώδες στη φάση αυτή είναι ο επηρεασμός της διεθνούς κοινής γνώμης. Διπλωματία: Η διάσταση αυτή αφορά τις προσπάθειες των εμπόλεμων να εξασφαλίσουν τη πολεμική σύμπραξη τρίτων. Το κεντρικό σημείο της πολεμικής διπλωματίας είναι η προσπάθεια να πεισθούν τρίτες δυνάμεις, ότι το εθνικό τους συμφέρον υπαγορεύει μια μεροληπτική στάση ή και την είσοδό τους στον πόλεμο. Η κρίσιμη διαφορά μεταξύ διεθνούς νομιμοποίησης και διπλωματίας είναι ότι η διπλωματία στοχεύει στο εθνικό συμφέρον κάθε κράτους. Η διπλωματία αφορά επίσης και τη σύναψη μιας ευνοϊκής συνθήκης, τερματισμού της ένοπλης σύρραξης. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, Αθήνα 1996, σελ. 17-24.

²⁸ Σουν Τζου, ό.π., σελ. 29-31.

²⁹ Robert B. Asprey, "Ανταρτοπόλεμος", *Εγκυκλοπαίδεια, Πάπυρος Larousse Britannica*, ό.π., σελ. 587.

των τακτικών δυνάμεων που βρίσκονται σε απομακρυσμένα μέτωπα μάχης»³⁰.

Όσον αφορά το τακτικό κομμάτι του ανταρτοπολέμου³¹, ο Μάο πρότεινε μία τακτική της οποίας βασικά στοιχεία θα ήταν ο αιφνιδιασμός και η παραπλάνηση: «Στον ανταρτοπόλεμο διαλέξτε την τακτική της παραπλάνησης που θα δείχνει ότι έρχεστε από την Ανατολή, ενώ θα επιτίθεστε από τη Δύση. Αποφεύγετε τα ισχυρά σημεία του αντιπάλου και χτυπήστε τα ασθενή. Επιτεθείτε και αποχωρήστε. Δώστε αστραπιαίο χτύπημα και επιδιώξτε μια αστραπιαία απόφαση»³². Η στατικότητα θέσεων που χαρακτηρίζει τον συμβατικό τρόπο πολέμου είναι ανύπαρκτη και ταυτόχρονα αδιανόητη στον ανταρτοπόλεμο. Ο ανταρτοπόλεμος χαρακτηρίζεται από συνεχή δράση και κίνηση. Ο ίδιος υποστήριζε ότι «στον ανταρτοπόλεμο δεν υπάρχει κάτι σαν την αποφασιστική μάχη. Δεν υπάρχει τίποτα παρόμοιο με τη σταθερή, παθητική άμυνα που χαρακτηρίζει τον ορθόδοξο πόλεμο. Στον ανταρτοπόλεμο δεν έχουμε ποτέ μεταβολή μιας κινητής κατάστασης σε στατική αμυντική κατάσταση. Τα γενικά γνωρίσματα της αναγνώρισης, της μερικής ανάπτυξης, της γενικής ανάπτυξης και εξέλιξης της επίθεσης, τα οποία είναι συνηθισμένα στον κινητό πόλεμο, δεν χαρακτηρίζουν τον ανταρτοπόλεμο».

Γι' αυτό και η απόκτηση εδάφους ή η δημιουργία βάσης επιχειρήσεων έχουν προσωρινό ορισμένες φορές χαρακτήρα. Οι αντάρτες δεν είναι ικανοί να υπερασπίσουν το έδαφος που έχουν κατακτήσει, αντιμετωπίζοντας τον αντίπαλο τακτικό στρατό σ' έναν πόλεμο θέσεων, αφού ούτε πολυάριθμοι είναι, όσον αφορά το ανθρώπινο δυναμικό, αλλά ούτε και διαθέτουν την απαιτούμενη δύναμη πυρός. Για την υπεράσπιση

³⁰ Robert B. Asprey, "Ανταρτοπόλεμος", Εγκυκλοπαίδεια, Πάπυρος Larousse Britannica, ό.π., σελ. 588 όπου παρατίθεται το απόσπασμα.

³¹ Ο Edward Luttwak στο έργο του, *Strategy: The Logic of war and piece* προχωράει στην ανάλυση των πέντε επιπέδων της στρατηγικής, το τεχνικό, το τακτικό, το επιχειρησιακό, το επίπεδο της στρατηγικής του θεάτρου και το στρατηγικό επίπεδο. Ξεκινάει από κείνο που βρίσκεται στη βάση της πυραμίδας της ιεραρχίας, το τεχνικό. Το τεχνικό επίπεδο αναφέρεται στις δυνατότητες, τα χαρακτηριστικά και τη χρησιμοποίηση των οπλικών συστημάτων. Το τεχνικό επίπεδο βρίσκεται στη βάση της πυραμίδας, είναι κατώτερο του τακτικού το οποίο αναφέρεται στην αλληλοεπίδραση κατά τη διάρκεια της πολεμικής σύγκρουσης των οπλικών συστημάτων και των αντιμέτρων για την επίτευξη του σκοπού της μάχης. Το επόμενο επίπεδο προς την κορυφή της πυραμίδας είναι το επιχειρησιακό. Στο επιχειρησιακό επίπεδο η αλληλοεπίδραση των διαφόρων μονάδων είναι αυτή που καθορίζει τα αποτελέσματα του αγώνα στο τακτικό επίπεδο. Στο επιχειρησιακό επίπεδο διακρίνουμε τη διαφορά μεταξύ της φθοράς και του ελιγμού στον πόλεμο. Ο πόλεμος φθοράς επιδιώκει να επιφέρει τη μεγαλύτερη δυνατόν ζημιά στον αντίπαλο με σκοπό την τελική κατάρρευσή του. Στον ελιγμό, αντίθετα, αντί να ψάχνουμε να εντοπίσουμε τις δυνάμεις του εχθρού για να τις εξολοθρεύσουμε, επιδιώκουμε να τις αποφύγουμε και να προσβάλουμε τα αδύνατά του σημεία. Οι περισσότερες συγκρούσεις της ανθρωπότητας ήταν πόλεμοι συνδυασμού φθοράς και ελιγμού. Συνήθως ο ελιγμός είναι ο σύμμαχος τού πλέον αδύνατου μέρους, ενώ τα συντριπτικά ισχυρότερα μέρη καταφεύγουν στη σίγουρη μέθοδο του πολέμου φθοράς.

Το επόμενο επίπεδο ανάλυσης είναι το στρατηγικό επίπεδο, που ασχολείται με την ευρύτερη αλληλοεπίδραση των αντίπαλων ένοπλων δυνάμεων ως συνολικής δύναμης πλέον στο συνολικό θέατρο του πολέμου. Σύμφωνα με τον Luttwak, στο στρατηγικό επίπεδο, ιδιαίτερα σημασία αποκτά ο εφοδιασμός (διοικητική μέριμνα) καθόσον μόνο η κανονική και αδιάλειπτη ροή των εφοδίων (καύσιμα, τρόφιμα, πυρομαχικά, ανταλλακτικά) και των αναπληρώσεων προσωπικού μπορούν να εξασφαλίσουν τη διεξαγωγή των μαχών, στις οποίες συμμετέχουν μεγάλοι αριθμοί ανδρών και οπλικών μέσων με υψηλές ανάγκες υποστήριξης. Βέβαια, ο έλεγχος της διεξαγωγής του πολέμου σε περισσότερα πολεμικά μέτωπα γίνεται σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής. Η υψηλή στρατηγική δεν αφορά μόνο την όσο το δυνατό καλύτερη χρήση των στρατιωτικών δυνάμεων για την επίτευξη της νίκης αλλά επεκτείνεται και στο επίπεδο της διπλωματίας. Τα πέντε αυτά επίπεδα της στρατηγικής σχηματίζουν μια ιεραρχία και υπάρχει έντονη αλληλοεπίδραση μεταξύ των επιπέδων. Edward Luttwak, *Strategy, The Logic of War and Peace*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England, σελ. 93-147.

³² Robert B. Asprey, "Ανταρτοπόλεμος", Εγκυκλοπαίδεια, Πάπυρος Larousse Britannica, ό.π., σελ. 588.

εδάφους, ο Μάο υποστηρίζει ότι «πρέπει να τηρούμε την αρχή: η απόκτηση εδάφους δεν είναι αιτία για χαρά, ούτε η απώλειά του είναι αιτία για λύπη». Αναγκαία προϋπόθεση για την επιτυχή διεξαγωγή της παραπάνω τακτικής είναι ο καλός σχεδιασμός των αντάρτικων επιχειρήσεων. Οι πληροφορίες που παρέχει ο ντόπιος πληθυσμός για τις κινήσεις του αντίπαλου στρατού αποτελούν την επιχειρησιακή πυξίδα των ανταρτών. Χωρίς τις απαραίτητες πληροφορίες για τις δραστηριότητες του αντίπαλου στρατού, οι αντάρτες είναι επιχειρησιακά τυφλοί. Η θέση του Μάο για το θέμα αυτό είναι ότι «πολλοί νομίζουν ότι είναι αδύνατο για τους αντάρτες να ενεργούν για μεγάλο διάστημα στα νώτα του εχθρού. Μια τέτοια αντίληψη δείχνει έλλειψη κατανόησης της σχέσης που πρέπει να υπάρχει ανάμεσα στο λαό και στις αντάρτικες δυνάμεις. Ο λαός μπορεί να παρομοιαστεί με το νερό και οι αντάρτες με τα ψάρια που ζουν σ' αυτό»³³.

Οι βασικές αρχές της τακτικής του ανταρτοπολέμου βρίσκονται εν πολλοίς και στο έργο του κινέζου στρατηγού Sun Tzu, για τον οποίο τα στοιχεία του αιφνιδια-

³³ Robert B. Asprey, "Ανταρτοπόλεμος", Εγκυκλοπαίδεια, Πάπυρος Larousse Britannica, ό.π., σελ. 588.

σμού και της παραπλάνησης αποτελούν εκ των ων ουκ άνευ για τη νίκη στη μάχη. Δεν θα ήταν θεωρητική αυθαιρεσία αν υποστηρίζαμε ότι στον ανταρτοπόλεμο εντοπίζουμε ψήγματα της ανατολικής στρατηγικής σκέψης, όπου ο αιφνιδιασμός, τα χτυπήματα στα ασθενή σημεία του αντιπάλου, οι ενέδρες και η παραπλάνηση αποτελούν βασικές συνιστώσες του τρόπου μάχεσθαι της Ανατολής.

Για τον Guevara, η τακτική του «χτύπα και τρέχα» αποτελεί την πεμπτουσία του ανταρτοπολέμου. Ο ίδιος αναφέρει ότι το «χτύπα και τρέχα, περίμενε, στήσε ενέδρα, χτύπα ξανά και πάλι τρέξε πρέπει να γίνεται συνέχεια, ώστε ο εχθρός να μην ξεκουράζεται ποτέ». Για τον Guevara, στη παραπάνω τακτική δεν υπάρχουν ψήγματα υποχωρητικότητας αλλά «απορρέει από τη γενικότερη στρατηγική αντιμετώπιση του αντάρτικου, που σε τελική ανάλυση έχει τον ίδιο στόχο με οποιονδήποτε εμπλέκεται σε έναν πόλεμο: τη συντριβή του εχθρού και τη νίκη»³⁴. Για τον Guevara, επίσης, το βασικό στοιχείο που πρέπει να βρίσκεται στο DNA των ανταρτών είναι η κινητικότητα. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι «δεν πρέπει να ξεχνάμε ποτέ πως η ταχύτητα μιας αντάρτικης ομάδας σε πορεία είναι ίση με την ταχύτητα του πιο αργού της μέλους»³⁵. Οι αντάρτες πρέπει να κινούνται συνεχώς ώστε να αποφεύγουν να βρεθούν περικυκλωμένοι. Η περικύκλωση είναι το μοναδικό μέσο για να εξαναγκαστεί μια αντάρτικη ομάδα να δώσει μάχη κάτω από ιδιαίτερα δυσμενείς γι' αυτήν συνθήκες. Όσο ο αντάρτης είναι σε θέση να αποφασίζει το «πώς» και το «πότε», καμιά μάχη δεν θα πρέπει να δοθεί που να μην έχει ως κατάληξη τη νίκη³⁶. Οι θέσεις που καλούνται να υπερασπίσουν ή να στήσουν ενέδρες οι αντάρτες είναι συνήθως απροσπέλαστες. Πρόκειται για ορεινά περάσματα και οχυρές θέσεις που προσφέρουν στους αντάρτες ασφάλεια, κάλυψη και εξισορροπούν την κατά πολύ μεγαλύτερη δύναμη του εχθρικού στρατού. Σύμφωνα με τον Guevara «δεν είναι ο αριθμός των επιτιθέμενων στρατιωτών που μετρά, αλλά ο αριθμός των αμυνομένων. Από τη στιγμή που ο αριθμός αυτός έχει πάρει θέση, σχεδόν πάντα μπορεί να αποκρούσει ένα ολόκληρο τάγμα με απόλυτη επιτυχία»³⁷. Για τον Guevara, «ο οχυρωμένος εχθρός δεν είναι ποτέ τα αγαπημένο θήραμα του αντάρτη μαχητή· προτιμά ο εχθρός του να βρίσκεται σε συνεχή κίνηση, φοβισμένος, σε άγνωστο έδαφος και χωρίς προστασία από το φυσικό περιβάλλον»³⁸.

Η κίνηση τη νύχτα είναι ακόμη σημαντικό χαρακτηριστικό της αντάρτικης ομάδας που της δίνει τη δυνατότητα να προωθείται σε θέσεις για επίθεση και όποτε εμφανίζεται ο κίνδυνος της προδοσίας, να μεταφέρεται σε μια νέα περιοχή. Οι πορείες και οι επιθέσεις πρέπει να γίνονται νύχτα, γιατί έτσι ενισχύεται το στοιχείο του αιφνιδιασμού αλλά διευκολύνεται και ο τρόπος διαφυγής των σωμάτων. Ο αιφνιδιασμός λειτουργεί ως πολλαπλασιαστής ισχύος για τις αντάρτικες ομάδες. Η εγνωσμένη αριθμητική κατωτερότητα των ανταρτών εξισορροπείται από το στοιχείο του αιφνιδιασμού. Το στοιχείο του αιφνιδιασμού είναι για τον Guevara, «αυτό το σπουδαίο προτέρημα που επιτρέπει στον αντάρτη μαχητή να καταφέρ-

³⁴ Ernesto Guevara, ό.π., σελ. 22.

³⁵ Ernesto Guevara, ό.π., σελ. 41.

³⁶ Ernesto Guevara, ό.π., σελ. 165.

³⁷ Ernesto Guevara, ό.π., σελ. 31.

³⁸ Ernesto Guevara, ό.π., σελ. 58.

νει απώλειες στον εχθρό χωρίς να υφίσταται απώλειες»³⁹.

Επιπροσθέτως, το σαμποτάζ είναι μια κλασική τακτική των ανταρτών, με στόχο την καταστροφή των επικοινωνιών του εχθρού. Στόχο του σαμποτάζ θα αποτελέσουν οι σύλολοι του τηλεγράφου, οι σιδηροδρομικές γραμμές, οι γέφυρες και οτιδήποτε συμβάλλει στην επικοινωνία μεταξύ διαφορετικών περιοχών. Τα χτυπήματα στις επικοινωνίες του εχθρού νεκρώνουν την επικοινωνία μεταξύ του κέντρου και των μονάδων αλλά και μεταξύ των εχθρικών μονάδων, τις οποίες εύκολα μπορούν να απομονώσουν και να πλήξουν τα αντάρτικα σώματα, χωρίς να φοβούνται το ενδεχόμενο εχθρικών ενισχύσεων. «Ένα από τα πλέον αδύναμα σημεία του εχθρού είναι η οδική και σιδηροδρομική μετακίνηση. Είναι ουσιαστικά αδύνατον να τοποθετήσεις μια άγρυπνη φρουρά κατά μήκος ενός δρόμου ή ενός σιδηροδρόμου»⁴⁰. Ο Guevara θεωρεί ότι «η τεχνική της ενέδρας κατά μήκος ενός δρόμου με σκοπό την ανατίναξη ναρκών και την εξόντωση τυχόν επιζώντων είναι από τις πλέον αποδοτικές όσον αφορά στα όπλα και τα πολεμοφόδια που πέφτουν στα χέρια μιας ομάδας ανταρτών. Από την έκπληξή του ο εχθρός δεν χρησιμοποιεί τα πυρομαχικά του, αλλά ούτε και του μένει χρόνος για να διαφύγει. Έτσι με τη χρήση ελάχιστων πυρομαχικών επιτυγχάνουμε εκπληκτικά αποτελέσματα»⁴¹.

Συμπερασματικά, λοιπόν, η στρατηγική του ανταρτοπολέμου συνίστα-

³⁹ Ernesto Guevara, ό.π., σελ. 28-29.

⁴⁰ Ernesto Guevara, ό.π., σελ. 33.

⁴¹ Ernesto Guevara, ό.π., σελ. 34.

ται στην αποκέντρωση δυνάμεως⁴². Οι αντάρτες είναι παντού και πουθενά, «ήτο παντού μεν, αλλά δεν απεκαλύπτετο»⁴³. Αντίστοιχα, η τακτική του ανταρτοπολέμου συνίσταται στη δημιουργία ταχικίνητων και ευέλικτων αντάρτικων μονάδων, οι οποίες διενεργούν σύντομης χρονικής διάρκειας επιχειρήσεις, χρησιμοποιώντας ως μέσο ενέδρες, δολιοφθορές και τον αιφνιδιασμό του εχθρού. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Γρίβας, οι αντάρτες επιδιώκουν να χτυπήσουν στόχους «ευκαιρίας»⁴⁴.

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΑΝΤΑΡΤΟΠΟΛΕΜΟΥ

Από την άλλη πλευρά, οι συμβατικές δυνάμεις αντιμετωπίζουν τον ανταρτοπόλεμο με βάση τις στρατηγικές και τακτικές επιλογές των ανταρτών⁴⁵. Στρατηγικά, οι συμβατικές δυνάμεις προσπαθούν να καλύψουν μια όσο το δυνατόν μεγαλύτερη περιοχή, αποκόπτοντας παράλληλα τους αντάρτες από τον πληθυσμό⁴⁶. Συνήθως, οι συμβατικές δυνάμεις υιοθετούν την οργάνωση και τις μεθόδους των αντάρτικων μονάδων, γεγονός που συνεπάγεται τη δημιουργία ελαφρά οπλισμένων και ταχικίνητων μονάδων, οι οποίες αναλαμβάνουν τη φύλαξη στρατηγικών σημείων, τα οποία ενδέχεται να αποτελέσουν στόχους των ανταρτών. Στην εμβρυακή φάση του αντάρτικου, κυριαρχεί η μυστικοπάθεια, η συλλογή πληροφοριών, τα τρομοκρατικά χτυπήματα και η υλική προετοιμασία του αντάρτικου. Στη φάση αυτή η κυβέρνηση πρέπει να αντιμετωπίζει το αντάρτικο με αστυνομικά μέσα και με εξαιρετική προσοχή. Αν δεν κατασταλεί η εξέγερση στη φάση αυτή, περνάμε στη δεύτερη φάση, δηλαδή στην εκδήλωση του ανταρτοπολέμου. Η αντιμετώπιση των ανταρτών με χρήση αστυνομικών και στρατιωτικών μέσων εξασφαλίζει τη νίκη επί των ανταρτών. Παράλληλα, οι επιχειρήσεις καθήλωσης των ανταρτών είναι η περίοδος κατά την οποία «κερδίζεται η καρδιά και η ψυχή» του λαού, ο οποίος ενδέχεται να αμφιταλαντεύεται μεταξύ των τακτικών δυνάμεων και των ανταρτών, όσον αφορά σε ποιον θα παράσχει την υποστήριξη του⁴⁷.

Επιπλέον, η συγκρότηση τοπικής πολιτοφυλακής από ντόπιους, οι οποίοι είναι γνώστες της μορφολογίας του εδάφους, αποτελεί ένα ακόμη μέτρο των συμβατικών δυνάμεων στον αγώνα εναντίον των ανταρτών. Επιπροσθέτως,

⁴² Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *ό.π.*, σελ. 10.

⁴³ Γεωργίου Γρίβα Διγενή, *Αγών ΕΟΚΑ και Ανταρτοπόλεμος*, Αθήνα 2002, σελ. 20.

⁴⁴ Γεωργίου Γρίβα Διγενή, *ό.π.*, σελ. 63.

⁴⁵ Υπήρξαν βέβαια περιπτώσεις όπου οι στρατιωτικοί ηγέτες των τακτικών στρατών χρησιμοποιούσαν συμβατικές μεθόδους για να ξετρυπώσουν και να εξολοθρεύσουν αντάρτικα σώματα. Η χρήση, όμως, συμβατικών μεθόδων πολέμου σε έναν ανορθόδοξο πόλεμο αποτελεί σπατάλη δυνάμεων τόσο υλικών όσο και ψυχικών. Οι τακτικές που ακολουθεί συνήθως ο τακτικός στρατός εναντίον των ανταρτών, καθίστανται αναποτελεσματικές λόγω της ασυμβατότητας των δυο μορφών πολέμου. Η καταδίωξη ανταρτών από δυνάμεις μεγέθους μεραρχίας ή σώματος στρατού, οι θεριστικές βολές πυροβολικού εναντίον περιοχών στις οποίες υπάρχει υποψία ότι κρύβονται αντάρτες, οι μαζικές συλλήψεις και η καταστροφή ολόκληρων χωριών δεν αποφέρουν καρπούς στον αγώνα εναντίον των ανταρτών.

⁴⁶ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *ό.π.*, σελ. 11.

⁴⁷ Η υποστήριξη του λαού προς τις τακτικές δυνάμεις εξασφαλίζεται πρώτον, με την παροχή ασφάλειας που θα διατηρηθεί με την υπεράσπιση στρατηγικών χωριών από οργανωμένους πολιτοφύλακες των χωριών, οι οποίοι συνεργάζονται με τις κυβερνητικές δυνάμεις όπου χρειάζεται, και δεύτερον, με τις κοινωνικές μεταρρυθμίσεις (αγροτική μεταρρύθμιση, σχολεία, νοσοκομεία, κοινοτικά έργα) που θα ταυτίσουν την κυβέρνηση με τα κύρια ενδιαφέροντα του λαού.

ο οικονομικός αποκλεισμός περιοχών, στις οποίες δρουν αντάρτικα σώματα, αποστερεί και δυσχεραίνει τον ανεφοδιασμό των ανταρτών. Όπως επανειλημμένα έχουμε τονίσει, ο ανεφοδιασμός και η έλλειψη εφεδρειών αποτελούν τα μεγαλύτερα αγκάθια για τους αντάρτες, τα οποία επηρεάζουν την επιχειρησιακή τους δραστηριότητα.

Επιπλέον, τα αντίποινα σε βάρος του πληθυσμού, αποτελούν άλλο ένα ακόμη μέτρο των συμβατικών δυνάμεων, το οποίο όμως ενέχει μεγάλο κόστος, διότι υπάρχει η πιθανότητα η ωμή βία των συμβατικών δυνάμεων να στρέψει ακόμη μεγαλύτερο κομμάτι του πληθυσμού στην υποστήριξη του αντάρτικου. Ιστορικά, οι ωμότητες σε βάρος του άμαχου πληθυσμού δεν απέφεραν τα επιθυμητά αποτελέσματα, περισσότερο εφαρμόζονται προς εκτόνωση της νευρικής κατάστασης, στην οποία έχει περιέλθει η συμβατική δύναμη από τα χτυπήματα των ανταρτών, παρά αποφέρουν απτά αποτελέσματα. Ένα αρκετά αποτελεσματικό μέτρο εναντίον των ανταρτών, είναι η δολοφονία ή σύλληψη των ηγετικών στελεχών των ανταρτών. Με τη φυσική εξολόθρευση των ηγετών του αντάρτικου, καταρρέει τις περισσότερες φορές το σύστημα οργάνωσης και διοίκησης των ανταρτών λόγω του ότι είναι αυστηρά προσωποπαγές και συγκεντρωτικό⁴⁸.

Στον αντιανταρτοπόλεμο σημαντικό ρόλο, εκτός από τη μείωση της στρατιωτικής ισχύος των ανταρτών, διαδραματίζει η υπονόμευση της πολιτικής ιδεολογίας των ανταρτών. Πλήττοντας την πολιτική βάση του αντάρτικου ταυτόχρονα πλήττεται και η στρατιωτική ισχύς των ανταρτών. Αν οι αντάρτες απολέσουν τη δυνατότητα πολιτικής προπαγάνδας, η στρατιωτική τους ισχύς εκμηδενίζεται καθώς ο λαός αποτελεί το «καταφύγιό» τους. Ο πολιτικός ρεαλισμός είναι ο ακρογωνιαίος λίθος κάθε προσπάθειας καταστολής εξεγέρσεων. Ο εντοπισμός των αντικειμενικών αδυναμιών, όπως επίσης και της ισχύος του αντιπάλου, διευκολύνει την εξόντωση των αντάρτικων εστιών αλλά και προστατεύει το λαό από τρομοκρατικές ενέργειες εκατέρωθεν.

Το καλύτερο όπλο που διαθέτει η κυβέρνηση ή ο κατακτητής μιας χώρας απέναντι στους αντάρτες είναι η υποστήριξη του λαού. Αν ο τακτικός στρατός καταφέρει να κερδίσει τη συμπάθεια του ντόπιου πληθυσμού, τότε οι αντάρτες είναι ψάρια που δεν περιβάλλονται από το νερό, για να χρησιμοποιήσουμε την παρομοίωση του Μάο. Αν ο εκάστοτε αντίπαλος των ανταρτών αντιληφθεί την πολιτική σημασία του αντάρτικου -ειδικά σε περιπτώσεις που το αντάρτικο έχει κομμουνιστική χροιά- θα αποστερήσει από τους αντάρτες το πολιτικό υπόβαθρο της εξέγερσης πάνω στο οποίο εδράζεται η προσπάθεια στρατολόγησης ανδρών. Πρακτικά, μια κυβέρνηση «μπορεί να διεκδικήσει τη νίκη μόνο όταν εξουδετερωθεί η ανατρεπτική οργάνωση που βρίσκεται πίσω από κάθε επίπεδο της εξέγερσης ώστε να εξασφαλιστεί μια βιώσιμη κυβέρνηση»⁴⁹.

⁴⁸ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, ό.π., σελ.11.

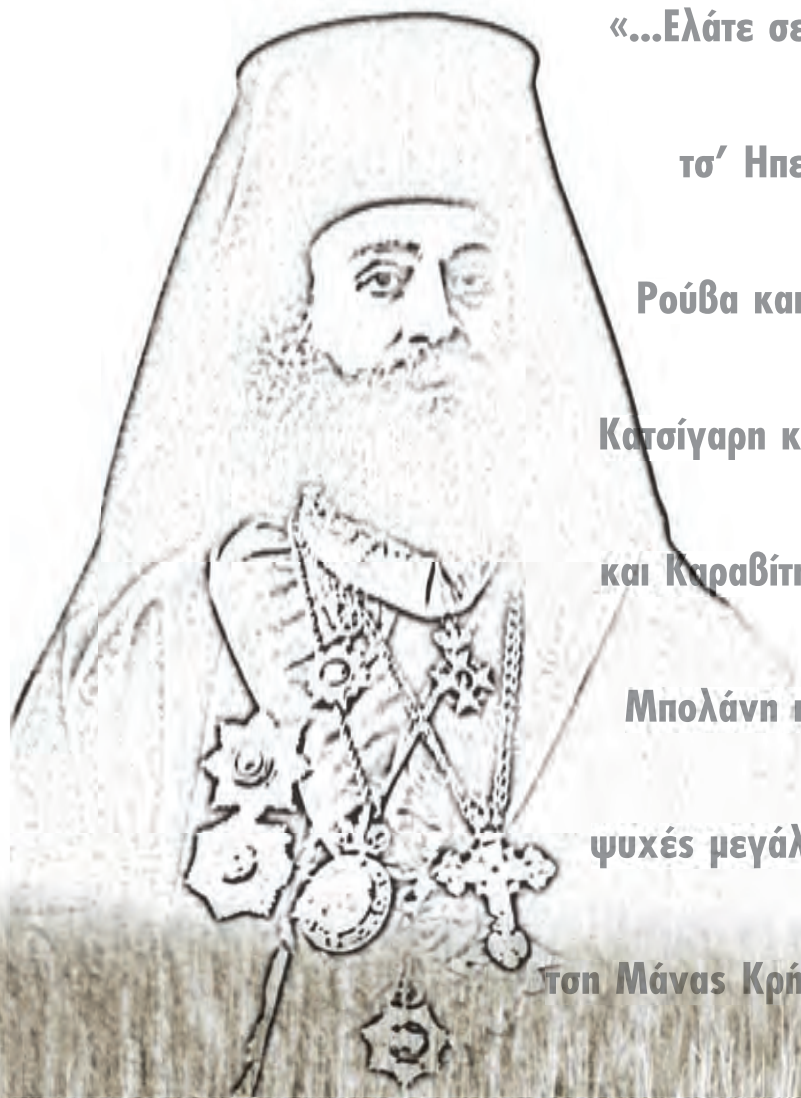
⁴⁹ Robert B.Asprey, ό.π., σελ. 591.

Συμπερασματικά, η εξουδετέρωση του αντάρτικου μηχανισμού είναι μια πολύπλοκη και ορισμένες φορές χρονοβόρος διαδικασία. Ενδεχόμενη νίκη επί των ανταρτών δεν σημαίνει αυτόματα και εξόντωσή τους. Η εξόντωση των ανταρτών είναι το αποτέλεσμα της σύζευξης στρατιωτικών και πολιτικών μέτρων, τα οποία στοχεύουν στη βελτίωση των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών, στην προώθηση μεταρρυθμίσεων, στην απόσπαση της υποστήριξης του λαού και τέλος στη συστηματική αστυνόμευση και προστασία περιοχών που πλήττονται από αντάρτικα σώματα. Η ποθούμενη νίκη επί των ανταρτών με χρήση μόνο στρατιωτικών μέσων, εφαρμόζεται από ηγέτες οι οποίοι δεν έχουν κατανοήσει τη φύση του ανταρτοπολέμου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Γρίβας, Γεώργιος, *Αγών ΕΟΚΑ και Ανταρτοπόλεμος*, Αθήνα, 2002.
- ☞ Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος, *Θεωρία Ανταρτοπολέμου*, Working Paper Series # 9, Αθήνα, Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, 2000.
- ☞ Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος, *Η Υψηλή Στρατηγική της Αρχαίας Σπάρτης, 750-192 π.Χ.*, Αθήνα, 2001.
- ☞ Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος, *Εγχειρίδιο Στρατηγικής Σκέψης*, Αθήνα, 2008.
- ☞ Κονδύλης, Παναγιώτης, *Θεωρία Πολέμου*, Αθήνα, 1999.
- ☞ Παπασωτηρίου, Χαράλαμπος, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} αιώνας*, Αθήνα, 2000.
- ☞ Παπασωτηρίου, Χαράλαμπος, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία*, Αθήνα, 1996.
- ☞ Guevara, Ernesto, *Ο Ανταρτοπόλεμος* (μεταφρ. Κώστας Διαβολίτσης), Αθήνα, 2005.
- ☞ Hanson, Victor Davis, *Ο Δυτικός Τρόπος Πολέμου, Η αποφασιστική μάχη στην Κλασική Ελλάδα* (μεταφρ. Μάριος Μπλέτας), Αθήνα, 2004.
- ☞ Hart, Sir B.H Liddell, *Η στρατηγική της Εμμεσης Προσέγγισης* (μεταφρ. Κων. Γεωργαντάς), Θεσσαλονίκη 2000.
- ☞ Lacqueur, Walter, *Guerrilla Warfare: A historical and critical study*, Transaction Publishers, New Brunswick and London, 1998.
- ☞ Mao Tse tung, *Περί Ανταρτοπολέμου* (μετάφραση-επιμέλεια Μανούσος Καμπούρης), Αθήνα, 2005.
- ☞ Paret, Peter, *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής από το Μακιαβέλι στην πυρηνική εποχή* (επιστημονική επιμέλεια Θάνος Ντόκος), Αθήνα 2004.
- ☞ Robert B.Asprey, "Ανταρτοπόλεμος", *Εγκυκλοπαίδεια, Πάπυρος Larousse Britannica*, Τόμος 7.
- ☞ Schmitt, Carl, *Η Θεωρία του αντάρτη: Παρεμβολή στην έννοια του πολιτικού* (Μεταφρ. Σίσσυ Χασιώτη, επιμέλεια Κώστας Καλφόπουλος), Αθήνα, 1990.
- ☞ Sun Tzu, *Η τέχνη του Πολέμου* (Μεταφρ. Δημήτρης Παυλάκης), Αθήνα 2005.
- ☞ T.E Lawrence (Λώρενς της Αραβίας), *Ανταρτοπόλεμος στην Έρημο, Η εξέλιξη μιας Εξέγερσης*, Αθήνα, 1998.

Το παραπάνω άρθρο αποτελεί σύντομο απόσπασμα από τη μεταπτυχιακή του εργασία με θέμα «Ο Μακεδονικός Αγώνας (1904-1908) ως περίπτωση ανταρτοπολέμου».

**«...Ελάτε σεις ηρωικοί τση Κρήτης
πολεμάρχοι,
τσ' Ηπείρου οι σταυραετοί και
Μακεδονομάχοι,
Ρούβα και Βάρδα και Κλειδή και
Θύμια Καούδη,
Κασιγάρη και Πούλακα, Σκουντρή
και Νικολούδη
και Καραβίτη και Μακρή, Σκαλίδη,
Μαυρογένη,
Μπολάνη και Καλογερά, Γαλάνη,
Σειμένη...
ψυχές μεγάλες με τιμή σ' αγώνες,
αγιασμένες
τση Μάνας Κρήτης οι γενιές οι χιλιο-
δοξασμένες...»**

Η ΣΥΜΒΟΛΗ Η ΣΥΜΒΟΛΗ & ΟΙ ΘΥΣΙΕΣ ΤΩΝ ΚΡΗΤΙΚΩΝ ΣΤΟΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΑΓΩΝΑ & ΣΤΟΥΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΥΣ

**ΚΕΙΜΕΝΟ: Ιωάννης Κακουδάκης, Αντιστράτηγος ε.α.,
Επίτιμος Α΄ Υπαρχηγός ΓΕΣ, π. Διευθυντής της Διεύθυνσης Ιστορίας
Στρατού του ΓΕΣ και Προέδρος της Ελληνικής Επιτροπής
Στρατιωτικής Ιστορίας του ΓΕΕΘΑ**

Ο Μητροπολίτης Καστοριάς Γερμανός Καραβαγγέλης το 1902 σε επιστολή του προς τον τότε πρωθυπουργό της Ελλάδας Αλέξανδρο Ζαΐμη, μεταξύ των άλλων έγραφε: «...Στείλε μου πενήντα παλικάρια, πενήντα Κρητικούς να τους ενώσω με τους δικούς μου. Θα καταρτίσω έτσι είκοσι Σώματα και θα τα μοιράσω από τον Αλιάκμονα ως το Μαρίχοβο και το Μοναστήρι, τη Φλώρινα, το Όστροβο (Άρνισσα), Σέτινα, Βλάδοβο (Άγρας), Βοδενά (Έδεσσα) και Καρατζόβα. Ο καιρός είναι κατάλληλος για δράση. Ένα σωρό πρόκριτοι, ιερείς, και διδάσκαλοι είναι μνημένοι και οι οπλαρχηγοί περιμένουν ενίσχυση από την Ελλάδα. Ο ερχομός των παλικαριών από κάτω (Κρήτη) θα δώσει κουράγιο στους δικούς μου, θα εμποδίσει την αποσκίρτησή τους και θα φοβίσει τους Βουλγάρους...»¹.

Και η Κρητική ρίμα απαθανάτισε σε δημοτικό ριζιτικό τραγούδι το εθνικό αυτό κάλεσμα του Καραβαγγέλη:

«...Ελάτε σεις ηρωικοί τση Κρήτης πολεμάρχοι,
τσ' Ηπείρου οι σταυραετοί και Μακεδονομάχοι,
Ρούβα και Βάρδα και Κλειδή και Θύμια Καούδη,
Κατσίγαρη και Πούλακα, Σκουντρή και Νικολούδη
και Καραβίτη και Μακρή, Σκαλίδη, Μαυρογένη,
Μπολάνη και Καλογερή, Γαλάνη, Σεϊμένη...
ψυχές μεγάλες με τιμή σ' αγώνες, αγιασμένες
τση Μάνας Κρήτης οι γενιές οι χιλιοδοξασμένες...»²

¹ Γερμανού Καραβαγγέλη: «Ο Μακεδονικός Αγώνας», *Αρχείο Μακεδονικού Αγώνος Πηνελόπης Δέλτα*, Θεσσαλονίκη 1958, σελ. 15.

² Ημερολόγιο 1991, «Κρητικές Μαδάρες», σελ.3.

Είναι αδύνατο να παραθέσει κανείς όλα τα ονόματα των ηρωικών κρητικών Μακεδονομάχων και Ηπειρομάχων της περιόδου 1903-1913, και ακόμα δυσκολότερο είναι να αξιολογήσει τη γενναιότητα, την ανδρεία και το εθνικό τους φρόνημα. Η επετηρίδα των κρητικών Μακεδονομάχων περιλαμβάνει 721 άνδρες³ (σύμφωνα με τον ΑΝ 76/1936 και το ΝΔ 4185/1961). Επομένως, όσα ονόματα δεν αναφερθούν, δεν υστερούν, ούτε εσκεμμένα αποσιωπήθηκαν. Η ιστορία, η κρητική ιστορία, η Ελλάδα, τους έχει τιμήσει και καταχωρίσει στον αθάνατο κατάλογο των ηρώων, και τους υμνεί με κρητικούς ριζιτικούς στίχους, παρόμοιους με αυτούς που προανέφερα και με ανάλογες προτομές, αγάλματα, μνημεία, επιγραμμαιτικές στήλες, προσωπικά γραμματόσημα και οδωνύμια στη Μακεδονία, στην Ήπειρο, στην Αθήνα, στους τόπους που έπεσαν και στα χωριά και στις πόλεις της καταγωγής τους.

Η έναρξη του Μακεδονικού Αγώνα 1903-1908 τοποθετείται πολύ νωρίτερα, το 1870 με τη δημιουργία της Βουλγαρικής Εξαρχείας μετά την παρέμβαση της Τουρκίας και μέχρι το 1897 χαρακτηρίζεται από έντονη προπαγανδιστική δραστηριότητα. Συνεχίζεται με την τρομοκρατική δράση των ένοπλων κομιτατζήδων, οι οποίοι είχαν σκοπό τον αφανισμό του ελληνικού στοιχείου με τους διωγμούς, τις δολοφονίες και τις σφαγές, καθώς και την οργάνωση ταραχών και ψευδεξεγέρσεων. Από τις πρώτες μορφές εκδήλωσης ενεργού αντίδρασης ήταν η αποστολή αντάρτικων σωμάτων από την Εθνική Εταιρεία το 1896. Ακολούθησε η ενεργός συμμετοχή του Μητροπολίτη Γερμανού Καραβαγγέλη στην περιφέρεια της Καστοριάς το 1901, ενώ παράλληλα ξεκίνησε και η οργάνωση αντάρτικων σωμάτων στο Βιλαέτι Μοναστηρίου υπό την ηγεσία του Ίωνα Δραγούμη και στο Βιλαέτι Θεσσαλονίκης υπό την ηγεσία του Γενικού Πρόξενου Λάμπρου Κορομηλά. Έτσι, άρχισε ο Μακεδονικός Πόλεμος, ένας πόλεμος ιδιόμορφος, παράξενος και ανορθόδοξος, που έγινε, κυρίως, μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων σε έδαφος που κατείχε η Τουρκία.

Οι Κρητικοί ΕΘΕΛΟΝΤΙΚΑ ανταποκρίθηκαν στο εθνικό προσκλητήριο για να σωθεί η Μακεδονία. Ο νεαρός ανθυπολοχαγός Γεώργιος Τσόντος (με το ψευδώνυμο Καπετάν Βάρδας, από το χωριό Ασκύφου των Σφακίων)⁴ βρήκε τους πρώτους ετοιμοπόλεμους και ριψοκίνδυνους εθελοντές Κρητικούς: Γεώργιο Πέρρο ή Περάκη, Ευθύμιο Καούδη, Λαμπρινό Βρανά και Γεώργιο Δικώνυμο-Μακρή, που με ενθουσιασμό δέχτηκαν να πάνε στη Δυτική Μακεδονία και να είναι οι πρωτοπόροι στο διαφαινόμενο αφυπνισμό της Ελλάδας⁵. Τον Απρίλιο του 1903 αποβιβάστηκαν στη Θεσσαλονίκη. Όμως, οι τοπικές τουρκικές Αρχές τους θεώρησαν ύποπτους, τους παρακολούθησαν στενά και τελικά τους εξανάγκασαν να επιστρέψουν στην Αθήνα. Μόνο ο Γεώργιος Πέρρος κατόρθωσε να πείσει τους Τούρκους ότι ήταν ζωέμπορος και έτσι επισκέφθηκε το Μοναστήρι και την Καστοριά για να μεταφέρει

³ Μάντακα, Ν., Γιάννη, *Μακεδονικός Αγώνας 1903-1908*, Εκδόσεις Εταιρείας των Φίλων του Πολεμικού Μουσείου Παραρτήματος Χανίων, Χανιά 2005, σελ. 540-559.

⁴ Όλοι οι αξιωματικοί του Ελληνικού Στρατού είχαν ένα κωδικό όνομα-ψευδώνυμο, γιατί το επίσημο ελληνικό κράτος δεν ήθελε να εκτεθεί απέναντι στην Τουρκία και επομένως δεν έπρεπε να φαίνεται ότι οι Έλληνες αξιωματικοί είχαν ανάμειξη με τις κινήσεις στη Μακεδονία, διαφορετικά ελλόχευε ο κίνδυνος πολέμου μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας.

⁵ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ο Μακεδονικός Αγώνας και τα γεγονότα στη Θράκη (1904-1908)* Αθήνα, 1998, σελ. 144.

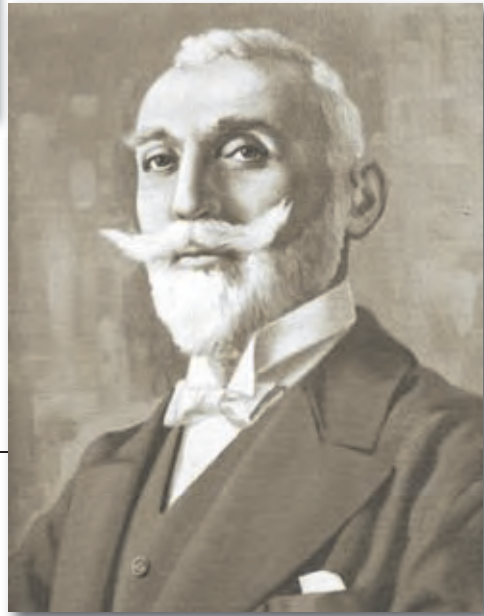

Γερμανός Καραβαγγέλης, Μητροπολίτης Καστοριάς στο τέλος του 1900

Ίων Δραγούμης, υποπρόξενος στο Μοναστήρι το Νοέμβριο του 1902

Γενικός Πρόξενος στη Θεσσαλονίκη το 1904 ο Λάμπρος Κορομηλάς

στον Ίωνα Δραγούμη και τον Γερμανό Καραβαγγέλη αξιόλογη μουσική αλληλογραφία. Ο Πέρρος επέστρεψε στην Αθήνα με ενθαρρυντικές αφηγήσεις για την κατάσταση που επικρατούσε στις περιοχές που επισκέφτηκε και με τη βεβαιότητα ότι υπήρχαν άνθρωποι στη Μακεδονία έτοιμοι να θυσιάσουν τα πάντα για το έθνος. Έτσι, ενίσχυσε το ηθικό των φίλων του Κρητικών στην Αθήνα και αποφάσισαν από κοινού να συνεχίσουν τις προσπάθειές τους.

Με σύντομες ενέργειες καταρτίστηκε το πρώτο ένοπλο σώμα για την ενίσχυση της οργάνωσης του Μητροπολίτη Καραβαγγέλη. Ο Ανθυπολοχαγός Τσόντος

βρήκε και πάλι έξι Κρητικούς, οι οποίοι μαζί με τους τέσσερις προηγούμενους και με τη συνοδεία του ανθυπολοχαγού Κωνσταντίνου Μαζαράκη (Καπετάν Ακρίτας) πήγαν στα Τρίκαλα, εφοδιάστηκαν με οπλισμό και πυρομαχικά και στις 13 Ιουνίου 1903 πέρασαν ένοπλοι την τότε ελληνοτουρκική μεθόριο. Το πρώτο ελληνικό αντάρτικο σώμα που μπήκε στην τουρκοκρατούμενη Μακεδονία αποτελούσαν οι: Γεώργιος Πέρρος, Ευθύμιος Καούδης, Γεώργιος Δικώνυμος-Μακρής, Λαμπρινός Βρανάς, Γεώργιος Σειμένης, Γεώργιος Ζουρίδης, Γεώργιος Στρατινάκης, Ευστράτιος Μπονάτος, Μανούσος Κατουνάτος, και Νικόλαος Λουκάκης. Την ίδια περίοδο, ο Μητροπολίτης Καραβαγγέλης πήρε επιστολή του Π. Μελά με ημερομηνία 11 Ιουνίου 1903 που μεταξύ άλλων έγραφε: «...Οι Κρήτες που σας στέλνομεν, είναι τέλειοι τύποι πολεμιστών. Γενναίοι, ευφυείς, τολμηροί, αποφασιστικοί, φιλόδοξοι και έχοντες ανεπτυγμένον το εθνικόν αίσθημα. Είμαι βέβαιος ότι θα ενισχύσωσι καταπληκτικώς τον αγώνα σας»⁶. Αυτά τα προφητικά λόγια επιβεβαιώθηκαν περίτρανα και οι μισοί απ' αυτούς έπεσαν στα πεδία των μαχών για τη σωτηρία και την απελευθέρωση της Μακεδονίας.

Η παρουσία του πρώτου αντάρτικου σώματος των δέκα Κρητικών από την ελεύθερη Ελλάδα, αν και πολύ σύντομη, λειτούργησε ιδιαίτερα ευεργετικά για τον ελληνικό αγώνα στη Μακεδονία. Η πείρα που απέκτησαν αποδείχτηκε πολύτιμη και δύο από αυτούς, ο Ευθύμιος Καούδης και ο Γεώργιος Δικώνυμος-Μακρής, διέπρεψαν αργότερα ως αρχηγοί σωμάτων. Οι συγκρούσεις με τις Βουλγαρικές συμμορίες, η εφαρμοζόμενη τακτική τους, η ανικανότητά τους στη σκοποβολή, ο βαθμός της εν γένει στρατιωτικής τους κατάρτισης, ενθάρρυναν τους Κρητικούς να συνεχίσουν με επιτυχία τις προσπάθειές τους και να δώσουν ένα ευοίωνα σάλπισμα αφύπνισης για την απελευθέρωση της Μακεδονίας.

Πριν από την επάνοδο των δέκα Κρητικών, οι αξιωματικοί της Εθνικής Επιτροπής έστειλαν νέο εικοσαμελές σώμα με τους Λεωνίδα Παπαμαλέκο και Στυλιανό Κλειδί. Έπεσαν ηρωικά και οι δύο το 1912. Όμως, κατά το χρόνο της προπαρασκευής τους στη Θεσσαλία, εκδηλώθηκε η βουλγαρική εξέγερση του Ίλιντεν⁷ στις 20 Ιουλίου 1903 στη Δυτική Μακεδονία που μαζί με την επανάσταση της Μεταμόρφωσης στην Αδριανούπολη σηματοδότησαν τη νέα φάση του Μακεδονικού Ζητήματος. Για το λόγο αυτό, ο Παύλος Μελάς είπε να ματαιώσουν την είσοδο στη Μακεδονία και να επιστρέψουν στην Αθήνα. Ωστόσο οι βουλγαρικές και τουρκικές ενέργειες οδήγησαν τους Έλληνες σε εξέγερση. Από τις αρχές του 1904, η ελληνική κυβέρνηση με Πρωθυπουργό τον Γεώργιο Θεοτόκη αποφάσισε να εγκαταλείψει τη μετριοπαθή στάση της και να εφαρμόσει μια πιο ρεαλιστική πολιτική για τα μακεδονικά πράγματα, λαμβάνοντας ορισμένα μέτρα.

⁶ ΔΕΤΟΡΑΚΗ Θ., *Ιστορία της Κρήτης*, Ηράκλειο 1990, σελ. 458.

⁷ Πρόκειται για την εξέγερση του Ίλιντεν στις 20 Ιουλίου 1903 (εορτή του Προφήτη Ηλία), όταν οι Τσέτες της Εσωτερικής Μακεδονικής Επαναστατικής Οργάνωσης (ΕΜΕΟ) επιτέθηκαν στο Κρούσοβο, Κλεισούρα, Νυμφαίο και σε άλλες πόλεις για να πυρπολήσουν κυβερνητικά κτίρια, να σκοτώσουν κυβερνητικούς υπαλλήλους και αντιφρονούντες, οπότε οι βουλγαρικές και τουρκικές αγριότητες οδήγησαν τον ελληνικό λαό σε εξέγερση, με αποτέλεσμα να γίνει μεγάλο συλλαλητήριο στους στύλους του Ολυμπίου Διός στην Αθήνα στις 15 Αυγ. 1903. Έτσι η Ελλάδα δραστηριοποιήθηκε. (ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ο Μακεδονικός Αγώνας*, ό. π., σελ. 95-108 και σελ. 142-143).

και θρύλος που συνδέθηκε άρρηκτα με την επίσημη έναρξη του Μακεδονικού Αγώνα, και παρέμεινε ήρωας στην αιωνιότητα και στις καρδιές των Ελλήνων.

Μετά το θάνατο του Παύλου Μελά το Μακεδονικό Ζήτημα έγινε εθνική υπόθεση και Γενικός Αρχηγός ορίστηκε ο ανθυπολοχαγός Γεώργιος Κατεχάκης (Καπετάν Ρούβας ή Γεώργιος Αποστόλου από την Πόμπια Ηρακλείου της ΣΣΕ Τάξης 1902), ο οποίος παρέμεινε μέχρι την άνοιξη του 1905, οπότε ορίστηκε ο Ανθυπολοχαγός Γεώργιος Τσόντος μέχρι το τέλος του 1908. Δηλαδή, από τους τρεις Γενικούς Αρχηγούς, οι δύο ήταν Κρητικοί. Από τους 82 Αρχηγούς Σωμάτων οι 19 ήταν Κρητικοί. Και από τους 19 ιδιώτες αρχηγούς οι 14 ήταν Κρητικοί:

Γεώργιος Βολάνης, Παύλος Γύπαρης, Νικόστρατος Καλομενόπουλος (Μίδα), Ευθύμιος Καούδης, Ιωάννης Καραβίτης, Εμμανουήλ Κατσίγαρης (Καραμανώλης), Στυλιανός Κλειδής, Γεώργιος Μακρής- Δικώνυμος, Ευάγγελος Νικολούδης, Εμμανουήλ Νικολούδης, Ιωάννης Νταφώτης, Ιωάννης Πούλακας, Γεώργιος Σκαλίδης, Εμμανουήλ Σκουνδρής, Μιχαήλ Τσόντος. Το σύνολο των καπεταναίων Κρητικών που έλαβαν μέρος στο ΜΑ ήταν 39 με 2.976 άνδρες¹⁰.

Αυτοί που έμειναν για πάντα στη Μακεδονική γη ήταν:

Αρχηγοί- Οπλαρχηγοί:	13
Ομαδάρχες:	12
Εθελοντές Οπλίτες- Πράκτορες:	639
Εθελοντές σε σώματα μη Κρητικών:	108
Σύνολο:	772

Ο πρώτος νεκρός του Μακεδονικού Αγώνα ήταν ο Γεώργιος Σειμίνης, 22 χρόνων, από την Ανώπολη Σφακίων, τον οποίο συνέλαβαν οι Βούλγαροι κομιτατζήδες

εναποθέτηκαν στο μαρμάρινο μνημείο, πλάι στον ήρωα άνδρα της, σύμφωνα με τη στερνή της επιθυμία.

¹⁰ Μάντακα, Γιάννη, ό.π., σελ. 14, αναγράφονται ονομαστικά οι 39 αυτοί Καπεταναίοι και ο αριθμός των ανδρών του καθένα. Επίσης βλ. Γυπαράκη, Ανδρέα, *Κρήτες Μακεδονομάχοι 1903-1908* τον αντίστοιχο κατάλογο. Οι θυσίες τους αναγράφονται και στο Ημερολόγιο 1991 «Κρητικές Μαδάρες».

και αφού τον κατακρεούργησαν, τον έκαψαν στην Κλεισούρα, στις 23 Ιουλίου 1903, ενώ ο αδελφός του Γιάννης Σεϊμένης σκοτώθηκε στο Μοναστήρι (27 Μαρτίου 1906), προσπαθώντας να δραπετεύσει από τις φυλακές. Αξίζει να αναφέρουμε και δύο πράκτορες που τελικά επέζησαν. Ο Μιχαήλ Φρατζεσκάκης από το Βάμο Χανίων, με το ψευδώνυμο Μανώλης Καφετζόπουλος, που υπηρέτησε και ως διευθυντής της Δημοτικής Σχολής Μπελκαμένης (Δροσοπηγής) και ως επιθεωρητής Δημοτικών Σχολείων Πρεσπών. Στις ενέργειές του αργότερα ως διαπρεπούς δικηγόρου οφείλεται η ένταξη των κρητικών βρακοφόρων στην Προεδρική Φρουρά. Και, τέλος, ο Δημήτρης Λαμπράκης, επίσης από το Βάμο Χανίων, που προσέφερε εξαιρετικές εθνικές υπηρεσίες ως πράκτορας, στο Κομιτάτο του Μακεδονικού Αγώνα. Πρόκειται για τον μετέπειτα ιδρυτή και εκδότη των εφημερίδων «Βήμα»(1922), «Τα Νέα», κ.ά. Και οι δύο φυλακίστηκαν από τους Τούρκους στο Μοναστήρι.

Βέβαια, στο Μακεδονικό Αγώνα πολέμησαν και θυσιάστηκαν, επίσης, γενναίοι αγωνιστές από τη Μάνη, Μεσσηνία, Αρκαδία, Αθήνα, Ρούμελη, Ήπειρο, Θεσσαλία, Θράκη, Μικρά Ασία, τα νησιά μας και από κάθε άλλη γωνιά του ελεύθερου και υπόδουλου ελληνισμού. Δυστυχώς, ο διαθέσιμος χρόνος και το θέμα μου δεν επιτρέπουν να επεκταθώ σε αντίστοιχη εξιστόρηση.

«Ο Μακεδονικός αγώνας αποτελεί ένα μεγάλο μάθημα που πρέπει να διατηρήσουμε πάντοτε θερμό και να το μεταδίδουμε από γενεά σε γενεά ως ιερή παρακαταθήκη, όπως είναι η παρακαταθήκη της Ελληνικής Επανάστασης του 1821. Αλλά και στην προσφορά του αίματος, η Κρήτη έχει τη μερίδα του λέοντος. Οι Κρητικοί ήταν εκείνοι που σήκωσαν το μεγαλύτερο μέρος του αγώνος και που πλήρωσαν με το αίμα τους την υπεράσπιση των δικαίων της Μακεδονίας»

Καθηγητής Λαούρδας, Β., Πρόεδρος της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών

Εύλογα, γεννάται το ερώτημα ή η απορία πολλών, γιατί αυτή η μεγάλη ΘΕΛΟΝΤΙΚΗ συμμετοχή των Κρητικών στο Μακεδονικό Αγώνα, 1903-1908 και 1912-1913; Η απάντηση είναι ότι οι σχέσεις της Κρήτης με τη Μακεδονία, διαχρονικά, ήταν άριστες και παραδοσιακά είχαν ενσωματωθεί στη νοοτροπία των κατοίκων τους, όπως ιστορικά τεκμηριώνεται. Στο στρατό του Μεγάλου Αλεξάνδρου υπηρετούσαν κρήτες τοξότες, περίφημοι για τις ικανότητές τους, ενώ ο ναύαρχος Νέαρχος του στόλου του μακεδόνα βασιλιά ήταν Κρητικός· ο καθένας θα προστρέξει σε βοήθεια του άλλου. Αρκετές εκατονταετίες αργότερα, στον Ερωτόκριτο του Βιτζέντζου Κορνάρου, βρίσκουμε ένα ακόμα τεκμήριο της φιλίας Κρητών και Μακεδόνων. Ο Χαρίδημος, το ρηγόπουλο της Κρήτης, και ο Νικόστρατος, ο αφέντης της Μακεδονίας, θεμελιώνουν αυτή τη φιλία με

αμοιβαίους όρκους και υπόσχονται πως, αν η περίπτωση το επιβάλλει, ο καθένας θα προστρέξει σε βοήθεια του άλλου.

ΝΙΚΟΣΤΡΑΤΟΣ «...Σ' αγάπην έναν αδελφόν έχεις εμπιστεμένο.

τη τζόγια (στεφάνι) την ολόχρυση και τη φιλία μου έχεις. τσι χώρας μου, τα πλούτη μου όριζε σα δικά σου.

ΧΑΡΙΔΗΜΟΣ: Μήνα μου δίχως ντήρησι σε κάθε σου χρειά, να ζήσεις κι αγάπα με ώστε να ζω, και μη με λησμονήσεις.

(Ερωτόκριτος σελ. 132-133)

Και αυτή η υπόσχεση, τηρήθηκε κατά γράμμα και από τις δύο πλευρές. Στη διάρκεια των Κρητικών Επαναστάσεων (1866-1869) εναντίον των Τούρκων, αρκετοί Μακεδόνες κατέβηκαν στην Κρήτη εθελοντικά για να βοηθήσουν στον αγώνα των Κρητικών. Στην πολύνεκρη μάχη του Βαφέ Χανίων στις 12 Οκτωβρίου

1966 μεταξύ των νεκρών ήταν και ο Μακεδόνας Αναστάσιος Βαφειάδης από τη Σιάτιστα. Στη μάχη αυτή φονεύθηκε και ο υπολοχαγός Αλέξανδρος Πραϊδης. (Είναι ο πρώτος νεκρός αξιωματικός που εξήλθε από τη Σ.Σ. Ευελπίδων το 1857). Πολλοί Μακεδόνες επίσης, εθελοντικά πολέμησαν στην Κρήτη το 1826, το 1844 εναντίον των Τούρκων και σε άλλες περιόδους. Και οι Κρητικοί ανταπέδωσαν την προσφορά και τις θυσίες τους πολλαπλάσια, πολεμώντας για την απελευθέρωση της Μακεδονίας. Ένωσαν την απελευθέρωση των αδελφών σκλαβωμένων Μακεδόνων σαν δική τους υπόθεση. Άλλωστε, ο αγνός εθνικισμός ανέκαθεν κόχλαζε στην Κρήτη. Ο έρωτας προς την ελευθερία ήταν μια πελώρια κινητήρια δύναμη, που τους οδήγησε από το Νότο για να πάνε στο Βορρά της Επικράτειάς μας. Τους έσπρωχνε η ορμή της πολεμικής ράτσας και η παράδοση των ατελείωτων απελευθερωτικών αγώνων. Γι' αυτό η Κρήτη έγινε στρατόπεδο προετοιμασίας μαχητών-ανταρτών, έμπεδο, θα λέγαμε στη στρατιωτική ορολογία, που τροφοδοτούσε το ΜΑ 1903-1908 και αργότερα το 1912-1913, με άνδρες που ήταν αποφασισμένοι να πολεμήσουν για τη Μακεδονία, βάζοντας όπως πάντα οι Κρητικοί «τη λευτεριά πιο πάνω από τη ζωή» (Π. Πρεβελάκης) και παραμένοντας «η Κρήτη των τυράννων ακοίμητη φοβέρα» (Κ. Παλαμάς).

«...Πώς βρέθηκαν από τα κρητικά βουνά στην απόμερη αυτή μακεδονική γωνιά, που μόνο ακουστά την είχαν, τόσο πολλοί Κρητικοί, είναι από τα θαυμαστά της ελληνικής ψυχής. Έμαθαν ότι ζητούνταν παλικάρια πρόθυμα να παίξουν τη ζωή τους σ' ένα εθνικό σκοπό και έτρεξαν για τη σωτηρία των αδελφών Μακεδόνων και ολόκληρος η Κρήτη είχε μεταβληθεί σε στρατόπεδο του Μακεδονικού Αγώνα».

(Γεώργιος Μόδης, Μοναστηριώτης, Μακεδονομάχος και αργότερα Υπουργός του Βενιζέλου)

Το 1908 η ελληνική κυβέρνηση ανέθεσε τη διεύθυνση των επιχειρήσεων στο Μακεδονικό Κομιτάτο, στο οποίο εντάχθηκε και ο συνταγματάρχης πυροβολικού Παναγιώτης Δακλής. Παράλληλα, νέα ελληνικά και βουλγάρικα Σώματα εισήλθαν στη Μακεδονία, ώστε ο αριθμός τους έφτασε στα 80 ελληνικά και 110 βουλγαρικά. Εντωμεταξύ, στις 11 Ιουλίου 1908 έγινε το κίνημα των Νεότουρκων στη Θεσσαλονίκη. Εξαγγέλθηκαν υποθέσεις για την κατάργηση των τρομοκρατικών μεθόδων και συμπεριφορών των Τούρκων, που έγιναν δεκτές από τους υπόδουλους χριστιανούς της Βαλκανικής και πίστεψαν σε ένα καλύτερο μέλλον ελευθερίας και ισότητας. Έτσι, το κίνημα αυτό έθεσε τέλος στον πολύχρονο και εξοντωτικό Μακεδονικό Αγώνα. Δυστυχώς, όμως, οι ελπίδες αυτές σύντομα διαψεύστηκαν και όλοι πείστηκαν ότι στο νέο καθεστώς υπήρχε ευεργετική θέση μόνο για τους μωαμεθανούς Τούρκους και συνεχίστηκε η νέα εθνικιστική πολιτική της Τουρκίας για την εξόντωση των Ελλήνων.

Ο Μακεδονικός Αγώνας είναι μεγάλος σταθμός στη νεότερη ιστορία μας. Ήταν ένας αγώνας ιδιόμορφος, παράξενος και ανορθόδοξος που έγινε, ΚΥΡΙΩΣ, μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων, σε έδαφος που κατείχε η Τουρκία. Αφύπνισε τον ελληνισμό, ματαίωσε τον αφελληνισμό της Μακεδονίας μας και την αυτονόμηση ή την προσάρτησή της στη Βουλγαρία. Προετοίμασε το έδαφος και δημιούργησε ευνοϊκές προϋποθέσεις για τις διεκδικήσεις της Ελλάδας στο χώρο της Βαλκανικής Χερσονήσου. Έκρινε, τέλος, την τύχη του βόρειου ελληνικού πληθυσμού, όπως θα προκύψει από τους εθνικούς απελευθερωτικούς θριάμβους που επακολούθησαν κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-1913.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος ως πρωθυπουργός, σε ομιλία του πριν την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913 εξαιρεί τη σημασία του Μακεδονικού Αγώνα και υποδεικνύει το χρέος, να αποδοθεί τιμή σε όλους τους συντελεστές του: «Λόγοι εθνικοί επιβάλλουν να γίνει ο ΜΑ το ευαγγέλιον της ελληνικής φυλής. Αξίζει να στεφανωθεί ο αμυντικός εθνικός εκείνος αγώνας, ο οποίος έσβησε την ντροπήν του 1897, διότι το παράδειγμα των ηρωικών εθελοντών εξύπνησε και αναθάρρησε ολόκληρο το αποθαρρημένον Έθνος. Να, γιατί πρέπει να τιμούνται άπαντες οι πρωτοπόροι εκείνοι, για καθαρούς εθνικούς μελλοντικούς σκοπούς και για παράδειγμα των μεταγενεστέρων»¹¹.

Ο Μακεδονικός Αγώνας υπήρξε η αφετηρία των νικηφόρων απελευθερωτικών αγώνων του 1912-1913 και η δικαίωση δεν άργησε να έρθει. Και στους πολέμους αυτούς οι Κρητικοί δεν έμειναν ουδέτεροι και αμέτοχοι, ανεξάρτητα αν η Κρήτη

¹¹ Μάντακα, Γιάννη, *Μακεδονικός Αγώνας 1903-1908*, ό.π., οπισθόφυλλο έκδοσης 2005.

-Η Κρητική Πολιτεία- βρισκόταν ακόμη κάτω από την επικυριαρχία του Σουλτάνου και οι Κρητικοί παρέμειναν εντός εισαγωγικών «τούρκοι υπήκοοι». Όμως, στην Κρήτη η επιστράτευση προχωρούσε παράλληλα με εκείνην (17 Σεπτεμβρίου 1912) στην υπόλοιπη χώρα και μέχρι τις 27 Σεπτεμβρίου συγκροτήθηκαν 16 λόχοι, οι οποίοι μόλις κηρύχθηκε ο πόλεμος μεταφέρθηκαν στον Πειραιά. Με αυτούς και άλλους που στάλθηκαν στη συνέχεια από την Κρήτη συγκροτήθηκαν στην Αθήνα τέσσερα Τάγματα Κρητών, από τα οποία τα τρία αποτέλεσαν το Ανεξάρτητο Σύνταγμα Κρητών που διατέθηκε στο στρατό Ηπείρου και το 4^ο Τάγμα στο στρατό Θεσσαλίας, ως Ανεξάρτητο Τάγμα¹².

Στις 5 Οκτωβρίου που κηρύχθηκε ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος, το Ανεξάρτητο Σύνταγμα Κρητών έφθασε με πλοία στον Πειραιά. Οι Κρητικοί παρατεταγμένοι, ευθυτενείς, αγέρωχοι παρήλασαν προς την Αθήνα και έγιναν αντικείμενο θερμών εκδηλώσεων σε ένα παραλήρημα εθνικού ενθουσιασμού. Ας μη ξεχνάμε ότι οι Κρητικοί είχαν γίνει θρύλος στην ελληνική συνείδηση για τις ατελείωτες επαναστάσεις τους (πάνω από 30). Και βέβαια, ένιωθαν να τους συνοδεύει η αίγλη του κρητικού πρωθυπουργού Ελ. Βενιζέλου, ο οποίος αποτελούσε έναν ισχυρό πόλο έλξης για κάθε Κρητικό. Μάλιστα, ο ίδιος ο Βενιζέλος στις 14 Οκτωβρίου 1912, παράδωσε στο διοικητή αντισυνταγματάρχη πεζικού Λάμπρο Συνανιώτη τη σημαία του Συντάγματος και υπήχθη στον στρατό Ηπείρου, όπου έλαβε μέρος στις μάχες Πέντε Πηγαδιών (24-27 Οκτωβρίου), Πεστών (29 Οκτωβρίου), και από το Δεκέμβριο 1912 μέχρι τις 21 Φεβρουαρίου 1913 στις θρυλικές και φονικές μάχες Αετοράχης, Μανωλιάσας και Μπιζανίου. Ο Κωστής Καπιδάκης, εθελοντής φοιτητής της Νομικής στον

¹² Αρχείο ΓΕΣ/ΔΙΣ φ. 169/Α/120-149 και ΓΕΣ/ΔΙΣ Ο Ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους 1912- 1913, τόμος Α΄. Αθήνα, 1998, σελ. 23.

«Ιερό Λόχο Κρητών Φοιτητών» και μετέπειτα προϊστάμενος της Γραμματείας του Εφετείου Κρήτης γράφει: «Εκ των 1400 ανδρών του Τάγματος που είχε ενταχθεί ο Λόχος Φοιτητών έμειναν ζώντες 567. Οι λοιποί 833 είχαν πέσει στο πεδίο της Μάχης και το Τάγμα οργανώθηκε σε Διλοχία»¹³.

Ο «ΙΕΡΟΣ ΛΟΧΟΣ ΚΡΗΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ» υπαγόταν στο 1^ο Τάγμα Κρητών του Ανεξάρτητου Συντάγματος Κρητών. Ο Ιερολοχίτης Ιωάννης Κ. Χατζιδάκης, και μετέπειτα γεωπόνος, στο βιβλίο του «Ηρώων Πολεμιστών» το 1927, μας δίνει μια πλήρη και συνοπτική εικόνα της οργάνωσης και της δράσης αυτού του ηρωικού Λόχου. Γράφει:

«Ο Κρητικός Εθελοντικός Λόχος απετέλεσθη εκ 250 φοιτητών και σπουδαστών, οίτινες εγκαταλείψαντες τα μαθητικά θρανία, έσπευσαν αμέσως μετά την κήρυξιν των Βαλκανικών Πολέμων αυθορμήτως να χύσωσιν και αυτοί το αίμα των ως Ιερολοχίται του 1821, υπέρ της απελευθέρωσης των υπό τον Τουρκικόν Ζυγόν στεναζόντων αδελφών μας.

Έλαβον μέρος απ' αρχής μέχρι τέλους εις την γιγαντομαχίαν του Ηπειρωτικού Αγώνος. Διεδραμάτισαν κύριον ρόλον εις την μάχη των Πεστών, κυριεύσαντες και δύο πυροβόλα - πρώτοι εισελθόντες εις Πεστά...

Η 21^η Φεβρουαρίου 1913, ημέρα παραδόσεως του Μπιζανίου, εύρεν αυτούς απέναντί του και εις απόστασιν 200 μόλις μέτρων. Αλλά και το έγγραφον της παραδόσεως των Ιωαννίνων κατατέθη εις χείρας των. Και δι' αυτών, μεταβιβάσθη εις Γενικόν Αρχηγείον...

Εις τον Δεύτερον Βαλκανικόν Πόλεμον, τον κατά της Βουλγαρίας, εισήλθον εις Ξάνθην και Γκιουμουλτζίαν (Κομοτηνή). Διέτρεξαν μέγα μέρος της Μακεδονίας και της Θράκης.

Έφθασαν νικηταί μέχρι της Ροδόπης και πέραν του Νευροκοπίου, ότε επρόλαβεν την προέλασιν των η Συνθήκη Ειρήνης - διότι άλως, θα εισήρχοντο εις Σόφιαν...

Ο Λοχαγός των Πέτρος Σαλαταμπάσης, εφονεύθη εις Μπιζάνι. Ο διοικητής του τάγματος Σταύρος Ρήγας, ετραυματίσθη εν μέσω αυτών.

Αι απώλειαι του Λόχου Κρητών Φοιτητών εις νεκρούς, τραυματίας και θανόντας εκ των κακουχιών του πολέμου, υπερέβησαν τους 160 εκ των 250 που απετέλουσαν αρχικώς το σύνολον»¹⁴.

Το 4^ο Τάγμα Εθελοντών Κρητικών με διοικητή τον ταγματάρχη Γεώργιο Π. Κολοκοτρώνη, εγγονό του Θ. Κολοκοτρώνη¹⁵, (σκοτώθηκε στις 12 Ιουλίου 1913, μαχόμενος στην Άνω Τσουμαγιά), διατέθηκε στον Στρατό Θεσσαλίας, στην VII Μεραρχία. Πολέμησε ηρωικά στα Στενά της Πέτρας, στην απελευθέρωση της Κατερίνης (15 Οκτωβρίου. 1912), στη μάχη των Γιαννιτών (19-20 Οκτωβρίου 1912) και ήταν το πρώτο τάγμα που εισήλθε στη Θεσσαλονίκη στις 26 Οκτω-

¹³ Κελαϊδή, Πάρι, *Κρητικοί Εθελοντές στους Απελευθερωτικούς Πολέμους 1912-1913*, Αθήνα 1995. Επιπλέον σημειώνεται ότι «το έγγραφο παράδοσης του Μπιζανίου παραδόθηκε στον Ιερό Λόχο Φοιτητών». Βλέπε και ΓΕΣ/ΔΙΣ, Β' τόμος, σελ. 420 κ.ε. και Παράρτημα, σελ. 697.

¹⁴ Κελαϊδή, Πάρι, *Κρητικοί Εθελοντές στους Απελευθερωτικούς Πολέμους 1912-1913*, Αθήνα 1995, σελ. 204-206.

¹⁵ Κελαϊδή, Πάρι, *Κρητικοί Εθελοντές στους Απελευθερωτικούς Πολέμους 1912-1913*, Αθήνα 1995, σελ. 180 και 185.

βρίου 1912, ως εμπροσθοφυλακή της μεραρχίας¹⁶.

Στο τάγμα αυτό υπηρετούσε και ο ανθυπολοχαγός Ιωάννης Αλεξάκης (1885-1985), μετέπειτα αντιστράτηγος (μια εξαιρετη στρατιωτική και συγγραφική φυσιογνωμία). Κατά το Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο το τάγμα έλαβε μέρος στη μάχη του Κιλκίς- Λαχανά (19-21 Ιουνίου 1913), ενταγμένο στην VI Μεραρχία. Επίσης, έλαβε μέρος στην απελευθέρωση του Σιδηροκάστρου (26-27 Ιουνίου 1913) και έφθασε μέχρι Τσουμαγιά (12-14 Ιουλίου 1913). Οι απώλειες του τάγματος αυτού ήταν οι μεγαλύτερες από όλες τις άλλες αντίστοιχες μονάδες του Ελληνικού Στρατού (από τους 1000, επέζησαν μόνο 50!).

Αποκορύφωμα της συμμετοχής και της συμβολής των Κρητικών για την απελευθέρωση της Μακεδονίας και της Ηπείρου κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-1913 αποτελούν και οι μαθητές του Γυμνασίου Χανίων¹⁷. Στον προαύλιο χώρο του 1^{ου} Γυμνασίου Χανίων υπάρχει το μνημείο που απαθανατίζει τους 40 ήρωες μαθητές.

Στις τρεις πλευρές του μνημείου είναι χαραγμένα τα ονοματεπώνυμα των μαθητών και στην πρόσοψη οι παρακάτω στίχοι:

**«ΓΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΤΗΝ ΤΙΜΗ
ΜΕ Τ' ΑΡΜΑΤΑ ΣΤΟ ΧΕΡΙ
ΕΠΡΕΞΑΜΕ ΑΠ' ΤΟ ΣΚΟΛΕΙΟ
ΣΤΑ ΣΚΛΑΒΩΜΕΝΑ ΜΕΡΗ.**

**ΜΑ ΒΟΛΙ ΜΑΥΡΟ ΞΕΣΚΙΣΕ
ΤΑ ΣΤΗΘΗ ΜΑΣ ΜΙΑ ΜΕΡΑ
ΣΤΗΣ ΜΑΧΗΣ ΤΟΝ ΑΝΑΒΡΑΣΜΟ
ΓΙΑ ΤΗ ΓΛΥΚΕΙΑ ΜΗΤΕΡΑ**

**ΑΔΕΡΦΙΑ ΜΙΜΗΘΗΤΕ ΜΑΣ
ΣΑΝ ΤΟ ΖΗΤΑ Η ΠΑΤΡΙΔΑ
ΤΟΝ ΝΙΚΗΤΗ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ
ΕΙΝΑΙ ΧΑΡΑ ΚΙ ΕΛΠΙΔΑ»**

Ως εθελοντές κατατάχτηκαν στον Στρατό (VII Μεραρχία) και οι δύο γιοι του Ελ. Βενιζέλου: ο 19χρονος Κυριάκος και ο 18χρονος Σοφοκλής, εύελπς τότε, ως Λοχίας. Στο Ανεξάρτητο Σύνταγμα Κρητών υπήγοντο επίσης ο Λόχος των εξ Αμερικής εθελοντών, ο Λόχος Διδασκάλων (ήταν εύκολο οι Κρητικοί δάσκαλοι, ως Τούρκοι υπήκοοι, να υπηρετήσουν στη Μακεδονία) κ.ά. Η δύναμη του Συντάγματος ανερχόταν στους 3500 εκπαιδευμένους και ετοιμοπόλεμους άνδρες. Στο Σύνταγμα υπηρετούσαν οι κρητικοί ανθυπολοχαγοί: Ιωάννης Αλεξάκης, Ιωάννης Αρχαύλης, Ιωάννης Γερουκάκης, Ανδρέας Γυπαράκης, Αντώνης Κλωνιζάκης, Ρούσσοσ Κούνδουρος, Ιωάννης Λαγουμιτζάκης, Εμμανουήλ Λιναρδάκης, Ιωάννης Μαρινάκης,

¹⁶ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ο Ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους*, τόμος Α΄, 1998, σελ. 118.

¹⁷ Ηρώων του Γυμνασίου Χανίων. (Αποκαλυπτήρια 25 Μαρτίου 1921). Το πρώτο μνημόσυνο τελέστηκε στις 8 Δεκεμβρίου 1913.

Σταύρος Μαρινάκης, Α Νάθαινας, Μιχαήλ Ξυλούρης, Νικόλαος Παπαδάκης, Εμμανουήλ Παπαδογιάννης, Μιχαήλ Πατεράκης, Στρατής Στρατικός κ.ά.

Αξίζει να μνημονεύσουμε και τον πρώτο πανεπιστημιακό δάσκαλο Χρήστο Μακρή από τα Σελλιά Ρεθύμνου, εθελοντή στο σώμα των 120 ανδρών του συναρχιώτη του Στυλιανού Κλειδή, ο οποίος ανέλαβε και το σώμα μετά τον θάνατο του Κλειδή. Έπεσε, ηρωικά μαχόμενος, στο Δρίσκο Ιωαννίνων, στις 28 Νοεμβρίου 1912, σε ηλικία 32 ετών. Στην κεντρική είσοδο του Πανεπιστημίου Αθηνών, υπάρχει εντοιχισμένη μαρμάρινη στήλη στην οποία αναγράφεται: «Χρήστος Μακρής, υφηγητής Θεολογίας, έπεσεν εις τους κατά των Τούρκων Πολέμους 1912-1913».

Γιατί η Κρήτη είχε εκπαιδευμένους και ετοιμοπόλεμους άνδρες; Ιδού η απάντηση!

Η Κρήτη, όπως είναι γνωστό, παρέμενε ακόμα κάτω από την επικυριαρχία του Σουλτάνου¹⁸, ο οποίος «θα χαλούσε τον κόσμο» με διεθνή διαβήματα, αν η Κρητική Πολιτεία διατηρούσε στρατό. Όμως, πολύ προνοητικά ο Ελευθέριος Βενιζέλος αντί για στρατό που θα προκαλούσε έντονες αντιδράσεις είχε ιδρύσει το 1907 την «Πολιτοφυλακή» ως επικουρικό σώμα της Χωροφυλακής, με αρχηγό τον ταγματάρχη πυροβολικού Ανδρέα Μομφεράτο «για την εξασφάλιση της εσωτερικής τάξης στην Κρήτη και την προστασία της», ώστε να αναγκαστούν εκ των πραγμάτων οι λεγόμενες προστάτιδες Μεγάλες Δυνάμεις να αποχωρήσουν από το νησί. Τα γεγονότα εξελίχθηκαν όπως ακριβώς τα είχε προνοήσει ο Βενιζέλος. Δηλαδή, μετά την ίδρυση της «Πολιτοφυλακής» τον Οκτώβριο του 1907, οι Μεγάλες Δυνάμεις το 1908 δήλωσαν ότι θα αποχωρήσουν τμηματικά. Και στις 13 Ιουλίου 1909 έφυγαν από την Κρήτη και οι τελευταίοι ευρωπαίοι στρατιώτες. Ωστόσο, με την πρόσκληση μιας κλάσης περίπου 1000 ανδρών για την Πολιτοφυλακή, κάθε χρόνο, στο τέλος του 1912 είχαν εκπαιδευτεί περίπου 5.000 άνδρες. Αυτός είναι ο κύριος λόγος που οι Κρητικοί στους ΒΠ βρέθηκαν εκπαιδευμένοι και ετοιμοπόλεμοι. Στην πραγματικότητα δηλαδή η «Πολιτοφυλακή» ήταν τακτικός στρατός. Επικεφαλής και εκπαιδευτές τέθηκαν τον πρώτο χρόνο 40 αξιωματικοί και 80 υπαξιωματικοί του Ελληνικού Στρατού, οι οποίοι φαινομενικά διαγράφηκαν από τη δύναμή του για να μη δημιουργηθούν τουρκικές αντιδράσεις. Συγκροτήθηκαν 2 τάγματα. Το πρώτο με έδρα τα Χανιά και το δεύτερο το Ηράκλειο και εξοπλίστηκαν με τουφέκια Μάνλιγκερ.

Το Ανεξάρτητο Σύνταγμα Κρητών εκτός από την κύρια δράση του στην Ήπειρο (Μάχες Αργυροκάστρου, Πρεμέτης, Κορυτσάς, Μοσχόπολης κ.ά.) τις οποίες δεν θα αναλύσουμε¹⁹, στις αρχές Ιουλίου 1913 μεταφέρθηκε από τους Αγίους Σαράντα στην Καβάλα, εκτός από το III Τάγμα του, που παρέμεινε στην Κορυτσά.

¹⁸ Η επίσημη ανακήρυξη της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα έγινε την 1^η Δεκεμβρίου 1913. Τότε αποκαλύφθηκε και η μαρμάρινη επιγραφή στο Φρούριο του Φιρκά στο λιμάνι των Χανίων στην οποία αναγράφεται:

ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ ΕΝ ΚΡΗΤΗ
1669-1913
ΗΤΟΙ 267 ΕΤΗ, 7 ΜΗΝΕΣ, 7 ΗΜΕΡΑΙ
ΕΤΗ ΑΓΩΝΙΑΣ

¹⁹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ο Ελληνικός Στρατός 1912- 1913*, τόμος Β', 1991, σελ. 391-392.

Έλαβε μέρος στην απελευθέρωση της Ξάνθης (13 Ιουλίου 1913), της Κομοτηνής (15 Ιουλίου 1913) και πολεμώντας έφθασε μέχρι το Νευροκόπι (24 Ιουλίου 1913). Στις 14 Αυγούστου 1913 μετονομάστηκε σε 14^ο Σύνταγμα Πεζικού και τέλος στις 8 Ιανουαρίου 1914 επανήλθε στα Χανιά, όπου έγινε δεκτό με παλλαϊκό ενθουσιασμό και έτυχε λαμπρής πανηγυρικής υποδοχής²⁰.

Επιπλέον του Ελληνικού Τακτικού Στρατού και του «Εθελοντικού Στρατού της Κρήτης» δημιουργήθηκαν τα εθελοντικά σώματα των «Προσκόπων», τα οποία πολλαπλώς ενίσχυσαν και βοήθησαν τον Τακτικό Στρατό, πολεμώντας για την απελευθέρωση της Μακεδονίας και της Ηπείρου. Οι εθελοντές αυτοί, αφού έδωσαν τον όρκο του στρατιώτη και οργανώθηκαν σε ιδιαίτερα τμήματα, Σώματα Εθελοντών, με επικεφαλής αξιωματικούς ή οπλαρχηγούς εντάχθηκαν στο στρατό Θεσσαλίας και στο στρατό Ηπείρου, αναλαμβάνοντας διάφορες αποστολές στη διάρκεια του πολέμου. Συνολικά, οργανώθηκαν 77 σώματα κρητών εθελοντών δύναμης 3.556 ανδρών, 9 Μακεδόνων δύναμης 211 ανδρών, 9 Ηπειρωτών δύναμης 446 ανδρών. Οι εθελοντές πρόσκοποι από τα λοιπά μέρη της Ελλάδας ανήλθαν σε 1812 άνδρες. Έτσι, από το σύνολο των 6.025 εθελοντών, οι 3.556 ήταν από την Κρήτη και από τα 95 εθελοντικά σώματα, τα 77 ήταν από την Κρήτη²¹. Στα σώματα αυτά συμμετείχαν όλοι σχεδόν οι μακεδονομάχοι του ΜΑ, ως αρχηγοί σωμάτων, οπλαρχηγοί, πράκτορες, οπλίτες κ.τ.λ., οι οποίοι είχαν μεγάλη πολεμική εμπειρία και γνώση της Μακεδονίας και είχαν πάρει διαστάσεις γιγάντων στη συνείδηση του λαού. Στην πρόσκληση του Βενιζέλου για την τάξη και την αστυνόμευση της Θεσσαλονίκης μετά την απελευθέρωσή της, ανταποκρίθηκαν πάνω από 1.500 εθελοντές χωροφύλακες από την Κρήτη και, ως γνωστό, η συνεισφορά τους ήτα αξιόλογη.

Η συμβολή και οι θυσίες των Κρητικών στο Μακεδονικό Αγώνα 1903-1908 και στους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-1913, ήταν μεγάλη, αποτελεσματική, ηρωική, αξιοθαύμαστη, και αποκλειστικά ΕΘΕΛΟΝΤΙΚΗ. Τα όσα ανέφερα σε γεγονότα, χρονολογίες, αριθμούς και ονόματα δεν ήταν καθόλου υπερβολικά, ούτε εγκωμιαστικά, ούτε πολλά. Ταπεινά, εξιστόρησα ορισμένες πολεμικές δραστηριότητες, πρόβαλα, ίσως, μόνο λίγους ήρωες, ελάχιστους πρωταγωνιστές και μερικούς Κρητικούς, καταθέτοντας με τον «πρέποντα λόγο» τα απαραίτητα στοιχεία.

Ο μεγάλος Κρητικός Καζαντζάκης δίνει τη γενική εξήγηση γράφοντας:

«...Δεν ξέρω αν υπάρχει στον κόσμο μια άλλη χώρα, όπου οι άνθρωποί της βλέπουν τον πόνο, τη θυσία, την ατομική τους καταστροφή από τόσο ύψος... Υπάρχει και κάτι άλλο όμως στην Κρήτη. Υπάρχει κάποια φλόγα-ψυχή. Κάτι πιο πάνω απ' τη ζωή και απ' το θάνατο, που είναι δύσκολο να το ορίσεις. Υπάρχει αυτή η περηφάνια, το πείσμα, η παλι-καριά, η αφηφισιά, η λεβεντιά μαζί τους...»²².

²⁰ Κελαϊδή, Πάρι, *Κρητικοί Εθελοντές στους Απελευθερωτικούς Πολέμους 1912- 1913*, Αθήνα 1995, σελ. 182 και Εφημερίδα «Νέα Εποχή Χανίων, φύλλο 9 Ιανουαρίου 1914.

²¹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ο ελληνικός Στρατός κατά τους ΒΠ 1912- 1913*, 1988, τόμος Α', σελ. 20.

²² Μάντακα Γιάννη, *Κρήτες Μακεδονομάχοι*, ο.π. σελ. 121.

Επάξια, λοιπόν, με συγκίνηση, ευλάβεια, υπερηφάνεια και θαυμασμό τιμούμε όλους εκείνους τους στρατευμένους και εθελοντές όλης της Ελλάδας, που πολέμησαν, δεινοπάθησαν, τραυματίστηκαν και θυσιάστηκαν στο βωμό του μεγάλου εθνικού χρέους, απελευθερώνοντας τη Μακεδονία, την Ήπειρο την Κρήτη, και τα νησιά του Αιγαίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☛ ΑΛΕΞΑΚΗΣ, Ιωάννης, Αντιστράτηγος ε.α., *Ο πρώτος στρατός της Κρήτης*.
- ☛ ΓΕΣ/ΔΙΣ *Ο Μακεδονικός Αγώνας και τα γεγονότα στη Θράκη 1904-1908*, Αθήνα 1998, (1979).
- ☛ ΓΕΣ/ΔΙΣ *Ο Ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-1913*, τόμος Α΄. 1988 (1932), Τόμος Β΄ 1991 (1932).
- ☛ ΓΕΣ/ΔΙΣ *Ιστορία του Ελληνικού Στρατού 1821-1997*, Αθήνα 1997 (1957).
- ☛ ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ, ΘΕΟΧΑΡΗΣ, *Ιστορία της Κρήτης*, Ηράκλειο, 1990.
- ☛ Δήμος Χανίων «Ημερολόγιο 2004».
- ☛ Καλλιτεχνικός Σύλλογος Χανίων, «Κρητικές Μαδάρες», Ημερολόγιο 1991, Χανιά 1991.
- ☛ ΚΕΛΑΪΔΗΣ, ΠΑΡΙΣ, *Κρητικοί Εθελοντές στους Απελευθερωτικούς Πολέμους 1912-1913*, Αθήνα 1995.
- ☛ ΚΟΡΝΑΡΟΣ, ΒΙΤΖΕΝΤΖΟΣ, «Ερωτόκριτος», Βενετία 1713.
- ☛ ΜΑΝΤΑΚΑΣ, ΓΙΑΝΝΗΣ, «Κρήτες Μακεδονομάχοι 1903-1912», Πολεμικό Μουσείο Χανίων, Χανιά, 1997.
- ☛ ΜΑΝΤΑΚΑΣ, ΓΙΑΝΝΗΣ, «Μακεδονικός Αγώνας 1903-1912», Χανιά, 2005.
- ☛ Μνημείο Πεσόντων Μακεδονομάχων Μαθητών 1^{ου} Γυμνασίου Χανίων 1912-1913 (Αποκαλυπτήρια 25 Μαρτίου 1921).
- ☛ ΜΟΔΗΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ, *Στα Μακεδονικά βουνά*, έκδ. Ράλλη, Αθήνα, 1930.
- ☛ ΜΟΔΗΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ, *Μακεδονικός Αγών και Μακεδόνες Αρχηγοί*, Θεσσαλονίκη, 1950.
- ☛ ΜΟΔΗΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ *Ο Μακεδονικός Αγώνας*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη.

ΙΣΧΥΣ ΕΘΝΙΚΟ ΣΥΜΦΕΡΟΝ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ

ΚΕΙΜΕΝΟ: Ηλίας Ηλιόπουλος, Ιστορικός - Πολιτικός Επιστήμων, Διδάκτωρ (Dr. phil) Λουδοβικείου - Μαξιμιλιανείου Παν/μίου Μονάχου (Ludwig-Maximilian Universitaet Muenchen), Διευθυντής Τμήματος Πολιτικών & Στρατηγικών Σπουδών (Director of the Department of Political and Strategic Studies) / Κάτοχος Έδρας Πολιτικών & Στρατηγικών Σπουδών (Chair Political and Strategic Studies) ΣΧΟΛΗΣ ΠΟΛΕΜΟΥ ΒΑΛΤΙΚΗΣ (BAL TIC DEFENCE COLLEGE) / Καθηγητής ΣΕΘΑ, ΑΔΙΣΠΟ, ΣΔΕΠΝ, ΣΠΑ, ΣΕΑ

Στο πεδίο της ανθρώπινης κοινωνίας, «Ισχύς» σημαίνει, κατά την παροιμιώδη ρήση του κορυφαίου Γερμανού συγγραφέως Max Weber, κάθε δυνατότητα επιβολής, εντός μιας κοινωνικής σχέσεως, της ίδιας βουλήσεως εναντίον μιας άλλης, ακόμη και παρά την εμφάνιση αντιστάσεως αλλά και ανεξαρτήτως του πόθεν απορρέει αυτή η δυνατότης. Συναφώς, ο Γερμανός φιλόσοφος Φρειδερίκος Νίτσε θεωρεί την Ισχύ ως τον πραγματικό σκοπό της ζωής, γράφοντας επί λέξει: «Εκεί όπου βρήκα ζωή, εκεί βρήκα και θέληση για δύναμη. Ακόμα και στην θέληση του υπηρέτη βρήκα την θέληση του εξουσιαστή». Ο Bertrand Russell γράφει ότι η σημασία της Ισχύος για την Πολιτική είναι αντίστοιχη της σημασίας της Ενεργείας για την Φυσική, ενώ ο Karl Deutsch συνέκρινε τον ρόλο της Ισχύος στην Διεθνή Πολιτική με το ρόλο του Χρήματος στην Οικονομία.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΙΣΧΥΣ - ΕΘΝΙΚΟ ΣΥΜΦΕΡΟΝ - ΛΟΓΙΚΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Εάν θελήσουμε τώρα να μεταφερθούμε στο πεδίο της Διεθνούς Πολιτικής, τότε συναντούμε τον ορισμό - ή ορθότερα την περιγραφή - του φαινομένου της Ισχύος από τον πατέρα της Σχολής του Πολιτικού Ρεαλισμού Hans J. Morgenthau, ο οποίος (στα μνημειώδη έργα του "Politics Among Nations", "In Defense of the National Interest" κ.λπ.) όρισε - ή ακριβέστερα περιέγραψε - την Ισχύ ως: την ικανότητα επιβολής μιας πολιτικής βουλήσεως (ακριβέστερα: του εμφορουμένου υπό μιας πολιτικής βουλήσεως: «Willensträger»).

Ο Morgenthau αναγνωρίζει στην επιδίωξη της ισχύος (Machtstreben) ένα βασικό κίνητρο, το οποίο θεωρεί τυπικό αλλά και ουσιαστικό (konstitutiv) για την πολιτική δράση, όπως ακριβώς η επιδίωξη του κέρδους είναι τυπικό αλλά και ουσιαστικό κίνητρο της οικονομικής δράσεως. Ελέχθη, εξ άλλου, ότι ο Morgenthau περιέγραψε την ισχύ ως ικανότητα επιβολής της ίδιας βουλήσεως εντός ενός δεδομένου ανταγωνισμού βουλήσεων. Σημειωτέον ότι η διαδικασία

της διεθνούς πολιτικής είναι μια κατάσταση πολλαπλώς δυναμική, μηδέποτε τετελεσμένη υπό την αυστηρή έννοια του όρου, αλλά διαρκώς χαρακτηριζόμενη από την διαπάλη και διαμάχη μεταξύ ανταγωνιζομένων συμφερόντων - και των βουλήσεων που υποκρύπτονται πίσω από τα συμφέροντα αυτά.

Η τελευταία παρατήρηση είναι κρίσιμη για να κατανοήσουμε την φύση και το περιεχόμενο της Διεθνούς Πολιτικής: Αυτή δεν είναι, κατ' ουσίαν, τίποτε άλλο από μία συνεχής αναμέτρηση πολιτικών βουλήσεων: προτάσεων, υποδείξεων, αξιώσεων, αντιπροτάσεων, άρα βουλήσεων που ζητούν επιμόνως να επιβληθούν, διότι από την επιβολή της μιας ή της άλλης, εν όλω ή εν μέρει, εξαρτάται η εξυπηρέτηση συγκεκριμένων συμφερόντων. Η μία πολιτική βούληση (politischer Willen) εναντίον της άλλης: αυτή είναι η ουσία της Διεθνούς Πολιτικής, από την σκοπιά του Πολιτικού Ρεαλισμού, που έχει απόλυτη επίγνωση του άναρχου χαρακτήρα του διεθνούς συστήματος και της απουσίας μιας διεθνούς εννόμου τάξεως, και δεν αφήνεται να παρασυρθεί από ιδεαλιστικές, ανιστόρητες ή εξωπραγματικές προσεγγίσεις περί δήθεν

«διεθνούς κοινωνίας», «τέλους ιστορίας», «υπερβάσεως των εθνών-κρατών / των ανταγωνισμών ισχύος» κλπ.

Εξ άλλου, η Ισχύς καθ' εαυτήν είναι, κατά την αντίληψη του Morgenthau, «wertneutral» (αξιακώς ουδέτερη), δεδομένου ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί εξίσου για θετικούς ή αρνητικούς σκοπούς. Επί παραδείγματι, η Ισχύς μπορεί να χρησιμεύσει προς επιτυχή άμυνα ενός έθνους έναντι ξένης επιθέσεως ή επιβουλής, ή, αντιθέτως, προς επίτευξη ιμπεριαλιστικής εξαπλώσεως. Αυτή η «ηθική αμφισημία» του φαινομένου της Ισχύος είναι που ευθύνεται για την τεραστία σύγχυση που παρατηρείται σε μερίδα γνωμηγητόρων και ακαδημαϊκών, πνευματικών ή και πολιτικών ανδρών, οι οποίοι συχνά μοιάζουν να αισθάνονται «άβολα» έναντι του φαινομένου της Ισχύος και παρασύρονται στο να αποδίδουν περισσότερη βάση απ' ό,τι θα άρμοζε στις φραστικές διακηρύξεις και στα ιδεολογικά ψιμύθια, αδυνατώντας να κατανοήσουν ότι τα τελευταία χρησιμοποιούνται για να καλύψουν απλώς την τραχύτητα και αδυσώπητη αναμέτρηση ισχύος και συμφερόντων στο διεθνές γίγνεσθαι.

Δεν είναι διόλου τυχαίο ότι ο πολύς Μοργκεντάου συνέδεσε ευθέως την Ισχύ με το συμφέρον, και εν προκειμένω το Εθνικό Συμφέρον ενός εκάστου Κράτους (national interest), δοθέντος ότι τα Κράτη αποτελούν τους βασικούς δρώντες του διεθνούς συστήματος, τουλάχιστον από το έτος 1648 και εντεύθεν, δηλαδή από την εποχή της Ειρήνης της Βεσφαλίας και του Οσναμπρύκ (Westphälischer-Osnabrücker Frieden), η οποία θεωρήθηκε ως η απαρχή του συγχρόνου διεθνούς συστήματος. Τα Εθνικά Κράτη (nation-states) αποτελούν επί τρεισήμισι αιώνες τις βασικές συνιστώσες, τους θεμελιώδεις

παίκτες (actors, players) του διεθνούς συστήματος, παρ' όλες τις επίμονες προσπάθειες κατά την διάρκεια των τελευταίων, ιδίως, ετών να υπονομευθεί αυτή η θεμελιώδης αρχή της Εθνικής Κυριαρχίας (souveraineti nationale) - προσπάθειες, οι οποίες προδήλως καταβάλλονται, επί των ημερών μας, από την πλευρά της Ηγεμονικής Παγκοσμίου Δυνάμεως - αλλά και από την πλευρά διαφόρων Περιφερειακών και δευτερευουσών Δυνάμεων του διεθνούς συστήματος.

Εξ άλλου, τόσον η έννοια της Ισχύος όσον και αυτή του Εθνικού Συμφέροντος συναρτώνται με μίαν άλλην έννοια, ήτοι εκείνην της Λογικής του Κράτους (Raison d'Etat / Staaträson), έννοια η οποία απορρέει από τον Friedrich Meinecke, όπως άλλωστε και η προαναφερθείσα έννοια του Εθνικού Συμφέροντος (Staatsinteresse). Ο μέγας εκείνος ιστορικός προσδιόρισε την Staatsräson (την Λογική του Κράτους) ως αφορώσα εις το να αναγνωρίσει αυτό (το Κράτος δηλαδή) τον εαυτό του και το περιβάλλον του και, συνακολούθως, επί τη βάσει αυτής της αναγνωρίσεως και των πορισμάτων της, να χαράσσει τα αξιώματα της δράσεως και ενεργείας του. Κατά τον Φρειδερίκο Μάϊνεκε, δεδομένης της μοναδικότητας του Κράτους (και του γεωπολιτικού, γεωστρατηγικού, γεωοικονομικού και διεθνοπολιτικού περιβάλλοντός του), η επιλογή των οδών προς τον επιδιωκόμενο σκοπό δεν μπορεί ει μη να είναι, εκ των πραγμάτων, περιορισμένη. Προχωρώντας δε περαιτέρω, ο Meinecke θεώρησε ότι, εν τη αυστηρά εννοία ορώντες τα πράγματα, δεν μπορεί παρά να υπάρχει, στο συγκεκριμένο περιβάλλον και στην δεδομένη συγκυρία, μία και μόνη οδός προς τον επιδιωκόμενο σκοπό, ήτοι η καλύτερη δυνατή. Δηλαδή, κατά τον ορισμό του Meinecke, σε κάθε δεδο-

μένη χρονική στιγμή υφίσταται για ένα έκαστον Κράτος μία και μόνη ιδεώδης γραμμή δράσεως, αυτή την οποία αποκαλεί "ideale Staaträson" (ιδεώδη Λογική του Κράτους). Το να την αναγνωρίσει και, κατ' ακολουθίαν, να ενεργήσει επί τη βάση αυτής, τούτο αποτελεί την μείζονα πρόκληση για τον πολιτικό ιθύνοντα, τον Staatsmann (statesman).

Ορμώμενος εκ της προαναφερθείσης συλλογιστικής του Meinecke, ο Morgenthau ανέπτυξε τον όρο του «αντικειμενικού συμφέροντος» (objektives Interesse), εννοώντας ότι στο διεθνές διπλωματικό-πολιτικό πεδίο υπάρχει για κάθε παίκτη του συστήματος (Έθνος-Κράτος) σε κάθε φάση του παιγνίου ένας και μόνος δυνητικός άριστος δρόμος, μία και μόνη δυνητική άριστη επιλογή, ασχέτως του εάν ο παίκτης την αναγνωρίζει και προβαίνει, εν τέλει, σε αυτήν - η όχι.

Εξ άλλου, προς αποφυγήν ορισμένων παρερμηνειών, πρέπει να διευκρινισθεί ότι η σύγχρονη εκδοχή της Σχολής του Πολιτικού Ρεαλισμού (Νεο-Ρεαλισμός) αντιλαμβάνεται, βεβαίως, την έννοια του Συμφέροντος, όπως και την έννοια της Ισχύος, κατά τρόπον πολυλειτουργικό (multifunktional), δηλαδή ουδόλως περιορίζει τις έννοιες αυτές στο στενώς θεωρούμενο στρατιωτικό πεδίο αλλά, απ' εναντίας, τις ερμηνεύει κατά τρόπον ώστε να συμπεριλαμβάνονται πολιτικοδιπλωματικές, οικονομικές, ανθρωπογεωγραφικές και πολιτισμικές παράμετροι.

Περαιτέρω, η Ισχύς είναι άμορφη, κατά την περίφημη διατύπωση του Max Weber, ο οποίος μάλιστα χρησιμοποιούσε προς τούτο την ελληνική λέξη "amorph", αντί της γερμανικής "gestaltlos", εννοώντας διά του όρου αυτού την Ισχύ ως την γενική αιτία της πραγματο-

ποίησεως μιας πολιτικής βουλήσεως, η οποία επιφέρει μεταβολές παντός είδους. Συγχρόνως όμως, η Ισχύς είναι και πολύμορφη (polymorph) υπό την έννοια της πολυσχιδιάς των μορφών εμφανίσεως και των αιτίων γενέσεώς της.

ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΙ ΙΣΧΥΟΣ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗ «ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ»

Εν προκειμένω, να σημειώσουμε και κάτι αναφορικός προς μίαν άλλη ευρύτητα διαδεδομένη παρεξήγηση που αφορά στην σύγχυση, η οποία συχνέστατα παρατηρείται μεταξύ επιδιωκόμενων συμφερόντων, αφ' ενός, και κανονιστικών/ αξιακών/ ιδεολογικών «ενδύσεων» αυτών των συμφερόντων, αφ' ετέρου. Και όμως, θα ώφειλε να είναι πασίδηλον ότι σε κάθε εποχή κάθε παίκτης του διακρατικού συστήματος επιχειρεί να «ενδύσει» ιδεολογικώς τα υπηρετούμενα υπό του ιδίου συμφέροντα και να παράσχει στους επιδιωκόμενους σκοπούς του την καταλληλότερη δυνατή ιδεολογική / κανονιστική / «ηθική», ούτως ειπείν, νομιμοποίηση («normative Legitimierung» κατά τον Καθηγητή Gottfried-Karl Kindermann). Τούτο, όμως, επ' ουδενί επιτρέπεται να παραπλανά τον σοβαρό και ψύχραιμο πολιτικό ιθύνοντα ή διπλωμάτη ή πνευματικό ταγό ή στρατιωτικό ηγέτορα ως προς τα πραγματικά διακυβεύματα και τις - για να θυμηθούμε τον Θουκυδίδη - «αληθέστατες αιτίες», που υποκρύπτονται πίσω από τις «ες το φανερόν λεγόμενες».

Συναφώς, επικρατεί συχνά η πλάνη ότι αρκεί ή θα αρκούσε η εκ μέρους όλων των αντισυμβαλλομένων μερών του διεθνούς συστήματος διακήρυξη πίστεως στα αυτά ιδεώδη και στις αυτές αξίες ή η υιοθέτηση, εκ μέρους όλων, των ιδίων πολιτικοκοινωνικών προτύπων, ιδεολογικών προτιμήσεων κλπ, προκει-

μένου να παύσει, αίφνης, να υφίσταται οιοσδήποτε ανταγωνισμός συμφέροντος μεταξύ τους. Βεβαίως, πρόκειται περί πλάνης, η οποία δεν αντέχει σε καμμία σοβαρή κριτική ούτε στην ιστορική εξέταση: Η ραγδαία εξάπλωση του Χριστιανισμού σε ένα ευρύτατο φάσμα χωρών, λαών και πολιτισμών ουδόλως επέφερε την διακηρυσσόμενη υπό του ιδίου κατίσχυση της αιωνίας ειρήνης, συναλληλίας και αγάπης μεταξύ των ανθρώπων (που κατά τα λοιπά επρέσβευαν / ώμνυαν, άπαντες, στον ίδιο Θεό της ειρήνης, συναδελφώσεως και αγάπης!), αλλά, απ' εναντίας, παρέσχε πολλές φορές πρώτης τάξεως «νομιμοποιητικό» άλλοθι για αγριωτάτους πολέμους, απηνείς διώξεις αντιπάλων κ.ο.κ. Το αυτό συνέβη, εξ άλλου, τόσο στην περίπτωση του φαινομένου της Δημοκρατίας όσο και στην περίπτωση του Σοσιαλισμού / Κομμουνισμού. Η επικράτηση των ιδίων ή αδελφών ιδεωδών και καθεστώτων ουδόλως απέτρεψε κράτη τα οποία ώμνυαν στα ιδεώδη αυτά από το να διεξάγουν πολέμους, και μάλιστα με ιδιαίτερη ένταση και προθυμία.

Το ίδιο συνέβη και προκειμένου περί άλλων ιδεολογιών ή πολιτικών συστημάτων. Η Γαλλική Επανάσταση, ιδίως η δεύτερη, ριζοσπαστική, φάση της (Τρομοκρατία), σημαδεύθηκε από μίαν ασύλληπτη για τα δεδομένα της εποχής εκείνης όξυνση του πολεμοχαρούς πνεύματος και μια εξαγωγή της Επανάστασεως διά του πολέμου σε ολόκληρη την Ευρώπη (ο πολύς Παναγιώτης Κονδύλης ομίλησε περί «εκδημοκρατισμού του Πολέμου» / "Demokratisierung des Krieges"!). Αντίστοιχα φαινόμενα συνόδευσαν, ως γνωστόν, και την Οκτωβριανή Επανάσταση του 1917 στην πάλαι ποτέ τσαρική Ρωσσία. Αξιοσημείωτο είναι, εν προκειμένω, ότι η πολιτικοϊδεολογική

συγγένεια δεν κατέστη δυνατή ή επαρκής για να αποτρέψει την εκδήλωση, και δη κατά τρόπον τραχύ και ασυνθηκολόγητο, του ανταγωνισμού συμφερόντων μεταξύ π.χ. της ΕΣΣΔ και της Κίνας, ή μεταξύ της πάλαι ποτέ Ο.Σ.Δ. της Γιουγκοσλαβίας και της Λ.Δ. της Αλβανίας. Αλλά και από την άλλην πλευρά, είναι γνωστό ότι η μεγάλη υπερατλαντική Δημοκρατία, που σήμερα μάλιστα τυγχάνει να αποτελεί την ηγεμονεύουσα Δύναμη στο διεθνές σύστημα, δηλαδή οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, έχει στο ενεργητικό της περισσότερες από 235 πολεμικές επιχειρήσεις και εμπλοκές παντός είδους στο εγγύτερο και απώτερο στρατηγικό της περιβάλλον, και όλα αυτά ενώ μετρά μόλις 230 έτη ανεξαρτήτου κρατικής υπάρξεως. Για τον λόγο αυτόν, άλλωστε, διακεκριμένοι Αμερικανοί συντηρητικοί-ρεαλιστές αναλυτές κάνουν λόγο περί του «Μύθου των φιλειρηνικών Δημοκρατιών».

Με τις ανωτέρω γενόμενες παρατηρήσεις προσεγγίσαμε μίαν αδιάψευστη αλήθεια της Διπλωματίας, ότι δηλαδή: τα Κράτη, οι επιμέρους δρώντες του διεθνούς συστήματος, ακολουθούν την επιδίωξη συγκεκριμένων συμφερόντων τους ασχέτως ιδεολογικής/ κανονιστικής ενδύσεως/ νομιμοποιήσεως. Μάλιστα, ιστορικά, μπορεί να βεβαιωθεί ότι σε πλείστες όσες περιπτώσεις παρατηρούμε μία διαχρονικώς και διεποχικώς αναλλοίωτη - ή πάντως σταθερά - συμπεριφορά ορισμένων Κρατών ως προς την υπεράσπιση των Εθνικών Συμφερόντων τους, παρά τις κατά καιρούς (ενίοτε θεαματικές) διαφοροποιήσεις ή μεταβολές σε ό,τι αφορά στην πολιτική, την ιδεολογία, την κοινωνία κ.λπ. Ιστορικώς δε καταδεικνύεται ότι πολύ σπουδαιότερη σημασία για την λειτουργία τους ως γεωστρατηγικών δρώντων

έχει η θέση τους είτε ως Ναυτικών Δυνάμεων («See Powers» / «Seemächte») είτε ως Ηπειρωτικών Δυνάμεων (Continental Powers / Kontinentalmächte), είτε ως Ηπειρωτικών Δυνάμεων που επιδιώκουν και επιτυγχάνουν να αναδειχθούν σε Ναυτικές Δυνάμεις («Naval Powers» / «maritime Mächte»).

ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΙΕΡΑΡΧΗΣΗ ΕΘΝΙΚΩΝ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ

Ως Εθνικά Συμφέροντα νοούνται, κατ' αρχήν και κατ' αρχάς, το συμφέρον επιβίωσης / αυτοσυντηρήσεως ενός Κράτους και της καθεστηκυίας τάξεώς του, δηλαδή:

➔ η διαφύλαξη της εδαφικής του ακεραιότητας και της Εθνικής Κυριαρχίας του,

➔ η παρεμπόδιση και αποσόβηση ανεπιθυμητών περιορισμών της τελευταίας, εκ μέρους ξένου παράγοντος,

➔ η περιφρούρηση του ισχύοντος κοινωνικοπολιτικού συστήματος και συστήματος αξιών.

Περαιτέρω, στα Εθνικά Συμφέροντα ενός εκάστου Κράτους συγκαταλέγονται:

➔ η προστασία της ζωής, τιμής και περιουσίας των πολιτών του οπουδήποτε στο εξωτερικό,

➔ η διασφάλιση της δικής του θέσεως ισχύος και επιρροής, πάντοτε σε συνάρτηση με εκείνη άλλων Κρατών-παικτών του διεθνούς συστήματος,

➔ η παντοειδής αύξηση της ισχύος και επιρροής του (στρατιωτικής-γεωστρατηγικής, οικονομικής-ενεργειακής, πολιτικοδιπλωματικής, πολιτιστικής-γεωπολιτισμικής κ.λπ.),

➔ η περιφρούρηση, κατά πρώτον, και ενίσχυση, κατά δεύτερον, του κύρους και της αξιοπιστίας του διεθνώς.

Προφανώς - δεδομένης και της πολυμορφίας αλλά και του δυναμικού χαρακτήρα τόσο του Κράτους, ως συστήματος καθ' εαυτού, όσο και του διακρατικού συστήματος εν γένει - τα Κράτη επιδιώκουν ταυτοχρόνως την ικανοποίηση πολλών διαφορετικών συμφερόντων, διαφορετικής μεταξύ των βαθμίδος και σημασίας. Ωστόσο, παρ' όλες τις επιφανειακές αντιφάσεις, υπάρχει σαφώς μία εσωτερη λογική στην δομή, την συνάρτηση και την επιδίωξη των συμφερόντων αυτών. Η πυραμίδα των Εθνικών Συμφερόντων και Σκοπών σχεδιάζεται, βεβαίως, από την επιφορτισμένη με το σπουδαιότατο αυτό καθήκον ιθύνουσα ελίτ ενός εκάστου Κράτους (staatstragende Elite) με την εποικοδομητική σύμπραξη όλων των ιθυνόντων μερών του συστήματος (Πολιτική Ηγεσία, Διπλωματική Υπηρεσία, Δομές Παραγωγής Στρατηγικής και Πολιτικής για την Εθνική Ασφάλεια και Άμυνα, Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας, Στρατιωτική Ηγεσία, Δομές Παραγωγής Οικονομικής και Ενεργειακής Πολιτικής, Ιδεολογικοί Μηχανισμοί Κράτους κ.κ.). Είναι πρόδηλο ότι, στην πράξη, η ιεράρχηση των Εθνικών Συμφερό-

ακόμη δε περισσότερο η επιλογή των καταλληλοτέρων μέσων προς ικανοποίησίν τους, συναρτάται άμεσα προς το ποιόν και την ταυτότητα μιας (εξ αντικειμένου μικρής, ολιγάριθμης) ομάδος που είναι επιφορτισμένη με την λήψη των σχετικών αποφάσεων.

Ο Gottfried-Karl Kindermann, ιδρυτής της Σχολής του Πολιτικού Νεο-Ρεαλισμού του Μονάχου, μαθητής του Hans J. Morgenthau, παραδίδει - στα «Θεμελιώδη Στοιχεία Διεθνούς Πολιτικής», το μνημειώδες εισαγωγικό του σύγγραμμα στον κόσμο της Διπλωματίας («Grundelemente der Weltpolitik. Eine Einführung») - την ακόλουθη Τυπολογία εθνικών συμφερόντων:

➔ Πραγματικά συμφέροντα (reale Interessen) θεωρεί εκείνα, η ικανοποίηση/εξυπηρέτηση των οποίων επιδιώκεται συγκεκριμένα από πλευράς του Κράτους και της ιθύνουσας ελίτ, είτε αυτό συμβαίνει φανερά είτε κρυφίως.

➔ Εικονικά συμφέροντα (Scheininteressen) θεωρεί εκείνα, τα οποία το Κράτος και η ιθύνουσα ελίτ του Κράτους επιδιώκουν διακηρυκτικώς, των οποίων δηλαδή την εξυπηρέτηση έχουν διακηρύξει ως επιδίωξή τους (για λόγους είτε διεθνοπολιτικής είτε εσωπολιτικής σκοπιμότητας), χωρίς ωστόσο να συνοδεύουν αυτές τις διακηρύξεις με συγκεκριμένες ενέργειες, οι οποίες και θα οδηγούσαν στην έμπρακτη ικανοποίηση των εν λόγω συμφερόντων.

➔ Δυνητικά συμφέροντα (potentielle Interessen) θεωρούνται εκείνα τα συμφέροντα ενός Κράτους «άλφα», τα οποία υφίστανται δυνάμει εντός του διεθνούς συστήματος πλην όμως στην συγκεκριμένη χρονική συγκυρία δεν μπορούν να επιδιωχθούν συγκεκριμένα, από πλευράς του Κράτους «α» και

της ιθύνουσας ελίτ. Πρόκειται για τους περίφημους «σκοπούς τύπου εάν- τότε» ("if-then-goals"), δηλαδή για σκοπούς, η πρακτική επιδίωξη και εκπλήρωση των οποίων εξαρτάται άμεσα από την μεταβολή της διεθνούς διπλωματικής και στρατηγικής καταστάσεως.

Προσέτι, οφείλουμε να υπογραμμίσουμε την εντυπωσιακή σταθερότητα, την οποίαν εμφανίζουν οι Μεγάλες, Μεσαίες και Μικρές Δυνάμεις κατά την επιδίωξη αυξήσεως της Ισχύος τους, στο διάβα της Ιστορίας, και κατ' επέκταση κατά την εξυπηρέτηση των Εθνικών Συμφερόντων τους - ασχέτως, επαναλαμβάνουμε, των αιωνόδηποτε επιμέρους επερχομένων ή επελευθερωμένων διαφοροποιήσεων και μεταβολών ιδεολογικού-πολιτικού χαρακτήρος. Για να αναφέρουμε μερικά απτά και προσιτά σε όλους παραδείγματα, ας θυμηθούμε την περίπτωση της κατ' εξοχήν Μείζονος Ναυτικής Δυνάμεως (Sea Power): της Μεγάλης Βρεταννίας, καθ' όσον αυτή αποτελεί κλασσικό παράδειγμα συνεχισεως και διαιωνίσεως των γεωπολιτικών και γεωστρατηγικών αντιλήψεων περί Εθνικής Ισχύος, Εθνικού Συμφέροντος και Διπλωματίας, ανά τις εποχές: Η Μεγάλη Βρεταννία, επί τέσσερεις και πλέον αιώνες, ακολούθησε παγίως, επιμόνως και μεθοδικώς - και συνεχίζει να ακολουθεί - την πολιτική της παρεμποδίσεως της εμφανίσεως ενός ενιαίου Ηπειρωτικού Πόλου Ισχύος στην απέναντι αυτής κειμένη ηπειρωτική μάζα (Ευρώπη).

Προς τον σκοπό αυτόν, εξ άλλου η Γηραιά Αλβιών σχεδίασε και ακολούθησε τα περίφημα «balance of power politics», την Πολιτική της Ισορροπίας Ισχύος, πάντοτε με τον στόχο της παρεμποδίσεως της κατισχύσεως μιας Δυνάμεως στο ηπειρωτικό bloc της Δυτικής Ευρασίας. Ομοίως, εμφορούμενη πάντα από την ιδία

γεωπολιτική αντίληψη των πραγμάτων, η θαλασσοκράτειρα Αγγλία περιφρόνησε επί δύο αιώνες περίπου παντοιοτρόπως την εδαφική ακεραιότητα του «Κράτους-Φύλακα των Στενών», ήτοι του Τουρκικού Κράτους, ασχέτως εάν αυτό είχε οσμανική-σουλτανική ή κεμαλική ή μετακεμαλική μορφή - πάντοτε προς επίτευξιν του ίδιου μείζονος στρατηγικού σκοπού, ο οποίος και ήταν η ανάσχεση της ενδεχομένης καθόδου της Ηπειρωτικής / Χερσαίας Δυνάμεως Ρωσσίας προς τις θερμές θάλασσες του Νότου, το Αιγαίο και την Μεσόγειο, γεγονός το οποίο αυτοδικαίως θα έθετε εν κινδύνω ζωτικά Εθνικά Συμφέροντα του British Empire και, μετέπειτα, της Κοινοπολιτείας (Commonwealth of Nations). Σημειωτέον δε ότι η πολιτική αυτή του Λονδίνου ίσχυε αδιατάρακτως και ασχέτως όχι μόνον της πολιτικής-πολιτειακής μορφής του Κράτους των Στενών αλλά και ανεξαρτήτως επίσης του εάν η Ρωσσία ήταν τσαρική ή μπολσεβικική - ή, σήμερα, μετα-σοβιετική!

Από την σκοπιά των στρατηγικών, διπλωματικών και αμυντικοπολιτικών, εγκεφάλων της Ναυτικής Δυνάμεως «Βρετανία», το πρόβλημα ήταν η Ηπειρωτική Δύναμη (εν προκειμένω η Ρωσσία), όχι το τσαρικό ή το κομμουνιστικό καθεστώς. Άλλωστε, πανομοιότυπη υπήρξε η συμπεριφορά της Ηγεμονικής Δυνάμεως και έναντι πάσης άλλης Ηπειρωτικής Δυνάμεως, η οποία κάποιαν στιγμή διεκδίκησε για τον εαυτόν της την ηγεμονία στο μόρφωμα της Δυτικής Ευρασίας που αποκαλούμε Ευρώπη, ασχέτως του εάν η περί ης ο λόγος ανερχομένη Ηπειρωτική Δύναμη ήταν, κατά συγκυρίαν:

- ✓ η Ισπανία,
- ✓ η Γαλλία του Ναπολέοντος,
- ✓ η Αγία Ρωσσία των Ρωμανώφ,
- ✓ η Γερμανία του Κάιζερ Γουλιέλμου,

- ✓ η Γερμανία του Χίτλερ ή
- ✓ η Ρωσσία των Σοβιέτ.

Με αφοπλιστικήν ειλικρίνεια, άλλωστε, ομολόγησε το γεγονός αυτό ουδείς κατώτερος του Σερ Ουϊνστον Τσώρτσιλλ: «Για τετρακόσια χρόνια η εξωτερική πολιτική της Αγγλίας υπήρξε να αντιτίθεται στην ισχυρότερη, επιθετικότερη, ηγεμονικότερη Δύναμη στην (γηραιά) ήπειρο και, ιδιαιτέρως, να αποτρέπει το ενδεχόμενο να πέσουν οι Κάτω Χώρες στα χέρια μιας τέτοιας Δυνάμεως... Παρατηρήσατε ότι η πολιτική της Αγγλίας δεν εξετάζει ποιο έθνος είναι εκείνο που επιζητεί την επικυριαρχία επί της Ευρώπης. Το ζήτημα δεν είναι εάν πρόκειται για την Ισπανία ή για την Γαλλική Μοναρχία ή για την Γαλλική Αυτοκρατορία ή για το Γερμανικό Ράιχ ή για το καθεστώς του Χίτλερ. Δεν έχει καθόλου να κάνει με άρχοντες ή έθνη. Την απασχολεί αποκλειστικώς το ποιος είναι ο ισχυρότερος ή ο δυνάμει κυρίαρχος τύραννος».

ΑΝΑΛΥΣΗ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΥ ΙΣΧΥΟΣ

Τεράστια σημασία για την επιτυχή η μη εξυπηρέτηση των Εθνικών Συμφερόντων έχει η ανάλυση του Συσχετισμού Ισχύος (Machtkonstellation), την οποία επιχειρεί σε κάθε δεδομένη χρονική συγκυρία η ιθύνουσα ελίτ ενός Κράτους. Η ανάλυση του συσχετισμού ισχύος (Machtkonstellationsanalyse) κατ' ουσίαν αποσκοπεί στο να απαντήσει στο μείζον ερώτημα περί του εάν, κατά πόσον και κατά ποίον τρόπον οι δρώντες εντός ενός δεδομένου συσχετισμού ισχύος είναι σε θέση να επιβάλουν την πολιτική βούλησή τους, άρα να ικανοποιήσουν τα δικά τους Εθνικά Συμφέροντα.

Έχει παρατηρηθεί ότι τα Κράτη κατά την διπλωματική τους συμπεριφορά τείνουν πάντοτε να επιδιώκουν, διά της

ικανοποιήσεως των συγκεκριμένων συμπεριφορών τους, την βελτίωση - ή, πάντως, τουλάχιστον την σταθεροποίηση - της θέσεως ισχύος των, ενώ σε κάθε περίπτωση τείνουν να παρεμποδίζουν ή να αποτρέπουν την επιδείνωση της θέσεώς τους. Είναι αξίωμα ιερό και απαραίτητο της Διπλωματικής Ιστορίας και της Διεθνούς Πολιτικής ότι εθελουσία, αυτόβουλη και άνευ ανταλλάγματος παραίτηση από τις ιδίας ισχύος αποτελεί για πολιτικούς δρώντες - για πολιτικά υποκείμενα - του διεθνούς συστήματος (δηλαδή για Κράτη) συμπεριφορά τόσο μη τυπική όσο και η εθελουσία, αυτόβουλος και άνευ ανταλλάγματος παραίτησης από του ιδίου κέρδους προκειμένου περί παικτών του χώρου της Οικονομίας.

Η Ισχύς, ως ικανότης επιβολής της ιδίας βουλήσεως, του ιδίου συμφέροντος, έναντι άλλων, μπορεί να επιτευχθεί με διάφορους τρόπους. Το φάσμα των σχετικών δυνατοτήτων είναι τεράστιο και εκτείνεται από την τεχνηέντως σχεδιασθείσα και εφαρμοσθείσα επικοινωνιακή/ προπαγανδιστική επίθεση μέχρι τον ανηλεή Ψυχολογικό Πόλεμο και από την διακριτική επίκληση ασκήσεως της υφισταμένης οικονομικής, διπλωματικής ή και στρατιωτικής Ισχύος μέχρι την πλήρη εξολόθρευση πάσης αντιστάσεως διά της χρήσεως στρατιωτικών μέσων. Έτσι φθάνουμε σε ένα άλλο, λίαν σημαντικό, σημείο, εκείνο της χρήσεως βίας ή της απειλής χρήσεως βίας, άρα της επικλήσεως της Ισχύος υπό την σκληρά μάλιστα μορφή της (hard power). Είναι γεγονός ότι η επίκληση της Ισχύος ενός Κράτους εκ μέρους του ιδίου, και μάλιστα της στρατιωτικής ισχύος του, αποτελεί το τελευταίο, το ακρότατο μέσον ασκήσεως της Ισχύος (ultima ratio λατινιστί).

Εν τούτοις, είναι αυτό ακριβώς το

τελευταίο, το ακρότατο μέσο, το οποίο
↳ κατά την διατύπωση του Kindermann
↳ έχει «εξαιρετική σημασία, ιδίως για την σφαίρα της Διεθνούς Πολιτικής και της Διπλωματίας, η οποία από νομικής/δικαιϊκής απόψεως είναι ατελής, ως γνωστόν. Διότι, όταν οξύνεται η διένεξη και ο ανταγωνισμός συμφερόντων μεταξύ δύο Κρατών / Πόλων Ισχύος του συστήματος, τότε η χρήση βίας, πραγματική η απειλουμένη, εκ μέρους ενός Κράτους εναντίον ενός άλλου, αποτελεί εκείνη την τελευταία ζώνη κλιμακώσεως, στην οποία πλέον διακυβεύονται η ζωή και ο θάνατος των ανθρώπων ου μην αλλά και αυτή ακόμη η ύπαρξη του ενός ή του άλλου πολιτικοκοινωνικού συστήματος».

Συνεπώς, προειδοποιεί ο Kindermann, «οιαδήποτε ανάλυση Συσχετισμού Ισχύος, και συνακολούθως, οιαδήποτε συμπεριφορά οιοδήποτε Κράτους / δρώντος του διεθνούς συστήματος, που δεν λαμβάνει επαρκώς υπ' όψιν το σημείο αυτό και δεν πράττει αναλόγως, είναι μακροπροθέσμως καταδικασμένη σε σοβαρή μείωση της αξιοπιστίας του, και τελικώς σε ζημία των Εθνικών Συμφερόντων του».

Κατά την τυπολογία του Kindermann, οι αλληλεξαρτώμενες παράμετροι και τα κριτήρια ισχύος ενός Κράτους είναι:

↳ Η ποσότητα, η ποιότητα, η έκταση και η τρωτότητα των ιδίων στρατιωτικών μέσων. Εν προκειμένω, είναι αυτονόητο ότι έχει ιδιαίτερη σημασία το εάν και κατά πόσον υφίσταται ικανότης/δυνατότητα, από τεχνολογικής και οικονομικής απόψεως, προς αυτάρκεια / ιδίαν παραγωγή και συντήρηση οπλικών συστημάτων, δεδομένου ότι εν εναντία περιπτώσει οδηγούμεθα σε καθεστώς εξαρτήσεως από τρίτους, γεγονός με ποικίλες στρατηγικές και πολιτικές συνέπειες και επιπτώσεις.

➔ Η τεχνολογική και οικονομική Ισχύς ενός Κράτους, η Ισχύς της παραγωγικής του βάσεως, ο βαθμός εξαρτήσεως ή ανεξαρτησίας από το εξωτερικό, από οικονομικής και τεχνολογικής απόψεως, καθώς και η ικανότης και δυνατότης εφαρμογής ή ασκήσεως Οικονομικής-Ενεργειακής Διπλωματίας προς επίτευξιν εθνικών στρατηγικών-πολιτικών σκοπών.

➔ Ο βαθμός Εθνικής Συνοχής από πάσης απόψεως (πολιτικής, κοινωνικής, εθνοπολιτισμικής, εθνολογικής, ψυχολογικής).

➔ Ο βαθμός συναινέσεως - ή μη - προκειμένου περί της επιδιώξεως και επιτεύξεως μειζόνων Εθνικών Συμφερόντων και Σκοπών, και μάλιστα όχι μόνον εντός του ιδίου εθνοκρατικού συστήματος αλλά, ενδεχομένως, και εντός τρίτων. Επί παραδείγματι, ας σημειωθεί η σημασία του φιλο-ισραηλινού λόμπυ επιρροής εντός των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής.

➔ Ο βαθμός πρακτικής χρήσεως των δυνητικών υφισταμένων μέσων ισχύος του Κράτους προς επίτευξιν των ακολουθουμένων Εθνικών Συμφερόντων, κάτι το οποίο ευθέως εξαρτάται από την ηγεμονική ιδεολογία του συγκεκριμένου Κράτους, την άρχουσα δηλ. κοινωνική ιδεολογία.

➔ Ο βαθμός αξιοπιστίας ενός Κράτους στο διεθνές σύστημα (κρισιμώτατη παράμετρος!).

➔ Ο βαθμός επιρροής - πάσης φύσεως - την οποίαν ασκεί ένα Κράτος επί ενός άλλου, ακόμη και χωρίς την προσφυγή στην χρήση οικονομικής, διπλωματικής ή στρατιωτικής Ισχύος ή την επίκλησή της.

➔ Η προσωπική ικανότης και το προσωπικό χάρισμα των συγκεκριμέ-

νων ατόμων που συναπαρτίζουν την ιθύνουσα πολιτική, διοικητική, διπλωματική και στρατιωτική ελίτ ενός Κράτους. Αλλά και αντιστρόφως -κάτι εξίσου σημαντικό- η ορθή αναγνώριση της ποιότητας και της ικανότητας των ατόμων που συναπαρτίζουν την αντιστοιχη ελίτ του αντιπάλου Κράτους.

Η Ανάλυση του Συσχετισμού Ισχύος κατά κανόνα αποσκοπεί στο να διακριβωθεί ο καταλληλότερος τρόπος προκειμένου να επιδιωχθεί η προσφορότερη για το συγκεκριμένο Κράτος / παίκτη του συστήματος Πολιτική Ισορροπίας του Συστήματος («balance of power politics» / «Gleichgewichtspolitik»). Με τον όρο αυτόν εννοούμε μία, κατά την περίφημη ρήση του Kindermann, «τυπική συμπεριφορά» Κρατών ή συνασπισμών Κρατών («typische Verhaltensweise») στο διάβα της Ιστορίας της Διπλωματίας. Έχει παρατηρηθεί, άλλωστε, ότι τούτο συμβαίνει ακόμη και προκειμένου περί Κρατών, τα οποία διέπονται από πολιτικοϊδεολογικώς διάφορα ή και αντίθετα συστήματα. Μετά την Ανάλυση Συσχετισμού Ισχύος, ένα Κράτος προχωρεί στην διαβούλευση με το έτερον Κράτος - ή με έτερα Κράτη - προκειμένου να επιτύχει την καλύτερη δυνατή εξυπηρέτηση των Εθνικών του Συμφερόντων.

ΔΙΑΚΡΑΤΙΚΕΣ / ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΡΙΣΕΙΣ

Έχει καταδειχθεί ιστορικά ότι οι συγκρούσεις, δηλαδή οι αντιθέσεις συμφερόντων (υλικών ή αξιακών) που χαρακτηρίζουν το διακρατικό σύστημα και οι οποίες φαίνονται ή είναι ανεπίλυτες, διέρχονται κάποτε μία ολιγώτερο ή περισσότερο περιορισμένη χρονικώς φάση, κατά την διάρκεια της οποίας οι κατ' αρχάς και επί μακρόν λανθάνουσες αντιθέσεις συμφερόντων κλιμακώνο-

νται, οπότε αυξάνεται αναλόγως και ο κίνδυνος μιας ανοικτής πολεμικής αντι-παραθέσεως. Αυτή η χρονική φάση απο-δίδεται στην παγκόσμια βιβλιογραφία με την αρχαία ελληνική λέξη «κρίση» (εκ του ρήματος «κρίνω»).

Συνεπώς, ένας από τους βασικούς στόχους της επιστημονικής έρευνας είναι η διάγνωση του τρόπου, διά του οποίου διακρατικές συγκρούσεις, κλιμακούμενες μέχρι του σημείου που αποκαλούμε «κρίση», μπορούν να επιλυθούν ή τουλάχιστον να εκτονωθούν, ούτως ώστε να εξευρεθεί ο απαραίτητος χρόνος για την προσφυγή σε μεθόδους, οι οποίες θα καταστήσουν την έκρηξη της πολεμικής συρράξεως ολιγώτερο πιθανή.

ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΕΩΣ

Στο επίπεδο της θεωρητικής εξετάσεως προκύπτουν πολλές δυσχέρειες, αρχής γενομένης από την αξιοσημείωτη δυσκολία ενός κοινώς αποδεκτού ορισμού της ίδιας της εννοίας της κρίσεως. Εκείνο, πάντως, στο οποίο άπαντες μπορούμε να συμφωνήσουμε είναι ότι η κρίση αποτελεί - χρονικώς και αιτιακώς - ένα ενδιάμεσο στάδιο σε μια νοητή κλίμακα εκκινούσα από την αντίθεση συμφερόντων, στην μία πλευρά, και φθάνουσα μέχρι την απειλή πολεμικής συρράξεως ή και την πολεμική σύρραξη, στην άλλη πλευρά.

Επί τη βάση του αναλυτικού, θεωρητικού κι εμπειρικοϊστορικού οπλοστασίου του νεο-ρεαλιστικού διεθνο-λογικού υποδείγματος, προχωρούμε στην διάκριση δύο φάσεων κρίσεων στο διεθνές σύστημα, αφού βεβαίως, προηγουμένως, επιχειρήσουμε την καταγραφή ορισμένων ορισμών. Ένας από τους πρώτους εξ αυτών ανάγεται στον James A. Robinson, ο οποίος το 1962, στο περίφημο βιβλίο του «The

Concept of Crisis in Decision Making», παραθέτει τρία βασικά γνωρίσματα, τα οποία, κατά την άποψή του, χαρακτηρίζουν κάθε κρίση:

➔ την δυνατότητα να διαπιστωθεί η αφετηρία / πηγή της συγκρούσεως από πλευράς των ιθυνόντων της λήψεως αποφάσεων,

➔ την ύπαρξη διαθεσίμου χρόνου αντιδράσεως, ασχέτως του εάν αυτός είναι μακρός ή βραχύς (ή και βραχύτατος),

➔ την (σχετική πάντοτε για κάθε δρώντα του διεθνούς συστήματος) ιδιαίτερη σημασία των διακυβευομένων συμφερόντων (υλικών / αξιακών).

Βάσει αυτού του πρώτου, χρηστικού, ορισμού ο Charles F. Hermann οικοδόμησε την δική του «Θεωρία Κρίσεων» (Crisis Theory). Στο βιβλίο του «Crisis In Foreign Policy - A Simulation Analysis» διακρίνει επίσης τρία χαρακτηριστικά κρίσεων:

➔ την απειλή εναντίον στόχων (συμφερόντων / αξιών) οι οποίοι έχουν υψηλή προτεραιότητα για τον δρώντα (κράτος / ιθύνουσα ελίτ),

➔ τον περιορισμένο χρόνο που διαθέτει ο δρων για την λήψη αποφάσεως,

➔ το στοιχείο του αιφνιδιασμού των ιθυνόντων λήψεως αποφάσεων ενός διεθνούς δρώντος (κράτους).

Ο προαναφερθείς ορισμός απετέλεσε την βάση για πολυάριθμες μελέτες στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας και άλλες προηγμένες Δυτικές χώρες. Κατά την διάρκεια των δεκαετιών του '60 και του '70, οι περί κρίσεων ορισμοί των Robinson και Herrmann εμπλουτίστηκαν με στοιχεία της Συστημικής Θεωρίας. Ο Glenn Snyder και ο Paul Diesing, στην περίφημη μελέτη τους «Conflict Among

Nations: Bargaining, Decisionmaking and System Structure in International Crises», όρισαν την κρίση ως εξής: «Μία διεθνής κρίση είναι μία συνέχεια διαδράσεων μεταξύ Κυβερνήσεων δύο ή περισσότερων Κυριάρχων Λαών εντός μιας εντεινομένης διενέξεως, η οποία ευρίσκεται ήδη στο μεταίχμιο του πολέμου, συμπεριλαμβανοντας ή εμπρικλείοντας συγχρόνως την παράσταση μιας υψηλής πολεμικής απειλής.» Ο Edward L. Morse όρισε την κρίση ως την «αιφνιδία εμφάνιση μιας καταστάσεως, η οποία απαιτεί από ένα ή περισσότερα κράτη, εντός ενός σχετικά βραχέως χρονικού διαστήματος, μία επιλογή (υπό την έννοια της αποφάσεως) μεταξύ διαφορετικών ή και αντιθετικών μεταξύ των, αλλά σημαντικών (ή θεωρουμένων ως σημαντικών) στόχων». Όπως, παραδείγματος χάριν, μεταξύ του στόχου της πολεμικής συρράξεως ή της συνεχίσεως ενός ήδη διεξαγομένου πολέμου, αφ' ενός, και της συνθηκολογήσεως, αφ' ετέρου.

ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ

Προκειμένου να διευκολύνουν την συστηματικοποίηση των ορισμών και των κριτηρίων της εννοίας της κρίσεως, ορισμένοι Αμερικανοί επιστήμονες, υπό τον Robert North, ανέπτυξαν το πρόγραμμα υπό την επωνυμία «Stanford Studies In Conflict And Integration». Στο πλαίσιο του εν λόγω προγράμματος μελετήθηκε εκτενώς η χρονική και αιτιακή συνέχεια μιας σειράς κρίσεων, από εκείνη που οδήγησε στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (Κρίση Ιουλίου 1914) μέχρι την Κρίση της Κούβας. Προσέτι, ιδιαίτερη σημασία για την Θεωρία των Κρίσεων είχε το πρόγραμμα ICB (International Crises Behaviour Project), το οποίο οργάνωθηκε υπό την διεύθυνση του Michael

Brecher και εστίασε στην συμπεριφορά των επιμέρους δρώντων. Διερευνήθησαν οι περιπτώσεις 390 κρίσεων λαβουσών χώραν στο χρονικό διάστημα 1938-1976. Αντικείμενα της ερευνής απετέλεσαν:

- η διερεύνηση και διάγνωση γενικώς ισχυόντων προτύπων κρίσεων,
- η διατύπωση μιας γενικής θεωρίας ή θεωρίας γενικής ισχύος για την συμπεριφορά των κρατών σε κρίσεις,
- η διατύπωση και επαλήθευση υποθέσεων σχετικά με τις επιπτώσεις ποικίλων παραγόντων, όπως - ιδιαιτέρως - του άγχους, λόγω του αιφνιδιασμού και του περιορισμένου χρόνου, κατά την διαμόρφωση και λήψη αποφάσεων σε καταστάσεις κρίσεων.

Κατά την οικοδόμηση του δικού του υποδείγματος, ο Μπρέχερ συνδέσε ποικίλα στοιχεία τόσο από την μέχρι τότε διεθνολογική παράδοση όσο και από την συστηματική θεωρία και ονόμασε το πρότυπό του «Δομικό Εμπειρισμό» (Structural Empirism). Ένα θεμελιώδες χαρακτηριστικό του προγράμματος "ICB" είναι η προσπάθεια αναλύσεως μιας κρίσεως με την βοήθεια ενός επακριβώς προσδιορισμένου πλαισίου ερευνητικών στοιχείων. Η τυπολογία αυτή αφορά κυρίως τις Διαστάσεις της Κρίσεως («Crisis Dimension»). Ως διαστάσεις της κρίσεως εννοούνται, μεταξύ άλλων:

- έξωθεν προερχόμενες εχθροπραξίες,
- απειλούμενες αξίες και συμφέροντα,
- ποσοτικά και ποιοτικά μεγέθη των αντιπάλων ή των συμμάχων,
- ένταση κρίσεως,
- διάρκεια κρίσεως,
- επικοινωνιακά πρότυπα,
- αποτελέσματα.

Επίσης, ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στην τυπολογία των ιδιοτήτων των δρώντων / πρωταγωνιστών της κρίσεως. Εν προκειμένω, αναλύονται τα ακόλουθα σημεία:

➔ συστημική αναφορά / συστημικό πλαίσιο (περιφερειακό, ευρύτερο διεθνές / παγκόσμιο κλπ),

➔ γεωγραφικό / γεωπολιτικό / γεωστρατηγικό / γεωοικονομικό / ενεργειακό πλαίσιο,

➔ ανθρωπογεωγραφικό / γεωπολιτισμικό / εθνοπολιτισμικό πλαίσιο (δημογραφικά δεδομένα, ιστορία του συγκεκριμένου εθνοκρατικού δρώντος, θρησκεία, παράδοση, πολιτικό σύστημα),

➔ αμυντικοπολιτικό / αμυντικοστρατιωτικό πλαίσιο (στρατιωτική ισχύς).

Εξ άλλου, εξέχουσα σημασία έχει το σύστημα λήψεως αποφάσεων. Ερευνητέα είναι, εν προκειμένω:

➔ η δομή και σύνθεσή του (από ποσοτικής και ποιοτικής απόψεως)

➔ η φιλοσοφία του

➔ ο τρόπος λειτουργίας του

➔ τα χαρακτηριστικά του

➔ η εμπειρία προγενεστέρων κρίσεων και η λειτουργία του συστήματος σ' αυτές

➔ το πολιτικοψυχολογικό και επικοινωνιακό περιβάλλον (ενδοκρατικό / ενδοσυστημικό και διακρατικό / διεθνές)

➔ οι παραστάσεις / προσλήψεις εκάστου δρώντος περί της κρίσεως κλπ.

Ο ορισμός της κρίσεως από πλευράς Μπρέχερ εκκινεί από τρεις βασικές προϋποθέσεις:

➔ ότι απειλούνται βασικά συμφέροντα / βασικές αξίες

➔ ότι υφίσταται η πιθανότητα εμπλοκής σε στρατιωτική αναμέτρηση και

➔ ότι ο χρόνος αντιδράσεως είναι περιορισμένος.

Αυτή η έξωθεν προερχόμενη κατάσταση προκαλεί, κατά την κρίση των επιστημόνων, άγχος (stress) στο κρατικό σύστημα λήψεως αποφάσεων, ακριβώς εξ αιτίας του γεγονότος ότι απειλούνται σημαντικά συμφέροντα (υλικά ή αξιακά) του συστήματος (κράτους), σε συνάρτηση βεβαίως και με τον χρονικό περιορισμό. Σε συσχετισμό με το υπόδειγμα της Πολιτικής Κυβερνητικής, ο Μπρέχερ αντιμετωπίζει το κρατικό σύστημα λήψεως αποφάσεων ως μια διαρκή διαδικασία ανατροφοδότησεως με το περιβάλλον του τελευταίου, άρα και με το αντίπαλο μέρος, τον αντίπαλο δρώντα (κράτος), ενώ -προδήλως - ο παράγων χρόνος αποκτά εξέχουσα, ενίοτε καθοριστική, σημασία.

Αξιοσημείωτο στο υπόδειγμα του Μπρέχερ είναι επίσης το γεγονός της κατατμήσεως της περιόδου κρίσεως σε τρεις χρονικές φάσεις:

➔ την φάση της ενάρξεως, χαρακτηριζόμενη από μια προδήλως ηυξημένη απειλή - ή, ορθότερα, από μία πρόδηλη απότομη αύξηση της απειλής

➔ την φάση της οξύνσεως, χαρακτηριζόμενη από αυξανόμενο άγχος και συνακόλουθες μεταβολές στην συμπεριφορά των δρώντων και

➔ την φάση της εκτονώσεως, χαρακτηριζόμενη από αντιδράσεις των δρώντων προς την κατεύθυνση της αποκλιμακώσεως, καθώς και μία συνεπακόλουθη απομείωση του άγχους εντός του συστήματος λήψεως αποφάσεων.

Σημειωτέον ότι επί τη βάσει αυτού του υποδείγματος ο Michael Brecher και ο Benjamin Geist διερεύνησαν τους

Αραβοϊσραηλινούς Πολέμους των ετών 1967 και 1973. Μία σύγκριση των ανωτέρω παρατεθέντων ορισμών και, συνακολούθως, η ανάλυσή τους με γνώμονα τα κριτήρια του νεορραλιστικού διεθνολογικού υποδείγματός οδηγεί στην διατύπωση ενός ορισμού του φαινομένου της κρίσεως, ο οποίος περιλαμβάνει οπωσδήποτε τις ακόλουθες προϋποθέσεις:

➔ Απειλή βασικών συμφερόντων / αξιών του κράτους, στα όμματα πάντοτε και κατά την αντίληψη των κρατικών ιθυνόντων λήψεως αποφάσεων.

➔ Ανάγκη (πραγματική ή προσλαμβανομένη ως τοιαύτη υπό των ιθυνόντων) λήψεως αποφάσεως εντός περιορισμένου χρονικού διαστήματος.

Ο ως άνω ορισμός βασίζεται, εν πολλοίς, στην σωρευθείσα πείρα και γνώση του Σεμιναρίου Διεθνούς Πολιτικής του Λουδοβικείου-Μαξιμιλιανείου Πανεπιστημίου του Μονάχου, υπό την διεύθυνση του Καθηγητού Gottfried-Karl Kindermann, ιδρυτού της Σχολής του Πολιτικού Νεο-Ρεαλισμού στο Μόναχο και μαθητού του πατρός της Σχολής του Πολιτικού Ρεαλισμού Hans J. Morgenthau. Εν προκειμένω, προκρίνεται η ακόλουθη εκδοχή ορισμού μιας διεθνούς κρίσεως: «Διεθνής κρίση είναι μία επανεκδοχή ή οξυμμένη εκδοχή μιας διακρατικής συγκρουσιακής καταστάσεως, πραγματική ή προσλαμβανομένη ως τοιαύτη υπό των ιθυνόντων λήψεως πολιτικών αποφάσεων - ή των παρατηρητών -, ως συνέπεια της οποίας αναμένεται μια επανεμφανιζόμενη ή έτι περαιτέρω αυξανόμενη απειλή για την ειρήνη ή κλιμάκωση μιας ήδη εκραγείσης πολεμικής συρράξεως ή αντιστοίχου καταστάσεως.»

Σε κάθε περίπτωση, κρίση είναι μια συγκρουσιακή φύσεως οξεία απειλή εναντίον του διεθνοπολιτικού και στρα-

τηγικού status quo, η οποία απαιτεί άμεση αντίδραση και απόφαση. Περαιτέρω για την επαρκέστερη κατανόηση του φαινομένου πρέπει να έχουμε υπ' όψιν μας τα εξής:

➔ Η (κρατική) πολιτική δράση κατευθύνεται πάντοτε, τουλάχιστον τυπικώς, από θεσμοθετημένα όργανα (ιθύνουσα ελίτ λήψεως αποφάσεων).

➔ Το στοιχείο της εμπλοκής σε στρατιωτική αναμέτρηση, καίτοι συνηθέστατα παρόν κατά την διάρκεια της κρίσεως (ως ολιγώτερο ή περισσότερο ισχυρό ενδεχόμενο), ΔΕΝ αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση του φαινομένου της διεθνούς κρίσεως: Υπήρξαν επανειλημμένες κρίσεις στις σχέσεις των Ηνωμένων Πολιτειών και Ευρωπαϊκών Δυνάμεων ή της Ευρωπαϊκής Ενώσεως εν γένει, ή και των Ηνωμένων Πολιτειών και του Ισραήλ, χωρίς, εν τούτοις, να συνυπάρχει εν προκειμένω το στοιχείο της στρατιωτικής αναμετρήσεως.

➔ Οι περί απειλών εκτιμήσεις / προσλήψεις εκ μέρους των ιθυνόντων λήψεως αποφάσεων δεν ανταποκρίνονται οπωσδήποτε σε (ούτε συνεπάγονται κατ' ανάγκην) πραγματικές απειλές εις βάρος κρατικών βασικών συμφερόντων / αξιών. Οι θεσμικώς προβλεπόμενοι και κατοχυρωμένοι ιθύνοντες λήψεως αποφάσεων δρουν πρωτίστως επί τη βάσει της ίδιας αυτών αντίληψεως και προσλήψεως, άρα υποκειμενικών κριτηρίων, αλλά, παρά ταύτα, εν ώρα κρίσεως, η εκτίμησή τους έχει τον χαρακτήρα και την σημασία αντικειμενικής απεικονίσεως της πραγματικότητας.

➔ Οι ιθύνοντες λήψεως αποφάσεως έχουν περιορισμένο χρόνο αντιδράσεως στην διάθεσή τους. Ως ήδη ελέχθη, είναι ακριβώς αυτή η αίσθηση της χρονικής ασφυξίας - σε συνάρτηση με την επα-

πειλούμενη ζημία μειζόνων ή ζωτικών εθνικών συμφερόντων - που οδηγεί πολλαπλασιαστικά σε κατάσταση άγχους.

➔ Η έκρηξη μιας κρίσεως δεν εκπλήσσει ούτε επιτρέπεται να εκπλήσσει τους ιθύνοντες λήψεως αποφάσεων, τουλάχιστον όταν οι ίδιοι ευθύνονται ή συνευθύνονται για την έκρηξή της (όπως στην περίπτωση του Gamal Abdel Nasser το 1967 ή του στρατιωτικού καθεστώτος των Αθηνών το 1974 ή της Αργεντινής το 1982).

➔ Κατά την διάρκεια μιας διεθνούς κρίσεως, οι διεθνείς δρώντες (κράτη) κινητοποιούν την Ισχύν τους, ούτως ώστε να επιβάλουν την βούλησή τους έναντι του αντιπάλου και να προστατεύσουν τα διακυβευόμενα αγαθά (εθνικά συμφέροντα).

➔ Συναφώς, κάθε διεθνής κρίση συνιστά και μία δοκιμασία για τον βαθμό αξιοπιστίας ενός Κράτους στο διεθνές σύστημα. Η αξιοπιστία αποτελεί κρισιμώτατη παράμετρο της ισχύος ενός Κράτους, και η τυχόν τρώση της πολύ δύσκολα επουλώνεται.

➔ Κάθε σύστημα, άρα και κάθε πολιτικό σύστημα, είναι τότε και μόνον τότε μακροπροθέσμως βιώσιμο, όταν κατορθώνει να αντιμετωπίσει μόνο του την εναντίον του απειλή. Εν εναντία περιπτώσει, είναι εύλογες και βάσιμες οι αμφιβολίες για το ποιόν, την δομή και την λειτουργία ενός συστήματος καθώς και για την ταυτότητα, τον ρόλο και τις ικανότητες της ιθυνούσης ελίτ.

➔ Ιδιαίτερος πρέπει να υπογραμμισθεί ο κίνδυνος να θεωρηθεί ότι ο Χειρισμός Κρίσεων κατέστησε περιττή και άσκοπη την Στρατηγική Θεωρία και Σχεδίαση στην Σύγχρονη Διεθνή Πολιτική. Είναι παροϊμιώδης η ρήση εξέχοντος Αμερικανού πολιτικού: «Today there is no

longer such a thing as strategy; there is only crisis management!» (Robert S. McNamara, Υπουργός Αμύνης επί Κέννεντυ). Ουδέν παραπληνικώτερον! Όπως επαρκώς έχουν καταδείξει - και αυστηρώς προειδοποιήσει - οι Carnes Lord, Colin Gray και λοιποί, ο Χειρισμός Κρίσεων είναι μία πτυχή μόνον, ή ένας τρόπος, της Στρατηγικής, επ' ουδενί όμως το υποκατάστατό της!

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ

«Ένας «Statesman» (κρατικός ανήρ) δεν αρκεί να μετράται μόνον ως προς τις προθέσεις του. Εν αντιθέσει προς τον φιλόσοφο, ο κρατικός ιθύνων οφείλει και να εφαρμόζει στην πράξη το όραμά του».

Τα προαναφερθέντα λόγια του διατελέσαντος Υπουργού Εξωτερικών και Συμβούλου Εθνικής Ασφαλείας των ΗΠΑ Χένρυ Κίσιγκερ (Henry Kissinger) αποδίδουν την αξία της Διπλωματίας στον βαθμό που αυτή αποτελεί το κατ' εξοχήν εργαλείο που διαθέτει ο κρατικός ιθύνων για την πραγματοποίηση των σχεδίων, βουλήσεων και οραματισμών του - με ένα λόγο: για την άσκηση πολιτικής.

Το *Grand Larousse* ορίζει την Διπλωματία ως:

➔ την επιστήμη και πράξη των Διεθνών Σχέσεων και της ανταποκρίσεως μεταξύ Κυβερνήσεων

↳ την διαδρομή, την λειτουργία και τον τρόπο εργασίας εκείνου που εκπροσωπεί το Κράτος του είτε εντός ξένου Κράτους είτε σε forum διεθνών διαπραγματεύσεων

↳ το Σώμα το οποίο συναπαρτίζεται από τους περί των ο λόγος αντιπροσώπους, δηλαδή το Διπλωματικό Σώμα.

Ο Heinrich End, διατελέσας ανώτατος αξιωματούχος της Διπλωματικής Υπηρεσίας της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας κατά το διάστημα 1963-1968, περιγράφει την Διπλωματία ως «πάσαν μορφή ενεργείας με άλλο Κράτος, προς το συμφέρον του ιδίου Κράτους ή της κοινότητας Κρατών εκ της οποίας προέρχεται ο δρων». Συναφώς, το Διπλωματικό Σώμα, η Διπλωματική Υπηρεσία, ορίζεται ως το εργαλείο διά του οποίου η εξωτερική πολιτική ενός Κράτους επιβάλλει / πραγματοποιεί τους σκοπούς της. Κατά τον ορισμό του Kindermann, εξ άλλου, «Διπλωματία είναι πάσα μορφή διεθνοπολιτικής πραγματοποιήσεως των σκοπών και εκπροσωπήσεως των

συμφερόντων ενός υποκειμένου του Διεθνούς Δικαίου στο διεθνές πλαίσιο μέσω της επικοινωνίας, ιδιαιτέρως μέσω των διαβουλεύσεων, με έτερα υποκείμενα του Διεθνούς Δικαίου». Ως υποκείμενα του Δ.Δ. εννοούνται, βεβαίως, στο υφιστάμενο από του 1648 Βεστφαλιανό διεθνές σύστημα, κατ' εξοχήν τα ανεξάρτητα και κυρίαρχα Κράτη. Εν τούτοις, υποκείμενα Διεθνούς Δικαίου δεν αποτελούν μόνον Κράτη αλλά και διακρατικές συμμαχίες, συνασπισμοί Κρατών, το Βατικανό, ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός ή ακόμη και υπερεθνικές ενώσεις καθώς και ορισμένοι Μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί.

Σταθμό στην εξέλιξη της διεθνούς Διπλωματίας απετέλεσε το περίφημο Συνέδριο της Βιέννης (1814-1815), όπου, μεταξύ πολλών άλλων, ετέθησαν και διευθετήθησαν κατά τρόπον ικανοποιητικό, για πρώτη φορά, μία σειρά από σχετικά θέματα - όρα την Τελική Πρά-

ξη του Συνεδρίου της Βιέννης, της 9ης Ιουνίου 1815. Είναι αξιοσημείωτο ότι τα όσα αυτή διαλάμβανε, ως προς την διπλωματική πρακτική, επί εποχής Μέττερνιχ, περιελήφθησαν - ενάμιση αιώνα αργότερα - στην Διεθνή Σύμβαση της Βιέννης για τις Διπλωματικές Σχέσεις, της 18ης Απριλίου 1961 (άρθρον 14). Περαιτέρω, είναι αξιοσημείωτο ότι, μέχρι το τέλος του 19ου αι., οι Διπλωμάτες εθεωρούντο ως προσωπικοί απεσταλμένοι των Μοναρχών τους, ήσαν δηλαδή, τυπικώς και ουσιαστικώς, οι εκπρόσωποι των Δυναστών και Ηγεμόνων, στους οποίους είχαν ορκισθεί πίστη και αφοσίωση. «Η πρόδυσή τους στην Δυναστεία ήταν ο πατριωτισμός τους», κατά την περίφημη διατύπωση του Pietro Gerbone.

Αυτή η αντίληψη έμελλε να δοκιμασθεί συνεπεία της Γαλλικής Επανάστασης αλλά και της προηγηθείσης Αμερικανικής, οπότε και ετέθη το ζήτημα της συμμετοχής των Αντιπροσώπων του Έθνους στις υποθέσεις της Εξωτερικής Πολιτικής. Τόσον ο πολιτικός Φιλελευθερισμός όσον και ο Εθνικισμός, οι κυρίαρχες πολιτικοϊδεολογικές τάσεις του 19ου αιώνας, επέφεραν, σε πρώτη φάση, σημαντικώτατες ανατροπές ως προς την μέχρι τότε ακολουθούμενη Διπλωματική Πρακτική. Ωστόσο, φαίνεται ότι τελικώς επεκράτησε η αντίληψη κορυφαίων Φιλελευθέρων και μετριοπαθών Συντηρητικών φιλοσόφων του 17ου και του 18ου αιώνας, όπως ο John Locke, ο Βαρώνος Montesquieu, ο Edmund Burke και άλλοι, καθώς και εξεχόντων διπλωματών όπως ο Ταλλεϋράνδος, σύμφωνα με την οποία η ουσιαστική διεξαγωγή και άσκηση της εξωτερικής πολιτικής ενός Κράτους παραμένει - και οφείλει να παραμένει ακόμα και εντός ενός δημοκρατικού πολιτικού συστήματος - εις τας χείρας της

Εκτελεστικής Εξουσίας και να αποτελεί υπόθεση, κυρίως, της Κυβερνήσεως και όχι της Βουλής.

Το Αμερικανικό Σύνταγμα (1787) ρύθμιζε τα όρια συμμετοχής του Κογκρέσου στην όλη διαδικασία παραγωγής και ασκήσεως της Εξωτερικής Πολιτικής. Εξ άλλου, τα Γαλλικά Επαναστατικά Συντάγματα (1791, 1793, 1795) ήσαν κατά τούτο ρηξικέλευθα, καθ' όσον παρέδιδαν την Εξωτερική Πολιτική και την Διπλωματία σχεδόν καθ' ολοκληρίαν στα χέρια του Νομοθετικού Σώματος, της Βουλής (ακριβέστερα: Εθνοσυνελεύσεως / *Assemblée Nationale*). Στην πορεία, ωστόσο, όπως ελέχθη, έγινε αποδεκτό ότι ακόμα και τα δημοκρατικά Κράτη έχουν ανάγκη σχεδιασμού και ασκήσεως της Διπλωματίας από μία (περιορισμένη εκ των πραγμάτων) ομάδα ιθυνόντων, εντός του κυβερνητικού σχήματος, με την υποστήριξη μιας (επίσης περιορισμένου αριθμού) ομάδος επαγγελματιών Διπλωματών και Εμπειρογνομόνων - επομένως, από μία ιθύνουσα (πολιτική και υπηρεσιακή) ελίτ.

Ορόσημο στην εξέλιξη της Διπλωματικής Πρακτικής υπήρξε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος (1914-18). Το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και οι Ουίλσονιανές αντιλήψεις που, προς στιγμήν τουλάχιστον, εφάνησαν να επικρατούν στο παγκόσμιο διπλωματικό στερέωμα, έκαμαν πολλούς να πιστεύσουν ότι εισήλθαμε πλέον στην «εποχή της παρακμής της Διπλωματίας», κατά την περίφημη ρήση του Hans J. Morgenthau. Με την φράση αυτή, ο πατήρ της Σχολής του Πολιτικού Ρεαλισμού εννοούσε την μεταβολή του περιεχομένου, του οπλοστασίου και του πεδίου καθηκόντων της Διπλωματίας όχι μόνον από ποσοτικής αλλά και από ποιοτικής απόψεως - μεταβολή όντως θεαματική μετά το 1918 και βεβαίως, πο-

λύ περισσότερο, μετά το 1945, η οποία άλλωστε οδήγησε και οδηγεί, έκτοτε, πολλούς να ομιλούν για το τέλος της εποχής της «Μυστικής Διπλωματίας».

Πράγματι, η κατάσταση, από πλευράς Διπλωματικής Πρακτικής, είναι σήμερα προδήλως διαφορετική από ό,τι ήταν, επί παραδείγματι, τον 18ο, τον 19ο ή ακόμα και κατά τις αρχές του 20ου αιώνας. Πολλοί παράγοντες συντέλεσαν στην εξέλιξη αυτή:

Πρώτον, η επαναστατικοποίηση της επικοινωνίας, η οποία μάλιστα, τουλάχιστον από την σκοπιά των πιο τολμηρών, υποστηρίζεται ότι κατέστησε ως και περιττή την ύπαρξη και δράση Διπλωματών εξοπλισμένων με ευρείες δικαιοδοσίες και εξουσίες εκπροσώπησης και διαβουλεύσεως σε τρίτα Κράτη, αφού η επικοινωνία μεταξύ των ιθυνόντων διαφόρων Κρατών, σε διάφορα επίπεδα λήψεως αποφάσεων και ασκήσεως πολιτικής, μπορεί πλέον να είναι άμεση, απ' ευθείας και απόλυτη.

Συναφώς, εθεωρήθη ότι η επικοινωνιακή επανάσταση κατέστησε εν πολλοίς περιττή και την άλλη - παραδοσιακά σπουδαιότατη - λειτουργία των Διπλωματών, ήτοι εκείνη της συλλογής και της αναλύσεως πληροφοριών περί της χώρας στην οποία διαμένουν, αφού, πλέον, οι θαυμαστές τεχνολογικές εξελίξεις στον χώρο των επικοινωνιών κατέστησαν δυνατή την πρόσβαση, και μάλιστα σε εξαιρετικά βραχύ χρόνο, σε πηγές πληροφοριών (ολοένα και περισσότερο μάλιστα: ανοικτές πηγές πληροφοριών) προκειμένου περί της πολιτικής, οικονομικής, πολιτισμικής ή ακόμη και στρατιωτικής καταστάσεως του ενός ή του άλλου Κράτους.

Ένας άλλος παράγων που συνετέλεσε στην περιγραφείσα εξέλιξη υπήρξε,

ασφαλώς, η ανάπτυξη και θέσπιση της πολυμερούς Διπλωματίας (Multilateral Diplomacy), ιδίως μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Περαιτέρω, η εξαιρετική - από ποσοτικής και ποιοτικής απόψεως - ανάπτυξη του Τύπου και, εν συνεχεία, των ηλεκτρονικών Μέσων Μαζικής Ενημερώσεως επίσης έθεσε σε σοβαρή δοκιμασία την παραδοσιακή Διπλωματική Πρακτική και τους φορείς της, στον βαθμό που οι εκπρόσωποι των ΜΜΕ, σε ορισμένες περιπτώσεις τουλάχιστον, εμφανίζονται - ή και όντως είναι - καλύτερα, πληρέστερα και ταχύτερα ενημερωμένοι περί των διεθνών δρωμένων απ' ό,τι οι αντίστοιχοι διπλωμάτες σε διάφορες χώρες.

Εξ άλλου, δεν μπορεί να αγνοηθεί και το γεγονός ότι, σε αυξανόμενο βαθμό εσχάτως, οι πολιτικοί ιθύνοντες λήψεως αποφάσεων διακρίνονται από την τάση, ενίοτε υπερβολική, να παρακάμπουν την προς τούτο θεσπισμένη και εκπαιδευμένη Διπλωματική Υπηρεσία, αναθέτοντας κύρια καθήκοντα εκπροσώπησης της χώρας τους, διεξαγωγής διαπραγματεύσεων κλπ. σε προσωπικής των επιλογής, ad hoc ορισθέντες, απεσταλμένους, συμβούλους κοκ. Η προαναφερθείσα πρακτική (το «σύστημα των συμβούλων» / «Beratersystem» ή «Consulting-System») και η συνακόλουθη, μερική έστω, εξουδετέρωση - κατ' ουσίαν - της Διπλωματικής Υπηρεσίας ανάγεται στο αμερικανικό Προεδρικό (και εντόνως προσωποπαγές) Σύστημα διακυβερνήσεως, καθίσταται δε ορατή στην διπλωματική πρακτική το αργότερο από την εποχή της Προεδρίας Φραγκλίνου Ντελάνο Ρούσβελτ. Ο Franklin D. Roosevelt (ιδίως μέσω του Συμβούλου του, Harry Hopkins) επανειλημμένως παραμέρισε τον Υπουργό του επί των Εξωτερικών Hull και την ιθύνουσα γραφειοκρατία του Σταί-

ητ Ντηπάρτμεντ (administration). Ομοίως, ο Χένρυ Κίσιγκερ, ως Σύμβουλος Εθνικής Ασφαλείας του Προέδρου Νίξον μεταξύ 1969 και 1973, λειτουργούσε, κατ' ουσίαν, ως ο επικεφαλής της Αμερικανικής Διπλωματίας και ρύθμιζε πάσης φύσεως ζητήματα παρακάμπτοντας την γραφειοκρατία του Υπουργείου Εξωτερικών. Αντίστοιχες καταστάσεις γνωρίζουμε και από άλλα προηγμένα Δυτικά Κράτη. Έτσι, στην περίπτωση της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, ο Egon Bahr, επικεφαλής-διαπραγματευτής της Επιτροπής Διεξαγωγής Διαβουλεύσεων την εποχή της περίφημης «Ostpolitik» της Κυβερνήσεως Willy Brandt (Κυβέρνηση Brandt / Scheel), διεξήγε τις διαβουλεύσεις με τους ιθύνοντες της Μόσχας χωρίς κατ' ουσίαν συμμετοχή της Γερμανικής Πρεσβείας της Μόσχας, αλλ' απ' ευθείας με τον Σοβιετικό Υπουργό Εξωτερικών Gromyko.

Η πρακτική αυτή, καίτοι υπό ορισμένες συνθήκες σκόπιμη, καλόν είναι να ασκείται με την δέουσα προσοχή, διότι, άλλως, μπορεί να οδηγήσει σε επιζήμια για τα συμφέροντα ενός Κράτους αποτελέσματα. Η Διπλωματία παραμένει, κατά την περίφημη έκφραση του Kindermann, «Staatskunst», ήτοι η Τέχνη / Επιστήμη του Κράτους, και υπό την έννοια αυτήν είναι μια υπόθεση, η οποία πρέπει να ασκείται, κατά κανόνα, από τους προς τούτο εκπαιδευθέντες ιθύνοντες. Βεβαίως, είναι αυτονόητη προϋπόθεση της ομαλής και αποτελεσματικής ασκήσεως της Διπλωματίας ότι οι ιθύνοντες που θα επωμισθούν αυτό το τόσο σπουδαίο και εθνικώς κρίσιμο έργο οφείλουν να έχουν την από πάσης απόψεως πληρέστερη και αρτιότερη εκπαίδευση, να υπόκεινται σε διαρκή και ουσιαστική επιμόρφωση και, φυσικά, να διακατέχονται στον μέγιστο βαθμό

από αίσθημα ευθύνης και υπηρεσίας του Εθνικού Συμφέροντος.

Η Διπλωματική Υπηρεσία είναι, κατά κανόνα, το εργαλείο («Instrument» / «tool») διά του οποίου η Εξωτερική Πολιτική εξυπηρετεί την επιβολή των σκοπών της. Η σημασία της Διπλωματίας είναι μεγάλη, και αποτελεί μοιραίο σφάλμα για οιοδήποτε Κράτος να υποτιμά την αξία της. Εν τούτοις - και παρ' όλη την αναντίρρητη αξία της Διπλωματίας -, θα ήταν ομοίως ασύγγνωστο σφάλμα, για την ιθύνουσα ελίτ ενός Κράτους, το να αγνοήσει όσα σημείωνε ο μέγας Καγκελάριος της Γερμανίας Όθων φον Βίσμαρκ στα γραπτά του, την εποχή ακριβώς του θριάμβου της Διπλωματίας: «Εκείνη η μάζα σοβαρότητος και ενεργείας που χρειάζεται προκειμένου να διασφαλισθεί η εκπλήρωση μιας γραπτής Συνθήκης ελάχιστα μπορεί να ενεργοποιηθεί μόνον και μόνον χάρις εις το γράμμα της Συνθήκης, εάν δεν υφίσταται το ίδιον συμφέρον του αντισυμβαλλομένου μέρους στην επιβολή της».

Υπ' αυτήν την έννοια, συμπληρώνει και ο πολύς Kindermann, η πολιτική ισχύς και επενέργεια των διπλωματικών Συμφώνων / Συνθηκών δεν είναι σταθερά, αλλ' εξαρτάται από τον μεταβλητό βαθμό εντάσεως της περιφρουρησεώς των, εκ μέρους των Κρατών που εξεπόνησαν και υπέγραψαν αυτά τα διπλωματικά Σύμφωνα.

Εμείς οι Έλληνες διαθέτομε, άλλωστε, πικράν ιδίαν πείραν: Αρκεί να αναλογισθούμε το πόσον ετίμησαν οι συνομολογήσαντες Σύμμαχοί μας την Συνθήκη των Σεβρών (1920) - η οποία έμελλε να αποδειχθεί, εντός βραχυτάτου μόνον χρονικού διαστήματος, περισσότερο εύθραυστη και από την περιλάλητη πορσελάνη του Παρισινού προαστείου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Brecher, Michael, *International Political Earthquakes*, University of Michigan Press, 2008.
- ☞ Του αυτού, *A Study of Crisis, with Jonathan Wilkenfeld*, Ann Arbor (MI: University of Michigan Press), 1997.
- ☞ Του αυτού, *Crisis in World Politics: Theory and Reality*, Oxford (Pergamon Press), 1993.
- ☞ Του αυτού (Editor and Contributor), "Crisis, Conflict and War", Special Issue of *International Political Science Review*, 17(2), 1996, σελ. 127-228.
- ☞ Του αυτού, "Escalation and War in the Twentieth Century: Findings from the International Crisis Behaviour Project" with Patrick James and Jonathan Wilkenfeld, εις: Vasquez, John A. (ed.) *What Do We Know About War?* Lanham (MD: Rowman and Littlefield), 2000, σελ. 37-53.
- ☞ Του αυτού, "International Crises and Global Instability: The Myth of the "Long Peace", with Jonathan Wilkenfeld, εις: Kegley, Charles W., Jr. (ed.) *The Long Postwar Peace*, New York (Harper Collins, 1991), σελ. 85-104.
- ☞ Του αυτού, *Decisions in Crisis: Israel, 1967 and 1973*, University of California Press, 1980
- ☞ Του αυτού, "State Behavior in International Crisis: A Model", *Journal of Conflict Resolution*, September 1979, τ. 23, σελ. 446-480.
- ☞ Churchill, Winston S., *The Second World War*, Vol. 1: "The Gathering Storm", London (Guild Publishing), 1985, first publ. 1948.
- ☞ Deutsch, Karl, *The Analysis of International Relations (Foundations of Modern Political Science)*, Prentice Hall, 1978.
- ☞ Gray, Colin S., *Seapower and Strategy*, Annapolis, Md., 1989.
- ☞ Hermann, Charles Frazer, *Crisis in Foreign Policy: A Simulation Analysis*, Indianapolis, 1969.
- ☞ Του αυτού, *Courses in Foreign Policy: An Anthology of Syllabi* (edited with Kenneth Waltz), Beverly Hills, 1969.
- Layne, Christopher, "Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace", *International Security*, Vol. 19, No. 2. (Autumn, 1994), σελ. 5-49.
- ☞ Lord, Carnes, "Marketing Freedom: Cold War, Public Diplomacy, and Psychological Warfare," εις: Carafano, James Jay / Weitz, Richard, *Mismanaging Mayhem: How Washington Responds to Crisis*, Westport, CT (Praeger Security International), 2008, σελ. 46-65.
- ☞ Mackinder, Sir Halford J., *Britain and the British Seas*, Oxford, 1906 & 1915.
- ☞ Του αυτού, *Democratic Ideals and Reality*, New York, 1942.
- ☞ Του αυτού, "The Round World and the Winning of Peace", *Foreign Affairs*, 21 (July 1943).
- ☞ Mahan, Alfred Thayer, *The Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*, London, Methuen, 1965 (first publication 1890).
- ☞ Του αυτού, *The Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire, 1793-1812*, vol. I, Boston (MA: Little, Brown), 1892.
- ☞ Morgenthau, Hans J., *In Defense of the National Interest*, New York 1951.
- ☞ Του αυτού, "The Problem of the National Interest", εις: *Dilemmas of Politics*, Chicago, 1958.
- ☞ Του αυτού, *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, New York 1978, 5th Edit.
- ☞ Kindermann, Gottfried-Karl, *Grundelemente der Weltpolitik, Eine Einfuehrung*, Muenchen, 1991.
- ☞ Meinecke, Friedrich, *Die Idee der Staatsrδson in der neueren Geschichte*, 1924.
- ☞ Morse, Edward L., *Modernization and the Transformation of International Relations*, Free Press, 1976.
- ☞ Russel, Bertrand, *Power: A New Social Analysis*, London: George Allen & Unwin, 1938.
- ☞ Weber, Max, *Wirtschaft und Gesellschaft*, 1922, 1925, Erster Teil, Kap. I., "Soziologische Grundbegriffe".

ΤΟ ΤΟΥΡΚΙΚΟ

ΜΟΣΑΪΚΟ

ΚΕΙΜΕΝΟ: Σχης (ΤΘ) Χαράλαμπος Λαλούσης

ΟΙ ΕΘΝΟΤΙΚΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

Το ψηφιδωτό εθνοτήτων και θρησκειών ή αιρέσεων που συνθέτει το σύγχρονο τουρκικό κράτος είναι κληρονομιά της πολυεθνικής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Δύο εθνότητες, η επίσημη τουρκική και η κουρδική και δύο ισλαμικές τάσεις, η ορθόδοξη σουννίτικη και η σιίτικη αλεβί, αλλά και δεκάδες θραύσματα ποικίλων εθνοτήτων και θρησκειών, συναποτελούν τον πληθυσμό της σύγχρονης Τουρκίας.

Γεγονός είναι ότι υπάρχει ιδιαίτερη δυσκολία για τη μελέτη - έρευνα των εθνικών ομαδώσεων στην Τουρκία, διότι δεν υπάρχουν επίσημα διαθέσιμα στοιχεία, ενώ είναι δύσκολη και κάθε διερεύνηση για την παροχή σχετικής γνώσης. Η επίσημη στάση του τουρκικού κράτους αντανακλάται και στην εξαιρετικά περιορισμένη

βιβλιογραφία για τα θέματα αυτά. Είναι χαρακτηριστικές, οι πολύ προσεκτικές διατυπώσεις στις ελάχιστες σχετικές αναφορές κυρίως τούρκων μελετητών αλλά και αρκετών δυτικών τουρκολόγων, που επιθυμούν να μην διαταράξουν τις σχέσεις τους με την τουρκική πολιτεία¹. Ίσως η μόνη σημαντική και ολοκληρωμένη μελέτη της εθνοτικής πραγματικότητας στην Τουρκία, είναι ο ογκώδης τόμος των 700 περίπου σελίδων, που εκδόθηκε στη Γερμανία, υπό τη διεύθυνση και τον συντονισμό των Peter Alford Andrews και Rudiger Benninghaus. Ο μνημειώδης αυτός τόμος περιέχει την πληρέστερη χαρτογράφηση εθνοτήτων, θρησκειών και την καταλογογράφηση 47 εθνοτικών ομάδων².

Εξετάζοντας το γνωσιολογικό υπόβαθρο για τις εθνοτικές ομάδες στην Τουρκία παρατηρούμε τα εξής³: Η ακριβής χαρτογράφηση των εθνοτικών ομάδων στην Τουρκία είναι προβληματική, καθώς το πληροφοριακό υπόβαθρο είναι φτωχότατο, συγκριτικά ακόμη και με άλλες χώρες της Μέσης Ανατολής όπως το Ιράν και το Αφγανιστάν. Είναι χαρακτηριστικό πως οι υπάρχουσες ελάχιστες μελέτες ασχολούνται με συγγενικές εθνοτικές υποομάδες και καμιά δεν διερευνά μη τουρκικές ομάδες. Οι περισσότερες από αυτές τις μελέτες μπορούν να θεωρηθούν από έναν εξωτερικό παρατηρητή πως επιδιώκουν αποκλειστικά τη στοιχειοθέτηση της τουρκικότητας βάσει του νέου ρεπουμπλικανικού ήθους. Αντίστοιχες τάσεις παρατηρούνται και στην ιστοριογραφία. Είναι η ιστοριογραφία εκείνη που συνειδητά διαστρεβλώνει τα ιστορικά δεδομένα, για να αποδείξει πως οι αλλοεθνείς ομάδες είναι και αυτές τουρκικής προέλευσης. Το 1982, μελέτη τούρκου ερευνητή για τους Κούρδους, γράφτηκε αποκλειστικά και μόνο για να αποδειχθεί πως Κούρδοι και Τούρκοι είναι ένα και το αυτό. Αντίθετα, ο Besikci, μοναδικός τούρκος ανθρωπολόγος που εξέδωσε ολοκληρωμένη μελέτη πάνω σε κουρδικές ομαδώσεις, φυλακίστηκε για την προσπάθειά του. Αλλά και δυτικοί γλωσσολόγοι που διεξήγαγαν τοπικές έρευνες είτε χρειάστηκε να τις διακόψουν απότομα μετά από κρατική παρέμβαση είτε ποτέ δεν τους δόθηκε άδεια να εργαστούν.

Η Τουρκία αποτελεί ένα μωσαϊκό μειονοτήτων των οποίων ο χαρακτήρας είναι ποικίλος: θρησκευτικός, γλωσσικός, εθνοτικός κ.τ.λ. Είναι χαρακτηριστικό ότι η τελευταία απογραφή που κατέγραψε γλωσσικές μειονότητες έγινε το 1965. Έκτοτε, δεν διατίθενται επίσημα δημογραφικά στοιχεία, που να καταγράφουν με λεπτομέρεια τις επιμέρους ιδιαιτερότητες του τουρκικού πληθυσμού. Ακόμα χαρακτηριστικότερο είναι αυτό που συνέβη στην περίπτωση των Κούρδων. Οι Κούρδοι ανήκουν σε ένα φύλο του οποίου η παρουσία στην περιοχή ανάγεται σε απώτατες ιστορικές περιόδους, πολύ πριν την άφιξη των πρώτων τουρκικών φύλων στην Ανατολία. Η γλώσσα τους, ξεχωριστός κλάδος της ινδοευρωπαϊκής γλωσσικής οικογένειας, συγγενεύει περισσότερο με την επίσης ινδοευρωπαϊκή «κλιτική» περσική ενώ δεν έχει καμία συγγένεια με την «συγκολλητική» ουραλοαλταϊκή τουρκική γλώσσα της οποίας η προέλευση, η δομή και η μορφολογία είναι τελείως διαφορετικές. Παρά την πασιφανή διαφορετική

¹ Βλ. Στέφανος Πεσμαζόγλου, *Ευρώπη - Τουρκία: Ιδεολογία και Ρητορεία*, τομ. 2^{ος}, Αθήνα 1993, σελ. 344.

² Πρόκειται για το βιβλίο Alford Andrews, Peter (επιμέλεια-εισαγωγή), *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Wiesbaden 2002, που θεωρείται ήδη κλασικό στο είδος του. Ένα μεγάλο μέρος των στοιχείων που παρουσιάζονται σε αυτή τη μελέτη προέρχεται από τον συγκεκριμένο συλλογικό τόμο που περιέχει άρθρα μερικών από τους σημαντικότερους σύγχρονους τουρκολόγους και μελετητές της Τουρκίας.

³ Βλ. Alford Andrews, ο.π. σελ. 42, 43, 49.

καταγωγή των Κούρδων, ήδη από τη δεκαετία του 1930 το κεμαλικό κράτος είχε αποπειραθεί να διαγράψει την ιδιαίτερη κουρδική ταυτότητα χαρακτηρίζοντάς τους στα επίσημα κρατικά κείμενα με τον παραπλανητικό ευφημισμό, «ορεσίβιοι Τούρκοι» και οι ευφημισμοί δεν σταμάτησαν εκεί. Κατά τη δεκαετία του 1980 οι «ορεσίβιοι Τούρκοι» είχαν πλέον μετατραπεί σε «ανατολικούς Τούρκους».

Πρέπει να σημειωθεί ότι η τουρκική στάση απέναντι στην έννοια της εθνικότητας, εν γένει, υπήρξε σε μεγάλο βαθμό μετεξέλιξη του οθωμανικού θεσμού των millet⁴. Σε μία πολυεθνική αυτοκρατορία όπως η Οθωμανική, η έννοια της ταυτότητας δεν οριζόταν στη βάση των γλωσσικών, εθνοτικών ή άλλων χαρακτηριστικών των επιμέρους πληθυσμιακών ομάδων, αλλά στη βάση της θρησκείας ή του δόγματος που ακολουθούσαν. Καθώς, λοιπόν, το επίσημο οθωμανικό δόγμα ήταν η σουνιτική εκδοχή του Ισλάμ, μετά τη δημιουργία του τουρκικού κράτους το σουνιτικό δόγμα ανάχθηκε σε ειδοποιό στοιχείο της τουρκικής εθνικής ταυτότητας. Αποτέλεσμα αυτού του ιδεολογήματος ήταν να θεωρούνται επισήμως Τούρκοι ακόμα και αυτοί που δεν χρησιμοποιούσαν (ή και δεν γνώριζαν) την τουρκική γλώσσα, μόνο και μόνο επειδή ήταν σουνίτες μουσουλμάνοι. Και το αντίθετο, τουρκόφωνοι οπαδοί άλλων δογμάτων ή εκδοχών του Ισλάμ δεν θεωρούνταν εθνικώς γνήσια τέκνα της τουρκικής πατρίδας. Εννοείται ότι η διάκριση αυτή είχε καταστροφικά αποτελέσματα. Συχνά πόλωση το κοινωνικό κλίμα οδηγώντας σε διώξεις, διακρίσεις, ακόμα και σφαγές, ενώ εξώθησε ολόκληρες πληθυσμιακές ομάδες στον κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό αποκλεισμό. Οι αλεβίτες αποτελούν το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα.

Πριν την ανάλυση των επιμέρους εθνοτικών σχηματισμών, είναι ενδιαφέρον να εξετάσουμε το απογραφικό σύστημα που έχει υιοθετηθεί στην Τουρκία από το 1926 και μετά. Η απογραφική πολιτική του επίσημου τουρκικού κράτους, είναι άμεσα συνυφασμένη με τις διακυμάνσεις της συμπεριφοράς απέναντι στις μειονοτικές ομάδες και ως εκ τούτου αξίζει να γίνει μια σύντομη αναφορά στις μεθοδολογίες της. Η πρώτη απογραφή της τουρκικής δημοκρατίας πραγματοποιήθηκε το 1927, μετά από πολέμους, που είχαν ως αποτέλεσμα την αλλαγή της πληθυσμιακής σύστασης της πάλαι ποτέ Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Το 1926 ιδρύθηκε η κρατική στατιστική υπηρεσία κι ένα χρόνο αργότερα πραγματοποιήθηκε η πρώτη επίσημη απογραφή του πληθυσμού της μεταοθωμανικής περιόδου, η οποία μάλιστα διεξήχθη με σύγχρονες επιστημονικές μεθόδους κατά το πρότυπο των απογραφών των μεγάλων δυτικοευρωπαϊκών χωρών. Χάρη στην απογραφή αυτή διαπιστώθηκε η ηλικία, το φύλο, η οικογενειακή κατάσταση, η μόρφωση, η μητρική γλώσσα, η θρησκεία και το επάγγελμα όλων των πολιτών

⁴ Τα millet στην οθωμανική αυτοκρατορία συνιστούσαν εκείνες τις πολυεθνικές κοινότητες ή τις πληθυσμιακές ομάδες που είχαν τον δικό τους ξεχωριστό θρησκευτικό ηγέτη, ο οποίος διέθετε πολιτικές και ενίοτε δικαστικές αρμοδιότητες, ενώ μπορούσε να επιβλέψει και να κυρώσει ορισμένα είδη δικαιοπραξίας. Ο θεσμός δεν διέκρινε μεταξύ διαφορετικών εθνικών ή γλωσσικών ομάδων, αλλά αποκλειστικά θρησκευτικών και δογματικών. Έτσι, π.χ., ο ορθόδοξος πατριάρχης -κατά παράδοση Έλληνας- εκπροσωπούσε όλους τους ορθοδόξους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ανεξαρτήτως γλώσσας ή εθνικής προέλευσης.

Ο ρόλος των millet σε όλη τη σχετική βιβλιογραφία καταλαμβάνει κεντρική θέση. Η τουρκική βιβλιογραφία δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο καθοριστικό των millet ως κατ' εξοχήν δείγμα της ανεξίθρησκιας των Οθωμανών και κατά προέκταση των Τούρκων. Αυτό είναι το πρώτιστο στοιχείο που αναδεικνύεται για να αμβλύνει τις επικρατούσες ευρωπαϊκές αντιλήψεις περί εξολόθρευσης των χριστιανών.

της τουρκικής δημοκρατίας. Τα αποτελέσματα της απογραφής ανακοινώθηκαν επισήμως, ενώ πίνακες, σχόλια και συμπεράσματα δημοσιεύθηκαν σε τρίτομο έργο με τη φροντίδα των αρμοδίων κρατικών φορέων.

Από το 1935 και μέχρι το 1990, διεξαγόταν γενική απογραφή του πληθυσμού κάθε πέντε χρόνια. Μόνο η απογραφή του 1940 είχε δειγματοληπτικό χαρακτήρα με ερωτήσεις που υποβλήθηκαν σε ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα, το οποίο αντιστοιχούσε στο 0.5% του συνολικού πληθυσμού της χώρας. Και αυτή η διαδικασία, όμως, ήταν χρήσιμη αφού διαπιστώθηκαν κάποια γενικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού. Η μορφή των απογραφικών δελτίων, αλλάζει σε κάθε απογραφή όπως και το είδος των ερωτήσεων, ωστόσο η τεχνική της απογραφής παραμένει σταθερή μέχρι σήμερα. Πρόκειται για μια *de facto* τεχνική που έχει στόχο την καταγραφή των ιδιοτήτων του πληθυσμού.

Τα γενικά χαρακτηριστικά των απογραφών, που έλαβαν χώρα στην Τουρκία, κωδικοποιημένα παρουσιάζουν την εξής μορφή:

- Ακολουθείται *de facto* τακτική
- Πραγματοποιούνται κάθε πέντε χρόνια
- Ολοκληρώνονται μέσα σε μια μέρα, κατά την οποία επιβάλλεται απαγόρευση της κυκλοφορίας
- Η απογραφή θεωρείται εθνικό καθήκον
- Η απογραφή διεξάγεται με τέτοιο τρόπο, ώστε οι πληροφορίες που συλλέγονται να δίνουν τη δυνατότητα εξαγωγής γρήγορων συμπερασμάτων για την πληθυσμιακή κατάσταση στη χώρα.

Το ανώτατο συμβούλιο στατιστικής σε συνεδρίαση που πραγματοποίησε το 1976 αποφάσισε πως από την επόμενη απογραφή (1980) και στο εξής η διαδικασία θα επαναλαμβάνεται κάθε δέκα χρόνια. Για τις δύο επόμενες απογραφές τηρήθηκε αυτός ο κανόνας, αλλά μετά από την απογραφή του 1990 δεν μεσολάβησε κενό δέκα χρόνων, καθώς μία απογραφή με περιορισμένο ερωτηματολόγιο έλαβε χώρα το 1997. Ενώ σε άλλες χώρες η απογραφή διεξάγεται στις αρχές του χρόνου, στην Τουρκία αποφασίστηκε να πραγματοποιείται στα τέλη Οκτωβρίου, όταν τελειώνουν οι αγροτικές υποχρεώσεις και η παραμονή στους προσωρινούς οικισμούς στα βουνά για την εκτροφή ζώων και οι κάτοικοι επιστρέφουν στις χειμερινές, μόνιμες κατοικίες τους⁵.

Οι κάτοικοι της Τουρκίας που αυτοπροσδιορίζονται ως Τούρκοι, σύμφωνα με την επίσημη κρατική εκδοχή του όρου, αγγίζουν το 80% του πληθυσμού. Δεν αποτελούν, ωστόσο, μία απολύτως ομοιογενή ομάδα. Σε μεγάλο βαθμό είναι δυνα-

⁵ Πληθυσμιακά η Τουρκία το 1927, σύμφωνα με την πρώτη της απογραφή, είχε μόλις πάνω από 10 εκατομμύρια κατοίκους, το 1950 γύρω στα 20 εκατομμύρια, το 1980 45 εκατομμύρια, ενώ σήμερα υπολογίζεται περίπου στα 65 εκατομμύρια. Η ηλικιακή δομή του πληθυσμού είναι ουσιαστικά νέα, εφόσον το 50% είναι κάτω των 19 ετών. Ο μέσος όρος διαβίωσης έχει μετατοπιστεί από 35 χρόνια στη δεκαετία του 1950, στα 60 το 1980, ενώ η παιδική θνησιμότητα ποικίλλει από περιοχή σε περιοχή από το υψηλό 18% (στις δυτικές περιοχές) στο υψηλότερο 25% στις ανατολικές. Η γεωγραφική κινητικότητα από την επαρχία στα αστικά κέντρα, ανάμεσα στις περιφέρειες και ανάμεσα στις πόλεις, θεωρείται μεγάλη συγκριτικά με άλλες χώρες. Οι βασικές μετακινήσεις είναι από Ανατολάς προς Δυσμάς. Η Κωνσταντινούπολη, η Άγκυρα και η Σμύρνη απορρόφησαν μεταπολεμικά το 40% της εσωτερικής μετανάστευσης. Ανάμεσα στο 1/5 και το 1/6 του πληθυσμού (10-12 εκατομμύρια) κατοικούν στην Κωνσταντινούπολη.

τόν να διακρίνουμε τοπικές διαφοροποιήσεις που εντοπίζονται στη διάλεκτο, την ενδυμασία, τα τοπικά ήθη και έθιμα αλλά και τις αντιλήψεις. Οι διαφοροποιήσεις αυτές αντιπροσωπεύουν διαφορετικά ιστορικά βιώματα. Πρέπει να επισημάνουμε ότι η ένταση αυτών των τοπικών διαφορών, αμβλύνεται τα τελευταία χρόνια υπό την πίεση της αστικοποίησης. Αν πάντως διακρίνουμε σε ομάδες που διαθέτουν σε γενικές γραμμές κοινά χαρακτηριστικά, ο πιο πρόσφορος χωρισμός θα περιλάμβανε τρεις κυρίως ομαδοποιήσεις: τους Τούρκους που είναι απόγονοι των παλαιών οθωμανικών κτήσεων επί ευρωπαϊκού εδάφους και μετανάστευσαν ή μεταφέρθηκαν σταδιακά στην Τουρκία με την ανάδυση των Εθνικών Κρατών στα Βαλκάνια, τους Τούρκους της Ανατολίας και τους Τούρκους της Κεντρικής Ασίας (μετανάστες και απόγονοι μεταναστών από την περιοχή του Καυκάσου).

Η ομάδα της Ανατολίας αντιπροσωπεύει την πιο «γνήσια» φυλετικά εκδοχή του Τούρκου ή τουλάχιστον αυτή υπήρξε η επίσημη άποψη του πρώιμου κεμαλικού κράτους. Τα χαρακτηριστικά που αποδόθηκαν στον Τούρκο της Ανατολίας φυσική αντοχή, παροιμιώδης υπομονή, πείσμα, υπερηφάνεια, φιλόξενη διάθεση, μακροθυμία, αλλά και μοιρολατρία, προβλήθηκαν συχνά σαν τα θεμελιώδη συστατικά της τουρκικής ιδιοσυγκρασίας. Ο γεωγραφικός χώρος εξάπλωσής τους είναι -όπως προδίδει και το όνομά τους- τα υψίπεδα της Ανατολίας όπου ζουν διεσπαρμένοι σε μικρές κοινότητες, χωριά και κωμοπόλεις. Η κύρια απασχόλησή τους είναι η καλλιέργεια της γης και η κτηνοτροφία. Στην ίδια ομάδα θεωρείται ότι ανήκουν και οι κάτοικοι των τουρκικών παραλιών στο Αιγαίο και τη Μαύρη θάλασσα αν και ως προς τα πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά δεν ταυτίζονται με τους κατοίκους των υψιπέδων. Η διαφοροποίηση είναι φυσιολογική αν σκεφτεί κανείς τις διαφορετικές πολιτισμικές παραστάσεις στις οποίες εκτίθενται οι πληθυσμοί που διαβιούν κοντά στη θάλασσα. Τα τελευταία χρόνια η εντατικοποίηση της αστικοποίησης, ο εκβιομηχανισμός και η εισαγωγή καταναλωτικών συνηθειών έχουν σε μεγάλο βαθμό ελαττώσει τις τοπικές διαφοροποιήσεις και οι διακρίσεις υφίστανται πλέον σε επίπεδο ταξικό και επαγγελματικό. Η εποχιακή, ωστόσο, μετακίνηση του ορεινού πληθυσμού για την εξασφάλιση βοσκοτόπων παραμένει βασικό χαρακτηριστικό της καθημερινής ζωής στα υψίπεδα και υπολογίζεται ότι ένα εκατομμύριο περίπου Τούρκοι εξακολουθούν να διάγουν ημινομαδικό

Τούρκος χωρικός

βίο. Μεταξύ αυτών συμπεριλαμβάνονται και 600.000 Yöğük. Πρόκειται για ασιατικής καταγωγής Τούρκους, των οποίων την ύπαρξη το κράτος αρνείται ασφαλώς να αναγνωρίσει. Οι Yöğük είναι τουρκόφωνοι και οργανωμένοι σε νομαδικές φατρίες.

Χαρακτηριστικά της ταυτότητάς τους είναι η ιδιαίτερη φυλετική τους οργάνωση, η ενδογαμία και οι κτηνοτροφικές τους ασχολίες. Αν και ένα τμήμα των νομάδων Yöriük δείχνει τα τελευταία χρόνια την τάση για μόνιμη εγκατάσταση, το φαινόμενο δεν έχει πάρει ακόμα μαζικές διαστάσεις. Η αλήθεια πάντως είναι ότι η μόνιμη εγκατάσταση φαίνεται να σημαίνει και αφομοίωση γι' αυτήν την πληθυσμιακή ομάδα καθώς διαλύονται οι φυλετικοί δεσμοί. Χαρακτηριστικό για την πολιτισμική τους βαθμίδα είναι ότι στις μετακινήσεις μερικών από τις πολλές φυλές που τους απαρτίζουν, οι καμήλες παραμένουν το κύριο μέσο μεταφοράς. Το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού των Yöriük εντοπίζεται στις επαρχίες Μανίσα, Μπαλικεσίρ, Κιουτάχεια και ιδιαίτερα στην επαρχία του Εσκί Σεχίρ. Η κυριότερη φυλή που διατηρεί πλήρως τον νομαδικό τρόπο ζωής της και εξακολουθεί να διαμένει σε σκηνές ονομάζεται Saçıklarali. Ως προς το θρήσκευμα είναι σουνίτες μουσουλμάνοι, αν και μια υποομάδα τους φαίνεται να ακολουθεί τον αλεβιτισμό. Η υποομάδα αυτή εντοπίζεται κυρίως στο Αφιόν Καραχισάρ, το Εμίρνταγ, το Μπιλεσίκ και το Μποζουγιούκ.

Η δεύτερη ομαδοποίηση είναι οι Τούρκοι που είναι απόγονοι των παλαιών οθωμανικών κτήσεων. Η σταδιακή μετακίνησή τους (1878-1924) στη σημερινή τουρκική επικράτεια, υπήρξε αποτέλεσμα της έξωσής τους από τα αναδυόμενα εθνικά κράτη στον βαλκανικό χώρο αλλά και συνέπεια των Βαλκανικών Πολέμων και του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Πολλοί απ' αυτούς τοποθετήθηκαν από το τουρκικό κράτος στα χωριά που εγκαταλείφθηκαν από τους Έλληνες το 1922. Στις αγροτικές περιοχές που εγκαταστάθηκαν ανέπτυξαν τη γεωργική οικονομία και υιοθέτησαν αντίστοιχο τρόπο ζωής. Μεγάλο τμήμα όμως από αυτούς κατέληξε στα αστικά κέντρα με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τη ζωή, τις συνήθειες και τις επαγγελματικές τους δραστηριότητες. Η Αδριανούπολη, το Τεκίρνταγ, το Κικλαρελί, η Νιγκντέ, το Μπιλεσίκ και η Προύσα αποτελούν τις κυριότερες αστικές τους εστίες.

Πληθυσμιακά συγκροτούν τον πιο συμπαγή δημογραφικά πυρήνα των δυτικών τουρκικών παραλιών⁶. Παρουσιάζει ενδιαφέρον ότι ως προς τα πολιτικά τους χαρακτηριστικά αποτελούν ίσως την πλέον φιλελεύθερη ομάδα. Η θέση της εγκατάστασής τους έχει συμβάλλει τα μέγιστα σε αυτό καθώς, εξαιτίας του τουρισμού και της έντονης αστικοποίησης των παραλιών, έρχονται συχνότερα σε επαφή με τα δυτικά πρότυπα. Η εκβιομηχάνιση της περιοχής την μετέτρεψε σε πόλο έλξης ξένων επενδύσεων -ιδιαίτερα γερμανικών κεφαλαίων- και εργατικού δυναμικού με αποτέλεσμα η εργατική τάξη συχνά να υπερεκπροσωπείται. Το κατά κεφαλήν εισόδημα των κατοίκων κυμαίνεται στα 3.800 - 4.000 δολάρια και καταλαμβάνει, ως εκ τούτου, τη δεύτερη υψηλότερη θέση σε ολόκληρη την τουρκική επικράτεια (την πρώτη θέση με κατά κεφαλήν εισόδημα 6.300 δολαρίων καταλαμβάνει η επαρχία Κοτσαελί, που βρίσκεται δίπλα στην επαρχία Κωνσταντινουπόλεως). Οι αναπτυγμένες υποδομές και η οικονομική ανάπτυξη της περιοχής δεν οφείλονται αποκλειστικά και μόνο στις

⁶ Κοντά στις παραθαλάσσιες περιοχές, η Τουρκία έχει νοτιοευρωπαϊκό μεσογειακό κλίμα. Όχι όμως στην ενδοχώρα της. Οι έντονες γεωγραφικές και κλιματολογικές αντιθέσεις έχουν άμεση σχέση και με τη γενικότερη οικονομική και οικιστική ανάπτυξη. Για διοικητικούς λόγους, η Τουρκία διαιρείται σε οκτώ γεωγραφικές περιοχές, που, ως έναν βαθμό, αντανakλούν και τις περιβαλλοντικές μεταπτώσεις. Τα παραπάνω έχουν σαν αποτέλεσμα οι πιο πυκνοκατοικημένες περιοχές να βρίσκονται στις δυτικές ακτές με αποκορύφωμα τις βορειοδυτικές.

υπάρχουσες ευνοϊκές για την οικονομική δραστηριότητα συνθήκες. Με την κατακόρυφη ανάπτυξη του τουρισμού -μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1970 κυρίως- το τουρκικό κράτος ακολούθησε μια συνειδητή πολιτική ανάπτυξης της περιοχής που έκτοτε αποτελεί την ευρωπαϊκή βιτρίνα του κράτους. Πρέπει να σημειωθεί ότι σε αυτό είχε συμβάλει και η υπάρχουσα ήδη ευρωπαϊζουσα παράδοση, κληρονομιά των ελληνικών πληθυσμών που είχαν ζήσει στην περιοχή μέχρι το 1922.

Παράλληλα, όμως, με το υψηλό βιοτικό επίπεδο, στις περιφέρειες των αστικών κέντρων της περιοχής (ιδιαίτερα στη Σμύρνη) έχουν αναπτυχθεί τα τελευταία τριάντα χρόνια μεγάλες παραγκουπόλεις, στις οποίες η εθνοτική προέλευση και το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων παρουσιάζει μια εντελώς διαφορετική εικόνα. Πρόκειται, κυρίως, για οικονομικούς εσωτερικούς μετανάστες από τις νοτιοανατολικές επαρχίες και την καρδιά της Ανατολίας. Μεταξύ των ανθρώπων αυτών (μεγάλο ποσοστό των οποίων είναι Κούρδοι) απαντάται ένα τελείως διαφορετικό σύστημα αξιών περισσότερο συμβατό με τον παραδοσιακό τρόπο ζωής της υπαίθρου. Η θρησκευτικότητα αυτών των ομάδων είναι εντονότερη με αποτέλεσμα και τα πολιτικά τους χαρακτηριστικά να διαφοροποιούνται τείνοντας περισσότερο στον ισλαμισμό και τον συντηρητισμό. Η δημογραφική αλλοίωση της περιοχής συνεχίζεται και στις μέρες μας, καθώς κατά πάγια κρατική τακτική επιδιώκεται η εγκατάσταση εκτοπισμένων Κούρδων με τελικό σκοπό των αφομοίωσή τους από το πολιτισμικά και οικονομικά δυναμικότερο τουρκικό στοιχείο των δυτικών παραλιών.

Η τρίτη σημαντικότερη ομάδα του τουρκικού πληθυσμού με τουρκική εθνική συνείδηση είναι όσοι έχουν κεντροασιατική προέλευση. Μεταξύ τους περιλαμβάνονται οι Τουρκομάνοι και οι Τατάροι της Κριμαίας. Ακριβή δημογραφικά στοιχεία για το μέγεθος του πληθυσμού των Τατάρων δεν υπάρχουν, καθώς κατά πάγια κρατική τακτική οι τουρκόφωνοι σουνιτικοί πληθυσμοί στην Τουρκία δεν καταγράφονται ως προς τα ιδιαίτερα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά. Ο ερχομός τους στη σημερινή τουρκική επικράτεια συντελέστηκε κατά κύματα από το 1783 και μετά ως αποτέλεσμα των ρωσο-τουρκικών συρράξεων. Αρχικά εγκαταστάθηκαν στο βαλκανικό χώρο απ' όπου εκδιώχθηκαν κατά τα έτη 1877-1878. Σήμερα, έχουν πλέον αφομοιωθεί σε μεγάλο βαθμό, χωρίς όμως να έχουν χάσει πλήρως τη συνείδηση της διαφορετικής τους προέλευσης. Ο πληθυσμός τους αν και γεωγραφικά διεσπαρμένος παρουσιάζει πυκνότερη συγκέντρωση στα χωριά της επαρχίας του Εσκή Σεχίρ (36 περίπου χωριά). Στην επαρχία της Άγκυρας καταγράφεται η ύπαρξη τεσσάρων χωριών και στα Άδανα τριών. Η διάλεκτός τους, που μιλιέται πλέον μόνο από τα ηλικιωμένα μέλη των κοινοτήτων, είναι από τις πλησιέστερες στην επίσημη παλαιά οθωμανική γλώσσα. Τα τελευταία χρόνια έγιναν προσπάθειες διατήρησης των ιδιαίτερων πολιτισμικών τους χαρακτηριστικών, με τη δημιουργία πολιτιστικών συλλόγων για τη διάδοση των λαϊκών χορών και της παραδοσιακής τους μουσικής, οι προσπάθειες όμως αυτές φαίνεται πως δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα.

Οι Τουρκομάνοι γεωγραφικά εντοπίζονται στη δυτική και κεντρική Ανατολία. Οι διάλεκτοί τους, όμως, διαφέρουν από τις αντίστοιχες των Τούρκων της Ανατολίας. Μεγάλο μέρος του τουρκικού πληθυσμού υποστηρίζει ότι έχει τουρκομανικές ρίζες,

Yörük

πράγμα που δεν πρέπει να θεωρείται απίθανο καθώς η παρουσία των Τουρκομάνων στην περιοχή χρονολογείται εδώ και αρκετούς αιώνες. Οι γνήσιοι ωστόσο Τουρκομάνοι δεν έχουν όλοι εγκατασταθεί μόνιμα σε συγκεκριμένο χώρο και εξακολουθούν ως ένα βαθμό να διατηρούν τη φυλετική τους οργάνωση και τον ημινομαδικό τους βίο. Ως προς τη θρησκευτικότητα τους διακρίνονται και αυτοί σε δύο ομάδες: μία ομάδα που ακολουθεί το σουνιτικό δόγμα και μία που πρεσβεύει τον αλεβιτισμό. Είναι πάλι χαρακτηριστικό ότι δεν διαθέτουμε επίσημα δημογραφικά στοιχεία για την πρώτη ομάδα, που αποτελείται από σουνίτες. Αυτό που μπορεί να ειπωθεί με σχετική ασφάλεια είναι ότι μεγάλο μέρος του πληθυσμού τους εντοπίζεται στην περιοχή

του Ικονίου. Μία σημαντική επισήμανση είναι ότι συχνά επικρατεί σύγχυση αναφορικά με την ταυτότητα των σουνιτών Τουρκομάνων και των Yörük, καθώς πολλοί που ανήκουν στη δεύτερη εθνοτική ομάδα έλκουν την καταγωγή τους από τους Τουρκομάνους. Οι τελευταίοι μπορούν συχνά να χαρακτηριστούν ως Yörük, αλλά στη συγκεκριμένη περίπτωση ο όρος έχει γενική σημασία που βασίζεται στην ομοιότητα του νομαδικού τρόπου ζωής τους και όχι σε φυλετική συγγένεια (κάτι αντίστοιχο με τον όρο βλάχοι στα ελληνικά που κατά καιρούς χρησιμοποιήθηκε καταχρηστικά για να περιγράψει διαφορετικούς νομαδικούς πληθυσμούς του ελληνικού χώρου). Η διάκριση μεταξύ των αναγνωρισμένων Τουρκομάνων και των χωρικών ή κατοίκων των πόλεων κατά τη διαδικασία της αφομοίωσής τους στηριζόταν μέχρι πρόσφατα στον ημινομαδικό τρόπο ζωής τους, αλλά πλέον με τη σταδιακή εξαφάνιση του εποχιακού νομαδισμού, η διάκριση βασίζεται ολοένα και περισσότερο στην

Τουρκομάνος

αίσθηση ότι υπάρχει κοινή ιστορία και κοινός ιστορικός δεσμός μεταξύ των μελών της ομάδας.

Στην περίπτωση των αλεβιτών⁷ Τουρκομάνων τα στοιχεία για το πληθυσμιακό τους μέγεθος είναι περισσότερα, αλλά δεν βασίζονται σε αξιόπιστες πηγές. Οι εκτιμήσεις για τον αριθμό τους κυμαίνονται μεταξύ οκτώ και δεκαοκτώ εκατομμυρίων. Ένας παραπάνω λόγος που δεν επιτρέπει να εξαγει κανείς σαφή συμπεράσματα για το πραγματικό μέγεθος του πληθυσμού τους, έχει να κάνει και με τον μυστικιστικό και απόκρυφο χαρακτήρα του δόγματος. Αναφερόμαστε στην παράδοση του *takiya* σύμφωνα με την οποία επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια του αλεβίτη πιστού η αποκάλυψη, ή όχι, της θρησκευτικής του ταυτότητας.

Η εσωτερική συνοχή των θρησκευτικών κοινοτήτων εξασφαλίζεται από την ύπαρξη ενός Ντεντέ που είναι ό,τι πιο κοντινό διαθέτουν οι αλεβίτες στο θεσμό του ιερατείου. Εναλλακτική ονομασία για τον Ντεντέ είναι Οτσάκ Ζαντέ. Πρόκειται για τον επικεφαλής μιας «εστίας» πνευματικής δραστηριότητας, μιας συγκεκριμένης κοινότητας αλεβιτών που μπορούν να κατοικούν σε τόπους πολύ απομακρυσμένους από την έδρα του Ντεντέ τους. Αρχηγός της τοπικής κοινωνίας είναι ο Μπαμπά, που μπορεί να ταυτίζεται με τον Ντεντέ, υπό την εξουσία του οποίου συνάπτονται ειδικοί δεσμοί μεταξύ παντρεμένων ζευγαριών που κατά κάποιο τρόπο αδελφοποιούνται. Η παραβατική και η ανήθικη συμπεριφορά ελέγχεται ενδοκοινοτικά μέσω του δικαστικού θεσμού του *σοργκού αγινί*. Τα παραπτώματα κρίνονται «πρωτοδίκως» από το κοινοτικό αυτό δικαστήριο και εν συνεχεία εξετάζονται μία φορά το χρόνο από την ετήσια συγκέντρωση που ονομάζεται *αγίν-ι τσεμ* και μπορεί εν ανάγκη να επιβάλει την προσωρινή έξωση των μελών της κοινότητας που αρνούνται να συμμορφωθούν. Πέρα από τη δικαστική λειτουργία στην ιεροτελεστία του *αγίν-ι τσεμ* (μυστηρίου της ένωσης) εκτυλίσσεται το μυστήριο της «αδελφοποίησης» που προαναφέραμε, κατά το οποίο δύο νεοφώτιστοι άνδρες μαζί με τις συζύγους τους ενώνονται μυστικιστικά⁸. Η ιεροτελεστία αποτέλεσε

⁷ Η πρώτη και μοναδική σοβαρή ανθρωπολογική μελέτη που ασχολείται σε εύρος και αποκλειστικά με την κοινότητα των αλεβί είναι του Altan Gokalp, *Tères rouges et bouches noires*, Παρίσι 1980. Ο τουρκολόγος - ισλαμολόγος Altan Gokalp, αναλύοντας το κοινωνικοθρησκευτικό τοπίο της Τουρκίας, τοποθετεί την ετερόδοξη αυτή τάση των αλεβί ανάμεσα στις τρεις κυρίαρχες συνιστώσες: Πρώτη συνιστώσα, η καθεστωτική λαϊκή - κοσμική - κεμαλική κληρονομιά ρήξης με το οθωμανικό ισλαμικό παρελθόν: «Η κεμαλική ιδεολογία συνιστά θεσμικά, κοινωνιολογικά, πολιτικά και ιστορικά ένα κεντρικό «παράδειγμα» σε αλληλόδραση με τους δύο άλλους πόλους της κοινωνικο-θρησκευτικής διεγκυστίνας». Δεύτερη συνιστώσα, η σουνίτικη πλειοψηφία είναι εκείνη η οποία διατρέχεται από τον ισλαμιστικό αναβρασμό και διεκδικεί την επιστροφή στον θρησκευτικό Νόμο, τη Sharia. Προπύργιο του σουνίτικου ισλαμισμού είναι τα αγροτικά βάθη της Ανατολίας (που έμειναν άθικτα από τους εκκοσμικευτικούς κεμαλικούς νόμους από άγνοια και αδράνεια και όχι επειδή αντιστάθηκαν). Οι αλεβί συγκροτούν την τρίτη συνιστώσα, στην οποία αρκετοί δίνουν βαρύνουσα - ισότιμη - σημασία ως αποτελεσματικό αντίβαρο στον σουνίτικο φονταμενταλισμό. Η κοινότητα των Τούρκων κατά κανόνα, αλλά και των Κούρδων, Αλεβί-Μπεχτασί σιίτικης παράδοσης, διαφέρει σημαντικά από τους πέρσες σίίτες (αν και κατηγορήθηκαν στο παρελθόν ως πράκτορές τους). Με εκατομμύρια πιστών αποτελούν, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Gokalp, περίπου το 1/4 του συνολικού πληθυσμού της χώρας.

⁸ Πρέπει να σημειωθεί ότι ο αλεβιτισμός δεν έχει εθνοτική ταυτότητα. Ακόλουθους του αλεβιτισμού συναντάμε σε πολλές εθνοτικές ομάδες στην Τουρκία (Τουρκομάνους, Κούρδους, Αμπντάλ κ.τ.λ.). Ο αλεβιτισμός στις περισσότερες περιπτώσεις υπερβαίνει τα όρια των εθνοτικών σχηματισμών. Ένας τούρκος αλεβίτης βρίσκεται πιο κοντά στον κούρδο ομόδοξό του παρά στο σουνίτη ομοεθνή του και το αντίθετο. Δεν είναι μάλιστα καθόλου σπάνιο το φαινόμενο «αφύσικων» σουνιτικών κουρδοτουρκικών συμμαχιών στις περιπτώσεις των διώξεων εναντίον των αλεβιτών συμπατριωτών τους. Ο αλεβιτισμός αποτελεί την τουρκική ερμηνεία του σιιτικού Ισλάμ που συνδέεται με το Ιράν και την περσική ισλαμική εκδοχή. Οι σίίτες ήταν οι οπαδοί του εξάδελφου και γαμπρού του Προφήτη, του Αλί. Το όνομα Αλεβί, άλλωστε, σημαίνει ακριβώς

το έναυσμα για την επινόηση πολλών συκοφαντιών και ανυπόστατων κατηγοριών που περιλάμβαναν φανταστικές αιμομιξίες, μαγγανείες και ακολασίες. Τα διαβόητα «μουμ σεντί», τα κοινοτικά όργια στα οποία υποτίθεται ότι επιδίδονται οι αλεβίτες, αποτέλεσαν κοινό τόπο στα σουνιτικά στερεότυπα γι' αυτούς τους ετερόδοξους μουσουλμάνους. Το παρωνύμιο που τους αποδόθηκε είναι «μουμ σεντιρενλέρ» (αυτοί που σβήνουν τα κεριά και συνεκδοχικά αυτοί που παίρνουν μέρος σε απόκρυφες ιεροτελεστίες). Οι αλεβίτες από την άλλη, εξαιτίας αυτής της συκοφαντικής πρακτικής χαρακτηρίζουν τους σουνίτες με την ονομασία αγκζί καρά, ήτοι «μαύρο στόμα». Όπως ήταν αναμενόμενο, η εχθρική στάση της σουνιτικής πλειοψηφίας, που εκδηλώθηκε μάλιστα ανοικτά με τη μορφή διώξεων ή ακόμα και σφαγών, ενίσχυσε την κοινοτική αλληλεγγύη των αλεβιτών και αύξησε τη συσπείρωσή τους⁹.

Οι αλεβίτες αντιμετωπίζονται ως αιρετικοί από το σουνίτικο Ισλάμ, που κατά κανόνα σημαίνει ως μη-μουσουλμάνοι. Η σιίτικη γνωστική έμπνευση της θρησκείας

αυτό: ακόλουθος του Αλί. Αμέσως μετά τον θάνατο του Μωάμεθ ξέσπασε διαμάχη για τη διαδοχή του. Ο Αλί υπήρξε ο χαμένος της υπόθεσης, καθώς μαζί με την ελπίδα της διαδοχής έχασε και τη ζωή του. Οι ακόλουθοί του αποσπάστηκαν από τον ισλαμικό σουνιτικό κορμό και αποτέλεσαν έκτοτε τους σιίτες. Το σιιτικό δόγμα υπήρξε η βάση του αλεβιτισμού και τα στοιχεία που διαφοροποιούν το τελευταίο από το σουνιτισμό δεν περιορίζονται μόνο στο δόγμα, αλλά και στην πράξη. Ο αλεβιτισμός αποτελεί και μορφή κοινοτικής οργάνωσης που διαθέτει μηχανισμούς επίλυσης των ενδοκοινοτικών διαφορών. Η ποικιλία των ονομάτων του είναι μεγάλη: μπεκτασί, κιζιλμπάς, ταχτατζί κ.τ.λ., δεν πρέπει όμως να μας προκαλεί σύγχυση, καθώς όλοι αυτοί οι όροι ανταποκρίνονται απλώς σε ομαδοποιήσεις του ίδιου θρησκευτικού συστήματος που είχε ως εισηγητή του τη μυστηριώδη μορφή του Χατζή Μπεκτάς. Ο Χατζή Μπεκτάς έζησε κάπου μεταξύ του 13^{ου} και του 14^{ου} αιώνα και τα γνωστά περιστατικά του βίου του αποτελούν ένα μείγμα αντιφατικών παραδόσεων που δεν μας επιτρέπουν να υποστηρίξουμε τίποτε με βεβαιότητα για τη δράση του. Ένα ακόμα στοιχείο διαφοροποίησης του αλεβιτισμού είναι η ιεραρχική του οργάνωση που περιλαμβάνει τέσσερις βαθμίδες μύησης (ασίκης, δερβίσης, ντεντέ ή μπαμπά και ντεντέμπαμπα). Μέσα στον ίδιο τον αλεβιτισμό υφίσταται η διάκριση μεταξύ μπεκτασήδων και αλεβιτών μπεκτασήδων. Σύμφωνα με τους δεύτερους, η ιδιότητα του αλεβίτη είναι αποκλειστικά κληρονομική και κανείς έξω από την κοινότητα δεν μπορεί να ενταχθεί στον αλεβιτισμό. Στους αλεβίτες, η τέλεση της θρησκευτικής λειτουργίας γίνεται κρυφά. Για το λόγο αυτό, οι αλεβίτες δεν πάνε αλλά και δεν έχουν τζαμιά. Κάθε άτομο είναι ενσωματωμένο σε ένα δίκτυο αλληλεξαρτήσεων που τα συνδέει ως πραγματικούς κοινωνούς.

⁹ Ο αλεβιτισμός υπήρξε στρατηγικός σύμμαχος του κεμαλισμού κατά τα πρώιμα στάδια των μεταρρυθμίσεων. Οι αρχές του θρησκευτικού κινήματος, προσέγγιζαν κατά παράδοξο τρόπο σε πολλά σημεία το κοινωνικοπολιτικό μοντέλο που επιθυμούσε να επιβάλει ο Κεμάλ. Η βελτιωμένη θέση της γυναίκας, η απόρριψη των υπερσυντηρητικών ηθικών αξιών και των ακραίων εξωτερικών χαρακτηριστικών του Ισλαμισμού, η έννοια της αλληλεγγυότητας ήταν χαρακτηριστικά της βιωμένης θρησκευτικότητας των αλεβιτών που προσαρμόζονταν εύκολα στο κεμαλικό κήρυγμα. Ο κεμαλισμός αποπειράθηκε έντεχνα να εκμεταλλευτεί αυτές τις εκλεκτικές συγγένειες για να εξυπηρετήσει τους σκοπούς του, αλλά σύντομα η σχέση αυτή με τον αλεβιτισμό θυσιάστηκε στο βωμό των εσωτερικών αντιφάσεων του καθεστώτος. Ο Κεμάλ απέδωσε σημασία στη διαμόρφωση μιας νέας εθνικής συνείδησης για το τουρκικό κράτος που οραματιζόταν να δημιουργήσει. Το Έθνος-Κράτος είχε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και ο σουνιτισμός, ως θρησκευτική εκδήλωση της πλειοψηφίας, επιλέχθηκε ως δομικό στοιχείο της νέας εθνικής ταυτότητας. Ο αλεβιτισμός αποτελούσε λοιπόν απόκλιση, μια παραφωνία που έπρεπε να εκλείψει στο όνομα της αφομοίωσης. Η παρουσία του ακύρωσε το ιδεολόγημα του Έθνους-Κράτους και καθώς είχε εξυπηρετήσει τον σκοπό του ήταν πλέον καιρός να φύγει από τη μέση. Το ιστορικό των διώξεων εναντίον των αλεβιτών χρονολογείται ήδη από τα πρώτα χρόνια της εμφάνισής του και είχε εν μέρει θρησκευτικό και εν μέρει πολιτικό χαρακτήρα. Για τους ορθόδοξους σουνίτες, οι αλεβίτες είναι «χειρότεροι από τους άπιστους». Το 1513 ο Σουλτάνος Σελίμ Α΄ ο «Τρομερός» βασάνισε και εκτέλεσε 40.000 αλεβίτες ηλικίας από 7 έως 70 ετών. Οι πιο πρόσφατες διώξεις διατηρούν τη θρησκευτική τους βάση, αλλά ενεργοποιούν παράλληλα και άλλα ιδεολογικά αντανάκλαστικά του τουρκικού εθνικισμού. Τα γεγονότα της Σεβάστειας όπου δολοφονήθηκαν σαράντα αλεβίτες κατά τη διάρκεια ποδοσφαιρικού αγώνα, η σφαγή του Καραμάν Μαράς στη δεκαετία του '70, η πυρπόληση ενός ξενοδοχείου πάλι στη Σεβάστεια το 1993 που οδήγησε σε φρικτό θάνατο 37 άτομα και πάμπολλα άλλα παραδείγματα, κατέδειξαν με τραγικό τρόπο ποια είναι τα αποτελέσματα της συνεργασίας των κρατικών αρχών με τα ακραία εθνικιστικά και ισλαμιστικά στοιχεία.

τους και οι ιδιαιτερότητες του τυπικού διαμορφώνουν ορισμένα από τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά της ετερότητας και των πρακτικών τους. Μάχονται ενάντια στον σουνίτικο φανατισμό και ολοκληρωτισμό. Η θρησκευτική τους ενδοστρέφεια και κυρίως η ιστορική τους αντιπαλότητα με τη σουνίτικη πλειοψηφία, τους κάνει ιδιαίτερα δεκτικούς στον κεμαλικό διαχωρισμό ανάμεσα στην έκφραση πίστης τους στον ιδιωτικό χώρο και την παρουσία τους στο δημόσιο χώρο. Η στάση τους αυτή επέδρασε στην προσαρμοστικότητα τους ως μετανάστες στις μεγάλες πόλεις της Τουρκίας, αλλά και στη Γερμανία. Σύμφωνα με κοινωνιολογικές μελέτες, η αδιαφορία τους για τις ορθόδοξες μουσουλμανικές συνήθειες προκαλεί τις αντιδράσεις των σουνιτών-μεταναστών. Για τους αλεβί, η θρησκεία είναι κάτι περισσότερο από πίστη: είναι λόγος ύπαρξης - «γεννιέται κανείς αλεβί αλλά δεν γίνεται» - μοτίβο που επαναλαμβάνει σε όλες τις σχετικές μελέτες του ο Gokalp. Είναι επομένως μια θρησκεία χωρίς προσηλυτισμό και χωρίς στρατολογίες.

Οι διαχρονικές αντιθετικές σχέσεις με την ορθόδοξη σουνίτικη παράδοση έχουν διαμορφώσει ένα αντίβαρο στον ισλαμιστικό φονταμενταλισμό. Και όμως για χάρη αυτής της συντηρητικής ορθόδοξης ισλαμικής πλειοψηφίας, οι κεμαλιστές δεν επέτρεψαν στους αλεβί να συμμετέχουν στα υψηλά κλιμάκια της εξουσίας και του στρατού. Όσες φορές οι αλεβί απαίτησαν είτε την κατάργηση της κατήχησης στο Κοράνι, με βάση αποκλειστικά τους σουνίτικους κανόνες, είτε τη διάλυση της διεύθυνσης θρησκευτικών υποθέσεων, εφόσον δεν περιελάμβανε υποδιεύθυνση για τις ετερόδοξες τάσεις, δεν εισακούστηκαν. Ένα τελευταίο στοιχείο ιδεολογίας αξίζει να επισημανθεί: Σύμφωνα με μελετητές, οι αλεβίτες στο συλλογικό υποσυνείδητό τους αισθάνονται ως παραμελημένη και διωκόμενη θρησκευτική μειονότητα, που τείνει να αυτοπροσδιορίζεται ως μη προνομιούχα κοινωνική ομάδα. Ένας πρόσθετος λόγος που η παρουσία τους ανησυχεί τις ιθύνουσες ομάδες είναι οι δεσμοί των αλεβί με τους αλαουίτες της Συρίας, και επομένως το ενδεχόμενο ενεργοποίησής τους σε περίπτωση γενικότερης αποσταθεροποίησης της Τουρκίας.

Ο πολυπληθέστερος εθνοτικός σχηματισμός στην Τουρκία είναι οι Κούρδοι¹⁰. Σύμφωνα με τους μετριοπαθέστερους υπολογισμούς, ο αριθμός τους στην τουρκική επικράτεια ανέρχεται σε 5 εκατομμύρια. Οι μεγαλύτερες συγκεντρώσεις τους εντοπίζονται σε έντεκα από τις νοτιοανατολικές επαρχίες της Τουρκίας, αν και η εικόνα της γεωγραφικής διασποράς τους δεν είναι τόσο απλή όσο φαντάζει εν πρώτοις¹¹. Η πλειονότητα

¹⁰ Μια διευκρίνιση για τη χρήση της ορολογίας είναι απαραίτητη σε αυτό το σημείο. Μιλώντας κανείς για τους Κούρδους βρίσκεται πλέον σε αμηχανία αν θα πρέπει να τους κατηγοριοποιήσει ως εθνοτική ή εθνική ομάδα. Παρά την απουσία ενός οργανωμένου κουρδικού κράτους που θα αποτελούσε την εθνική εστία αναφοράς για τους κουρδικούς πληθυσμούς -βρίσκονται διεσπαρμένοι μεταξύ τριών διαφορετικών κρατών Ιράν, Ιράκ, Τουρκία, χωρίς να αναφερθούμε στις σημαντικότερες κοινότητες της κουρδικής διασποράς- είναι πλέον δυνατόν να μιλήσει κανείς για μία αναδυόμενη εθνική συνείδηση συμβατή με τους κλασικότερους ορισμούς της έννοιας.

¹¹ Οι σουνίτες Κούρδοι σύμφωνα με τα εγκυρότερα υπάρχοντα στοιχεία εντοπίζονται στις επαρχίες Χακάρι, Βαν, Σίρτ, Μπιλίς, Μους, Ντιγιάρμακλιρ, Ούρφα. Μικρότερης πυκνότητας σουνιτικοί πληθυσμοί βρίσκονται στις επαρχίες Καρς, Μαρντίν, Μπινγκιέλ, Ερζερούμ, Ελαζίζκ, Τουντσελί, Ερζινκάν, Αντιγιάμάν, Μαλάτια, Γκαζιαντέπ, Κ. Μαρράς, και Χατάι. Για τους αλεβίτες Κούρδους τα στοιχεία φανερώνουν την ύπαρξη συμπαγών πληθυσμών στις επαρχίες, Μπινγκιέλ (ιδιαίτερα στις υπο-επαρχίες Κάρλιοβα και Κιί), Τουντσελί, Ερζινκάν, Σιβάς (Σεβάστεια), Γιοζγκάτ, Ελαζίζ, Μαλάτια, Κ. Μαρράς (ιδιαίτερα στο Ελμπιστάν και το Παζαρτσίκ) και Καϊζερί (Πινάρμασι, Σαρίζ και Τομαρζά). Διάσπαρτοι πληθυσμοί αναφέρονται στις επαρχίες Αντιγιάμάν,

των Κούρδων έχει την αίσθηση ότι ανήκει σε μία διακριτή εθνοτική ομάδα¹², ετεροπροσδιοριζόμενη σε σχέση με τις τουρκικές και χριστιανικές μειονότητες με τις οποίες συμβιώνει. Θα ήταν όμως λάθος να υποστηρίξουμε ότι επικρατεί ομοφωνία ως προς την κουρδική ταυτότητα. Αν θεωρήσουμε τη γλώσσα ως ένα από τα βασικά στοιχεία που ορίζουν την εθνοτικότητα, είμαστε αναγκασμένοι να κάνουμε μερικές προκαταρκτικές επισημάνσεις. Η κουρδική γλώσσα¹³ είναι χωρισμένη σε αρκετές διαλέκτους. Η κυριότερη ομάδα διαλέκτων ονομάζεται Κιρμάντζι. Ένα κομμάτι του πληθυσμού της περιοχής χρησιμοποιεί τη γλώσσα Ζαζά που έχει στενές συγγένειες με τα Ιρανικά με τα οποία συγγενεύει και η Κιρμάντζι. Συχνά υπάρχει η τάση να θεωρείται η Ζαζά μία από τις διαλέκτους της Κουρδικής, αλλά κάτι τέτοιο είναι λάθος. Ένας ομιλητής της Κιρμάντζι δεν είναι σε θέση να καταλάβει κάποιον που χρησιμοποιεί τη Ζαζά. Ένας ομιλητής της Ζαζά, ωστόσο, είναι σνήθως σε θέση να καταλάβει λίγα Κιρμάντζι. Την κατάσταση περιπλέκει ακόμα περισσότερο το γεγονός ότι δεν είναι λίγοι εκείνοι που ενώ γνωρίζουν και χρησιμοποιούν μόνο τα Τουρκικά θεωρούν τους εαυτούς τους Κούρδους. Η κουρδική ταυτότητα των ομιλητών της Ζαζά δεν γίνεται απ' όλους αποδεκτή και συχνά η εθνοτική κατηγοριοποίηση αυτών των ανθρώπων είναι περισσότερο θέμα πολιτικής σκοπιμότητας¹⁴.

Αν στραφούμε στη θρησκευτικότητα αυτών των πληθυσμών για να αναζητήσουμε ένα προσδιοριστικό στοιχείο της ταυτότητάς τους, η κατάσταση μάλλον περιπλέκεται περισσότερο. Πέρα από τις δύο βασικές θρησκευτικές κατευθύνσεις

Γκαζιαντέπ, Χατάι, Κιρσεχίρ, Νεβσεχίρ, Σαμψούντα και Τοκάτ. Οι κοινότητες των Γεζίντι εντοπίζονται κοντά στα σύνορα με τη Συρία και το Ιράκ. Σε πρόσφατες περιόδους (κατά τελευταία 30 χρόνια), σύμφωνα με στοιχεία των Γεζίντι της διασποράς, μεγάλος αριθμός χωριών καταστράφηκε ή καταλήφθηκε από Τούρκους μουσουλμάνους. Από τα 121 χωριά των Γεζίντι που μαρτυρούνταν στην περιοχή, 48 υποτίθεται ότι εξακολουθούν να κατοικούνται.

¹² Σύμφωνα με τον Martin M. van Bruinassen, οι περισσότεροι Κούρδοι, αν και έχουν ισχυρή συνείδηση συμμετοχής σε ξεχωριστή εθνοτική ομάδα -που τους διαφοροποιεί ιδιαίτερα απ' τους Τούρκους- δεν έχουν καταλήξει σε μια κοινή αποδεκτή απ' όλους συναντίληψη ως προς το τι συνιστά αυτή την εθνοτική ταυτότητα και ως προς το πού χαράσσονται τα σύνορα της εθνοτικής τους ομάδας. Ένας κάπως χαλαρός λειτουργικός ορισμός, τον οποίο θα αποδέχονταν οι περισσότεροι κούρδοι εθνικιστές και που προτείνει ο Bruinassen, είναι ο ακόλουθος: «Κούρδοι είναι όλοι οι ιθαγενείς που ομιλούν διαλέκτους που ανήκουν στις ιρανικές γλώσσες Kurmanchi ή Zaza, όπως επίσης όλοι εκείνοι που ομιλούν την τουρκική γλώσσα αλλά που διατείνονται πως κατάγονται από οικογένειες που μιλούσαν τις ως άνω διαλέκτους και που ακόμη (ή πάλι) θεωρούν τον εαυτό τους ως Κούρδο». Βλ. Martin M. van Bruinassen, «The Ethnic identity of the Kurds» στο Peter Alford Andrews, *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, ό.π. σ. 613.

¹³ Σύμφωνα με τους γλωσσολόγους δεν χωράει αμφιβολία πως η κουρδική γλώσσα είναι ινδοευρωπαϊκή, παρακλάδι της Ιρανικής. Η επίσημη καθεστωτική τουρκική αντίληψη, δίνοντας άλλη διάσταση στις δάνειες λέξεις, παρουσιάζει την κουρδική γλώσσα ως παραφθορά της Τουρκικής.

¹⁴ Πολλοί πάντως είναι οι ομιλητές της Ζαζά οι οποίοι αυτοπροσδιορίζονται ως Κούρδοι. Η σύγχυση αναφορικά με την ταυτότητά τους επιτείνεται μεταξύ άλλων και από τις προσπάθειες των κούρδων εθνικιστών να τους εμφανίσουν ως Κούρδους προκειμένου να παρουσιάσουν μια διαστρεβλωμένη εικόνα της δημογραφίας της περιοχής. Ίσως να μοιάζει ειρωνικό, αλλά η επίσημη κρατική προπαγάνδα συνετέλεσε κι αυτή στην ταύτιση των «Ζαζά» με τους Κούρδους θεωρώντας τους κομμάτι του ίδιου «προβλήματος». Οι σουνίτες ομιλητές της Ζαζά στο παρελθόν αισθάνονταν αρκετά διακριτοί από τους αλεβίτες ομογλώσσους τους, ώστε να συμμετέχουν ως διώξεις εναντίον τους, αν και κάτι τέτοιο δεν φαίνεται να ισχύει πλέον. Οι σουνίτες Κούρδοι από την πλευρά τους αναγνωρίζουν την ύπαρξη πολιτισμικών, αλλά ακόμα και φυσιολογικών χαρακτηριστικών που τους διαφοροποιούν από τους σουνίτες ομιλητές της Ζαζά.

που έχουμε ήδη συναντήσει (σουνίτες και αλεβίτες), ένα τμήμα του πληθυσμού (όχι μικρότερο από 10.000) ακολουθεί το θρήσκευμα Γεζίτι. Πρόκειται για δόγμα που προέκυψε από θρησκευτικό συγκρητισμό και πιστεύεται ότι προήλθε από την πρώιμη ισλαμική σχισματική σέκτα Χαωάριτζ.

Γενικότερα, οφείλουμε να παρατηρήσουμε ότι η κουρδική ταυτότητα προκύπτει σε μεγάλο μέρος από τη συνείδηση της ετερότητας αυτών των πληθυσμών σε σχέση με τους τουρκικούς σύνοικους πληθυσμούς. Έτσι, πέρα από τη διαφορά στον γλωσσικό κώδικα, οι Κούρδοι έχουν διαφορετική πολιτισμική ταυτότητα. Η μουσική, τα λαϊκά έπη, οι χοροί, η ενδυμασία, τα έθιμα (ιδιαίτερα όσα συνδέονται με το γάμο) διαφέρουν κατά ουσιώδη τρόπο από τις αντίστοιχες τουρκικές πολιτισμικές πραγματικότητες.

Την πολυπλοκότητα της κουρδικής παρουσίας αυξάνει έτι περαιτέρω η διασπορά των κουρδικών πληθυσμών στις μεθοριακές ζώνες μεταξύ του Ιράκ, του Ιράν, της Τουρκίας και της Συρίας. Η αίσθηση της κοινής ταυτότητας αυτών των πληθυσμών είναι αξιοσημείωτη. Υφίστανται, μάλιστα, διασυνωριακές επαφές μεταξύ φύλων ή οικογενειών που στηρίζονται στη μετανάστευση, στο εμπόριο, αλλά πάνω απ' όλα στο λαθρεμπόριο, που αποτελεί και το κυριότερο μέσο οικονομικού προσπορισμού. Την αίσθηση κοινής φυλετικής καταγωγής ενισχύει το γεγονός ότι σε κρίσιμες ιστορικές περιόδους, όλες αυτές οι περιοχές λειτούργησαν ως χώροι καταφυγής και διάσωσης των διωκόμενων Κούρδων. Οι δεσμοί αυτοί είναι χαλαροί και εκδηλώνονται σποραδικά, σε περιόδους όμως κρίσεων και όταν εμφανίζεται ένας κοινά αποδεκτός ηγέτης ή μια κοινά αποδεκτή ιδεολογία, οι δεσμοί αυτοί μετατρέπονται σε κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα.

Από τα πρώτα χρόνια της ίδρυσης του σύγχρονου τουρκικού κράτους η κρα-

τική πολιτική απέναντί τους υπήρξε ανοικτά εχθρική¹⁵. Οι συστηματικές προσπάθειες αφομοίωσης¹⁶ τους ξεκίνησαν, όπως είδαμε, με τη γλωσσική πολιτική που επιδίωκε την εξαφάνιση της κουρδικής γλώσσας¹⁷. Η προσπάθεια αυτή φαίνεται πλέον να ανατρέπεται ενόψει της διαδικασίας ένταξης της Τουρκίας στην Ε.Ε. με πιο πρόσφατο δείγμα τη χρήση της Κουρδικής για πρώτη φορά στα τουρκικά μέσα μαζικής ενημέρωσης¹⁸. Μένει, ωστόσο, να διαπιστωθεί η ειλικρίνεια αυτών των προσπαθειών στο βάθος του χρόνου. Όπως κι αν έχει το πράγμα, η πολιτική της αφομοίωσης φάνηκε προς στιγμήν να φέρνει καρπούς καθώς κατά τη δεκαετία του '60 το κίνημα της αστυφιλίας έσπρωξε πολύ μεγάλα τμήματα του κουρδικού πληθυσμού στα αστικά κέντρα κι ένα τμήμα της νέας γενιάς έπαψε να μαθαίνει Κουρδικά¹⁹. Δεν ήταν μάλιστα λίγοι οι Κούρδοι που άρχισαν να δηλώνουν Τούρκοι χωρίς να είναι δυνατό να διαπιστωθεί ο βαθμός της ειλικρίνειας αυτών των δηλώσεων. Η δεκαετία του '70 και το σχετικά βελτιωμένο καθεστώς ελευθεριών που επικράτησε επέτρεψε την εκ νέου ανάδυση του κουρδικού εθνικισμού. Η κουρδική νεολαία ξανάρχισε να μαθαίνει την κουρδική γλώσσα και μια νέα κουρδική συνείδηση άρχισε να αναδύεται με ριζοσπαστικά πολιτικά χαρακτηριστικά, τα οποία εκδηλώθηκαν κατά τη δεκαετία του 1980, όταν ξέσπασε ο ένοπλος κουρδικός αγώνας. Η δεκαετία του 1990 έριξε τους Κούρδους σε νέες περιπέτειες μετά την τουρκική στρατιωτική αντίδραση στη δράση του ΡΚΚ²⁰ που κατέληξε στη

¹⁵ Ο τουρκικός εθνικισμός αμέσως μετά την ίδρυση του τουρκικού κράτους, αδυνατώντας να επιβληθεί στον περιβάλλοντα ισχυρότερο στρατηγικά χώρο (ΕΣΣΔ και τα προτεκτοράτα του Ιράν, του Ιράκ, της Συρίας), έστρεψε την επιθετικότητά του στους απροστάτευτους Κούρδους. Έκτοτε, δεν έπαψε να λειτουργεί ο κύκλος της καταστολής, εξέγερσης, περαιτέρω καταστολής. Όμως, όπως έχει επισημανθεί από τον δημοσιογράφο Άλκη Κούρκουλα, θα ήταν εσφαλμένο να θεωρηθεί -όπως συχνά γίνεται- ότι ο όρος «Κούρδοι» είναι αυτόματως συνώνυμος με το όρο «αντί-τούρκοι». Πέρα από τις προαιώνιες αντιθέσεις, υπάρχουν και ισχυροί παλαιοί δεσμοί ανάμεσα στους δύο λαούς, υπάρχουν και φάσεις όπου από κοινού συμμετείχαν σε σφαγές και γενοκτονίες.

¹⁶ Ο Dogu Ergil παρατηρεί ότι οι Κούρδοι, αποκομμένοι από την υπόλοιπη χώρα λόγω του ότι κατοικούσαν στις απομακρυσμένες ορεινές περιοχές την νοτιοανατολικής Τουρκίας, διηρημένοι σε φυλές και οικονομικά εξαρτημένοι από τους τοπικούς γαιοκτήμονες, δεν επηρεάστηκαν από την πολιτική της αφομοίωσης και εκσυγχρονισμού που εφάρμοξε το νέο καθεστώς. Βλ. Dogu Ergil, *Το Κουρδικό Πρόβλημα*, στο Σύγχρονη Τουρκία, ΕΛΙΑΜΕΠ, (επιμ. Θ. Βερέμης), εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 224.

¹⁷ Η επίσημη καθεστωτική αντίληψη όλων των συστημικών κομμάτων -με οριακές διαφορές αναμεταξύ τους κυρίως σε θέματα τακτικής αντιμετώπισης- δε θα δεχτεί ποτέ την ύπαρξη μιας ξεχωριστής κουρδικής ταυτότητας. Από κοινού με τη γραφειοκρατία, τους ιδεολόγους και κατασταλτικούς μηχανισμούς θα επιδιώξουν σταθερά τον εκτουρκισμό. Οι πιο ανοιχτές και φιλελεύθερες αντιλήψεις θα εντοπίσουν τη ρίζα του κακού στην οικονομικοκοινωνική, εκπαιδευτική και πολιτισμική υπανάπτυξη της Ανατολικής Τουρκίας, προτείνοντας σχετικές μεταρρυθμίσεις, χωρίς όμως καμία ειδική αναφορά στα εθνοτικά και γλωσσικά ζητήματα.

¹⁸ Αξίζει να σημειωθεί ότι για τους Κούρδους είναι το σύγχρονο, «εξευρωπαϊσμένο» τουρκικό κράτος που τους κυνήγησε περισσότερο από κάθε άλλη σουλτανική εξουσία στη διάρκεια του Οθωμανισμού. Μια δυτική, ευρωπαϊκή ιδέα εκείνη του εθνικισμού, είναι που εισήχθη στην Τουρκία και μετουσιωμένη στον τουρκικό εθνικισμό (ενίοτε και Παντουρκισμό) θα οδηγήσει στην καταστολή του Άλλου.

¹⁹ Μερικά από τα αποτελέσματα αυτής της εσωτερικής μετανάστευσης οδήγησαν σε δημογραφικές παραδοξότητες. Η Κωνσταντινούπολη π.χ. είναι αυτή τη στιγμή η πόλη με τον μεγαλύτερο κουρδικό πληθυσμό στον κόσμο. Είναι περιττό να σημειώσουμε ότι οι κουρδικοί αυτοί πληθυσμοί που κατέλαβαν τις εξαθλιωμένες περιφέρειες των αστικών κέντρων βρέθηκαν στο οικονομικό και κοινωνικό περιθώριο, ενώ δεν ήταν λίγες οι εντάσεις που προέκυψαν εξαιτίας αυτού του αποκλεισμού.

²⁰ Το ΡΚΚ, ιδρυθέν το 1978 από τον Αμπντουλάχ Οτζαλάν, πρώην φοιτητή της Σχολής Οικονομικών Επιστήμων του Πανεπιστημίου της Άγκυρας, και μερικούς συνεργάτες του κάρτητε το κατά κάποιο τρόπο αντιφατικό ιδεώδες με μαρξιστικές-λενινικές αρχές αλλά και θέσεις «Κουρδικού εθνικισμού». Το ΡΚΚ γρήγορα απέκτησε ευρεία λαϊκή βάση και δημοτικότητα, επιτυχία που εν μέρει οφειλόταν στη δυσαρέσκεια

σύλληψη
Οτσαλάν
και τη διά-
λυση του κι-
νήματος²¹.

Με τη σύλληψη του Οτσαλάν το 1999, το κουρδικό ζήτημα εισήλθε σε μια νέα ιστορική φάση, η οποία, ωστόσο, δεν έχει ακόμη διαγράψει τον κύκλο της -ύστερα, μάλιστα, από τις πιο πρόσφατες εξελίξεις καθίσταται πολύ δύσκολο να προβλεφθεί η τελική της έκβαση. Χαρακτηριστικό στοιχείο της νέας αυτής περιόδου στάθηκε η μερική ύφεση του ένοπλου αγώνα των Κούρδων, η ανάδυση νέων δυνάμεων και παραγόντων στον πολιτικό ορίζοντα του κουρδικού ζητήματος και ο ριζικός αναπροσανατολισμός παλαιότερων σημαντικών γεωπολιτικών παικτών. Ενδεικτικά αναφέρουμε την ανάδειξη και επικράτηση της τουρκικής εκδοχής του πολιτικού ισλάμ όπως εκφράστηκε με το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, (AKP, Adalet ve Kalkınma Partisi) και τη μετεωρική εμφάνιση του πρωθυπουργού Ερντογάν, τη φαινομενική τουλάχιστον οριστικοποίηση

που είχε προκληθεί λόγω της διάλυσης κουρδικών οργανώσεων εκ μέρους της τουρκικής κυβέρνησης και της απαγορεύσης κάθε δραστηριότητας που εξέφραζε την κουρδική ταυτότητα. Παγιδευμένοι σε μια παραδοσιακή κοινωνία που αποτελούνταν από φυλές, μια κοινωνία με ανισότητες, οι νεαροί Κούρδοι βρήκαν στο PKK έναν ελκυστικό και ενωτικό σκοπό. Νέοι και νέες είδαν την οργάνωση σαν ένα μέσον, τόσο για προσωπική χειραφέτηση όσο και σαν πολιτικό κίνημα. Το PKK ήταν έτοιμο να υποστεί τις θυσίες που συνεπάγεται ο ένοπλος αγώνας κέρδισε σημαντική υποστήριξη για τους στρατηγικούς του στόχους, που ήταν ο έλεγχος των εδαφών που κατοικούνται από Κούρδους. Βλ. Dogu Ergil, ο.π. σελ. 228.

²¹ Αποτέλεσμα της δεκαπενταετούς σύρραξης που ακολούθησε μέχρι τη σύλληψη του Οτσαλάν το 1999, ήταν η εσωτερική αναγκαστική μετακίνηση 3.000.000 περίπου κατοίκων των νοτιοανατολικών επαρχιών, η εκκένωση και καταστροφή 3.000 χωριών και ο θάνατος τουλάχιστον 37.000 ανθρώπων. Βλ. ενδεικτικά, Mathew Randall, *Rubbing the Salt in the Wounds - A Study of Media, Power and Immigration*, Norderstedt (2009) σ. 14.

της ευρωπαϊκής ενταξιακής προοπτικής της Τουρκίας, την αμερικανική εισβολή στο Ιράκ και τις ριζικές ανακατατάξεις που αυτή προκάλεσε, καθώς οδήγησε για πρώτη φορά στη δημιουργία ενός ισχυρού αυτόνομου κουρδικού πόλου στο πλούσιο σε ενεργειακούς πόρους βόρειο Ιράκ. Η τελευταία αυτή εξέλιξη και τα πολιτικοοικονομικά της παρεπόμενα εγκυμονούν σοβαρούς κινδύνους για τις όμορες χώρες που φιλοξενούν σημαντικούς αριθμητικά κουρδικούς πληθυσμούς και δρουν ως διαρκής καταλύτης των πολιτικών εξελίξεων. Είναι, ως εκ τούτου, χρήσιμο να προχωρήσουμε σε μια σύντομη ανασκόπηση των ιστορικών ορόσημων που χαρακτήρισαν τις τύχες του κουρδικού ζητήματος τις τελευταίες δεκαετίες.

Η δεκαετία του 1990 ξεκίνησε ευοίωνα για τις επιδιώξεις του κουρδικού ένοπλου αγώνα και για ένα σύντομο χρονικό διάστημα φάνηκε ότι οι στόχοι για εθνική αποκατάσταση των Κούρδων βρίσκονταν κοντά στην υλοποίησή τους. Η στρατηγική όμως επιλογή του ΡΚΚ για διμέτωπο αγώνα εναντίον τόσο των τουρκικών δυνάμεων όσο και του φυσικού συμμάχου των Κούρδων της Τουρκίας -δηλαδή του ιρακινού Δημοκρατικού Κουρδικού Κόμματος (PDK, Partiya Demokrata Kurdistan) του Μασούντ Μπαρζανί²²- σε συνδυασμό με τη δυναμική αντίδραση του τουρκικού κράτους, που δεν δίστασε να απειλήσει τη Συρία ακόμη και με πόλεμο για τη συνεχή υποστήριξη που παρείχε στον Οτσαλάν- οδήγησε στην απομόνωση του ΡΚΚ²³ και είχε ως κατάληξη τη σύλληψη του κούρδου ηγέτη στην Κένυα.

Η στάση του Οτσαλάν ύστερα από τη σύλληψή του εγκαινίασε μία νέα προσέγγιση για την επίλυση του κουρδικού ζητήματος. Ο κούρδος ηγέτης, προς έκπληξη όλων όσων περίμεναν ότι θα υιοθετούσε μια σκληρή και αγέρωχη στάση απέναντι στο επίσημο τουρκικό κράτος, χρησιμοποίησε πολύ πιο διαλλακτική γλώσσα, επιδιώκοντας την πολιτική λύση του κουρδικού ζητήματος μέσω διαπραγματεύσεων ανάμεσα στις τουρκικές Αρχές και το κουρδικό στοιχείο²⁴. Ως ένδειξη καλής θέλησης προέβη σε δηλώσεις με τις οποίες ζητούσε από τους κούρδους ενόπλους του ΡΚΚ να αποσυρθούν από τα τουρκικά εδάφη και να διακόψουν τις επιχειρήσεις τους²⁵. Πριν από την τελική απαγόρευσή του 4 χρόνια αργότερα, το νόμιμα εκλεγμένο κουρδικό Λαϊκό Δημοκρατικό Κόμμα (HADEP, Halkin Demokrasi Partisi) από κοινού με το ΡΚΚ έσπευσαν να υιοθετήσουν τη νέα αυτή γραμμή. Η μονομερής εκεχειρία που κήρυξε την ίδια χρονιά (1999) το ΡΚΚ, και η οποία διήρκεσε μέχρι το 2004, είχε ως αποτέλεσμα να περιοριστούν αισθητά οι συγκρούσεις και να επανέλθει ως έναν βαθμό μια επίφαση ομαλότητας στις νοτιοανατολικές επαρχίες²⁶.

Η νέα μεταβλητή που εισήλθε τώρα στην κουρδική εξίσωση ήταν ο ευρωπαϊκός παράγοντας και η ενταξιακή προοπτική της Τουρκίας. Η επίσημη αναγνώριση της γείτονος ως υποψήφιας προς ένταξη χώρας, κατά τη σύνοδο κορυφής στο Ελσίνκι στις

²² Βλ. Aliza Marcus, *Blood and Belief: the PKK and the Kurdish fight for Independence*, New York and London (2007) σ. 247.

²³ Βλ. Kemal Kirişçi, "The Future of Turkish Policy towards the Middle East" στο Barry M. Rubin, Kemal Kirişçi (επ.), *Turkey in World Politics: An Emerging Multiregional Power*, Colorado and London (2001) σ. 96.

²⁴ Βλ. Michael M. Gunter, *The Kurds Ascending*, New York (2008), σ. 7.

²⁵ Βλ. Aryeh Shmuelvitz, "Turkey - The Capture of Fcalan and its Aftermath" στο Bruce Maddy-Weitzman (επ.) *Middle East Contemporary Survey*, τ. XXIII (1999), Tel Aviv (2001), σ. 612.

²⁶ Βλ. Kerim Yildiz, *The Kurds in Turkey: EU Accession and Human Rights*, London (2005), σ. 106-107.

10-11 Δεκεμβρίου του 1999, αποτέλεσε το έναυσμα που δρομολόγησε μία σειρά δι-στακτικών μεταρρυθμίσεων με αβέβαιη μέχρι τώρα έκβαση²⁷. Το προσπατούμενο της εκπλήρωσης των κριτηρίων της Κοπεγχάγης και η ανάγκη εναρμόνισης της τουρκικής νομοθεσίας ώστε να ανταποκρίνεται στο κοινοτικό κεκτημένο είχαν ενδιαφέρουσες επιπτώσεις στις σχέσεις του τουρκικού κράτους με το κουρδικό του στοιχείο.

Ένα από τα πρώτα δείγματα αυτής της επιφανόμενης αλλαγής της τουρκικής στάσης αποτέλεσε η μετατροπή της θανατικής καταδίκης του Οτσαλάν σε ισόβια και η οπωσδήποτε εντυπωσιακή ανάδυση και εκλογική επικράτηση του μετριοπα-θούς ισλαμιστικού κόμματος του Ερντογάν (AKP) στις εκλογές τις 3^{ης} Νοεμβρίου του 2002²⁸. Την ίδια άλλωστε χρονιά άρθηκε και το καθεστώς εκτάκτου ανάγκης (OHAL) που είχε επιβληθεί συνολικά στις νοτιοανατολικές “κουρδικές” επαρχίες τον Ιούλιο του 1987²⁹ και ξεκίνησαν οι πρώτες σοβαρές προσπάθειες εναρμόνισης με τα ευρωπαϊκά θέσμια. Η προσήλωση που επέδειξε ο νέος πρωθυπουργός στην ενταξιακή πορεία της χώρας και η φαινομενική τουλάχιστον προθυμία του να προ-χωρήσει στις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις, ακόμη και ενάντια στις αντιστάσεις του κεμαλικού πολιτικού, δικαστικού και στρατιωτικού κατεστημένου, συνέβαλαν ώστε η Τουρκία να εξασφαλίσει την πολυπόθητη έγκριση για την επίσημη έναρξη των διαπραγματεύσεων στις 17 Δεκεμβρίου 2004³⁰ και γέννησαν ελπίδες για τη βελτί-ωση των όρων ζωής των Κούρδων της Τουρκίας και για την τελική εξομάλυνση της κατάστασης στις νοτιοανατολικές επαρχίες.

Μία από τις πιο ενδιαφέρουσες στιγμές της νέας προσέγγισης που επιχειρήσε να επιβάλει ο Ερντογάν ήταν και η δημόσια παραδοχή της ύπαρξης του κουρδι-κού προβλήματος. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι είχε προηγηθεί η εκ νέου ανάφλεξη των συγκρούσεων στις κουρδικές περιοχές, όταν τον Ιούνιο του 2004 το PKK κήρυξε την παύση της εκεχειρίας που είχε μονομερώς υιοθετήσει. Παρόλα αυτά, τον Μάρτιο του 2005 ο Ερντογάν, στην πρώτη από ιδρύσεως του τουρκικού κράτους επίσημη επίσκεψη τούρκου πρωθυπουργού στο Ντιγιάρμπακιρ - στο κουρδικό, δηλαδή, προπύργιο των νοτιοανατολικών επαρχιών- δεν δίστασε να μιλήσει ανοικτά για το κουρδικό ζήτημα και για τα σοβαρότατα λάθη που είχε διαπράξει η Τουρκία στο παρελθόν. Εκ του παραλλήλου, προέβη και σε γενικόλο-γες δηλώσεις με τις οποίες υποστήριζε ότι η λύση είναι εφικτή με «περισσότερη δημοκρατία, περισσότερα πολιτικά δικαιώματα, περισσότερη ευημερία»³¹. Η κίνη-σή του αυτή, που χαιρετίστηκε από κορυφαία στελέχη του φιλοκουρδικού DTP ως «θαρραλέο βήμα», συνάντησε άμεσα την αντίδραση των εθνικιστικών κύκλων

²⁷ Βλ. Steven Blockmans, “Consolidating the Enlargement Agenda for South Europe”, στο Steven Blockmans, Sacha Prechal (επ.) *Reconciling the Deepening and Widening of the European Union*, Cambridge (2007), κεφ. 4. σ. 62-63.

²⁸ Βλ. Kostas Ifantis, “Whither Turkey? Greece’s Aegean Options” στο Constantine Arvanitopoulos (επ.) *Turkey’s Accession to the European Union: An Unusual Candidacy*, Heidelberg (2009), σ. 125.

²⁹ Yildiz, ό.π., σ. 44.

³⁰ Βλ. Presidency Conclusions – Brussels, 16/17 December 2004, 16238/1/04 REV 1, (1 Φεβρουαρίου 2005).

³¹ Βλ. Michael M. Gunter “Turkey’s Floundering EU Candidacy and its Kurdish Problem”, στο π. *Middle East Policy*, τ. XIV, αρ. 1, Άνοιξη 2007, σ. 118 και Omer Erzeren, “Turkey’s Kurdish Question: “More Democracy, More Citizens’ Rights, More Prosperity”” στον διαδικτυακό τόπο http://www.qantara.de/webcom/show_article.php/_c-476/_nr-425/i.html

και του κεμαλικού κατεστημένου³². Η κατάσταση δεν άργησε να εκτραχυνθεί εκ νέου, όταν τον Μάιο του 2005 ο τουρκικός στρατός πραγματοποίησε εκτεταμένες εκκαθαριστικές επιχειρήσεις, που είχαν ως αποτέλεσμα το θάνατο 100 κούρδων αυτονομιστών. Οι συγκρούσεις και οι ταραχές που συντάραξαν ξανά την Τουρκία το Μάρτιο του 2006³³ φάνηκαν τελικά να θέτουν εν αμφιβόλω την αποτελεσματικότητα και τις ειλικρινείς προθέσεις του τούρκου πρωθυπουργού, αλλά και την ικανότητά του να επιβληθεί στο πολιτικοστρατιωτικό κατεστημένο³⁴.

Οι ελπίδες που γέννησαν οι δηλώσεις του Ερντογάν το 2005 φάνηκαν, λοιπόν, να εξανεμίζονται από τα γεγονότα που ακολούθησαν. Οι νέες επιχειρήσεις του τουρκικού στρατού στο βόρειο Ιράκ το 2008 περιέπλεξαν έτι περισσότερο την κατάσταση³⁵. Πολύ σύντομα, ασφαλώς, έγινε εμφανές ότι η δοκιμασμένη συνταγή της στρατιωτικής δράσης εναντίον των Κούρδων δεν επρόκειτο να φέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα. Η εντυπωσιακή εκλογική επιτυχία του φιλοκουρδικού DTP στις εκλογές της 29^{ης} Μαρτίου του 2009 -πριν από την τελική απαγόρευση του κόμματος το Δεκέμβριο του ίδιου

Alexander, Edgar H. Brenner και Serhat Tutuncuoglu Krause (επ.), *Turkey: Terrorism, civil rights, and the European Union*, New York (2008), σσ. 689-690.

³³ Στο ίδιο, "Document no. 112: Terror activities after December 2003 and re-emergence of the Kurdistan Workers' Party (PKK)", σσ. 699-716 όπου παρουσιάζεται αναλυτικό χρονολόγιο της δράσης του PKK και των τουρκικών αντιδράσεων μέχρι τον Ιανουάριο του 2007.

³⁴ Βλ. το σχετικό άρθρο "Nationalism: Modest Reforms to curb Kurdish Offensive" του Delphine Strauss, στο φ. της 28.06. 2010 των *Financial Times*.

³⁵ Βλ. Cengiz Handar, "The Kurdish Question: The Reasons and Fortunes of the Opening" στο π. *Insight Turkey*, τ. 11, αρ.4, (2009) σ. 14.

έτους- απείλησε με συρρίκνωση την εκλογική βάση του ΑΚΡ. Μπροστά στον κίνδυνο διαρροής των ψηφοφόρων που είχαν πιστέψει στην ειλικρίνεια των πρωθυπουργικών δηλώσεων του 2005, ο Ερντογάν αποφάσισε να εξαγγείλει την πολιτική του «Δημοκρατικού Ανοίγματος», τον Ιούλιο του 2009³⁶. Το πολιτικό αυτό πρόγραμμα, που είναι επίσης γνωστό και ως «Κουρδικό Άνοιγμα» ή «Πρόγραμμα Εθνικής Ενότητας», παραμένει στην πραγματικότητα μια νεφελώδης διακήρυξη αρχών που ανακοινώθηκε σε έντονα δραματικούς τόνους από τον πρωθυπουργό και από προβεβλημένα στελέχη του κόμματός του³⁷. Οι στόχοι που έχουν τεθεί περιλαμβάνουν την ενίσχυση των πολιτικών ελευθεριών και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τη διεύρυνση της συζήτησης, ώστε να ληφθεί υπόψη η ακαδημαϊκή έρευνα και να εξασφαλιστεί η συμμετοχή περισσότερων κοινωνικών φορέων, τη μελέτη, τέλος, αντίστοιχων προβλημάτων σε άλλες χώρες, με σκοπό να διαμορφωθεί ένα χρήσιμο μοντέλο προσαρμοσμένο στα τουρκικά δεδομένα. Συγκεκριμένο χρονοδιάγραμμα για την ολοκλήρωση της διαδικασίας δεν έχει προβλεφθεί, με το αιτιολογικό ότι οι τελικές αποφάσεις πρέπει να ληφθούν με ψυχραιμία, ώστε να εξασφαλιστεί η μεγαλύτερη δυνατή συναίνεση³⁸.

Το πολυδιαφημισμένο «Δημοκρατικό Άνοιγμα» έχει βρεθεί στο στόχαστρο των κεμαλικών και στρατιωτικών κύκλων, ενώ ήδη δέχτηκε σοβαρότατο πλήγμα το 2009, όταν με απόφαση του ανώτατου συνταγματικού δικαστηρίου απαγορεύτηκε το DTP, που αποτελούσε τον σημαντικότερο φιλοκουρδικό πολιτικό φορέα. Τη δυσπιστία και την απογοήτευση των Κούρδων απέναντι στην ειλικρίνεια των κυβερνητικών εξαγγελιών επιδείνωσαν και άλλα γεγονότα, όπως η σύλληψη μελών του ΡΚΚ, που είχαν επιστρέψει στην Τουρκία ύστερα από τη χορήγηση αμνηστίας, και η δίωξη και σύλληψη δεκάδων κούρδων πολιτικών, δημάρχων και δημοσιογράφων με την κατηγορία ότι συνεργάζονται με το ΡΚΚ ή ότι απεργάζονται το διαμελισμό του κράτους³⁹. Κάτω από αυτές τις συνθήκες δεν αποτέλεσε έκπληξη η επαναδραστηριοποίηση του ΡΚΚ στις αρχές του περασμένου Ιουνίου με την αιματηρή βομβιστική επίθεση σε λεωφορείο στην Κωνσταντινούπολη και την ανανέωση των συγκρούσεων στα τουρκοϊρακινά σύνορα, η οποία κλιμακώθηκε με την ανάπτυξη στην περιοχή τουρκοϊρακινών στρατιωτικών δυνάμεων. Η έκρυθμη κατάσταση, αν και δείχνει τον τελευταίο καιρό αόριστα σημάδια εκτόνωσης, προοιωνίζει την κατάρρευση του «Δημοκρατικού Ανοίγματος» στο οποίο είχε επενδύσει τόσο πολύ η κυβέρνηση Ερντογάν.

Οι φωνές που ζητάνε την εκ νέου κήρυξη καθεστώτος εκτάκτου ανάγκης στις νοτιοανατολικές επαρχίες έχουν πληθύνει, και ο τούρκος πρωθυπουργός έχει αρχίσει να βλέπει τη δημοτικότητά του να φθίνει. Υπό το βάρος των τελευταίων εξελίξεων και με τον νεοοθωμανικό εθνικισμό να βρίσκεται σε έξαρση, μεγάλο τμήμα της επικίνδυνα συρρικνούμενης εκλογικής βάσης του ΑΚΡ φαίνεται ότι έχει παύσει να γοητεύεται από την προοπτική της ειρηνικής επίλυσης του κουρδικού ζητήματος, την οποία ευαγγελιζόταν η πολιτική του «Δημοκρατικού Ανοίγματος». Το γεγονός

³⁶ Handar, *ό.π.*, supra, και ειδικότερα, σ. 16.

³⁷ Στο ίδιο, σ. 13.

³⁸ Βλ. τις σχετικές δηλώσεις του τούρκου Υπουργού Εσωτερικών Besir Atalay στις 29/7/2009. Περίληψη στον διαδικτυακό τόπο http://www.worldbulletin.net/news_detail.php?id=45403

³⁹ Βλ. το άρθρο της Ibon Villealbeitia "Violence wrecks Turkey's opening to Kurds" στις 22/6/2010 στον διαδικτυακό τόπο του πρακτορείου Reuters <http://www.reuters.com/article/idUKTRE65L2Z020100622>

αυτό σε συνδυασμό με τις επερχόμενες εκλογές του 2011 έχει φέρει τον πρωθυπουργό Ερντογάν σε δύσκολη θέση: Η εγκατάλειψη του «Δημοκρατικού Ανοίγματος» θα εκλαμβάνονταν ως πολιτική αποτυχία του ίδιου, ενώ ταυτόχρονα θα οδηγούσε σε ισχυροποίηση του κεμαλικού-στρατιωτικού κατεστημένου, που αποδεικνύεται εξαιρετικά ανθεκτικό. Η συνέχιση, συνεπώς, της ίδιας πολιτικής κινδυνεύει να συρρικνώσει επικίνδυνα την εκλογική βάση του ΑΚΡ και να υπονομεύσει τη δημοτικότητα του πρωθυπουργού, οδηγώντας τον σε εκλογική ήττα, η οποία θα ανακόψει απότομα τη μεταρρυθμιστική δυναμική των τελευταίων χρόνων.

Κατά μήκος των τουρκοσυριακών συνόρων και ιδιαίτερα στην επαρχία Χατάι (Αλεξανδρέτα) εντοπίζεται η πλειοψηφία της αραβόφωνης μειονότητας της Τουρκίας. Σύμφωνα με εκτιμήσεις ο πληθυσμός τους ανέρχεται σε 800.000 - 1.000.000 ενώ οι συντηρητικότεροι υπολογισμοί κάνουν λόγο για 600.000. Η περιοχή παραχωρήθηκε στην Τουρκία το 1939, περίοδο κατά την οποία οι αραβόφωνοι της περιοχής αποτελούσαν τα 2/3 του πληθυσμού. Έκτοτε, χάρη στις συστηματικές προσπάθειες του τουρκικού κράτους, η δημογραφική εικόνα της περιοχής αλλοιώθηκε, χωρίς ωστόσο να χάσει τον αραβικό της χαρακτήρα. Τόσο η παραχώρηση της περιοχής στην Τουρκία όσο και η πολιτική που ακολούθησε το τουρκικό κράτος αποτελούν έκτοτε μόνιμο σημείο τριβής των συροτουρκικών σχέσεων. Ο αραβικός/αραβόφωνος πληθυσμός διακρίνεται σε τρεις κατηγορίες ως προς το θρήσκευμά του: σουνίτες, αλεβίτες και χριστιανοί.

Η πρώτη κατηγορία εντοπίζεται κατά κύριο λόγο στις επαρχίες Μαρτίν, Ούρφα, Σίρτ και ίσως στην επαρχία Χατάι, ενώ μικρότερες ομάδες υπάρχουν στο Μους, το Ντιγιάρμπακιρ, το Μπιτλίσ και το Γκαζιαντέπ. Τα στοιχεία γι' αυτή την ομάδα είναι λιγοστά, αλλά, καθώς φαίνεται, η ομάδα διακρίνεται από φυλετική οργάνωση, η εσωτερική συνοχή της οποίας στηρίζεται στην ενδογαμία και την κοινή γλώσσα. Το πληθυσμιακό της μέγεθος πρέπει να προσεγγίζει τους 350.000.

Η δεύτερη κατηγορία αραβόφωνων είναι οι επονομαζόμενοι Νουσαϊρί που πρεσβεύουν τη δική τους εκδοχή του αλεβιτισμού. Ο πληθυσμός της σύμφωνα με ανεπίσημα στοιχεία ίσως φτάνει τους 200.000. Οι περιοχές στις οποίες συναντάμε τη μεγαλύτερη πυκνότητα συγκέντρωσης των Νουσαϊρί βρίσκεται στην επαρχία Χατάι, στα Άδανα και στην επαρχία Ιτσέλ. Ο πληθυσμός στην επαρχία Χατάι είναι συγκεντρωμένος στην παράλια ζώνη νότια του Ισκεντερούν, αλλά και γύρω από το Σαμανταγί και το Αμίκ Γκελού. Οι εγκαταστάσεις τους συγκροτούνται από χωριά με χαλαρή κοινοτική οργάνωση. Μία δευτερεύουσα σε μέγεθος πληθυσμιακή ομάδα εντοπίζεται στην περιοχή Τσουκουρόβα νοτιώς των Αδάνων από το Γιουμουρταλίκ μέχρι τη Μερσίνα. Μεγάλος αριθμός αράβων Νουσαϊρί μετακινούνται στην παραπάνω περιοχή από την επαρχία Χατάι ως εποχιακοί εργάτες. Οι μετακινήσεις αυτές ενίοτε γίνονται δύο φορές το χρόνο κατά την περίοδο της συγκομιδής του βαμβακιού και των πορτοκαλιών. Η επιλογή της εποχιακής μετανάστευσης στον συγκεκριμένο χώρο όπου εντοπίζονται χριστιανικοί αραβικοί πληθυσμοί είναι συνειδητή, καθώς επιτρέπει στους Νουσαϊρί να κρύβουν την ταυτότητά τους μέσα σε έναν σχετικά φιλικό πληθυσμό.

Ο όρος Νουσαϊρί έχει υποτιμητικές συνδηλώσεις και χρησιμοποιείται από τα άτομα που δεν ανήκουν στην κοινότητα. Οι ίδιοι προτιμούν να αυτοαποκαλούνται αλαβί και θεωρούν ότι οι δογματικές τους αντιλήψεις είναι πληρέστερες από των ομόδοξων

κούρδων και τούρκων αλεβιτών. Εξαιτίας αυτής τους της πεποίθησης, οι Νουσαϊρί αποκαλούν τους υπόλοιπους αλεβίτες αμί, δηλαδή τυφλούς. Σημαντική διαφορά αποτελεί η θέση της γυναίκας στους νουσαϊρί αλαβί, καθώς δεν της επιτρέπεται να συμμετάσχει στις θρησκευτικές συναντήσεις ούτε να μνηθεί στις απόκρυφες διδασκαλίες.

Η είσοδος στη σέκτα γίνεται μέσα από μμητικές διαδικασίες, τις οποίες επιβλέπει ένας σαΐχ, που εξετάζει τον υποψήφιο με μια κατήχηση που γίνεται σε τρία στάδια. Η πνευματική καθοδήγηση του μμημένου γίνεται από τον σάιχ ή από έναν Χάι Αλ Αχί-ρα ή αλλιώς «αδελφό του επόμενου κόσμου», ο οποίος αναλαμβάνει και την ευθύνη για το νεοεισερχόμενο μέλος. Τα νιόπαντρα ζευγάρια τίθενται υπό την εποπτεία ενός μεγαλύτερου σε ηλικία ζεύγους που στα αραβικά ονομάζεται ιμπίν και στα τουρκικά σααντίτς. Μεγάλη σημασία αποδίδεται σε μία ιερή ερμηνεία, ένα είδος εξήγησης προς τους ταλίμπ, δηλαδή τους μμημένους. Γι' αυτήν υπεύθυνος είναι ο επονομαζόμενος μουρσίντ, ένας ηλικιωμένος σαΐχ. Οι μουρσίντ και οι σαΐχ ανταλλάσσουν συχνά επισκέψεις ενισχύοντας έτσι τη συνοχή της ευρύτερης θρησκευτικής κοινότητας.

Το αξίωμα των σαΐχ είναι κληρονομικό και ανήκει σε συγκεκριμένες οικογένειες που ονομάζονται χαβάς και θεωρείται ότι έχουν ευγενική καταγωγή. Η ενδογαμία εφαρμόζεται αυστηρότερα στις γυναίκες απ' ό,τι στους άνδρες. Τα μμημένα άρρενα μέλη της κοινότητας μπορούν να διαλέξουν τη σύζυγό τους και από άλλες αλεβιτικές κοινότητες, αν αυτές κριθούν κατάλληλες μετά από εξέταση. Οι γυναίκες όμως των αλαβί μπορούν να παντρευτούν μόνο μμημένους άνδρες που ανήκουν στην κοινότητα, ενώ ο γάμος με σουνίτες μουσουλμάνους θεωρείται αυστηρώς απαγορευμένος.

Οι πρόσληψη των σουνιτών από τους αλαβί είναι τελείως αρνητική και θεωρούνται ομάδα εχθρικά διακείμενη. Η αλήθεια είναι ότι η σουνιτική αντίληψη για τους αλαβί δεν διαφέρει σε τίποτε από την αντίστοιχη για τους υπόλοιπους αλεβίτες. Οι χριστιανοί θεωρούνται φιλικότερη ομάδα και οι αλαβί συμμετέχουν ακόμα και σε μερικούς από τους εορτασμούς τους.

Η τρίτη και τελευταία ομάδα αράβων/αραβοφώνων, είναι οι ορθόδοξοι χριστιανοί Άραβες, που υπάγονται στο πατριαρχείο της Αντιοχείας που εδρεύει στη Δαμασκό. Οι εκτιμήσεις για το πληθυσμιακό μέγεθός τους ποικίλλουν και πάλι, καθώς δεν υπάρχουν επίσημα στοιχεία. Διάφοροι υπολογισμοί ανεβάζουν τον αριθμό τους σε 7.000-10.000 περίπου. Οι κύριες εγκαταστάσεις τους εντοπίζονται στην επαρχία Χατάι στην πόλη της Αντιόχειας και τη γύρω περιοχή της, αλλά και στη Μερσίνα. Η αραβική ορθόδοξη εκκλησία διέθετε 300.000 περίπου μέλη την εποχή της προσάρτησης της περιοχής στην Τουρκία (1939). Οι τουρκικές όμως αρχές αποδύθηκαν έκτοτε σε μία ενορχηστρωμένη και συστηματική εκστρατεία εκτουρκισμού. Η διδασκαλία των αραβικών στα σχολεία απαγορεύθηκε, ενώ τα αραβικά επίθετα αντικαταστάθηκαν από τουρκικά. Συμπαγείς τουρκικοί πληθυσμοί μεταφέρθηκαν στην περιοχή, η οποία εποικίστηκε μεθοδικά. Η κατάσταση έγινε ακόμα χειρότερη μετά το πραξικόπημα του 1980 και την εντατικοποίηση της εκτουρκιστικής εκστρατείας. Το κλίμα τρομοκρατίας και ανασφάλειας που επικράτησε οδήγησε σε σταδιακή έξοδο τόσο τους μουσουλμάνους όσο και τους χριστιανούς Άραβες που μετανάστευσαν στη Συρία, την Ιορδανία, το Ισραήλ και εν συνεχεία στη δυτική Ευρώπη και την Αυστραλία. Οι μέχρι τότε ανθούσες επισκοπές του Ερζερούμ, της Μερσίνας, του Ντιγιάρμπακρ και της Αντιόχειας παρήκμασαν τε-

λείως και οι επισκοπικοί θώκοι εκκενώθηκαν. Όσοι παρέμειναν στην επαρχία Χατάι αισθάνονται πλέον περισσότερο ανασφαλείς εξαιτίας του μεταναστευτικού κύματος που άλλαξε τη δημογραφία της περιοχής. Παρά τις διώξεις, η συνείδηση της ιδιαίτερης ταυτότητας αυτών των αραβικών πληθυσμών παραμένει ισχυρή και δεν είναι λίγοι αυτοί που επιστρέφουν στην επαρχία για να μεγαλώσουν τα παιδιά τους. Ανάμεσα στις χριστιανικές κοινότητες και τις κοινότητες αλαβί έχει μάλιστα αναπτυχθεί ένα ιδιαίτερο αίσθημα αλληλεγγύης ενόψει του κοινού κινδύνου που αντιμετωπίζουν.

Πέρα από την αραβική ορθόδοξη κοινότητα της επαρχίας Χατάι, μία άλλη χριστιανική κοινότητα εντοπίζεται στην επαρχία Μαρντίν. Πρόκειται για αραμαίους χριστιανούς που ανήκουν στην συριακή εκκλησία καθώς και μία μικρή ομάδα που έχει προσχωρήσει στην καθολική ουνία. Ο αριθμός τους υπολογίζεται κάπου μεταξύ 30.000 - 40.000 και βρίσκονται εγκατεστημένοι στο υψίπεδο του Τουρ Αμπντίν της επαρχίας Μαρντίν. Η θρησκευτική τους δραστηριότητα εστιάζεται γύρω από τα παμπάλαια μοναστήρια του Τουρ Αμπντίν, όσα απέμειναν από την κάποτε ακμάζουσα μοναστική πολιτεία της περιοχής. Οι περισσότεροι (15.000 περίπου) ζουν στα δεκαπέντε χωριά του υψιπέδου κι ένα μικρότερο τμήμα του πληθυσμού στις πόλεις Μαρντίν, Σαβούρ, Κιλίτ, Ιντίλ και Νουσαϊντίν. Πολλοί έχουν μεταναστεύσει στην Κωνσταντινούπολη (12.000 εκ των οποίων οι 4.000 μετά το 1980). Γλώσσα τους είναι η Τουρόγιο που ανήκει στη σημιτική οικογένεια και ταξινομείται ως νεοαραμαϊκή. Η εκκλησιαστική τους γλώσσα είναι η κλασική Συριακή που ανήκει στις νεκρές γλώσσες. Στο δυτικό Τουρ Αμπντίν χρησιμοποιούσαν και μια διάλεκτο της Αραβικής, ενώ ένα μικρό τμήμα του πληθυσμού μιλούσε Κουρδικά. Το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν προέρχεται παραδόξως από τους κούρδους μουσουλμάνους με τους οποίους συνοικούν. Σε πολλές περιπτώσεις οι αραμαίοι χριστιανοί έχουν δεχτεί ενοχλήσεις και επιθέσεις από τους Κούρδους οι οποίες δεν οφείλονται τόσο στις θρησκευτικές διαφορές όσο στη σχετική ευμάρεια που διακρίνει την κοινότητά τους και αποτελεί αντικείμενο φθόνου. Η αποτυχία της κρατικής εξουσίας και των τοπικών αξιωματούχων να τους προστατεύσουν από την κουρδική επιθετικότητα τους έχει κάνει καχύποπτους απέναντι στο καθεστώς, ενώ το αίσθημα ανασφάλειας τους εξώθησε σε μαζική εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση.

Άλλες χριστιανικές μειονότητες που ζουν στην τουρκική επικράτεια περιλαμβάνουν τους μονοφυσίτες Αρμένιους και τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης και της Ίμβρου. Δημογραφικά εκπροσωπούνται από πολύ μικρές ομάδες πληθυσμού που συνιστούν ό,τι απέμεινε από τις κάποτε ακμάζουσες και ιστορικότατες αυτές κοινότητες. Ο 20^{ος} αιώνας και οι γνωστές ιστορικές περιπέτειες είχαν ως τραγική τους κατάληξη τις δύο γενοκτονίες που εξουθένωσαν τόσο το αρμενικό όσο και το ελληνικό στοιχείο.

Σε αυτό το σημείο κρίνεται χρήσιμο να γίνει σύντομη αναφορά σε μια θρησκευτική ομάδα τους κρυπτοχριστιανούς, για τους οποίους τα υπάρχοντα στοιχεία φαίνεται να υποδεικνύουν ότι έχουν εκλείψει από το δημογραφικό χάρτη της Τουρκίας. Είναι αλήθεια ότι μέχρι τη δεκαετία του 1930 υπήρχαν διάσπαρτες μαρτυρίες από ανεξάρτητους παρατηρητές για την ύπαρξη μιας τέτοιας θρησκευτικής ομάδας, ενώ κατά καιρούς αναδύονται σχετικές πληροφορίες που αναφέρονται σε ανεδαφικές και εντυπωσιοθηρικές εκτιμήσεις για τη δράση και τον αριθμό αυτής της πολυσυζητημένης (δυστυχώς όχι σοβαρά) θρησκευτικής μειονότητας. Πρέπει να σημειωθεί ότι η υπάρχουσα επιστημο-

νική βιβλιογραφία αγνοεί παντελώς το θέμα, ενώ τα σχετικά έργα εξετάζουν τον κρυπτοχριστιανισμό μόνο ως προς την ιστορική του εξέλιξη, αντιμετωπίζοντάς τον σαν φαινόμενο που έχει εκλείψει ή έχει τέλος πάντων μια εντελώς περιθωριακή και άγνω-

στη στην έρευνα σύγχρονη παρουσία. Όπως είναι επόμενο από την ίδια τη φύση του κρυπτοχριστιανισμού, η καταγραφή και η τεκμηρίωση στοιχείων αναφορικά με τον αριθμό και τον εντοπισμό των μελών του είναι από δύσκολη έως αδύνατη.

Ο κρυπτοχριστιανισμός αποτέλεσε φαινόμενο που αναπτύχθηκε σε περιόδους διωγμών και καταναγκαστικών εξισλαμισμών του χριστιανικού πληθυσμού της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Τα παραδείγματα είναι άφθονα και κοινό ιστορικό χαρακτηριστικό όλων των κρυπτοχριστιανικών ομάδων (Κλωστοί, Γουριστοί, Σταυριώτες, και Κρωμλήδες του Πόντου, Λινοπάμπακοι της Κύπρου, Κερίμηδες και Κουρμούληδες της Κρήτης κ.τ.λ.) είναι ότι στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων ο εξισλαμισμός γινόταν

πλήρης μετά τη δεύτερη γενιά ενεργού κρυπτοχριστιανισμού. Μόνο οι κοινότητες που επέστρεφαν στην προγονική πίστη μέσα σε σύντομο σχετικά διάστημα από την εικονική τους εξωμοσία παρέμειναν τελικά χριστιανικές. Ένα επιπλέον στοιχείο που συνηγορεί στην εξαφάνιση του φαινομένου από τη σημερινή Τουρκία είναι το γεγονός ότι μία από τις αιτίες επιβίωσης αυτών των πληθυσμών στο οθωμανικό κράτος ήταν η συμβίωσή τους με αμιγείς κοινότητες που διατηρούσαν τη χριστιανική τους πίστη και προσέφεραν έτσι ένα σημαντικό στήριγμα στις ηθικές αντοχές των κρυπτοχριστιανών. Με την υποχρεωτική μετακίνηση των χριστιανικών πληθυσμών από το τουρκικό κράτος, όποιοι τυχόν κρυπτοχριστιανικοί πληθυσμοί επιβίωσαν από τη λαίλαπα της γενοκτονίας και του πολέμου θα βρέθηκαν αποκομμένοι από τους ομοδόξους τους και από το μοναδικό ίσως παράγοντα που υποβοηθούσε τη διπλή αυτή θρησκευτική τους στάση. Συμπερασματικά, είναι μάλλον απίθανο να εξακολουθούν να υπάρχουν ακόμα υπολογίσιμες κρυπτοχριστιανικές ομάδες στο σύγχρονο τουρκικό κράτος.

Οι εθνοτικοί, μειονοτικοί, θρησκευτικοί, γλωσσικοί σχηματισμοί που περιγράφηκαν παραπάνω δεν συμπληρώνουν σε καμία περίπτωση το δημογραφικό μωσαϊκό της Τουρκίας. Δεν έχουν συμπεριληφθεί στην ανάλυση αυτή, όλες εκείνες οι ομάδες που ακόμα κι αν εμφανίζονται δημογραφικά ισχυρές, η στρατηγική και πολιτική τους σημασία είναι περιορισμένη και ο βαθμός ταύτισής τους με την «τουρκική εθνική ταυτότητα» είναι αρκετά υψηλός. Οι περιπτώσεις αυτές εμπίπτουν περισσότερο στα γνωστικά και ερευνητικά πεδία όσων θεραπεύουν την εθνολογία και την ανθρωπολογία. Έτσι, π.χ., δεν κάναμε λόγο για τους Εβραίους της Τουρκίας ή για τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς που μετανάστευσαν στη χώρα από την Βουλγαρία, τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, τα Βαλκάνια, την Κίνα κ.τ.λ. Σύμφωνα με πρόχειρους υπολογισμούς, στη σύγχρονη Τουρκία εντοπίζονται 47 τουλάχιστον διαφορετικές τέτοιες ομάδες και πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η έρευνα και η μελέτη τους βρίσκεται ακόμα στα σπάργαλα. Αξίζει να διατυπώσουμε την ευχή οι σχετικές μελέτες να επαυξηθούν και να εντατικοποιηθούν μέσα στα επόμενα χρόνια. Αποτελούν μοναδική και ουσιαστικότερη πηγή γνώσεων για τη γείτονα χώρα που συχνά παρουσιάζει μια στρεβλή εικόνα στον σύγχρονο μέσο Έλληνα, μια εικόνα φιλτραρισμένη και αλλοιωμένη από σφαλερά εθνικά στερεότυπα που εμποδίζουν την εξαγωγή χρήσιμων και ρεαλιστικών συμπερασμάτων για το σημερινό πρόσωπο της Τουρκίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 📖 Aliza Marcus, *Blood and Belief: the PKK and the Kurdish fight for Independence*, New York and London (2007).
- 📖 Altan Gokalp, *Tères rouges et bouches noires*, Παρίσι 1980.
- 📖 Andrews, Peter, A., (επιμέλεια), *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Βιζμπάντεν 2002.
- 📖 Aryeh Shmuelvitz, "Turkey - The Capture of Φcalan and its Aftermath" στο Bruce Maddy-Weitzman (επ.) *Middle East Contemporary Survey*, τ. XXIII (1999), Tel Aviv (2001).
- 📖 Bernard, Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, Λονδίνο 1968.

✎ Cengiz Handar, "The Kurdish Question: The Reasons and Fortunes of the Opening" στο π. *Insight Turkey*, τ. 11, αρ.4, (2009).

✎ Dogu Ergil, *Το Κουρδικό Πρόβλημα, στο Σύγχρονη Τουρκία*, ΕΛΙΑΜΕΠ, (επιμ. Θ. Βερέμης), εκδόσεις Παπαζήση.

✎ Feroz, Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, Λονδίνο 1993.

✎ Fuat, Dóndar, *Μειονότητες: Οι μειονότητες στην Τουρκία σύμφωνα με τις επίσημες απογραφές της στατιστικής υπηρεσίας της Τουρκίας*, επ. Σάββας Καλιντερίδης, μτφ. Άννα Κοντού, Αθήνα 2003.

✎ Kemal Kirişçi, "The Future of Turkish Policy towards the Middle East" στο Barry M. Rubin, Kemal Kirişçi (επ.), *Turkey in World Politics: An Emerging Multiregional Power*, Colorado and London (2001).

✎ Kerim Yildiz, *The Kurds in Turkey: EU Accession and Human Rights*, London (2005).

✎ Kostas Ifantis, "Whither Turkey? Greece's Aegean Options" στο Constantine Arvanitopoulos (επ.) *Turkey's Accession to the European Union: An Unusual Candidacy*, Heidelberg (2009).

✎ Landau, Jacob, *Radical Politics in Modern Turkey*, Λέιντεν, 1974.

✎ Mathew Randall, *Rubbing the Salt in the Wounds - A Study of Media, Power and Immigration*, Norderstedt (2009).

✎ Metz, Helen, Chapin, (επιμέλεια), *Turkey: A Country Study*, Ουάσινγκτον 1996.

✎ Michael M. Gunter, *The Kurds Ascending*, New York (2008).

✎ Michael M. Gunter "Turkey's Floundering EU Candidacy and its Kurdish Problem", στο π. *Middle East Policy*, τ. XIV, αρ. 1, Άνοιξη 2007.

✎ Omer Erzeren, "Turkey's Kurdish Question: "More Democracy, More Citizens' Rights, More Prosperity"" στον διαδικτυακό τόπο http://www.qantara.de/webcom/show_article.php/_c-476/_nr-425/i.html

✎ Presidency Conclusions - Brussels, 16/17 December 2004, 16238/1/04 REV 1, (1 Φεβρουαρίου 2005).

✎ Steven Blockmans, "Consolidating the Enlargement Agenda for South Europe", στο Steven Blockmans, Sacha Prechal (επ.) *Reconciling the Deepening and Widening of the European Union*, Cambridge (2007).

✎ Wittek Paul, *Η Γένεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*, μετάφραση Ευαγγελία Μπαλά, Αθήνα 1988.

✎ Βερέμης, Θάνος, Μ., (επιμέλεια), *Η Τουρκία σήμερα: Πολιτεία, Κοινωνία, Οικονομικά, Εξωτερική Πολιτική, Θρησκεία*, Αθήνα 1995.

✎ *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων: 1453-1998*, Αθήνα 1999.

✎ Βερέμης, Θάνος, Μ.- Ντόκος, Θάνος, Π., (επιμέλεια), *Η Σύγχρονη Τουρκία: Κοινωνία, Οικονομία και Εξωτερική Πολιτική*, Αθήνα 2002.

✎ Θεοδωρόπουλος, Β., *Οι Τούρκοι και εμείς*, Αθήνα 1998.

✎ Καραμπελιάς, Γεράσιμος-Γεώργιος, Κ., (επιμέλεια), *Τουρκία: Ισλάμ και Κρίση του Κεμαλισμού*, Αθήνα 2001.

✎ Πεσμαζόγλου, Στέφανος, *Ευρώπη - Τουρκία: Αντανακλάσεις και Διαθλάσεις, Η Στρατηγική των Κειμένων*, τ. 1ος, Αθήνα, 1993.

✎ Πεσμαζόγλου, Στέφανος, *Ευρώπη - Τουρκία: Ιδεολογία και Ρητορεία*, τ. 2ος, Αθήνα, 1993.

Δύο θέματα σύγχρονης φυσικής:

Η διαστολή του
χρόνου &

$$t_1 = 2d/c$$

το παράδοξο των
διδύμων

ΚΕΙΜΕΝΟ: Λγός (ΔΒ) Διονύσιος Π. Καλογεράς, Ραδιοηλεκτρολόγος Α΄ ΣΤΗΑΔ,
MSc in Data Communications & Networks (Kingston University), Τελειόφοιτος Φυσικού
Τμήματος (ΕΑΠ), Υποψήφιος Διδάκτορας στις Τηλεπικοινωνίες (Παν. Πελ/σου)

$$E = mc^2$$

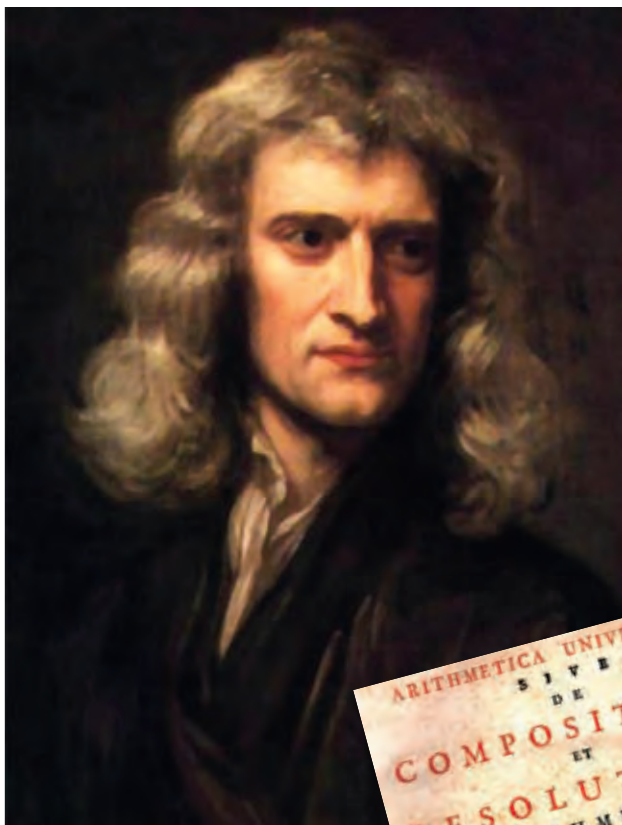
/c

$$t_{\text{ολικός}} = 2 \times \Delta t_2$$

Η Φυσική σαν επιστήμη, όπως διδάσκεται στα σχολεία, βασίζεται στους κλασικούς νόμους, όπως αυτοί που διατυπώθηκαν από τον Νεύτωνα πριν 400 χρόνια περίπου. Ο Ισαάκ Νεύτων (Νιούτον, Αγγλ. Isaac Newton Άιζακ Νιούτον) ήταν Άγγλος φυσικός και μαθηματικός (4 Ιανουαρίου 1643 - 31 Μαρτίου 1727). Θεωρείται πατέρας της κλασικής Φυσικής, καθώς ξεκινώντας από τις παρατηρήσεις του Γαλιλαίου αλλά και τους νόμους του Κέπλερ για την κίνηση των πλανητών διατύπωσε τους τρεις μνημειώδεις νόμους της κίνησης και τον περισπούδαστο «νόμο της βαρύτητας» (που ο θρύλος αναφέρει πως αναζήτησε μετά από πτώση μήλου από μια μηλιά). Μεγάλης ιστορικής σημασίας υπήρξαν ακόμη οι μελέτες του γύρω από την έννοια του φωτός καθώς επίσης και η συμβολή του στη θεμελίωση των σύγχρονων μαθηματι-

κών και συγκεκριμένα επί του διαφορικού και ολοκληρωτικού λογισμού.

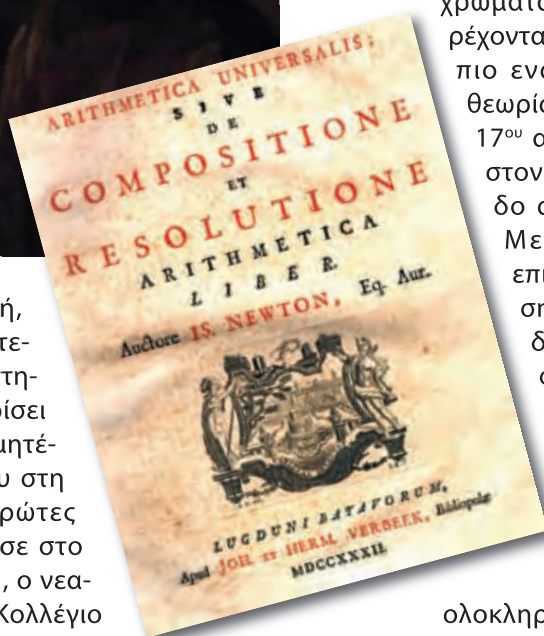
Ο Νεύτων γεννιέται χωρίς πατέρα. Τα τρία πρώτα χρόνια της ζωής του μένει μαζί με τη μητέρα και τη γιαγιά του. Κατόπιν η μητέρα του, Χάννα, παντρεύεται για δεύτερη φορά και φεύγει από το σπίτι, αφήνοντας το μικρό Ισαάκ στα χέρια της γιαγιάς του. Όταν ο πατριός πεθαίνει επίσης, μετά από οκτώ χρόνια, η μητέρα γυρίζει στο χωριό με τα τρία ετεροθαλή αδέρφια του, δύο κορίτσια και ένα αγόρι. Είναι γνωστό ότι ο Νεύτων, ως νεαρός, κρατούσε ένα «αμαρτιολόγιο», έναν κατάλογο δηλαδή όπου σημείωνε τις αμαρτίες που πίστευε ότι διέπραττε. Μέσα εκεί αναφέρεται στη μητέρα του και στον πατριό του και έτσι γνωρίζουμε ότι ένιωθε ζήλια και μνησικακία για το γεγονός ότι εκείνη τον άφησε από μικρό για να ξαναπαντρευτεί. Πιστεύεται γενικά ότι η προσωπικότητά του,

στρυφνή και αντικοινωνική, καθώς διαμορφώθηκε αργότερα, αναμφισβήτητα επηρεάστηκε από το ότι δεν είχε γνωρίσει τον πατέρα του και το ότι η μητέρα του τον άφησε μόνο του στη μικρή εκείνη ηλικία. Τις πρώτες σπουδές του τις ολοκλήρωσε στο κοντινό Γκράντχαμ. Το 1661, ο νεαρός Νεύτων εισάγεται στο Κολλέγιο Τρίνιτι του Καίμπριτζ. Λαμβάνει το πρώτο πτυχίο του το 1665 και με υποτροφία, μετά από τρία χρόνια (1668) ολοκληρώνει το μεταπτυχιακό του. Στο μεταξύ εκλέγεται μέλος της πανεπιστημιακής κοινότητας και αρχίζει έτσι την επίσημη ερευνητική σταδιοδρομία του. Με τη θεωρία της παγκόσμιας

έλξης, ο Νεύτων αντιμετώπισε θεμελιώδη ερωτήματα που απασχολούσαν τη Φυσική για καιρό και πρόσφερε μια σαφή και γόνιμη κοσμολογική αντίληψη, που γρήγορα υπερίσχυσε της αντίστοιχης καρτεσιανής. Ακόμη, συνεισέφερε με ουσιαστικό τρόπο στην οπτική και συγκεκριμένα στη θεωρία χρωμάτων, όπου απέδειξε πειραματικά ότι το ηλιακό φως αποτελείται από επιμέρους

χρώματα παρέχοντας την πιο εναργή θεωρία του 17^{ου} αιώνα στον κλάδο αυτό. Με την επινοήση του διαφορικού και

ολοκληρωτικού λογισμού εισήγαγε στα μαθηματικά ένα εργαλείο έτοιμο να δώσει άμεσες λύσεις σε πολλά μαθηματικά και φυσικά προβλήματα αλλά και με πλατιά περιθώρια βελτίωσης. Τις περισσότερες φορές χάρη σε απειροστικές μεθόδους, ο Νεύτων εργάστηκε αποτελεσματικά επάνω

σε προβλήματα που σήμερα φιλοξενούνται σε διακεκριμένα πεδία των μαθηματικών: τριγωνομετρικές σειρές, πεπερασμένες διαφορές, ταξινόμηση καμπυλών. Ασχολήθηκε ακόμη με την γεωμετρία, κλασική και αναλυτική, τη θεωρία αριθμών και την άλγεβρα, για την οποία μάλιστα συνέταξε το σημαντικό *Arithmetica Universalis*, ένα διδακτικό βιβλίο όπου γίνεται σαφής διαχωρισμός και μεθοδολογική αντιπαράθεση ανάμεσα στην (πρακτική) αριθμητική και την άλγεβρα και όπου αναπτύσσονται γενικές μέθοδοι επίλυσης βασικών αλγεβρικών προβλημάτων με σημαντική συνεισφορά στη θεωρία των εξισώσεων.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα οι θετικοί επιστήμονες πίστευαν ότι γνώριζαν σχεδόν όλα όσα αφορούσαν τη Φυσική. Οι νόμοι της κίνησης όπως διατυπώθηκαν από τον Νεύτωνα και επιβεβαιώθηκαν μακροσκοπικά από τον Κοπέρνικο και τον Γαλιλαίο, η θεωρητική εργασία ενοποίησης του ηλεκτρισμού και μαγνητισμού από τον Μάξγουελ, οι νόμοι της θερμοδυναμικής και της κινητικής θεωρίας αποτελούν άριστα εργαλεία

στην ερμηνεία ενός μεγάλου φάσματος φαινομένων. Παρόλα αυτά στις αρχές του 20^{ου} αιώνα σημαντικές εξελίξεις έφεραν επανάσταση στον κόσμο της Φυσικής.

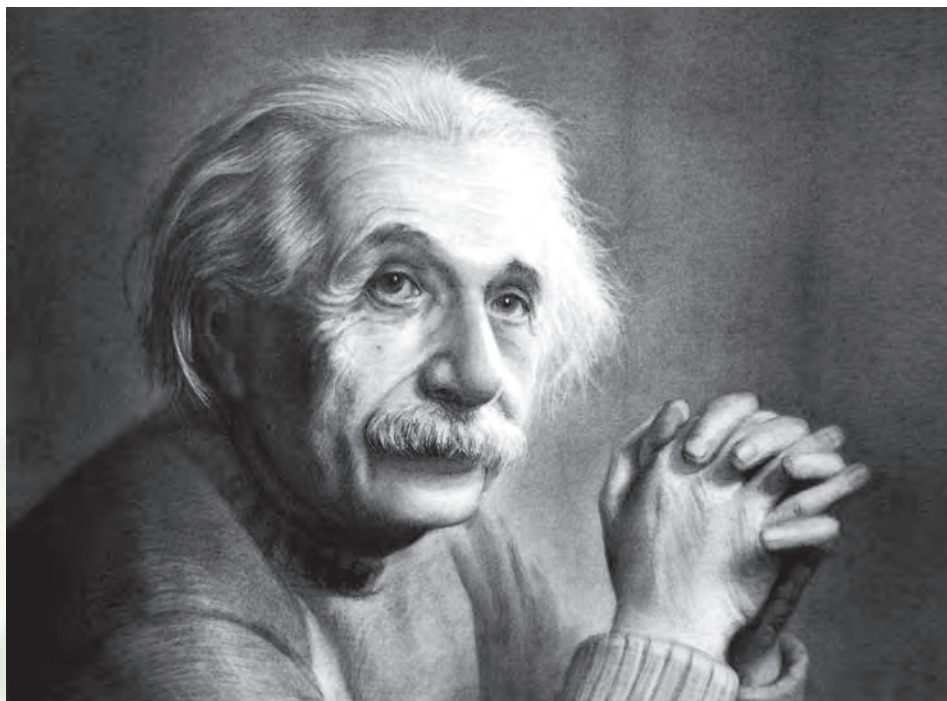
Ο σκοπός αυτού του κειμένου είναι να παρουσιάσει με απλά λόγια και χωρίς δύσκολα μαθηματικά δυο περίεργα φαινόμενα τα οποία δεν υπακούουν στην νευτώνεια μηχανική: το φαινόμενο διαστολής του χρόνου, όπως προβλέπεται από την αρχή της σχετικότητας του Αϊνστάιν, καθώς επίσης το παράδοξο του ταξιδιού των διδύμων.

Η ΔΙΑΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Η ζωή και το έργο του Αλβέρτου Αϊνστάιν

Ο Άλμπερτ Αϊνστάιν που από πολυλούς θεωρείται ως ο μεγαλύτερος φυσικός του 20^{ου} αιώνα, γεννήθηκε στην Ουλμ (Ulm) της Γερμανίας στις 14 Μαρτίου του 1879 και πέθανε στις 18 Απριλίου του 1955 στο Πρίνστον (Princeton) του Νιού Τζέρσεϋ (New Jersey) των ΗΠΑ σε ηλικία 75 ετών. Είναι ο θεμελιωτής της Θεωρίας της Σχετικότητας.

Το 1905 δημοσίευσε τέσσερα άρθρα στο επιστημονικό περιοδικό Χρο-

νικά της Φυσικής (Annalen der Physik) (τόμος 17). Στο πρώτο από αυτά έδωσε την εξήγηση του φωτοηλεκτρικού φαινομένου, για την οποία του απονεμήθηκε το βραβείο Νόμπελ το 1921. Στηρίχθηκε στην υπόθεση της κβάντωσης, η οποία είχε εισαχθεί μερικά χρόνια νωρίτερα από τον Πλανκ (Planck) για ερμηνεία της ακτινοβολίας του μέλανος σώματος. Οι δύο αυτές εργασίες των Πλανκ και Αϊνστάιν αποτέλεσαν την αρχή της κβαντικής μηχανικής. Αργότερα ο Αϊνστάιν εναντιώθηκε στη θεωρία των κβάντα, γιατί δεν μπορούσε να πιστέψει την τυχαιότητα του κόσμου ότι δηλαδή «ο Θεός παίζει ζάρια». Εδώ κρίνεται σκόπιμο να ενημερωθεί ο αναγνώστης για το τι είναι κβάντα. Η θεωρία αυτή βασίζεται στο γεγονός ότι ορισμένες «καταστάσεις» μπορούν να υπάρξουν μόνο σε συγκεκριμένες τιμές σαν σκαλοπάτια, ενώ στις ενδιά-

μεσες αυτών, ανάμεσα δηλαδή στα σκαλοπάτια δεν μπορούν να σταθούν (ή αν σταθούν, η κατάσταση τους είναι ασταθής) και γρήγορα αναζητούν το σκαλί τους.

Στο τρίτο από τα άρθρα που δημοσίευσε το 1905 ο Αϊνστάιν διατύπωσε την ειδική θεωρία της σχετικότητας και στο τέταρτο έδειξε ότι από αυτήν συνάγεται ο διάσημος τύπος $E = mc^2$ (γενική θεωρία της σχετικότητας) που δηλώνει τη δυνατότητα και την ισοδυναμία αλληλομετατροπής ενέργειας και μάζας, ορίζοντας έτσι, ως ενιαίο χώρο την υλο-ενέργεια. Το Νοέμβριο του 1915, ο Αϊνστάιν παρουσίασε τη γενική θεωρία της σχετικότητας σε μία σειρά διαλέξεων ενώπιον της Πρωσικής Ακαδημίας Επιστημών. Το 1919 κατά τη διάρκεια μίας ηλιακής έκλειψης, ο Σερ Άρθουρ Έντινγκτον (Eddington) παρακολούθησε το φως αστέρων κα-

θώς αυτοί περνούσαν κοντά από τον ήλιο. Οι μετρήσεις του συμφωνούσαν με τη θεωρία της σχετικότητας και το γεγονός αυτό έκανε τον Αϊνστάιν διάσημο. Το πώς ακριβώς αποδείχθηκε δεν είναι του παρόντος.

Το 1952 του προτάθηκε η προεδρία του νεοσύστατου κράτους του Ισραήλ, την οποία αρνήθηκε.

Η διαστολή του χρόνου

Η θεωρία της σχετικότητας βασίζεται στην έξης αρχή: «όλοι οι νόμοι της φυσικής είναι ίδιοι σε όλα τα αδρανειακά συστήματα αναφοράς» και στην υπόθεση «ότι η ταχύτητα του φωτός είναι ίδια σε όλα τα σύστημα αναφοράς και ίση με $c=3 \times 10^8 \text{ m/sec}$ ».

Προκειμένου να αντιληφθούμε σύντομα και απλά το φαινόμενο της διαστολής ή συστολής του χρόνου, δηλαδή το φαινόμενο κατά το οποίο ο χρόνος δεν ρέει το ίδιο όταν ένα γεγονός παρατηρείται από 2 παρατηρητές

που έχουν κάποια σχετική ταχύτητα μεταξύ τους, θεωρούμε ένα όχημα όπως στο σχήμα 1. Το όχημα αυτό είναι ένα βαγόνι όπου βρίσκεται ένας άνθρωπος που θα τον πούμε Αλέκο και κρατά έναν φακό, ενώ στην οροφή του βαγονιού υπάρχει ένας καθρέπτης και όλο το βαγόνι κινείται προς τα δεξιά με ταχύτητα V_1 .

Αν ο Αλέκος ανάψει τον φακό τότε από αυτόν θα εκπεμφθεί φως (φωτεινός παλμός για την ακρίβεια), ο οποίος θα κινηθεί προς τα πάνω, θα ανακλαστεί στον καθρέπτη και θα επιστρέψει σε χρόνο

$$t_1 = \text{απόσταση που διανύθηκε} / \text{ταχύτητα}$$

Και επειδή η απόσταση είναι ίση με 2 φορές το ύψος του βαγονιού τότε ο χρόνος θα είναι:

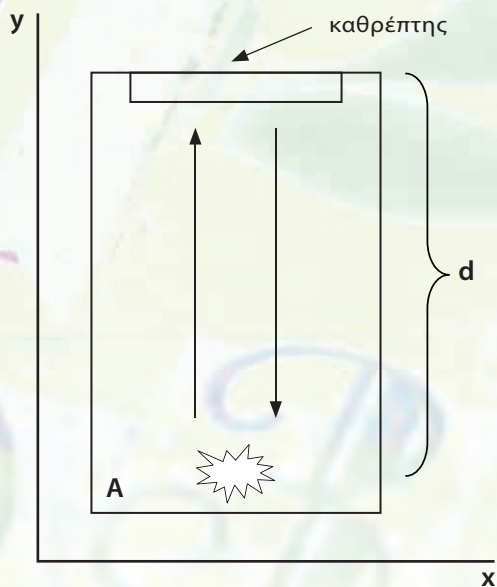
$$t_1 = 2 \text{ φορές το ύψος βαγονιού} / \text{ταχύτητα φωτός}$$

Και αν πούμε ότι η ταχύτητα του φωτός είναι c και το ύψος του βαγονιού d τότε έχουμε:

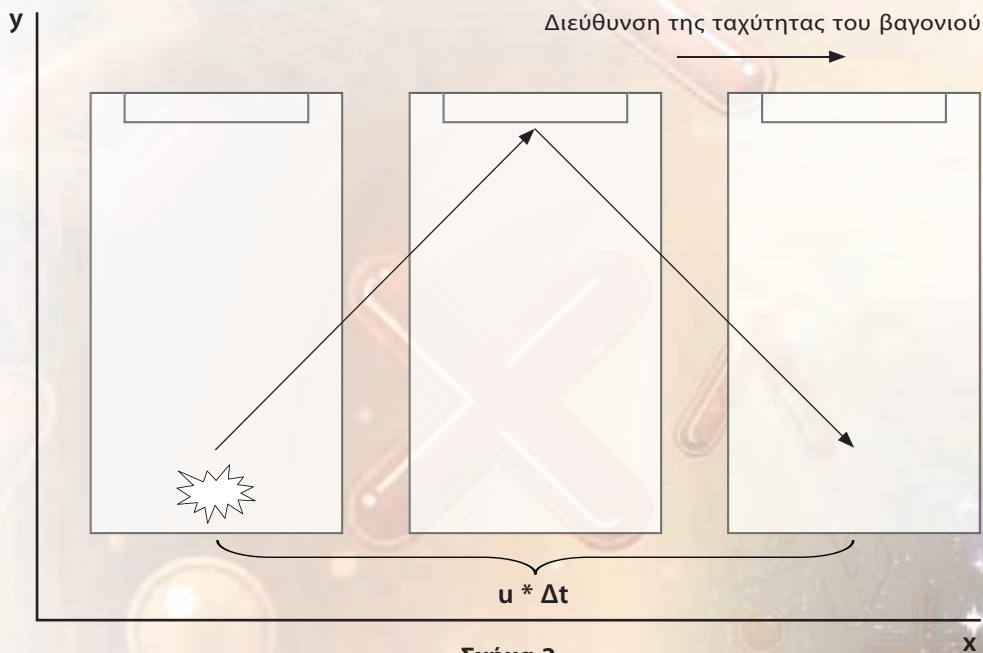
$$t_1 = 2d/c$$

Αν τώρα πούμε ότι ένας άλλος άνθρωπος που τον λένε Βαγγέλη είναι έξω από το βαγόνι τότε αυτός τι θα έβλεπε; Θα έβλεπε στο βαγόνι που κινείται από τα δεξιά με ταχύτητα V_1 να γεννιάται ένας φωτεινός παλμός ο οποίος θα ανακλώταν στην οροφή και θα επέστρεφε στον άνθρωπο που είναι μέσα. Η διαδρομή τότε του παλμού θα ήταν αυτή που φαίνεται στο παρακάτω σχήμα 2.

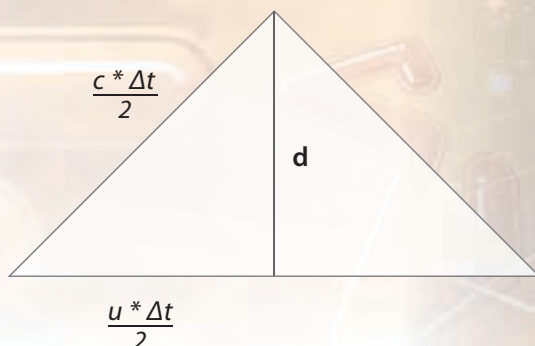
Για τον Βαγγέλη, όταν το φως φτάσει στο κάτοπτρο θα έχει περάσει

Σχήμα 1

Σχήμα 2

Σχήμα 3

χρόνος Δt_2 και το φως θα έχει διανύσει απόσταση $c \times \Delta t_2$, ενώ το βαγόνι $V_1 \times \Delta t_2$. Τότε προκύπτει ένα τρίγωνο όπως στο σχήμα 3.

Και επειδή σε κάθε ορθογώνιο τρίγωνο ισχύει το γνωστό πυθαγόρειο θεώρημα:

$$(\text{β\acute{a}\sigma\eta \mu\iota\kappa\rho\acute{\eta}})^2 + (\text{β\acute{a}\sigma\eta \mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\lambda\eta})^2 = (\text{υ\pi\omicron\tau\epsilon\iota\acute{\nu}\omicron\upsilon\sigma\alpha})^2$$

στην περίπτωση μας θα είναι:

$$(V_1 \times \Delta t_2)^2 + c^2 = (c \Delta t_2)^2$$

και αν λύσουμε προς Δt θα έχουμε

$$\Delta t_2 = d / \sqrt{c^2 - V_1^2} = d / c / \sqrt{1 - V_1^2 / c^2}$$

Αλλά, όπως βλέπουμε, το Δt είναι ο μισός χρόνος της κίνησης του φωτεινού παλμού, αφού μέχρι στιγμής εξετάζουμε τα φαινόμενα μέχρι την ανάκλαση. Άρα, ο συνολικός χρόνος είναι

ο $t_{ολικός} = 2 \times \Delta t_2$ που είναι διαφορετικός κατά έναν παράγοντα και μάλιστα ο χρόνος του έξω παρατηρητή είναι μεγαλύτερος. Άρα για τον έξω παρατηρητή το Βαγγέλη ο χρόνος περνά πιο γρήγορα! Δηλαδή έχουμε διαστείλει το χρόνο.

Σύγχρονες μελέτες

Η διαστολή του χρόνου είναι ένα πραγματικό φαινόμενο και έχει επιβεβαιωθεί με διάφορα πειράματα. Τα μίονια λόγω χάρη, που είναι ασταθή σωματίδια με βάρος ίσο με 267 φορές μεγαλύτερο του ηλεκτρονίου αλλά με φορτίο ίσο με αυτό του ηλεκτρονίου, έχουν χρόνο ζωής μόνο 2,2μs, όταν η μέτρηση γίνεται από ένα σύστημα που ηρεμεί, ενώ 16μs όταν το ρολόι κινείται μαζί τους!

Το 1976 πειράματα με μίονιο πραγματοποιήθηκαν στο εργαστήριο του ευρωπαϊκού κέντρου πυρηνικών ερευνών (CERN) στην Γενεύη. Εκεί, αριθμός μιονίων διοχετεύτηκαν στον μεγάλο κυκλικό επιταχυντή όπου απέκτησαν ταχύτητες κοντά σε αυτή του φωτός 0,994c. Με το πείραμα αυτό διαπιστώθηκε ότι ο χρόνος της ζωής των κινούμενων μιονίων

είναι κατά 30 φορές μεγαλύτερος από το χρόνο ζωής του ακίνητου μιονίου. Το φαινόμενο της διαστολής του χρόνου συναντάται και σε ένα άλλο παράδοξο· αυτό των δίδυμων, που θα εξεταστεί στη συνέχεια.

ΤΟ ΠΑΡΑΔΟΞΟ ΤΩΝ ΔΙΔΥΜΩΝ

Προηγουμένως είδαμε με απλό τρόπο την ερμηνεία της διαστολής του χρόνου που συμβαίνει όταν έχουμε την παρατήρηση ενός γεγονότος από διαφορετικά συστήματα αναφο-

ράς. Ένα άλλο ενδιαφέρον παράδοξο που έρχεται ως συνέπεια της διαστολής του χρόνου είναι αυτό των δίδυμων.

Το πρόβλημα

Ας θεωρήσουμε λοιπόν 2 εικοσάχρονους δίδυμους: τον Αλέκο και τον Βαγγέλη. Ο Αλέκος είναι πιο ριψοκίνδυνος και ξεκινά για ένα ταξίδι προς ένα άλλο ηλιακό σύστημα που απέχει 30 έτη φωτός από τη Γη. Για το ταξίδι αυτό θα κάνουμε 2 παραδοχές: η πρώτη είναι ότι ο Αλέκος ταξιδεύει με την ταχύτητα του φωτός και η άλλη ότι μόλις φτάσει στο άλλο ηλιακό σύστημα μπορεί να αντιστρέψει την κίνησή του ακαριαία, δηλαδή χωρίς καμία καθυστέρηση.

Έτσι, λοιπόν, ο Αλέκος φεύγει! Όταν ο Αλέκος γυρνά, τι βλέπει; Οι παλιές πόλεις έχουν επεκταθεί, ο τρόπος ζωής έχει αλλάξει, τα συστήματα συγκοινωνιών έχουν αλλάξει εντυπωσιακά. Ο αδελφός του ο Βαγγέλης είναι ένας γέρος 80 ετών. Από την άλλη, ο Αλέκος έχει γεράσει μόνο 10 χρόνια, είναι δηλαδή 30 ετών. Κι αυτό, επειδή το ρολόι του ανάγκασε τις βιολογικές του λειτουργίες να επιβραδυνθούν κατά το διαστημικό του ταξίδι.

Τώρα, βέβαια, υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός ερωτημάτων! Ποιος δίδυμος ταξίδευσε με την ταχύτητα του φωτός; Διότι για τον Βαγγελάκη ο Αλέκος απομακρύνθηκε με την ταχύτητα του φωτός και μετά επέστρεψε ενώ για τον Αλέκο ο Βαγγελάκης απομακρύνθηκε από αυτόν και μετά επέστρεψε, αν θεωρήσει τον εαυτό του ακίνητο.

Η λύση!

Προκειμένου να αναλυθεί αυτό το παράδοξο πρέπει να τονιστεί ότι το ταξίδι δεν είναι απολύτως ίδιο

για τους 2 αδελφούς, όπως ίσως σας ωθήσαμε να πιστεύετε. Ο Αλέκος έχει υποστεί τις συνέπειες μιας σειράς από επιταχύνσεις και επιβραδύνσεις, ενώ ο Βαγγέλης είχε πάντα μια ομαλή κίνηση. Αυτό σημαίνει ότι ο Αλέκος βρίσκεται σε ένα μη αδρανειακό σύστημα αλλά επιταχυνόμενο σύστημα αναφοράς και ως εκ τούτου το ταξίδι του δεν εμπίπτει στους νόμους της ειδικής θεωρίας της σχετικότητας. Από την άλλη, ο Βαγγέλης ήταν σε ένα αδρανειακό σύστημα και έτσι μπορούμε να κάνουμε προβλέψεις με βάση την ειδική θεωρία της σχετικότητας. Αν μπορούσαμε να αντιληφθούμε την τετραδιάστατη απεικόνιση του ταξιδιού του Αλέκου θα βλέπαμε ότι αυτός υπόκειται σε τεράστιες δυνάμεις που πραγματικά αλλάζουν τον βιολογικό του χρόνο. Τα μαθηματικά ίσως στην περίπτωση αυτή είναι πολλά και περίπλοκα ώστε να μας δώσουν τη θεωρητική απόδειξη του παράδοξου. Στην περίπτωση αυτή θα πρέπει να ορίσουμε την έννοια του κανονικού χρόνου, να προσδιορίσουμε δηλαδή το χρόνο που συνδέεται με τη μετατόπιση του κάθε δίδυμου, δηλαδή το χρόνο που θα πρέπει να μετρήσουμε για τον κάθε δίδυμο αν χωρίζαμε το γεγονός σε απειροελάχιστα διαστήματα και θεωρούσαμε το κάθε διάστημα σαν αδρανειακό.

Με άλλα λόγια, το παράδοξο των δίδυμων γίνεται παράδοξο διότι δεν υφίσταται. Δηλαδή δεν αποτελεί πρόβλημα, διότι τα 2 ταξίδια δεν μπορούν να συναντηθούν στην ίδια εκφώνηση! Γίνεται παράδοξο από τη στιγμή που θέλουμε να ξεγελάσουμε αυτόν που το ακούει και δεν γνωρίζει το εσφαλμένο του συλλογισμού μας.

Ο Νεύτων στο τέλος του Μεσαίωνα της Δύσης είπε ότι ο χρόνος είναι απόλυτα οικουμενικός! Ο Αϊνστάιν στην αρχή του 20^{ου} αιώνα απέδειξε ότι επιπλέον ο χρόνος είναι ελαστικός και συστέλλεται η διαστέλλεται λόγω της κίνησης. Τα γήινα γρήγορα ταξίδια σε καμιά περίπτωση δεν θα αυξήσουν το χρόνο της ζωής μας. Το αντίθετο μάλλον. Η ταχύτητα θα αυξήσει τις πιθανότητες να χάσουμε τη ζωή μας. Από την άλλη, ο χρόνος για κάθε άνθρωπο είναι υποκειμενικός. Αρκεί να σκεφτούμε ότι ένας φιλόσοφος θα έλεγε ότι ο διαστημικός δίδυμος Αλέκος δεν είναι μικρότερος απλά δεν έζησε 50 χρονιά από τη ζωή του! Το αναμφίβολο είναι ότι η σύγχρονη φυσική αποτελεί μια νέα οπτική τής πραγματικότητας και ανοίγει νέους ορίζοντες και προοπτικές στην αναζήτηση του ανθρώπου για την αρχή του κόσμου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Cohen I. B., 1971, «Newton, Isaac» στο *Dictionary of Scientific Biography*, 3, 42-103, Charles Scribner's Sons, New York.
- ☞ Dunham W., 1990, *Journey through genius, the great theorems of mathematics*, Wiley Science Editions.
- ☞ Grattan-Guinness I., 1997, *The Fontana history of the mathematical sciences*, Fontana London.
- ☞ de Morgan A., 1914, *Essays on the life and work of Newton*, Jourdain P. E. B. (ed.), Open Court, Chicago-London.
- ☞ Rickey V. F., 1994, «Isaac Newton: man, myth, and mathematics» στο *From five fingers to infinity: a journey through the history of mathematics*, 483-507, Frank J. Swetz (ed.), Open Court.
- ☞ Westfall R. S., 1980, *Never at rest: a biography of Isaac Newton*, Cambridge University Press.
- ☞ Αραμπατζής Θ., Γαβρόγλου Κ., Διαλέτης Δ., Χριστιανίδης Γ., Κανδεράκης Ν., Βερνίκος Σ., 1999, *Ιστορία των επιστημών και της τεχνολογίας*, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα.
- ☞ Κ.Ε. Βαγιονάκης, *Εισαγωγή στην Κβαντική Μηχανική*. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1996.
- ☞ Σ. Τραχανά, *Κβαντομηχανική Ι*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, έκδοση 2005.
- ☞ <http://www.wikipedia.org>
- ☞ R. Serway, *Physics for Scientists and Engineers*, Τόμος 4, Σύγχρονη Φυσική, Μετάφραση: Καθ. Α. Ρεσβάνης.
- ☞ R. Serway, C. Moses, C. Moyer, *Σύγχρονη Φυσική*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- ☞ Σ. Τραχανάς, *Ασκήσεις Κβαντομηχανικής*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

**ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗΣ**

A/A	ΚΩΔΙΚΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ	ΤΙΤΛΟΣ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	ΕΤΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ	ΑΞΙΑ €
1	70	Κατασκοπεία	1970	0.59
2	84	Ιστορία Σταυροφοριών - Τόμος Γ'	1976	0.88
3	92	Προβλήματα πολέμου στην Αρχαία Ελλάδα	1981	0.88
4	99	Η Επανάσταση του 1821	1983	1.17
5	100	Γ' Παγκόσμιος Πόλεμος (Τζον Χάκκετ)	1983	1.17
6	107	Θεωρία και κείμενα Διεθνούς Δικαίου	1985	1.32
7	108	Ο επιτήδειος ουδέτερος	1985	1.17
8	109	Ο Μ. Αλέξανδρος και η ΔΜ του Μακεδονικού στρατού	1986	0.88
9	110	Παντουρκισμός	1986	0.88
10	111	Το δικαίωμα να είσαι άνθρωπος - Τόμος Γ'	1986	1.03
11	112	Εισαγωγή στη Στρατηγική	1987	0.44
12	113	Ιστορία Β' Παγκοσμίου Πολέμου - Τόμος Α'	1988	0.88
13	116	Διοίκηση και Ηγεσία (Δνση Μελετών ΓΕΣ)	1988	0.44
14	117	Πρακτικές Οδηγίες Δκσης Μικρών Κλιμακίων (Δνση Μελετών ΓΕΣ)	1988	0.15
15	118	Διοικητική	1988	0.29
16	121	Οι Γερμανικές Εκστρατείες στα Βαλκάνια (Κέντρο Ιστορίας των Η.Π.Α.) (Μετάφραση - Απόδοση Αντγου ε.α. Νικόλαου Κολόμβα)	1994	0.88
17	122	Προσωπικός Υπολογιστής (Τχη Παν. Βαχαβιόλου)	1989	0.29
18	124	Γεροντική ή Τρίτη Ηλικία (Χατζηπαλλη Ελευθ.)	1991	0.29
19	125	Οι Επικίνδυνοι Άνδρες - Τόμος Α' (Αντγου ε.α. Χρήστου Φωτόπουλου)	1994	2.93
20	126	Οι Επικίνδυνοι Άνδρες - Τόμος Β' (Αντγου ε.α. Χρήστου Φωτόπουλου)	1995	2.93
21	128	Το Ημερολόγιο μιας Καταστροφής (Μετάφραση Υπτγου ε.α. Κων/νου Κανακάρη)	1996	2.05
22	129	Στρατιωτική Επιθεώρηση 1883-1884	1995	1.47
23	130	Θεματικό Ευρετήριο Μελετών Στρατιωτικής Επιθεώρησης και Συγγραμάτων 1981-1995	1996	1.47
24	131	Στρατιωτική Επιθεώρηση - 1 ^ο τεύχος Μάιος/1883	1998	0.88
25	132	Διεθνείς Συμφωνίες, Συνθήκες και Συμβάσεις (Υπτγου Γεωργίου Γκορέζη)	2000	0.88
26	133	Ο Πόλεμος και οι Άνθρωποι (Στγου Dereney) Ανατύπωση Εκδόσεως της Στρατιωτικής Επιθεώρησης Ιουλίου 1939	1998	4.40
27	134	Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων 1828 - 1998 - Τόμος Α' (Αντγου ε.α. Χρήστου Φωτοπούλου)	1997	2.35
28	135	Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων 1828 - 1998 - Τόμος Β' (Αντγου ε.α. Χρήστου Φωτοπούλου)	1998	2.35
29	136	Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων 1828 - 1998 - Τόμος Γ'	1998	2.35
30	137	Πακτωλός γνώσεων, παροιμιών και γνωμικών	2000	1.47
31	138	Εγχειρίδιο του Καλού Διοικητού (Αντγου ε.α. - Νομικού Θεοδώρου Λ. Γούλα)	2000	1.47
32	139	Θεματικό Ευρετήριο Μελετών (1991-2001) & Ευρετήριο Συμπληρωματικών Εκδόσεων (1991-2001)	2002	4.00
33	140	Αναμνήσεις ενός Ευέλπιδος του '40 (Υπτγου ε.α. Γεωργίου Μπερδέκλη)	2011	5.00
34	ΔΙΑΦ. 21	«Ωδές» του Α. Κάλβου	1992	7.34
35	ΔΙΑΦ. 29 (ΔΕΚ. 11)	Η Έμμεσος Στρατηγική (Β. Η. Liddell Hart)	2001	2.93

ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΓΕΣ/ΔΙΣ

A/A	ΚΩΔΙΚΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ	ΤΙΤΛΟΣ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	ΕΤΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ	ΑΞΙΑ €
1	1	Ο Μακεδονικός Αγώνας και τα γεγονότα στη Θράκη (1904-1908)	1988	3.52
2	2	Επιχ/σεις κατά των Τούρκων σε Μακεδονία και ν. Αιγαίου, 1912 (Α')	1988	2.35
3	3	Επιχειρήσεις κατά των Τούρκων στην Ήπειρο (1912-13) (Β')	1992	3.48
4	4	Ο Ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-14) (Γ')	1992	4.7
5	5	Επίτομη Ιστορία Βαλκανικών Πολέμων (1912-13)	1987	1.76
6	9	Η συμμετοχή της Ελλάδας στον Πόλεμο (1914-1918)	1961	1.76
7	10	Επίτομη Ιστορία της Συμμετοχής του Ελληνικού Στρατού στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο	1994	3.23
8	11	Το Ελληνικό Εκστρατευτικό Σώμα στη Μεσημβρινή Ρωσία (1919)	1955	7.44
9	14	Επιχειρήσεις Φιλαδέλφειας - Προύσσης - Ουσάκ	1957	2.05
10	15	Επιχειρήσεις Φιλαδέλφειας - Προύσσης - Ουσάκ (σχεδιαγράμματα)	1957	1.17
11	16	Επιθετικά Επιχειρήσεις Δεκ. 1920 - Μαρ. 1921	1957	9.61
12	18	Επιχειρήσεις προς Άγκυρα (Μέρος Α') 1921	1965	1.76
13	19	Επιχειρήσεις προς Άγκυρα (Μέρος Β') 1921	1965	1.76
14	21	Το Τέλος της Μικρασιατικής Εκστρατείας, Α' Τόμος (Υποχωρ. Αγώνες Α' και Β' Σ.Σ.)	1960	1,76
15	22	Το Τέλος της Μικρασιατικής Εκστρατείας, Β' Τόμος	1962	2.05
16	23	Επιχειρήσεις εις Θράκη (1919-1923)	1969	9.75
17	27	Αίτιαι και Αφορμαί Ελληνοϊταλικού Πολέμου (1940-41)	1959	1.47
18	28	Ιταλική Εισβολή 1940	1959	1.76
19	29	Ελληνική Αντεπίθεση 1940	1963	2.05
20	30	Χειμερινά Επιχειρήσεις - Ιταλική Επίθεση 1941	1966	1.47
21	31	Αγώνες εις Ανατολική Μακεδονία και Θράκη (1940-41)	1956	1.76
22	32	Το Τέλος μιας Εποποιίας Απρίλιος 1941	1959	14.62
23	33	Η Μάχη της Κρήτης 1941	1961	2.20
24	34	Επίτομη Ιστορία Ελλ./Ιταλ.-Ελλ./Γερμ. Πολέμου (1940-1941)	1984	2.64
25	40	Το Ελληνικό Εκστρατευτικό Σώμα της Κορέας, 1950-65	1977	1.47
26	45	Η Υγειονομ. Υπηρεσία κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία (1919-22)	1966	2.05
27	46	Η προς Πόλεμον Προπαρασκευή του Ελληνικού Στρατού (1923-1940)	1969	10.96
28	47	Ανεφ/σμοί-Μεταφοραί κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία (1919-22)	1967	2.64
29	48	Εφοδ/μοί του Στρατού σε Όπλα και Πυρ/κά ΠΖ-ΠΒ (1940-41)	1982	1.17
30	49	Η Υγειον. Υπηρεσία κατά τον Πόλεμο 1940-41	1982	0.88
31	50	Ευρετήριο Πολεμικών Γεγονότων Ελληνικού Έθνους	1989	2.05
32	51	Αγώνες και Νεκροί του Ελληνικού Στρατού, 1940-45	1989	7.92
33	56	Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος 1897	1993	3.23
34	57	Η Ειρηνευτική Αποστολή στη Σομαλία	1996	2.49
35	58	Ο Ελληνικός Στρατός στη Μέση Ανατολή, 1941-45 (Ελ Αλαμίν-Ρίμινι-Αιγαίο)	1996	2.64
36	59	Αρχεία Εθνικής Αντίστασης (1941-1944), 8 τόμοι	1998	28.00
37	60	Αρχεία Εμφυλίου Πολέμου (1944-1949), 16 τόμοι	1998	52.00
38	61	Ιστορία του Ελληνικού Στρατού	1997	2.35

A/A	ΚΩΔΙΚΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ	ΤΙΤΛΟΣ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	ΕΤΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ	ΑΞΙΑ €
39	62	Η Ελληνική Δύναμη στην Αλβανία (ΕΛΔΑΛ) (Απρ.-Αυγ. 1997)	1998	2.35
40	63	A Concise History of the Balkan Wars 1912-1913	1998	2.93
41	64	An Index of Events in the Military History of Greek Nation	1998	2.93
42	65	An Abridged History of the Greek-Italian & Greek-German War, 1940-41	1997	2.93
43	66	Ο Βορειοηπειρωτικός Αγώνας	1997	2.93
44	67	An Abridged of the Hellenic Army Participation in the World War I	1999	3.37
45	68	History of the Hellenic Army 1821-1997	1999	4.25
46	69	Στρατιωτική Οργάνωση & Πολεμική Τέχνη των Αρχαίων Ελλήνων	1999	9.68
47	71	Η Συνοπτική Ιστορία του Γενικού Επιτελείου Στρατού (1901-2001)	2001	6.93
48	73	Επίτομη Ιστορία της Εκστρατείας στη Μικρά Ασία, 1919-1922	2002	8.65
49	74	The Battle Of Crete	2002	10.07
50	75	Η Υγειονομική Υπηρεσία κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους, 1912-1913	2002	7.52
51	76	The struggle for Macedonia and the events in Thrace, 1904-1908	2003	6.40
52	77	A Concise History of the Campaign in M. Asia, 1919-22	2004	16.20
53	78	Ιστορικές Ονομασίες Ενεργών Συνταγμάτων και Ταξιαρχιών (ΠΖ-ΤΘ-ΕΔ)	2004	12.40
54	79	Ιστορία της Οργάνωσης του Ελληνικού Στρατού, 1821-1954	2006	11.00
55	80	Ο Οπλισμός του Ελληνικού Στρατού (1866-2004)	2008	5.48
56	81	Ευρετήριο Αρχείου Καποδιστριακής Περιόδου: Στρατιωτικά Τεκμήρια (1827-1833)	2007	1.27
57	82	Concise History of the Hellenic Army General Staff	2007	4.35
58	83	Η Σημασία των Ιστορικών Αρχείων στην Αντικειμενική Συγγραφή της Ιστορίας-Φορείς που τηρούν Ιστορικά Αρχεία-Διαδικασίες Πρόσβασης στο Αρχειακό Υλικό	2009	1.89
59	84	Οι Ελληνοαμερικανοί Εθελοντές στην Εθνική Αντίσταση	2005	12.50
60	85	Η Συμβολή της Ελλάδας στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο	2009	4.16
61	301	The Northern Epirus Struggle	2002	6.79

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Τις παραπάνω εκδόσεις οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να τις προμηθευτούν όλο το έτος, εκτός από τους μήνες Ιανουάριο και Φεβρουάριο από τα παρακάτω σημεία:

- Το ΤΥΕΣ/Β΄ Δνση, ΣΤΓ 1020 (Στρατόπεδο Παπάγου), τηλ: 210-6552673, για τους μεν διαμένοντες στην Αττική, προσωπικά, κάθε Τετάρτη από 08.00 έως 12.00 π.μ., για τους δε εκτός Αττικής, ταχυδρομικά, στέλνοντας το ακριβές αντίτιμο της αξίας τους, με ταχυδρομική επιταγή, στην παραπάνω διεύθυνση (μαζί με αριθμό τηλεφώνου).

- Το Γραφείο Ενημέρωσης Κοινού, Λ. Μεσογείων 227-231 (Υπουργείο Εθνικής Άμυνας) τηλ: 210-6598661, 210-6598666.

- Το ΕΚΕΜΣ Αθήνας (τηλ: 210-7652478, 210-7675495).

- Το Στρατιωτικό Πρατήριο 1ης Στρατιάς.

- Τα Στρατιωτικά Πρατήρια Α΄, Β΄, Γ΄ και Δ΄ Σωμάτων Στρατού.

Η τιμή διάθεσης των βιβλίων σε τρίτους, πλην του προσωπικού του ΥΕΘΑ, προσαυξάνεται κατά 40%.